ARMAND LANOUX

MAIORUL WATRIN

roman

ARMAND LANOUX

MAIORUL WATRIN

— roman —

Traducere de I. M. NICULESCU

PARTEA ÎNTÎI

NOAPTEA DE LA VOLMERANGE

I

François Soubeyrac își șterse fruntea. Era încă foarte cald. Și totuși, spre apus, dincolo de munți, acolo, către mare, la sute de kilometri, peste puțin soarele avea să asfințească.

François se gîndea la raza verde[1] a copilăriei lui... Saint-Michel-Chef-Chef cel cu nume baroc, pesmeții cafenii și crocanți, midiile mîncate crude pe stîncile golașe, unde se ducea să le prindă cu mîna pe cînd înota — ah, să înoți, apa, apa — fetița trandafirie ca o cărăită, mica frumusețe a colonici protestante din Nantes... „Dacă scap, spuse François, mă întorc la Saint-Michel-Chef-Chef... Am eu o socoteală cu raza verde".

Lîngă el, cineva tuși discret. Probabil că ofițerul gîndise cu glas tare. Dar va scăpa oare? Cu o lună în urmă, în plină primejdie, Soubeyrac fusese sigur de asta. Nici chiar cu prilejul atacului P.A.2-ului, cînd nemții se năpustiseră cu o companie împotriva secției lui, cînd îi omorîseră trei oameni, lăsînd o duzină de cadavre dintr-ai lor, François nu întrezărise moartea. Acum nu mai era însă atît de

[1] *Raza verde — Strălucire de un verde deschis, care durează mai puțin de o secundă și care se produce la apusul soarelui, cînd ultimul segment luminos dispare la orizont. Pentru observarea fenomenului trebuie ca orizontul să fie foarte pur și ca discul solar să nu fie nici roșu, nici portocaliu, ci foarte strălucitor. Se datorează dispersiei atmosferice.*

liniştit : moartea putea să-l aştepte nu spre răsărit, ci, în mod absurd, acolo, înspre acel soare-apune şi raza verde.

Dintr-o dată nu mai văzu soarele. Şi totuşi soarele nu avea să apună mai curînd de o oră. Razele lui de aur străpungeau cerul cu săbii eroice, iar cîmpia vastă, gheboasă, presărată cu vîlcele, devenea, prin contrast, albastră, de un albastru de vitraliu, de un albastru verzui, albastrul acela al vînătorului din ţările de legendă. Soarele era mascat de muntele pe care se căţăra, abia tîrîndu-şi picioarele şi cu limba scoasă, bravul batalion. În depărtare se auzi un muget ca de fiară : era artileria germană.

— Oricum, îi mai bine aci ca la P.A.2, spuse Verlomme, nu-i aşe, dom' locotinent ?

Ce spunea Verlomme nu era adevărat. Era acest Verlomme un actor prost, în stare să joace, poate, doar roluri de ţăran în cine ştie ce turnee amărîte. Era greoi şi sufla ca un porc flăcăul ăsta din Somme ; avea ochi mici, sclipind a şiretenie, ce contrastau cu mutra-i de prostănac. Gifiia şi-şi trăgea piciorul.

— Of, dom' locotinent, s-o zis, nu mai poci. Aci rămîn, dom' locotinent, aci rămîn !

Infanteriştii din preajma lui făcură haz. Împleticindu-se, Verlomme se îndreptă spre şanţul năpădit de iarbă grasă.

— Hai, Verlomme, încă un mic efort, spuse locotenentul.

Dar François Soubeyrac nu se lăsa păcălit. Mereu aceeaşi comedie : Verlomme se făcea că „se prăbuşeşte", locotenentul se făcea că-l ocărăşte, iar Verlomme, privindu-l şucar, îşi îndrepta spinarea şi spunea fudul :

— N-o venit încă ziua aia, dom'locotinent, să dea înapoi Verlomme. Nu-i mîne ajunu', aflaţi-o de la mine !

În seara aceea, scheciul nu mai avu succes. Mare pezevenghi era Verlomme ; deloc viteaz, descurcăreţ pe spinarea celorlalţi şi din cale afară de plîngăreţ, cînd nu se lăuda. În avanposturi nu contenea cu chiulul. Acum, cînd viteazul batalion era în afara primejdiei, încerca să joace din nou teatru. Cu oboseala a patruzeci de kilometri în picioare, după o înlocuire nocturnă de trupe, Verlomme se sclifosea, zeflemisea, făcea tot soiul de figuri, părea fericit într-un chip josnic. Era din nou roşu, aşa cum o

cerea, de altfel, temperamentul său sanguin. În ajun se arătase încă verde plugarul Verlomme. Băieții nu vroiau să rîdă. Atunci lăsă totul pe altă dată :

— Mergem bine, așa-i dom' locotinent ? Asta-i totul. Mergem bine !

Locotenentul François Soubeyrac nu răspunse. Tipul acesta îl scîrbea. *Pielea ta nu-i frumoasă, Verlomme, dar ți-o păstrezi. Așa că ești mulțumit.* Și Verlomme nechează, ca și cum ar fi priceput gîndul ofițerului :

— O s-aibă poate osînza, da' piclea n-o s-o aibă, nu, dom'locotinent, nu-i așa, dom'locotinent... ?

Parcă se trăgeau unul pe altul soldații, cocoșați sub povara raniților, din pricina urcușului, sleiți de puteri și ponosiți, cu amîndouă mîinile prinse de curelele ce le încingeau pieptul, cu capul aplecat, cu obrazul spălat de sudoare sub casca împinsă pe ceafă, cu picioarele în întîrziere vădită față de trup, în această lumină a cărei strălucire s-ar fi potrivit mai curînd intrării cruciaților în Constantinopol.

O, nu era deloc viguroasă frumoasa companie. Nu era în formă viteazul batálion, după cele trei perioade succesive de staționare în avanposturi, dintre care, în a doua, se aflase în contact direct cu inamicul.

— Ajungem curînd, domnule locotenent ? întrebă Serbruyns care, deșcă hazlie, adăugă îndată : Tălpile-mi intră în gambe, gambele în genunchi, genunchii în coapse, coapsele în burdihan, burdihanul în mutră ! Splina mi s-a umflat, ficatul mi-l simt ca de lemn... În fine, oricum, nu-i glumă. Merg ca pe drojuri.

În ciuda numelui său flamand, Serbruyns era parizian. Regimentul era format mai ales din țărani și mineri din împrejurimile orașelor Denain și Valenciennes, dar și din cîțiva parizieni, virîți în acest aluat din fantezia centrelor de mobilizare, precum și din cîțiva alsacieni. Se afla printre ei chiar și unul din departamentul Charente. Acesta era ocrotit. Carnet B. Un revoluționar. Era cel mai blajin dintre oameni, cel mai serviabil, cel mai vesel și cel mai disciplinat.

— De drept, răspunse Soubeyrac, n-ar mai fi decît doi kilometri.

Povîrnișurile trateză pe infanteriști cu o răutate vicleană. Cînd te crezi sus, începe iar urcușul. Acum, meri uriași cu frunze prăfuite se rînduiau de ambele părți ale șoselei pe care soldații înaintau, unul în spatele celuilalt. „În formație de marș de apropiere pe șosea", glăsuiește regulamentul. Nu se apropiau, se depărtau, dar asta n-avea nici o importanță.

Merii anunțau un sat, ascuns de urcușul pantei. Soubeyrac grăbi pasul, în ciuda oboselii care-i ardea tălpile, care făcea să-i scîrțîie genunchii și-i contracta mușchii. Îi depășea pe infanteriști, unul cîte unul. Ajunse, în sfîrșit, în vîrful povîrnișului, congestionat, cu curcaua căștii lipită de bărbie. De acolo, într-o lumină slabă, se vedea satul, foarte aproape de orizontul munților albaștri, un sat mic, cafeniu și adunat, parcă dat cu lac, cu un castel acoperit de mușchi și cu o biserică scundă, un sat să-l iei în podul palmei și să-i spui în șoaptă: „Țarină, țarină, țarină..." Placa „Michelin" fusese dată cu var. Sublocotenentul se apropie de ea și deslușì în reliefu literelor:

VOLMERANGE

Viteazul batalion părăsea regiunea cu localități ale căror nume se termină în *weiler* sau în *naumen*[1], pentru a intra apoi în altele cu terminații în *villiers* și *ange*[2]. Volmerange... Numele nu-i plăcea totuși. Sub o aparență de blîndețe, avea în el parcă ceva ipocrit.

— Ei, François! strigă o voce ascuțită.

Din sens opus venea spre François Soubeyrac sublocotenentul de la a doua, André Vanhoenacker, un vlăjgan de un metru nouăzeci, deșirat, cu niște enorme urechi clăpăuge, cu un nas mare, o mustăcioară arămie și ochi de un albastru descumpănitor.

[1] *Terminații ale unor nume de localități germane.*
[2] *Terminații ale unor nume de localități franceze.*

— Vezi, Van', am ajuns ! spuse Soubeyrac. Sîntem în Germania. Folmeranghe ![1] Vanhoenacker mișcă din urechi. Nu totdeauna gusta umorul lui Soubeyrac. Erau, desigur, cu spatele la Germania, și încă în marș forțat ! La ce bun să vorbești așa ! În viața civilă, André Vanhoenacker era fabricant de obiecte de artă bisericească. În permanentul său contact cu clientela deprinsese deplorabilul obicei de a lua totul în serios. Cu toate că era născut la Valenciennes și că nu părăsise niciodată „Antena Nordului", decît pînă la dunele de la Berek, vorba îi rămăsese vioaie ; schimba accentul cuvintelor fără să le deformeze.

—N-ai văzut trei băieți de-ai mei ? întrebă el. I-am pierdut.

— Nu, răspunse Soubeyrac.

Fantasmagorie ! Cele două companii mergeau la o sută de pași una de cealaltă. Cei trei oameni ai lui Van' trebuie să se fi strecurat în șanț, asemenea unor potîrnichi într-o grădină cu varză.

— Ah, porcii ! spuse Van'.

S-au întors cu fața spre coborîș, ca să vadă mai bine, în întregime, viteazul batalion, care, cu cele trei companii de voltijori scheletici, cu compania de mitraliere și cu camionetele camuflate în maroniu și ocru, se înșira într-un lanț de cinci kilometri.

— Este tocmai ceea ce regulamentul numește „o formație diluată", spuse Soubeyrac.

De la observatorul lor de sub meri, ca în picturile bune înfățișînd bătălii, cei doi locotenenți, unul foarte înalt, celălalt de talie mijlocie, vedeau toată valea. În partea aceea, norii se grupau în banculi de pești mari cu spinări ciudate. Cerul acela frămîntat, pe care soarele se ascundea cînd și cînd, jos rămînînd însă de o luminozitate difuză și parcă învăluit în vată, domina un minunat peisaj clasic, imens, cu văi și munți albăstrii, în care contururile se decupau în nuanțe ușoare, temperate de pîcla aerului fierbinte.

— Miroase a furtună, spuse André Vanhoenacker. Mi-i sete.

Avea spumă la colțurile gurii.

[1] *Pronunția germană a franțuzescului Volmerange.*

Tinerii ofiţeri se distrau uneori vorbind ca soldaţii.

— Maţ spart ce eşti ! spuse Soubeyrac.

Van' se arătă amuzat de această vorbă familiară, care lua în rîs pofta de mîncare feroce a trupului aceluia niciodată sătul, şi reluă :

— *Bătrînul* şi-a oprit maşina în piaţă.

— Dac-ai şti ce puţin îmi pasă ! spuse Soubeyrac.

Dar ştia şi el că nu era adevărat, că se lăuda, că nimănui nu putea să nu-i pese de *bătrîn*.

— Cît e ceasul ? întrebă Van'. Ceasul meu... s-a zis cu el.

— Şapte punct.

Halta nu le scosese oboseala din oase. Dimpotrivă. Un sînge gros, otrăvit, urca în ei din picioare, prin coapse, prin pîntecele umezit pe sub tunică de o sudoare acră. Soldaţii se prăbuşiseră pe iarba povîrnişurilor. Unii rontăiau mere verzi, mestecîndu-le îndelung. La stînga, în curbe leneşe, Mosella, ţinta etapei, Mosella pe care aveau s-o treacă peste puţin, se izbea de movila înaltă acoperită de copaci, şerpuia printre livezile care încununau Volmerange-ul.

François adora apa, fluviile, marea. Mosella i se păru largă ca Ronul în apropiere de Avignon. Se simţi deodată ciudat de senin acolo, sub mărul lui ; era aproape fericit. Avu un zîmbet fratern pentru Van', cel cu faţa osoasă acoperită de un praf cenuşiu, uniform, care, sub ochi, devenea clisos, şănţuit.

— Mă duc totuşi să mi-i caut pe cei trei, oftă Van'. Dacă prinde de veste maiorul...

— Lasă, spuse François. O să-ţi găseşti tu puişorii !

În prim plan se căsca, ameninţătoare, o groapă ruginie, iar dinspre cîmpuri răzbătea zvon de păsări. Muştele ciupeau. Un greier povestea despre vacanţă...

Un fluierat răsună în piaţa din Volmerange, lîngă Peugeot-ul maiorului, al maiorului pe care Soubeyrac îl poreclise, lipsit de respect, *bătrînul*. Soldaţii dintr-a doua, compania lui Vanhoenacker, ieşiră din şanţuri. François fluieră şi el. Băieţii dintr-a treia îşi dezmorţiră membrele înţepenite. „Le-am spus de o sută de ori să nu se tolănească. Mama lor de mîrlani !“ Unul dintre ei, într-un lan,

își ridica pantalonii. Reflexul unei raze aurii, rătăcitoare prin văzduh, se așeză pe fesele băiatului, dîndu-le o culoare rară, de neuitat. Un vîntuleț slab se făcu simțit și, cîteva clipe, fu foarte bine. Măcar de-ar veni furtuna ! Un clopot se auzi sunînd. Van' își făcu cruce și se duse la oamenii lui. O intensă dorință de-a plînge puse stăpînire pe François.

Foarte încet, vitezul batalion își reluă marșul. I-au trebuit zece minute ca să ajungă în sat.

Bătrînul îi aștepta în fața Peugeot-ului vopsit, pentru camuflaj, în ocru și maroniu, lîngă un monument al celor căzuți în 1914-1918, care întrecea tot ceea ce văzuse François pînă atunci în această materie : un soldat rănit la picioare se desprindea de pămînt, pentru a întinde spre cer o mînă cu degetele răsfirate, în timp ce o femeie goală, gen 1900, cu fese rotunde, îi așeza pe cap o cunună de lauri, iar un cocoș, mai mare decît unul natural, se înălța pe pinteni. „Asta e nemaipomenit, se gîndi François. Ah, dac-aș putea să-i fotografiez, pe *bătrîn* și Mausoleul !

Bătrînul era impasibil ; un bloc kaki, spătos, într-o uniformă de gata care-i venea prost. Reluînd o vorbă celebră, colonelul dandy, care comanda regimentul, îi spusese într-o zi, arătînd spre pantalonul de cizmă al comandantului de batalion : „Așa ceva nu poate ieși din mîna unui croitor, domnule maior Watrin, ci dintr-a unei mici croitorese !“. Watrin, privind drept în față pe iritatul colonel cu înfățișarea de dandy, i-a replicat atunci liniștit :

— Am doi copii, domnule colonel.

Colonelul și-a mușcat grațios buza. În vîrstă de patruzeci de ani, ferchețul celibatar avusese unele neplăceri de ordin personal în timp de pace. Ah, cît își iubea oamenii colonelul Rozet ! Dar maiorul Watrin nu-i plăcea, și sentimentul acesta era reciproc.

În fața monumentului, *bătrînul* — masiv, siluetă aproape pătrată, cu picioarele desfăcute, cu mustața căruntă zbîrlită, cu păr alb la tîmple sub chipiul de patru ori încercuit cu firețuri aurii — supraveghea trecerea batalionului.

Soldații înaintau unul cîte unul, aducînd cu ei materialul de luptă. François Soubeyrac se postase la cincizeci de metri înaintea comandantului de batalion, înadins,

ca să-şi vadă soldaţii şi să-şi ia în mod ostentativ răspunderea pentru ei. Dar, nemişcat, se gîndea la o altă scenă, asemănătoare cu aceasta. Ei da, războiul îşi schimbase faţa ! Era acum cinci luni, cînd cu prima intrare în avanposturi. Soubeyrac nu era pe atunci decît sublocotenent şi şef de secţie. Regimentul venea din departamentul Nord, unde fusese format, după un circuit nebun : Montdidier, Compiègne, Soissons, Reims, Sainte-Menehould, Lérouville, Pont-à-Mousson, Pagny-sur-Moselle. Înainte de a străbate suburbiile oraşului Metz, la ieşirea de pe pod, Soubeyrac dăduse ordin secţiei să ia arma la umăr şi să defileze în pas cadenţat. Şi cu „capul drept !". *Bătrînul* n-a mai avut ce spune.

„Locotenent Soubeyrac, la mine !" strigase Watrin după cîteva secunde. Soubeyrac se întorsese alergînd şi luase o poziţie de drepţi desăvîrşită. „Domnule maior ?", „Domnule locotenent Soubeyrac, faptul că eşti rezervist şi institutor nu-ţi dă dreptul să nu ştii că pe pod nu se pune niciodată trupa în pas cadenţat. Ai înţeles ?" „Da, domnule maior". „Eh..." mai făcuse Watrin, clătinînd din cap, nehotărît, răsucindu-şi într-una mustaţa. Apoi lăsase să-i cadă mîna cu o încetineală extremă şi o licărire nedefinită trecuse prin ochiul său de porţelan albastru. În sfîrşit, spusese încet : „Întoarce-te la secţia dumitale, locotenent Soubeyrac. Cere căpitanului Léonard un sfert de vin suplimentar pentru oamenii dumitale".

François îşi amintea toate amănuntele acestei scene militare al cărei sens adînc nu l-a înţeles niciodată. Da, această scenă banală avea sens, un sens care ar fi putut explica poate ciudăţenia personală a maiorului Watrin, un om foarte obişnuit. Dar în şase luni, în ciuda primejdiei, nu se clarificase nimic.

Astă seară, la Volmerange, nici vorbă de armă la umăr, de pas cadenţat şi de cap drept !

Soldaţii îşi tîrau, deci, picioarele prin faţa lui Soubeyrac înainte de a trece pe dinaintea *bătrînului*. Reflexele condiţionate ale „activităţii" le reveneau. Le era ruşine. Aruncară locotenentului o privire grăitoare, în care se citeau scuza, insolenţa căutată, complicitatea, tristeţea. Soubeyrac simţea această umilire, o socotea de

prisos și turba. Atunci începu să zîmbească înadins, pe cînd compania pe care o comanda provizoriu, căpitanul Léonard fiind în permisie, defila. Și era parcă fără de sfîrșit această defilare de nenorociți în fața unui tînăr ofițer la fel de jegos ca și ei.

Mai încolo, *bătrînul* își tot smucea mustața, iar căpitanul-adjutant-maior Gondamini — poreclit de gradați Căpitanul Imaterial și de soldați, Pielea — făcea o mutră deloc atrăgătoare.

Ei, da, era „în formă" viteazul batalion ! Redus la jumătate de mobilizările pe loc și de pierderi... Și în ce hal era ! Noroiul avanposturilor se uscase pe mantăi în cruste verzui, asemenea unor plăgi de lepră, nu a unor lichenі amărîți, se amestecase cu sudoarea celor patruzeci de kilometri de marș istovitor. Printre bocancii regulamentari se puteau vedea tot felul de pantofi civili, scîlciați și nenorociți, pantaloni de golf zdrențuiți și ridicoli, concepuți de croitori militari năzdrăvani, din cauza cărora nu unul își stîlcise mutra în sîrma ghimpată din punctele de sprijin. Nici un obraz bărbierit ; iar oboseala, prezentă ca o ciumă.

Ultimul din companie era Poivre, ordonanța lui François. Acest Poivre, cu chipul său cumsecade de roșcovan și cu prietenia pe care o arăta locotenentului, se aranja întotdeauna să fie ultimul și, astfel, să meargă cît mai mult posibil alături de șef. Ei bine, Poivre atîrnase bocancii de gît cu șireturile și umbla în ciorapi, niște ciorapi de un verde țipător ! De cîtă vreme oare umbla Poivre așa ?

François Soubeyrac scrîșni. De furie. Aruncă o privire minioasă spre maiorul nemișcat, spre monumentul eroilor, la adresa forțelor rele care se adăposteau în spatele acestor totemuri. Poivre era miner. Miner de subterană. Ca toți minerii, avea picioarele sensibile la apă. Asta nu împiedicase totuși centrele de mobilizare să încorporeze majoritatea minerilor la infanterie. Așa că, toată iarna, în avanposturi, în apă și îngheț, în noroi și dezgheț, picioarele minerilor se umflaseră în încălțările de carton putrezit sau de piele întărită primite de la intendență ; fuseseră trimiși la spital, cu picioarele degerate, cincisprezece oameni. Doar din acest batalion.

Nu-i deloc frumos un picior degerat. E vînăt, cu striații violacee, cu nuanțe cenușii ca de pește stricat și cu dungi albe care te fac să te gîndești la niște viermi.

Soubeyrac băgă de seamă că se clătinase și că fusese cît pe ce să cadă. Se repuse în marș cu un țipăt pricinuit de o durere ascuțită care-l fulgeră de la tendoanele de deasupra rotulei, de la fețele interioare ale coapsei pînă la baza claviculelor. Îl ajunse din urmă pe Poivre și merse alături de el, apropiindu-se mecanic de maior și de Căpitanul Imaterial, cu bărbia țeapănă, cu ochii pironiți pe uriașa mustață veștejită a soldatului din războiul din Paisprezece, mustață obsedantă care pornea din nări, acoperea buza de jos și se ridica apoi cu vîrfuri subțiate și alungite, conturîndu-se ca o pereche de coarne de bou. Cu zece pași înainte de a ajunge în dreptul șefului de batalion, locotenentul Soubeyrac, comandantul provizoriu al companiei a treia, își îndreptă bustul, își cambră încheietura genunchiului înfierbîntat, intră în pas cadențat, cu călcîiele aprinse, bătînd pămîntul, ridică bărbia și zvîrli capul la stînga, spre *bătrîn*, într-o mișcare de sfidare și disperare totodată.

Bătrînul salută grav. Nu se știa dacă era trist sau furios.

Ceva mai departe, Poivre spuse încet de tot :

— Arată, totuș', ca o afumătură, maioru' nostru.

Ceea ce vroia să spună : ca o scrumbie afumată.

Iar Serbruyns, parizianul, care-și purta pușca-mitralieră pe umăr ca pe-o umbrelă, spuse întorcîndu-se :

- - Unu la zero !

Satul — cu casele sale împodobite cu flori, cu curțile adînci, cu gropile de gunoi în fața acareturilor scunde, cu mireasma de fîn cosit și cu primele umbre catifelate ale serii peste grădinile și grilajele ruginite — nu dezamăgea.

Deodată, soldații care-l precedau pe Soubeyrac văzură o femeie ce ieșea cu un urcior dintr-o locuință cu portal rotund, peste care se revărsau de o parte și de alta trandafiri agățători. Purta o bluză de un portocaliu foarte aprins, care vibra în înserare ca un fruct vrăjit. De sub fusta scurtă i se vedeau pulpele rotunde. Puse

urciorul pe piatra udă a fîntînii, își ridică părul cu dosul palmei, apoi prinse cu mîinile pompa care începu să scîrțîie. Atunci...

Atunci, apa curse în gîlgîituri mari din țeava de fontă.

Apa.

Apa !

— Fir-ar să fie, zise Soubeyrac oprindu-se, ceea ce făcu ca Poivre, care era foarte aproape, să se împiedice de el și să înceapă să înjure, în zăngănit de gamele și de pușți ; fir-ar să fie, băieți, ia te uită, există păstorițe pe aici !

Atunci se năpustiră cu toții asupra fîntînii, în timp ce femeia rîdea în hohote mari, guturale și le întindea urciorul.

Apa curgea în jgheaburi. Soldații se împingeau, se stropeau, și peste chipurile lor voioase șiroia apa.

François se trăsese deoparte. Socotea necesară această destindere și o aproba. Dar fiindcă nu era reglementară, se îndepărtă. Așa era felul lui. Destul de departe pentru ca soldații să înțeleagă, destul de aproape ca să-i apere, dacă ar fi apărut „Căpitanul Imaterial" sau maiorul.

Piața Mare din Volmerange forma un dublu trapez. Umbrită de tei, se învecina cu șoseaua națională. Primul trapez avea, în centru, monumentul eroilor, al doilea, o fîntînă. O balustradă de piatră închidea, sub niște castani seculari, una din laturile celui de al doilea trapez. François se apropie de balustradă și se rezemă cu coatele de ea. Jos, Mosella curgea, puternică, liniștită ; avea culoarea plumbului topit. Între Volmerange și fluviu nu există șosea, nu erau decît cărări scurte prin livezi. François se uită la ceas. Opt fără zece. Începea să se lase noaptea ; ea împrăștia încet norii grei de furtună. Da, noaptea începea să vină dinspre răsărit, sub cerul acela imens, manevrînd ca o armată. Cu toate că soarele nu asfințise încă, ea se ridica din adîncurile pămîntului în albăstrimi din ce în ce mai intense, care aveau să se transforme curînd în negru.

Peste Volmerange se învîrtejeau lăstunii.

II

A treia, compania lui Soubeyrac, era încartiruită în partea de apus a Volmerange-ului, care domina Mosella de la cea mai mare înălțime, printr-o cascadă de terase înflorite, de grădini de legume și livezi.

Era tare furios Soubeyrac : bucătăria companiei nu sosise. Așa se întîmpla întotdeauna ! Era trasă de doi cai recrutați în departamentul Nord, o dată cu minerii, și anume din regiunea Boulonnais. Atîta vreme cît se mergea pe șes, bucătăria ajungea înaintea companiei. Se aprindeau focurile la halta care preceda etapa, și fiertura era gata, sau aproape gata, cînd poposeau soldații. O masă rece mai lipsea acum, după patruzeci de kilometri ! În sfîrșit, era totuși mai puțin grav decît în decembrie.

Soubeyrac trimisese în întîmpinarea bucătăriei doi bicicliști, iar el se întorsese spre piața cu Monumentul eroilor, pe care *bătrînul* o părăsise. Se întreba în zadar din ce naiba era turnat acest apocalips delirant în care se cumulau rugina și cocleala ! Sub soldatul din Paisprezece se așternea lista morților din 1870-1871—1914-1918. Mai era loc și pentru războiul ce începuse.

Soubeyrac își petrecea în general vacanța la Collioure, în departamentul Pirineilor Orientali. Era originar din Velay, însă o atracție misterioasă îl aruncase, adolescent fiind, spre Mediterana, și de atunci venea aici în toți anii. La Banyuls îl întîlnise într-o zi pe sculptorul Aristide. Revăzu în minte barba albă, frumoasă — à la Monet — a venerabilului bătrîn. Vorbiseră îndelung, căci Soubeyrac, care preda filologia la un curs complementar la Lagny, în departamentul Seine-et-Marne, iubea arta. Și Maillol tocmai răspunsese, în fața lui, unei persoane de vază, care-l întrebase ce anume va reprezenta monumentul eroilor comandat de un tîrg vecin cu Côte Vermeille : „Ei, o femeie goală !“ De parcă s-ar mai fi putut sculpta și altceva decît o femeie goală pentru a cinsti pe eroi !

Soubeyrac găsise răspunsul admirabil, clasic. Aici, în Lorena, nu existase un Maillol.

Spre apus, plopii de Italia, de pe celălalt mal, împrumutaseră rigiditatea chiparoșilor, iar maroniul de tutun și albastrul de ardezie al caselor din sat se incrustau în tonurile de roșu, asemenea unor întunecate pietre prețioase. Estul lua, prin contrast, un aspect tragic, lunar. Cerul era cuprins într-o uriașă rozetă nebună, cu brațele strîmbe, un soi de zvastică de nori. Un cuc cîntă dinspre soare-apune.

François își scoase casca și se așeză pe treptele de granit. Părul îi era năclăit în șuvițe ude de sudoare, și o linie roșie îi însemna fruntea, în locul unde îl strînsese pielea căștii. Țăranii circulau, ca altădată, în vremuri de pace. Caii înhămați se întorceau la casele lor.

Țăranii erau de o formidabilă placiditate. Dar cum să-i judeci rău pentru asta? Văzuseră atîția soldați din octombrie și pînă acum! Fuseseră sensibili, fără îndoială, la primii sosiți, cînd unitățile pătrundeau semeț, într-o ordine strînsă. Acum, bandele astea înnoroite care coborau din avanposturi, în grupe mici, zdrențăroșii aceștia bărboși care împingeau cărucioare de copii încărcate acum cu saci nu mai trezeau în ei nici un sentiment, nimic, nici măcar vechea ostilitate dintre țăran și soldat. Cele două lumi se întrepătrundeau fără să se cunoască, în indiferența milenară a satului.

Soubeyrac băgă de seamă că se ține încovoiat. Dusese timp de o oră rana unui alsacian pe care-l detesta. O făcuse mai mult de poză, de fanfaronadă, din nevoia de a exercita îndatoririle ofițerului, mai mult pentru prestigiu, decît din bunătate. Claviculele îi erau ca fulgerate de o durere electrică ce radia surd. Făcu un efort să se ridice, dar trebui să se sprijine de grilajul monumentului, ca să se poată ține pe picioare.

Atunci se produse șocul. În cinci minute se petrecuseră pe cer schimbări mari. Rozeta încîrligată se dizolvase în neliniștitoare laviuri cafenii, pentru a face loc unui ochi mare de lumină verde-albăstrui, vărgat cu cenușiu, un ochi mare, umflat și bolnăvicios, care privea ironic spre batalionul cel viteaz ce se îngrămădea în Volmerange. Apoi, discul roșu al soarelui alunecă, uriaș, în spatele verdelui aproape negru al unei păduri îndepărtate. Atunci, o licărire miraculoasă de un verde ca

cel din poveştile persane se prelinse peste valea Mosellei şi peste Volmerange-ul agăţat de colina lui, o licărire ireală, supranaturală, ieşită dintr-un vitraliu uriaş. Dumnezeule, era raza verde, chiar aceea pe care, de copil, François o pîndise, fără ca s-o poată prinde vreodată, raza aurită a vrajei copilăriilor marine. „Asta-i culmea ! Copil, n-am văzut niciodată raza verde pe care o pîndeam în fiecare seară, şi iată că acum vine ea să mă caute aici, în Lorena !“

Nişte femei se duceau sporovăind la fîntînă, înfrumuseţate de acest aur verde care le învăluia. Un ţăran trecu agale, trăgînd după el o vacă. François privi vaca, smălţată parcă cu smaralde. Coarnele-i barbare scînteiau. O impresie, pe care chiar în clipa aceea o ştiu unică în viaţa lui, puse stăpînire pe el. Timpul nu mai exista : vaca avea trei mii de ani.

— 'seara, spuse ţăranul.

— Bună seara, răspunse încet Soubeyrac.

Ochiul de nori deveni verde-albăstrui şi crăpă. Feeria se stinse. Noaptea venea dinspre răsărit, victorioasă.

Prin uşa şurii celei mai apropiate, deschisă ca o gaură neagră, ieşi un flăcău solid, gol pînă la brîu, care se ştergea alergînd, cu un prosop kaki. Era Demaille, din grupa lui Watroux.

— Dom' locotinent, zise el, paiele-s de tot tocate şi-s unii peste alţii. I-o cucoană care zice că putem să ne culcăm alături, în casa cafenie. Se poate, dom' locotinent, se poate ? O să fie mai mult loc pentru ceilalţi...

Demaille era un puşti. Şi care se juca de-a puştiul. Îţi rişti pielea. Te omori, şi trebuie să ceri voie altui om, ca să te culci într-un pat. Dar cum eşti bărbat, bărbat adevărat, te prefaci, ca să salvezi aparenţele. Faci pe copilul : „Se poate, dom'locotinent ?“ Şi ofiţerul ştie toate astea. Pe faţa-i trasă stăruie un zîmbet. Se face complice, pentru ca omul să salveze aparenţele. De aceea este iubit.

— Se poate, zise locotenentul. Dar să nu vă prindă.

Îl părăsi pe Demaille. Zărise, în vîrful dealului, bucătăria de campanie. Bucătarii nu făcuseră focul, din pricina nopţii care se lăsa.

— Murgul şi-a pierdut o potcoavă, explică caporalul, şi s-a rupt un ham.

Caporalul era furios şi înjura fără să-i pese de locotenent. Instală bucătăria într-o ogradă acoperită. Sosise, în sfîrşit, carnea de la intendenţă.

— Facem friptură şi cartofi prăjiţi ? întrebă caporalul. E mai bine decît conserve din raniţă !

— Da, spuse Soubeyrac.

De multă vreme renunţasc să mai schimbe meniurile. Soldaţii acestui regiment din departamentul Nord erau hrăniţi exclusiv cu sardele, friptură şi cartofi ! Toate celelalte încercări fuseseră infructuoase, iar cei din Nord chiar considerasceră o distribuire de ţiri drept o jignire personală.

Soubeyrac se duse la punctul de comandă al companici. Biroul era instalat în odaia din fund a circiumii. Mirosea a rachiu de anason şi a ţigări ieftine. Soldaţii beau pe nerăsuflate *Pernod*-ul, printre hîrţoagele scoase in grabă din lăzile de fier.

— Domnule locotenent, iar l-am pierdut pe chilian, spuse secretarul Thibaut, un industriaş din Roubaix, întotdeauna într-o ţinută impeceabilă, cel mai bine îmbrăcat dintre soldaţii batalionului.

Şi cu chilianul era o poveste — francez întors în septembrie 1939 din Chile, anume ca să se bată, cînd putea foarte bine să rămînă unde era ! De o bunăvoinţă extraordinară, trimis de la Paris ca întărire, se dovedise fricos ca un iepure. Chilianul nu se întorsese. Nu înţelegea. Flăcăul acesta care voia să-şi facă datoria şi care nu reuşea provoca, firesţte, mult mai multă bătaie de cap decît un şmecher versat.

— Asta-i tot ? spuse François.

— Asta-i tot, domnule locotenent. Ultimii patru au venit ; sînt cu picioarele însîngerate.

— Să fie trimişi la infanterie.

— Am înţeles, domnule locotenent !

— Batalionul a cerut situaţia muniţiilor ?

— Firesţte ! Aceeaşi de ieri.

— Era falsă cea de ieri, domnule locotenent.

— Totul e fals, Thibaut. Puţin îmi pasă !

Un chilian și niște situații aiurea! Război de curve, curvă de război!

— În sfîrșit, domnule locotenent, domnul maior vă aduce la cunoștință că astă-seară are loc o masă a ofițerilor batalionului la ora nouă și treizeci.

Era trecut de șapte și jumătate. Radioul circiumii transmitea un disc cu Rina Ketty care făcuse furori cu un an înainte, *În țara fandangourilor și a șalurilor de dantelă*. Lui François îi făcu rău. Aceste dulcege imagini sonore răscoleau în el prea multe amintiri. Nu există nimic care să-ți răscolească mai tare inima, ca un cîntec stupid. O, Annie, adu-ți aminte de golfulețul de la Collioure, Annie!

Ia te uită, pentru prima oară în cursul acestei zile epuizante se gîndea la ea.

— Cineva o să vă conducă la camera dumneavoastră, domnule locotenent, zise secretarul. Poivre este deja acolo.

Un soldat ieși înaintea locotenentului, iar acesta-l urmă. O cucuvea plîngea ca un copil. Casele, cu geamurile camuflate din pricina apărării pasive, deveneau niște măști ostile. Calea Lactee se aprindea deasupra satului, printre nori. Trist era că în sat nici o licărire omenească nu răspundea stelelor. Pentru scurt timp, porțiuni vaste de cer se aprindeau de o lumină violacee. Dar nu se auzea nici un tunet. Furtuna călătorea...

— După mine, îs fulgere de căldură, zise soldatul.

François nu răspunse. Comandant de companie interimar nu cunoștea încă pe toți soldații celorlalte secții, și aceasta îl deranja.

Merseră vreo sută de pași. Se deschise o ușă. O scară. Un bec albastru, anemic. La etaj se vedea întîi un coridor în care erau ingrămădite tablouri cu rame de ipsos aurit. Dușumeaua mirosea puternic a ceară de lustruit. Soldatul deschise încă o ușă. Soubeyrac intră. Poivre făcea patul; era proaspăt ca un trandafir și bărbierit. Afurisitul de Poivre!

Cu fereastra acoperită de o cuvertură, camera părea ciudat de intimă, desuetă — un dormitor de modă 1880, cu mobilă încărcată de sculpturi, perdele zmeurii cu găl-

bui, pereți îmbrăcați în lemn, ciubuce în tavan, oglinzi și iar oglinzi.

Pe pereți, portrete în ulei reprezentînd femei cu talie de viespe sau bărbați în frac, și fotografii în care doamne elegante jucau diabolo. Arăta ca Salonul Artiștilor Francezi sub Sadi Carnot [1]. Un Crist jansenist, cu brațele aproape strînse, distona cu ansamblul. Locatari succesivi adăugaseră probabil ceva din preferințele lor, fără să distrugă nimic din contribuția predecesorilor.

Atunci apăru proprietăreasa, după ce bătuse sau mai curînd zgreptănase la ușă. La vreo patruzeci de ani, elegantă și energică, era frumoasă, sculpturală, fără culoare însă, de o frumusețe de ceară ; panglici negre încadrau această figură romantică. Rochia pe talie, cu guler înalt, de un violet uniform, nu avea nici un fel de zorzoane. Îl examină politicos pe ofițer, care se înclină, conștient de contrastul burlesc pe care-l făceau bunele lui maniere cu jegul și noroiul de pe el.

— V-am încălzit apă pentru baie, spuse femeia.

Se răsuci pe călcîie și-l conduse pe locotenent la baie, o încăpere vastă, cu totul de neprevăzut în acest tîrg, cu aplice de bronz, o cadă de marmură neagră încastrată în mozaicuri verzi cu personaje mitologice și stinjenei stilizați, cu robinete în formă de gît de lebădă.

— Bunica mea a amenajat locuința, spuse femeia cu vocea ei egală. Era actriță.

Făcu un gest de încurajare și dispăru. Ciudată casă ! Stăpîna actuală era mai degrabă adeptă a lui Cristos cei cu brațele strînse.

Soubeyrac se dezbrăcă pînă la piele și intră în apa plăcută. De trei luni nu mai făcuse o baie.

Cînd ieși, întinerit cu zece ani, era din nou un brunet arătos, cu obrazul energic, cu privirea deschisă a ochilor săi albaștri, cu pomeții proeminenți și părul ca peria. Oboseala se metamorfozase într-un exces de suplețe, într-o elasticitate îngrijorătoare și i se părea că plutește

[1] *Carnot, Marie François Sadi, ales președinte al Republicii Franceze în 1887.*

într-un chip anormal în aer. Tălpile tot îl mai dureau, ca și partea de sus a coapselor, foarte aproape de șolduri ; n-avea însă nici rană, nici distensie a mușchilor, ci doar cîteva bășici și *frayon*-ul, acea arsură între picioare, frecventă la infanteriști. Poivre îi curățise tunica și pantalonii de cizmă. Cu toate că era tîrziu, ofițerul nu se grăbea. Îi era foame, dar n-avea chef să-l întîlnească la popotă pe austerul maior Watrin.

În biroul companiei doi soldați dormeau. Pe masă se afla o scrisoare. François recunoscu pe plic scrisul lui Annie ; băgă scrisoarea în buzunar. Deodată tresări. Nu-l observase pe tăcutul secretar Thibaut, în fundul camerei. Șezînd pe un scaun, Thibaut își instalase un altul în față, pe care își așezase masa : un șervet curat, o cutie de sardele, un litru de vin roșu și friptura cu cartofi prăjiți. Industriașul-soldat mînca în tăcere, aplecat, privind drept înainte, în beznă.

— Poftă bună, Thibaut !

— Mulțumesc, domnule locotenent. Au și venit de la batalion să vă cheme la popotă.

— Mă duc acum, spuse Soubeyrac.

Dar intră mai întîi în șurile ocupate de cele patru secții ale lui. Întîrziații sfîrșeau *supeul*, cum spuneau ei. Erau mulțumiți de friptura cu cartofi prăjiți. Carnea nu era așa de tare, însă bucățile prea mici. Ca întotdeauna. Flecăreau în juru-i, cu voce scăzută, ca oamenii somnoroși. Iar Soubeyrac avea chef să rămînă acolo, *cu ai lui*.

Pentru el timpul se dilata. Toate mișcările îi erau încetinite, iar o toropeală lăuntrică lupta cu luciditatea creierului. De fapt pica de somn.

— Io mă duc la cinema în astă-seară, zise Mathias, un șmecher din Anzin, contrabandist în timp de pace.

— Bună seara, spuse locotenentul, scuturîndu-se din amorțeală.

O voce întrebă, aproape timid :

— I-adevărat, dom' locotinent, că mergem la Reims și că ne-mbarcăm miine ?

— Nu știu nimic, zise Soubeyrac.

Ieși. *Reims*. Cuvîntul explodă în el cu întîrziere. Căci era vorba de viteazul batalion din avanposturi, cu greu

adunat în acest Volmerange din afara timpului, în care lăstunii adormiseră, numai Dumnezeu știe unde, era de trecut Mosella și munții violeți, și mai era acolo, către apus și nord, tot ceea ce se întîmpla dincolo de frazele seci ale comunicatelor, tot ceea ce amenința și agita hexagonul trandafiriu al hărților din copilărie, ale lui Callouedec și Maurette, era misterul dens al istoriei pentru cei ce o trăiesc.

Ultimul *Paris-Soir* pe care-l citise François în avanposturi purta data de 21 mai 1940. Pétain spusese: „Nu se trece", și ziarul vorbea de lupta îndîrjită a trupelor franceze pentru *a încetini înaintarea germană*. Formula era proaspătă. La fel de proaspătă ca și aceea prin care Weygand era calificat drept „omul care redresează situațiile critice". Pe tînărul ofițer îl izbi următoarea frază: *Trupele noastre luptă viguros în regiunea de la nord de Saint-Quentin, pentru a stăvili presiunea inamicului*. Ziarul era din 21, faptele trebuie să fi avut loc cu două zile înainte, în 19. Și azi era 27!

Cînd intră în casa notarială unde se instalase punctul de comandă al batalionului, o tăcere grea îl întîmpină pe Soubeyrac. Maiorul Watrin, în mijlocul ofițerilor așezați în jurul mesei în ordinea descrescîndă a gradelor, își împinse scaunul cu un gest teatral, se șterse la gură și spuse grav:

— Masa este o îndatorire, domnule Soubeyrac.

Cînd li se adresa astfel ofițerilor, însemna că era furios.

Soubeyrac salută, își scoase boneta și răspunse:

— Vă rog să mă scuzați, domnule maior, dar socotesc în așa măsură masa ca o îndatorire, încît am așteptat ca oamenii mei să termine de mîncat înainte de a veni să mănînc eu.

Nu-și pregătise această necuviință. Îi venise, fără ca măcar să-și fi dat seama că ea conținea, implicit, un reproș la adresa camarazilor săi. Ceilalți ofițeri se uitară unii la alții. Maiorul Watrin nu se clinti. De aproape, în bătaia luminii electrice, i se vedea mai bine figura croită grosolan, o figură bărbătească de bătrîn războinic, tăbăcită de Războiul cel Mare și de ocupație. Gît parcă nici n-avea. Ve-

neau imediat umerii largi sub tunica de croială demodată. O, avea maiorul Watrin acel dar al tăcerilor care stînjenesc. Mişcîndu-se, făcu scaunul să scîrţîie. Cu un gest scurt, îi indică lui Soubeyrac locul.

Afară se auzi un bubuit : tuna.

Căpitanul Bertuold, parizian, funcţionar superior de bancă, voluntar şi el din celălalt război, cu părul albit la tîmple şi negru pe la creştet, cu buzele dezvăluind o dantură bogată, strălucitoare, cu ochi de culoare deschisă, maliţioşi, într-un obraz argăsit de vînt, căpitanul Bertuold, care dezlega atît de des situaţiile dificile printr-un gest totodată elegant şi frăţesc, sclipitorul căpitan de mitraliori exclamă, jovial :

— Un rachiu mic, Soubeyrac ? Îl meriţi, amice.

François se aşeză şi-i zîmbi, iar Bertuold îi umplu paharul cu rachiu de anason.

Căpitanul Imaterial, Capimul, ridică din umeri, ostentativ. Ceilalţi ofiţeri îl observau pe Watrin. Watrin detesta alcoolul şi nu se putea să nu-şi dea seama cîtă stimă pentru Soubeyrac presupunea intervenţia deschisă a căpitanului Bertuold. Dar Watrin îşi mînca brînza încet, cu un aer concentrat. Neglijînd cuţitul de pe masă, folosea propriul său briceag, un briceag mare, elveţian. Îşi zdrobea liniştit brînza, pe o felie groasă de pîine.

— Aşa-i, spuse adjutantul-medic Durroux, despre care se şoptea că ar fi făcut războiul în Spania, de partea roşilor, dar în calitate de ofiţer de infanterie, şi care, nici el, nu scăpa niciodată ocazia : Unu la zero !

Era o vorbă la modă.

Bertuold scoase din buzunar un ţigaret lung şi aprinse cu graţie o *Players*. Semăna astfel cu omul de stat Tardieu şi tare se amuza de asta. Făcu semn chelnerilor. O farfurie cu mezeluri fu pusă dinaintea celui întîrziat. Un chelner răsuci butonul aparatului de radio. Era muzică de dans. Soubeyrac se aşternu pe mîncat, cu tot dinadinsul.

— Bravo, spuse Bertuold. Soubeyrac şi cu mine avem, în fond, acelaşi Weltanschauung [1].

[1] *Concepţie despre viaţă (germ.)*

Toată lumea rîse. Nu mai era un secret pentru nimeni că Bertuold avea idei de extremă dreaptă și că institutorul Soubeyrac militase pentru cele de stînga.

— Chiar așa, preciză Bertuold. Și Soubeyrac, și eu socotim că, oricum, decît să fim niște morți oarecare, mai bine niște morți bine hrăniți.

Radioul reluă cîntecul cu fandagos și șaluri de dantelă, cîntecul acela stupid și dulceag, care vorbea de pace, de valuri, de măslini, de Spania, de soare, de vacanțe pierdute și de Annie. Scrisoarea lui Annie se afla în buzunarul locotenentului, tot închisă. Nu era posibilă o viață personală în universul războiului.

Maiorul Watrin o repetase cu obișnuita lui brutalitate : viteazul batalion își trăia ultimele zile de existență coerentă.

Toată această istorie, începută în septembrie, avea să se destrame. Bravul batalion rătăcise mai întîi, de-a lungul unor zile mohorîte, pe cîmpiile din Nord, supus acelei dezintegrări pe care o provoacă inactivitatea și erodanta prezență a femeilor care-i urmărește în chip firesc pe soldații cantonați la douăzeci de kilometri de căminul lor și vitregiți în mod stupid de permisii de către un înalt comandament lipsit de simț psihologic.

Viteazul batalion fusese apoi angajat de Crăcium, desfășurîndu-și oamenii în peisajele breugheliene, niște oameni care n-aveau încă tunică, ci un simplu tricou și cărora li se umflau picioarele, le înghețau mîinile punînd sîrmă ghimpată într-un frig de 27 de grade sub zero ; pămîntul înghețat era atacat cu mijloace ridicole — cu cazmale și unelte de grădinărit. Fusese deplasat dintr-un sector în altul, doar pentru o odihnă iluzorie, în care lucrările de campanie nu se împuținaseră, chiar dacă primejdia se îndepărta, apoi fusese zvîrlit din nou în alt sector, agitat de data aceasta, unde cifrele pierderilor de pe urma bombardamentelor sau a micilor atacuri confirmau cuvintele veteranilor din Paisprezece : făcea cît un sector de un calm mijlociu al *celuilalt*.

Acolo, viteazul batalion a avut de furcă, în Bois du Corbeau, cu un noroi mîrșav, galben, îmbîcsit de excremente, un noroi care luase locul înghețului, nenorocind și

mai mult picioarele, chiar dacă nu mai tumefia mîinile ; şi a rezistat mîrîind, într-o disciplină elementară, nesupus încercărilor de forţă decisive, care ar fi putut să-l sudeze, ci suportînd războiul ca pe o catastrofă naturală.

Şi viteazul batalion se topise pe loc, ros de inactivitate, înrăit de noroaie, chinuit de duelurile fără de rost ale artileriştilor, atins şi mai mult de încorporările care răpiseră un bărbat din trei, în majoritate mineri calificaţi, nelăsînd decît grupe scheletice de cinci sau şase băieţi în jurul unei puşti-mitralieră şi secţii de douăzeci şi cinci de oameni, mistuiţi de plictiseală şi gelozie.

Viteazul batalion se simţea sleit şi acrit, repetînd cu un orgoliu sumbru că n-au vrut să fie înlocuit tocmai pentru că nu era nedemn de înaintaşi, precizînd că ordinul de înlocuire fusese într-adevăr dat sus, dar că nu fusese executat, marile unităţi înlocuitoare nefiind în stare să dea ascultare, ceea ce nu era o vorbă goală, ci chiar tristul adevăr. Îşi făurise astfel un suflet de luptă şi de ură viteazul batalion, acuzînd pe generalul de divizie că a solicitat trimiterea lui în avanposturi, pentru a veni de hac indisciplinei cantonamentelor din departamentul Nord — ceea ce era de asemenea adevărat — hotărîre smulsă Marelui stat major de către un şef dornic de o nouă stea — ceea ce, de data aceasta, nu era decît aproape adevărat.

Astfel, bravul batalion, victimă a unor greşeli de care nu era răspunzător şi, încă şi mai mult, victimă a unor virtuţi pe care le datora rasei, se ştia pedepsit fiindcă era un batalion viteaz şi nu-şi înghiţea nenorocul.

Nu, nu aveau să mai fie alte mese colective ale ofiţerilor. Se va reveni, ca în toată perioada avanposturilor, la popotele de campanie. Dacă ne putem exprima astfel ! Căci dacă o companie cuprindea, în principiu, patru ofiţeri, cele mai favorizate nu aveau decît doi, iar a treia, de la plecarea în permisie a căpitanului Léonard, nu-l avea decît pe Soubeyrac.

Watrin şi Bertuold ştiau că vor fi despărţiţi. Ceilalţi o simţeau nelămurit. Cel mai conştient, după cei în vîrstă, trebuie să fi fost tot Durroux, deoarece făcuse războiul din Spania ; dar adjutantul-medic vorbea puţin — doar cîteva afirmaţii usturătoare cărora maiorul nu

le punea frîu decît rareori, deoarece, fără îndoială, calitatea lui de doctor impunea unui comandant de batalion, atît de tîrziu promovat, şi care cu patru ani înainte de declararea războiului nu era decît căpitan.

Soubeyrac se uită la medic. Observă pentru prima oară, cu un amuzament interior, cît de mult semăna Durroux cu Thorez ! E adevărat că erau de loc din aceeaşi regiune, la cîţiva kilometri depărtare doar unul de altul. Un Thorez slab şi de fel bonom. Un Thorez ce scrîşnea într-una. Era-n partid Durroux ? Soubeyrac presupunea doar acest lucru şi nimic mai mult. La urma urmei era logic ca acest flăcău bănuit periculos să fie încorporat într-o unitate în permanent contact cu inamicul, deoarece viteazul batalion era tratat ca o unitate disciplinară ! Bun doctor, de altfel, Durroux, priceput ; totuşi oamenii nu-l iubeau din cauza umorului său brutal.

Watrin trase ultimele fumuri din pipă, o supse zgomotos şi o goli, bătînd-o în palmă. Maiorul părea că se gîndeşte întotdeauna atent la ceea ce face cu mîinile, ca oamenii de la ţară sau ca acei muncitori bătrîni cărora le trebuie cinci minute bune ca să răsucească o ţigară. Făcu un gest maşinal de fumător de pipă : îşi frecă pipa de nările lui grase, ca s-o facă să lucească. Puse pipa la loc în săculeţ, săculeţul, în buzunar şi îşi încrucişă braţele pe masă. Cele patru galoane străluceau puternic.

— Ce idee ! Vă cam plictisiţi ! spuncа Bertuold. Eu nu mă plictisesc, eu mă bat ! Singura plictiseală este că nu înaintăm, fiindcă esenţa războiului este jaful, mai ales pentru armatele Dreptăţii şi Civilizaţiei. O companie se ţine astfel : se intră într-un oraş inamic ; încartiruire liberă ; tot ce vreţi ; dar mîine, la ora şapte, toată lumea la adunare. Şi-i zbor creierii aceluia care soseşte cu întîrziere. Ăsta este războiul. Haide, că nu-i plictisitor !

Pe tinerii ofiţeri îi vrăjea zîmbetul larg al lui Bertuold şi dansul ţigaretului său. Glumea oare căpitanul de mitraliori ? Soubeyrac protestă sec. Vocea lui joasă, vibrînd de nervozitate, căpătă accente muşcătoare.

Dintre toţi ofiţerii care se odihneau acolo, în jurul maiorului Watrin, Soubeyrac avea o părere personală

despre lume. În acest stat-major de batalion, unul din doi avea părerea lui despre lume Era o proporţie excepţional de bogată : mai întîi Watrin, soldatul de meserie, soldatul ajuns prin merite proprii, a cărui poveste profesională se citea în decoraţii, şi care credea deschis în crucea crucifixului şi în crucea săbiei ; Vanhoenacker, negustorul de lumînări, epitropul parohiei din Valencienne, bunul centurion de rezervă, resemnat să fie un războinic ; teribilul Bertuold, militar elegant, hrănit cu Maurras şi, mai mult cu Gobineau ; Durroux şi meritele sale de partizan în contradicţie cu felul lui de a fi. Mai era şi Pauphilet, cultivator de grîu şi de sfeclă în regiunea dintre Aisne şi Cambrésis, greoi, grosolan, deghizat în uniformă, ajuns ofiţer printr-o muncă îndîrjită în şcolile de perfecţionare ale subofiţerilor de rezervă, Pauphilet care ar fi plăcut unui Péguy, pe care-l stima Watrin, şi al cărui univers se rezuma la trei cuvinte : Dumnezeu, Franţa, pămînt. Finceţea personală a lui Pauphilet — care-i plăcea şi lui Soubeyrac, mai ales pentru puritatea lui sufletească — în ciuda ideilor sale înguste se ascundea probabil în răsturnarea formulei deşi nemărturisite, mai exactă astfel : pămînt, Franţa şi numai după aceea Dumnezeu.

Căpitanul Imaterial, Gondamini, îşi avea şi el părerea lui despre lume : în calitate de ofiţer de stat-major considera războiul drept o succesiune neîntreruptă de probleme de rezolvat în mod regulamentar, ceea ce făcea din această fiinţă abstractă figura cea mai tristă a grupei.

În sfîrşit, Soubeyrac îşi trăia drama lui, nefericit ori de cîte ori îşi punea întrebarea la care nu putea răspunde : „Cum de am putut deveni un bun ofiţer eu, care urăsc războiul, eu, care am semnat toate apelurile de felul *să nu se mai repete niciodată*, eu, care sînt un pacifist". Pentru că, aşa cum s-a văzut, Soubeyrac era un remarcabil ofiţer de front.

— Domnule căpitan, vorbi răspicat Soubeyrac, nu înţeleg cum dumneavoastră, care asistaţi în fiecare duminică la slujba religioasă, puteţi apăra asemenea teorii de neîngăduit.

— Dumnezeu e cu noi, spuse Bertuold, trecîndu-şi ţigaretul dintr-un colţ al gurii în celălalt.

— Gott mit uns [1], persiflă Durroux.

Căpitanul Bertuold izbucni în rîs. Ştia întotdeauna să rămînă impasibil în joc. Watrin stătea nemişcat. Medita ? Se odihnea ? Sau nu se gîndea la nimic ?

— Păgîn cum eşti, dumneata, Soubeyrac, reluă Bertuold, nu poţi înţelege cum se aranjează un catolic cu Dumnezeu. Iată, era pe la începutul ocupaţiei, în decembrie 1918. Am intrat cel dintîi într-un tîrguşor german, lîngă Trêves, cu secţia mea. Oamenii erau terorizaţi. Am pătruns într-o casă. Acolo era adunată o familie, o femeie frumoasă şi nişte fete frumoase, pe legea mea. Eram singur.

În timp ce vorbea, Bertuold îşi scoase revolverul, un „Mab" bine îngrijit, strălucitor. Îşi stăpîni o strîmbătură provocată de durerile de picioare, şi mimă :

— Le-am spus : „Sînteţi învinşi. Noi sîntem învingătorii. Nu cer nimic". Şi am pus revolverul pe masă.

Se făcu linişte.

Zîmbetul lui Bertuold era totuşi blajin.

— Am petrecut bine în casa aceea, adăugă el după o clipă.

— O, domnule căpitan, spuse Vanhoenacker, totuşi n-aţi...

— Pe mama şi pe cele două fiice, spuse Bertuold. În sfîrşit, cele care erau frumoase.

Rîsul lui Pauphilet explodă rabelaisian.

— O, te înşeli, Pauphilet, n-am luat nimic. Mi s-a dat totul. E timpul să vă învăţ să fiţi învingători, domnilor.

— Mi s-a părut totdeauna inutil să-mi încarc spiritul cu cunoştinţe de prisos, spuse Durroux.

De data aceasta Watrin mîrîi :

— E evident, domnule doctor, vom fi învingători.

— Pentru că sîntem mai puternici, spuse Bertuold, cu amabilitate.

[1] *„Dumnezeu e cu noi" (germ.).*

Maiorul nu știa niciodată cînd anume glumește căpitanul de mitraliori. Putea să cheme la ordine un doctor care lansa o părere defetistă, era însă dezarmat în fața ironiei lui Bertuold.

Pauphilet izbucni din nou, cu o oarecare întîrziere, într-un rîs zdravăn. Era un copil cu chip și maniere de factor rural.

Soubeyrac îi aruncă :

— O să-ți ia pielea... slăbănogule !

Folosea acest joc de cuvinte, mai mult decît nesărat, încă din primele zile. Întocmai ca și Verlomme, grădinarul din secția lui Soubeyrac, Pauphilet răspundea întotdeauna făcînd cu ochiul :

— Osînza, poate, dar nu pielea.

Pentru moment nu pierduse nici una, nici alta.

— Bine, bine, domnilor, le-o reteză Watrin, punînd șervetul pe masă. Este... (își consultă ceasul)... este ora douăzeci și două și treizeci și cinci de minute ; ziua a fost grea. Nu știm cît rămînem aici. Așteptăm să plecăm, asta-i tot ce știu. Aveți grijă ca oamenii să se odihnească. Și dumneavoastră la fel.

— Îmi dați voie, domnule maior, spuse Capimul cu glasul său eteric, iertați-mă pentru această problemă de serviciu, dar regimentul cere urgent situația ofițerilor și a subofițerilor prezenți în batalion. Iar eu cer situația detaliată a rezervelor de muniții și de alimente. Rapoartele, mîine dimineață la ora opt, la punctul de comandă

Watrin îl privi pieziș, se legănă cîteva clipe de pe un picior pe altul, apoi bombăni :

— Da, căpitanul Gondamini are dreptate. Dar și la zece e destul de devreme. Și acum, domnilor, ordin : culcați-vă !

Se duse spre vestiar, un extraordinar talmeș-balmeș de coarne de cerb pe care atîrnau, printre bonetele de poliție, cîteva chipie, asemenea unor fructe roșii și auriite, mai mult sau mai puțin coapte.

Soubeyrac murmură, pentru Pauphilet :

— Somnul este o îndatorire de serviciu.

Pauphilet izbucni în rîs. Maiorul își strîngea centironul. Bustul îi era puternic, blindat probabil cu mușchi de luptător de la 1900, cu un început de burtă, cu un tors de bătrîn actor de bîlci. Era probabil păros ca un urs, maiorul Watrin !

— Noapte bună, domnilor, spuse el.

Și cum toți se ridicaseră, iar el trebuia să iasă urmat de Gondamini, umbra lui regulamentară, Watrin se opri în fața ușii care în clipa aceea se deschise, lăsînd să intre un subofițer gătit, încătărămat, cochet, cu moletiere de ofițer de culoare deschisă.

Subofițerul acesta de paradă lovi călcîiele și întinse un plic:

— Din partea domnului colonel, domnule maior.

Maiorul rupse plicul și citi. Obrazul său deveni pămîntiu.

— Cu neputință, murmură el.

Apoi brutal :

— Colonelul este la punctul de comandă ?

— Da, domnule maior.

— Mă duc acolo.

— Dar, domnule maior, domnul colonel se odihnește și...

— Mă duc acolo.

Gondamini ieși ca să-l anunțe pe șoferul Peugeotului. Ceilalți ofițeri nu se mișcară. Maiorul reciti scrisoarea. Își scoase chipiul, își trecu degetele prin părul foarte scurt, apoi mai spuse o dată, ca pentru el :

— Cu neputință !

Mașina hurui în fața ușii. Watrin ieși. Stupoare generală. Nu era în obiceiul comandantului de batalion să lase să i se ghicească astfel simțămintele. Căpitanul Bertuold îl urmărise. Deasupra Volmerange-ului, fulgerele continuau să dea contur unor peisaje fantastice care pe loc și dispăreau. Se auzi cum șoferul schimbă vitezele. Bertuold respiră adînc, cu nările dilatate, apoi întorcîndu-se către tinerii ofițeri :

— E furtună, domnilor. Femeilor le este frică. Frumoasă noapte pentru făcut dragoste.

III

Pe vremea „războiului ciudat“, expresie care pentru militari începea să pălească, mascle ofițerilor batalionului se sfîrșeau mai totdeauna cu glume grosolane, cu cîntece obscene sau cu discuții interminabile duse pe dinaintea unor băuturi de tot soiul ; dar numai după plecarea comandantului de batalion, care nu suferea nimic din toate acestea. În seara aceea cei mai tineri dintre ofițeri o șterseră. N-aveau decît să afle mîine beleaua.

În încăperea mare, de o bogăție burgheză și provincială, bogăție temperată însă de un prost gust, locuință de țară a unui avocat din Metz, mai rămăseseră cîțiva ofițeri. Oboseala prea mare îi îndemna să nu se culce încă, temîndu-se de acea îngrozitoare insomnie a soldatului, care urmează după eforturi fizice deosebite. Se aflau acolo, așadar, Blanc, căpitanul de la întîia, un bărbat cu ochi de catifea, foarte căprui, de cea mai nepăsătoare vitejie ; Bertuold, a cărui plictiseală nu se trăda decît prin numărul nesfîrșit de țigări, aprinse una de la alta ; doctorul-adjutant, supranumit El Medico, ce se lăfăia cu picioarele desfăcute într-un fotoliu Napoleon III ; Vanhoenacker care, din cauza lungimii lui, avea un „corp“ special, o „unitate“ în perpetuă dificultate de aprovizionare și de transmisiuni, cum spunea Soubeyrac, Thomas Cavatini, care semăna cu un călugăr italian cam gras, un tînăr institutor socialist din Pas-de-Calais, convertit la catolicism prin citirea lui Péguy [1]. I se spunea Toto, fiindcă era bîlbîit. Toto zise :

— O să-să ne m-meargă untu' cînd s-s-o înt-toarce *bătrînul !*

Căpitanul Bertuold se ridică, făcu cîteva mișcări caraghioase de gimnastică suedeză, se schimonosi auzind cum îi trosnesc încheieturile, și zise :

[1] *Péguy, Charles (1873—1914) poet, polemist și eseist francez, profund mistic.*

Război da, dar pînă la treizeci de ani. Domnilor, sînt în stare să mor în 1980 de o sciatică. Recunoașteți că ar fi un sfîrșit neplăcut.

Se duse apoi spre ciudatul arbore de coarne care slujea drept cuier și scoase din geantă ceva lung și strălucitor pe care-l puse la spate.

— Soubeyrac, spuse el, cu regret trebuie să te anunț că „zebrele" dumitale sînt bătute.

Soldații secției lui Soubeyrac erau porecliți *zebrele*. Soubeyrac își organizase secția în funcție de împrejurări și semăna mai mult cu un grup de franctirori decît cu o unitate regulată. Prima dovadă de personalitate colectivă o dăduse grupa cînd se formase compania de francfirori, în decembrie. Fiecare batalion trebuia să furnizeze cadrele și soldații dintr-o secție pentru acest corp de francfirori care, în războiul colonial al avanposturilor, avea să-și asume el singur sarcinile ofensive : tăierea firelor de telefon ale inamicului, punerea de mine, distrugeri, capturare de prizonieri, lovituri. L-a întrebat pe Soubeyrac, ca și pe ceilalți ofițeri, dacă este candidat. „Vă cer o oră, domnule maior", a răspuns sublocotenentul Soubeyrac. A revenit peste un sfert de oră și a spus : „Domnule maior, sînt voluntar, împreună cu toată secția mea". Maiorul Watrin l-a privit cu luare-aminte pe acest flăcău cu figură deschisă, cu o expresie directă, cu părul tuns perie, și-a smucit mustața, a mîrîit printre dinți și a sfîrșit prin a se întoarce pe călcîie și a plecat agitîndu-și mîinile la spate. Soubeyrac n-a fost mutat la corpul de francfirori.

După acest incident și după altele mai puțin strălucite, echipa a fost poreclită „zebrele lui Soubeyrac". Și cum maiorul trimitea o bună parte din cei nesupuși, pe care regimentul îi încorpora, firește, în primul batalion, din cauza antipatiei pe care coloneiul Rozet o avea pentru subordonatul său „zebrele lui Soubé" sfîrșiră prin a arăta ca o trupă de banditi.

Bertuold rîdea cu gura și cu ochii. Ridică triumfător în plină lumină o sticlă înaltă, albă.

— Treizeci de ani vechime, zise el. Da, Soubeyrac, „zebrele" dumitale sînt niște îngeri.

— Am să le-o transmit, domnule căpitan.

— Ah, nu ! Ca să se cotonogească cu mitraliorii mei ! Souboyrac, spiritul de grup e bun, însă prea mult, strică.

Apropo de „zebrele“ mele, spuse Souboyrac, vă amintiţi de Kirschweiler ?

Căpitanul rîse :

— Da, dar ceilalţi nu-l ştiu. Hai, dă-i drumul, Souboyrac.

Kirschweiler fusese primul sector periculos al viteazului batalion, un tîrg mare, mort, golit de locuitori, cu capela deschisă ca poarta mare, cu cimitirul ocupat de voltijori * Souboyrac păzea tîrgul acesta în care era adăpostită compania de franctirori, tîrgul care nu mai văzuse un soldat neamţ de la 2 septembrie şi care era totuşi jefuit pînă la ziduri — paturi cu coloane pe pajişti, fotolii de rips roşu pe caldarîm, scăunele pentru rugăciune în baricade, locuinţa preotului răvăşită... Kirschweiler era primul dinte stricat în falca războiului.

— Ei bine, povesti Soubeyrac, vă aduceţi aminte că i-am înlocuit pe catalani ?

— Tristă amintire, spuse Vanhoenacker, care nu-i prea iubea pe meridionali.

Trebuie să recunoaştem că această înlocuire a avut un surprinzător şi involuntar umor. După patru nopţi de marş, viteazul batalion, proaspăt sosit din cantonamentele familiale din Nord, a găsit pe poziţii un regiment de militari activi din Sud, un caravanserai negru, mişunînd ca furnicile într-un miros de cai şi de şatră de ţigani ! Firesţe, cei din Nord au pus pe seama îngălării mediteraneene dezordinea şi murdăria datorate exclusiv războiului, aşa cum aveau să vadă de altfel curînd.

— Ei bine, continuă François sorbind zmeurata mitraliorilor, „zebrele“ mele înlocuiau trupele care ocupau Kirschweiler-ul. Unul dintre băieţii mei, Poivre, binevoitor, întrebă cu blîndeţe pe un catalan : „De unde eşti tu, mă ?“

— Ce agrăieşti tăluţă ? zise celălalt.

* *Soldaţi din infanteria uşoară.*

— Io te-ntreb de unde eşti ? Of, scîrnăvie, nu-nţelegi nimicuţa !“ [1] Şi se priveau chiorîş, ca voltijorii mei şi mitraliorii dumneavoastră, domnule căpitan. Atunci intervin : „Te întreabă de unde eşti ? — Eu, scîrnăvie, sînt din Cerbère ! — Atunci trebuie să-l ştii pe Vandarem, Carlos Vandarem ? — Sigur că-l ştiu, esepediţionarul, domnule locotinent ! Iar cei din Nord au rămas înmărmuriţi în faţa acestui miracol : locotenentul lor vorbind cu nişte ţigani măslinii, înţelegîndu-i şi făcîndu-se înţeles de ei !

— Nostim, murmură Bertuold.

— Cel mai nostim, domnule căpitan, este Poivre. Era uimit, stupefiat, descumpănit şi agresiv. Se apropie de mine şi-mi mărturiseşte : „Io n-am să pot niciodată să pricep nimicuţa darămite să le şi vorbesc ! N-o să-nveţe niciînd să vorbească cumsecade oamenii aiştia !

Şi rîdeau din toată inima.

— Eşti în formă, Soubeyrac ! Mai povesteşte-ne una. Şi pe urmă, dacă nu se-ntoarce maiorul, ne ducem să ne culcăm.

— Bine, încuviinţă Soubeyrac, e vorba tocmai de maior. O dată catalanii înlocuiţi, am apărat Kirschweiler-ul, teoretic, bineînţeles. Aveam o grupă într-un grajd şi punctul meu de comandă, în acelaşi loc. Într-o zi, Capimul îmi pică cu Watrin. Era un frig de crăpau pietrele, însă în grajd „zebrele“ mele stăteau doar în vestă şi mirosea a pasăre bine rumenită ! Watrin semăna cu un prepelicar care se opreşte pe neaşteptate într-un cîrd de potîrnichi. „Pe cuvîntul meu, spune Gondamini, oamenii dumitale fac foc, domnule locotenet Soubeyrac — Aşa mi se pare, spune Watrin, pe jumătate mieros, pe jumătate amuzat.

— Domnule maior, reia Capimul, asta e nesăbuinţă ! Se vor descoperi avioanelor.“ Asta era rea-credinţă „Zebrele“ mele ştiu să camufleze un foc.

— Mă-ntreb ce nu ştiu să camufleze „zebrele“ dumitale, spuse Bertuold, în afară de zmeurată.

[1] *In Franţa, dialectele sînt atît de diferite între regiuni, încît, în afara limbii literare, locuitorii abia dacă se înţeleg între ei.*

Căpitanul de mitraliori umplu încă o dată paharele, pahare de vin. Mirosul fructului parfuma casa.

— Continuă-ţi grăitoarea poveste.

— Ei bine, Watrin stă cu nasul în pămînt, ca să nu simtă prea tare mirosul de pui, iar Capimul se face alb ca varul, alb de furie. „Hotărît, eşti nebun de legat, Soubeyrac", scuipă el.

Avea haz Soubeyrac, căci îi imita foarte bine pe ceilalţi.

— „Şi precauţiile în caz de incendiu ? Ai ? Unde ţi-e pichetul de incendiu, prefer să nu te întreb !" Firește, nu mă gîndisem la pichetul de incendiu. „Dar, în sfîrşit, amice, unde ţi-e capul ? dacă ia foc, ce facem cînd va trebui să predăm localurile..."

— S-să p-predăm localurile ? spuse Toto, care nu pricepea.

— Exact, spuse Soubeyrac, să predăm localurile. Civililor. Iată ce era în capul Capimului, la 20 decembrie 1939. Era indignat ! Şi oamenii la fel, dar mai curînd din alte motive. Atunci, Gondamini a luat o găleată cu apă şi s-a dus spre sobă. Mărturisesc că nu prezenta mare garanţie soba, dat fiind că fusese montată de „zebrele" mele. Dar cel mai curios era maiorul. Dacă l-aş putea bănui pe maiorul Watrin că a avut în vreo zi poftă să rîdă, apoi cred că în ziua aceea a avut.

— Improbabil, spuse Durroux.

— Pe scurt, Watrin opri cu un cuvînt găleata cu apă a ofiţerului nostru de stat major. „În fine, spune Capimul întorcîndu-se spre el, dacă pică divizia peste noi va fi o dramă, domnule maior. Un incendiu e ceva grav ! Apoi rapoartele, anchetele !" Eu m-am dus la fereastră, unde anume pusesem un termometru ca să mai coboare. Am adus termometrul şi l-am pus pe masă. Gondamini l-a luat. Minus cincisprezece. Maiorul i l-a smuls din mînă şi mi l-a dat mie. După un oarecare timp a spus : „Locotenent Soubeyrac, căpitanul Gondamini are dreptate, ar trebui să te bag la arest".

— Patru de-o parte, patru de alta, spuse Vanhoenacker.

Era formula favorită a maiorului în timp de pace. Ea se traducea astfel : patru zile de închisoare de-o parte, şi trăgea de partea stîngă a mustăţii, patru zile de închisoare

de alta, și se trăgea de partea dreaptă a mustății. Opt în total.

— Exact, reluă Soubeyrac. Și Watrin continuă : „Da, căpitanul Gondamini are dreptate. E război și nu e război". Zebrele mele îngălbeniră. Puii...

— Acum vorbești la plural, zise Bertuold pe un ton suav.

— Puii nu erau încă gata !

— Și a-atunci ? întrebă Thomas Cavatini.

— Atunci, după mica lui dojană, maiorul Watrin l-a apucat pe Capim de braț și l-a luat cu indignarea lui cu tot... „Am să pun să stingă focul, i-am spus maiorului pe cînd se îndepărta". „Asta e, asta e, spuse Watrin, bineînțeles, evident, stingeți focul... Sau..." Și foarte încet : „Sau mai adaugă un consemn pazei... Da. Pazei dinspre vest". Watrin făcu cu ochiul nu prea discret. Apoi reluă foarte tare : „Să nu se mai întîmple așa ceva, domnule locotenent".

— Asta vroia să spună : „n-am văzut, nu știu", completă Pauphilet, căruia nu-i plăceau situațiile confuze, subînțelesurile, aluziile.

— Asta nu putea să însemne altceva, reluă Soubeyrac, totuși credeam că am visat. E, asta-i.

— Este un om minunat maiorul, spuse Van'.

Ceilalți tăceau, și era greu de interpretat această tăcere.

— Nu știu, spuse surd Soubeyrac, devenind deodată grav. Nu știu. Sînt... E ciudat... Sînt momente cînd cred că-l înțeleg și altele cînd... cînd îl detest. Da, domnule căpitan, cînd îl detest. Maiorul Watrin, care întruchipează atît de desăvîrșit toate tiparele de care aveți obiceiul să vă bateți joc, uitînd pur și simplu că ele cuprind un rezidiu de adevăr ireductibil, tiparul de deșcă și cap pătrat, brută militară și soldat de profesie...

— Soldat, ce mai, spuse Bertuold, subtil.

— Ei bine, da, domnule căpitan, soldat de meserie ! Ei bine, mi se pare uneori că maiorul, care ia asupră-și toate aceste lozinci, rămîne omul cel mai misterios pe care l-am întîlnit vreodată ! În sfîrșit, în Paisprezece nu era decît un sergent reangajat ! Frumos trebuie să fi arătat Watrin al nostru ca subofițer à la Descaves, și...

— Aș vrea să te întreb două lucruri, Soubeyrac, îl întrerupse Bertuold. Maiorul, să mă scuzați domnilor, maiorul știu, îl socotește pe Soubeyrac drept unul dintre cei mai buni șefi de secție. Știi ce spune despre dumneata maiorul Watrin, Soubeyrac ?

— Nu, domnule căpitan.

— A spus-o în fața mea : „E un ofițer înnăscut".

— Ei, asta-i, izbucni Soubeyrac înmărmurit.

— Și cred că are dreptate. Atunci, dragul meu Soubeyrac, cum pui dumneata de acord — mi-ai pus o problemă jenantă adîncauri, problema militarului (execută un salut caraghios) care se duce la slujba religioasă — cum împaci antimilitarismul dumitale, pe care-l găsesc dintre cele mai demodate...

— Și eu ! spuse El Medico.

— Tic, doftore, spuse Soubeyrac, am să-ți dăruiesc de Crăciun un exemplar din Convenția de la Geneva.

Era o aluzie la o anumită ieșire a corpului de franctirori pe care El Medico ținuse s-o îndeplinească, camuflîndu-și însemnele, înarmat cu o mitralieră spaniolă, de dotare recentă.

— Deci, continuă căpitanul, cum se împacă antimilitarismul dumitale, cu ceea ce trebuie să numesc... capacitatea dumitale profesională ?

— Ați vorbit și de o a doua întrebare, domnule căpitan.

— A doua întrebare ? Cum găsești zmeurata mea ?

— Divină, domnule căpitan.

Se făcu liniște. Căpitanul zîmbi larg. François zîmbi și el.

Toropeala începuse totuși să-i cuprindă. Toto își legăna capul.

— Eu cred, spuse El Medico, că Soubeyrac va începe să judece ca lumea, cînd va înceta să fie un anarhist fără bombă, ceea ce este lucrul cel mai stupid pe care-l cunosc, cum ar mai fi, de exemplu, un preot fără credință. În ce-l privește pe maior...

— Tăcere ! spuse Bertuold.

Dintre ei, cele mai bune reflexe le avea cel mai în vîrstă. Se auzi portiera unei mașini trîntindu-se. Cîțiva pași grei, și maiorul intră. Chipul *bătrînului* era pămîntiu.

— Dumneata asiguri paza ieșirilor, Bertuold ?

- Nu, domnule maior. Mitraliorii asigură apărarea antiaeriană. Dacă-mi este îngăduit să mă exprim astfel.

— Întîia asigură paza, spuse Blanc, care pînă atunci moţăise.

— Bine, Blanc, vei reduce paza la jumătate. Nu ne temem de nimic. Nici de *boşi*...

Niciodată nu vorbise Watrin altfel despre germani decît cu această expresie, pe atunci cu desăvîrşire demodată. Nu mai existau *boşi* în mai 40. Nu existau încă. Ura necesară în orice război, chiar în stare larvară, nu se mai mulţumea cu expresia derivată din „Alboches" şi care data din 1870. Ura inventase termeni mai slabi, nemţoii, frizaţii, frizuţii, fridolinii... Va inventa mîine „fasolea verde", „lăcustele", coclelile", apoi va relua cuvîntul „boş" dar pentru moment el era perimat, ridicol.

— Nici de *boşi* continuă Watrin, fiindcă sînt prea departe, nici...

— Nici de domnii ofiţeri de la divizie, spuse Bertuold, amintindu-şi de povestea cu focul de la avanposturi.

Chipul lui Watrin se înăspri. Soubeyrac, fascinat, citi pe faţa lui mînia, dar şi o oboseală monstruoasă. Trăsăturile maiorului erau parcă săpate cu fierul într-o talpă purpurie. Watrin se lăsă pradă furiei :

— Domnule căpitan Bertuold, dacă nu te-am cunoaşte, am crede că eşti un răzvrătit.

— Mi-a spus asta şi generalul Audran, care comanda divizia de infanterie, în '917, cînd am fost citat pentru a treia oară, la Mort-Homme, spuse Bertuold.

Maiorul fixă căminul din sufrageria avocatului. Privea fără să vadă o femeie goală dintr-un bronz de culoarea ciocolatei, şezînd pe un corn de lună. Cu mîna vîrîtă în tunică, Soubeyrac îşi dădu seama că în tot timpul mesei mîngîiase hîrtia lucioasă a scrisorii de la Annie. Se uita şi el la femeia goală. Revăzu monumentul eroilor din Volmerange. De fapt, „artiştii" generaţiei lui Watrin şi a lui Bertuold se purtaseră cu dragostea la fel de nedemn ca şi cu croismul. Soubeyrac era încă prea tînăr, ca să nu creadă în neînsemnatele dispute dintre generaţii.

Maiorul reluă cu voce joasă şi mînia potolită :

— Într-adevăr, domnule căpitan Bertuold, nu există nici o şansă ca cineva de la statele-majore să vină noaptea asta. Nici mîine. Nici o şansă.

Vocea îi era gravă. Maiorul se lăsă să cadă greoi pe un scaun.

— Douchement ! chemă el.

— Da, domnule maior, se auzi o voce somnoroasă din camera alăturată.

— Cafea.

— E pe foc, domnule maior.

Watrin îşi privi cu atenţie ofiţerii.

— Bine, domnule maior.

— Şi ai să-ţi aduci aminte toată viaţa de această noapte, locotenente Soubeyrac.

Douchement aduse cafeaua.

— O picătură de zmeurată în cafea, domnule maior ? propuse Bertuold.

— Da, încuviinţă maiorul, spre mirarea tuturor.

Apoi, ca pentru a se scuza, aproape visător :

— Pe la noi, asta se cheamă „bistouille".

Bău amestecul fierbinte, îşi şterse mustăţile şi se decise :

— Domnilor, coloneluI Rozet mi-a trimis un om să-l împuşc.

Groaza trecu prin toţi.

— Un soldat din trupele de întărire, sosit azi-dimineaţă de la Paris, a fost condamnat la moarte de Curtea Marţială. A fost repartizat la compania întîi a batalionului unu.

— Mulţumesc în numele ei, spuse căpitanul Blanc.

Era cel dintîi cuvînt de indignare pe care Soubeyrac îl auzea ieşind din gura lui Blanc, de nouă luni de cînd îl cunoştea.

— Noul sosit este la punctul de comandă al companiei dumitale, Blanc. Vei avea grijă să fie păzit.

Abia în clipa aceea se gîndi Soubeyrac că el comanda a treia şi că deci avusese mare noroc. Watrin scoase un oftat lung, un şuierat printre dinţii-i strînşi. Apoi reluă :

— Nu mai există nici un locotenent activ în batalionul meu. Cel mai tînăr ofiţer de rezervă este...

Tăcere. Socoteau.

Pauphilet.

Ah, cît de zdrobit trebuia să fie ţăranul Pauphilet!

Execuţia va avea loc la ora cinci. Este ora douăzeci şi trei şi douăzeci şi şapte de minute. Potriviţi-vă ceasurile. Blanc, ai grijă să fie trezit la patru şi treizeci. Dacă doarme. Durroux, vom avea nevoie de dumneata.

Durroux înclină capul şi-şi turnă un pahar cu zmeurală. Mîna-i tremura uşor.

De rest, am grijă eu şi Soubeyrac, spuse maiorul.

Cu mişcări mai lente ca oricînd, Bertuold îşi fixă o *Players* în ţigaret:

- Domnule maior, vă rog să mă iertaţi, dar nu se ştie nimic altceva despre... despre această chestiune regretabilă?

— Un moment, domnule căpitan Bertuold. Domnule căpitan Blanc, compania dumitale este de serviciu. Hotărît, n-ai noroc. Îmi vei trimite o echipă de şase soldaţi în faţa monumentului eroilor.

— Firește, spuse cu jumătate de glas Durroux.

Dar unde să găseşti în altă parte un loc comod de întîlnire pentru o echipă, în plină noapte, în acest birlog pe care nu-l cunoşteau decît de trei ceasuri!

— Şase soldaţi şi un caporal, înarmaţi cu unelte de săpat. Bertuold, aş putea să-ţi răspund că nu ştiu nimic. Ar trebui. Dar înţeleg. Te înţeleg. Nu ştiu aproape nimic. Decît că azi, 27 mai, un soldat venit cu un convoi de întărire din regiunea pariziană a fost deferit Curţii Marţiale, la punctul de comandă al diviziei, într-o suburbie a oraşului Metz. A fost găsit vinovat de rebeliune împotriva persoanei colonelului...

Durroux se ridică. Se duse spre aparatul de radio. Se auziră întîi cîteva fluierături, scrîşnituri şi ţiuituri, apoi izbucni un *paso-doble*.

— În ţara coridelor, aprecie Durroux. N-aţi asistat niciodată la o coridă, domnule maior?

— Închide aparatul, spuse Watrin. Bună seara, domnilor.

Maiorul şi ofiţerii se îndreptară în grabă spre cuierul din coarne de cerb, îşi culeseră chipiele şi bonetele, îşi puseră centurile. Inima lui Soubeyrac nu reuşea să se domolească. Îşi simţea obrajii goliţi de sînge, albi ca ai

unui copil bolnav. Bertuold puse mîna discret, dar precis, pe umărul lui, cîteva secunde, apoi şi-o retrase.

— Cu mine, Soubeyrac.

— La ordinele dumneavoastră, domnule maior.

Cînd trecu pragul, pe François îl izbiră în obraz adieri calde ale unui vînt de furtună care biciuia copacii şi ridica vîrtejuri de praf. Îl auzi pe maior spunînd, departe, foarte departe :

— Colonelul Rozet a avut întotdeauna grijă de batalionul unu şi de şeful lui, Bertuold. Noapte bună.

IV

Maiorul, un secretar al batalionului şi locotenentul Soubeyrac mergeau tăcuţi. Luna părea să călătorească foarte repede în noaptea de cerneală. Între schimbările bruşte de direcţie ale vîntului şi perioadele de obscuritate intensă, ea scălda satul într-o lumină maternă, decupa umbre dintr-un postav de culoarea prunei şi ungea cîmpia cu un sirop gros.

Soubeyrac citise cîndva, la Şcoala Normală din Melun, cînd se interesa, în afara programelor, de psihanaliză, că mult înaintea timpurilor istorice oamenii asociaseră, în respectul lor, luna cu mama şi că cea mai formidabilă revoluţie a tuturor timpurilor a fost revoluţia adamică, atunci cînd masculii au descoperit că nu spiritele strămoşilor însămînţau femeile, ci puterea şalelor lor, că luna capricioasă nu era suverana universului, ci că soarele, metodic şi major, era adevăratul stăpîn al oamenilor şi că lumea aparţinea lui Adam. Această istorie prodigioasă, ale cărei urme sînt căutate zadarnic în manuale, îi fusese revelată pe cînd îşi făcea el însuşi revoluţia adamică, la şaptesprezece ani, părăsind influenţa femeilor, a mamei şi a bunicii care-l crescuseră după moartea prematură a tatălui. Trecuse astfel dintr-o lume catifelată, călduţă şi blajină, într-o lume coerentă, geometrică, arzătoare. În seara aceea, dată fiind şi oboseala, o oboseală somnambulică în care el se instala ca un alergător în cel de al

dulcea suflu, se producea în el un regres, fără exces de conştiinţă sau joc calculat al inteligenţei, un regres natural către copilărie, preistoria lui ca individ, precum şi un regres către copilăria speciei, către spaimele, magiile, minunile ei, preistoria oamenilor.

Paşii lor răsunau bizar în sat ; şi ei tăceau.

Trecură prin faţa monumentului eroilor. Iluminatul nocturn făcea şi mai delirantă această piesă lugubră. Satul dormea, civili şi soldaţi laolaltă. Bubuiturile îndepărtate ale tunurilor făceau şi mai compactă liniştea acestor coline, pe care oamenii, în neştiinţa lor de locuitori ai ampleei, le numeau munţi. Fîntîna, unde prima femeie, de un portocaliu minunat întinsese urciorul într-un gest semibiblic, semierotic, sursa cu doruri de vacanţă, dorul fîntînilor mari, vorbăreţe, ale Sudului, fîntîni din Provence, fîntîni din Languedoc, fîntîni din Cerdagne. Soubeyrac observă cu uimire că acest cîntec al apei îl tulbura carnal, pînă la durere. Îşi închipui cu prea multă precizie femeia cu urciorul gemînd în braţele unuia dintre soldaţii săi, gemînd într-una, împletind durerea cu plăcerea, plîngînd şi bucurîndu-se ca Annie atunci cînd s-au certat.

Annie. Înmărmuri. Era tot acolo, în buzunar, prezentă prin acea scrisoare, parcă din piele de fată, acea scrisoare pentru care i se refuza răgazul de a o deschide de cînd intrase în Volmerange.

Îi fu ruşine de bărbăţia lui trezită. Era totuşi normală. Din septembrie, Soubeyrac rămăsese cast, în afară de acea scurtă întîlnire cu Annie şi cu prilejul permisiei din ianuarie care se sfîrşise atît de prost, precum şi în afară de povestea cu băcăneasa dintr-un sat de semiodihnă de lîngă Luxemburg, o fată frumoasă, necioplită, care i-a arătat pivniţa, cînd căuta adăposturi pentru eventuale bombardamente. Se aruncase în braţele lui strigînd „un şoarece“ şi apoi, ca să-i arate că inima îi bate cu adevărat, a pus mîna drăguţului locotenent pe sînul ei stîng... Asta a fost tot. Apoi, războiul îl despărţise de lume.

O, Annie, Annie, ce faci tu acum ? Unde eşti ? Dormi în întunericul camuflajului, în micul tău apartament de două camere, la etajul şase, pe strada Chevalier de la Barre, unde am fost atît de fericiţi, pentru că eram atît

de nenorociți. Somn ușor, Annie, tu nu vei ști niciodată ce s-a întîmplat în noaptea asta, niciodată.

Din distanță în distanță, proiectoare ale D.C.A.[1] răscoleau norii verzui ca de bronz, de unde venea un zumzet ușor. Căci lumea aceasta, dăruită pentru o clipă Evei și Lunii, rămînea lumea motoarelor în acțiune.

— Richard, spuse maiorul secretarului de batalion, ce zici, mai găsești casa primarului ?

— Pe aici, domnule maior. La capătul aleii de brazi.

Aleea urca din nou spre o a doua colină, străjuită de copaci cu siluete de călugări capucini. Secretarul Richard vorbea, vorbea, vorbea într-una:

— Primarul e unul mic și gras care rîde încontinuu. Am văzut un alambic în șura lui. Își face rachiu. Și eu fac rachiu, domnule maior. Dar eu nu fac din coroduțe. Eu, în Nord, fac rachiu de prune. Din prune mari, grase. Poate e-o să ne cinstească primarul, nu-i așa, domnule locotenent ?

Guralivul, un funcționar de primărie din Bouchain, simțind indiferența maiorului, se întoarse spre locotenent. François înțelese : îi era frică și lui, secretarului Richard. Pe nedrept, pentru a-și înfrînge propria groază în persoana altuia, François avea să-l respingă cu putere, cînd se împiedică și căzu. Înjură. Apoi simți sub palme mîngîierea unui nisip cald, încă presărat cu ace. Închise pumnul, în timp ce Richard îl ajuta să se ridice. Mai avea nisip în mînă. Făcu cîțiva pași. Nisipul greu curgea, încet. Nu poți reține un pumn de nisip. Și viața omului pe care aveau să-l omoare se scurgea ca acest nisip.

— Aici, domnule maior.

Se opriră în fața porții celei mai mari a unei ferme pătrate, ca o fortăreață. Alături se înălța o vilă zveltă, în dosul grilajului ruginit. O pisică albă stătea nemișcată în bătaia lunii. Richard trase de un lanț : un clopot spart răsună. Doi cîini, lupi mari, cafenii, lătrară sălbatic și se năpustiră asupra grilajului pe care-l zguduiră cu toată greutatea lor. Unul dintre ei sări pe deasupra pisicii albe, care nu se clintise.

[1] *Apărarea antiaeriană.*

O fereastră se deschise și se văzu o luminiță gălbuie. Un glas strigă :

Dar ce mai e, la ora asta ? Ei, asta-i bună ! Gura, javrelor !

Si vocea răspindea frică.

Ce este ? Ce s-a întîmplat ?

Ciinii lătrau cu furie la cele trei ființe neobișnuite, in uniforme parcă lustruite de lună.

Maiorul se prezentă cu glas puternic. Omul nu auzea. Se apleca într-un chip comic peste fereastră. Holba pesemne ochii, ca acei călători adormiți pe care oprirea bruscă a trenului îi trezește dintr-o dată într-o gară necunoscută în care un clopoțel tremură dezolant.

— Acuș', acuș', spuse în sfîrșit cetățeanul.

Fereastra se închise la loc. Se auziră zgomote de zăvoare. Apăru grăsanul, coborînd treptele casei, o adevărată arătare ieșită dintr-o poveste de Dickens, cu boneta strîmbă pe cap, cu cămașa de noapte prost vîrîtă în pantalonul tras pe fugă. În mîna dreaptă ținea un revolver gros de hăitaș. Iuți pasul de îndată ce recunoscu uniformele, iar cînd deslușì galoanele maiorului, salută respectuos, încercînd, cu mișcări caraghioase, să-și pună ținuta în ordine.

— Poftiți, domnule maior, spuse el.

După ce desfăcu niște lanțuri înnodate și înjură ca un birjar, primarul din Volmerange deschise poarta de fier, iar zgomotul intră în urechile lui Soubeyrac, pentru a se identifica, fără putință de confuzie, cu strigătul încă nu destul de bine cunoscut al morții : o poartă de fier care scrîșnește și plînge la nesfîrșit din țîțîni. Primarul nu mai contenea cu formulele de politețe. Maiorul ridică mîna, pentru a-l determina să tacă. Merseră pe un prundiș care scîrțiia. Pisica albă era din porțelan. Intrară în sufragerie. Picturi naive, reprezentînd flori și luminișuri de pădure, împodobeau pereții.

— Fiul meu le face, spuse primarul. Este caporal-șef. Regimentul lui e pe linia Maginot și mă-ntreb...

— Domnule primar, zise maiorul, ești ofițer de stare civilă. În calitate de comandant de unitate în campanie, și eu...

Maiorul explica, liniştit, aşa cum explica uneori soldaţilor, cu o răbdare care contrasta atît de curios cu subitele sale accese de furie. Pe măsură ce vorbea, în lumina lămpii cu abajur de mărgele, *se vedea că omul înţelege.* Începu prin a da din cap, apoi ridică fruntea, căscă ochii, se clătină, abia trezit de acest coşmar, şi răspunse atît:

— Bine... Da, bine... Aşa ! Bine, domnule maior. Dacă armata îşi ia răspunderea. Atunci, bine ! Bine, domnule maior.

Totuşi, cînd înţelese că Watrin îi cerea nu numai să înregistreze faptele, ci să-l şi însoţească pe dată la cimitir, civilul şovăi.

— S-ar putea... poate, spuse el... poate că... s-ar putea.

— Nu, zise Watrin. Nu se poate nimic, domnule primar ! Omul trebuie înmormîntat numaidecît. Prin grija noastră. Nu vă cer nimic altceva decît să ne desemnaţi un loc...

— A, da, un loc, spuse omuleţul, tulburat, scărpinîndu-se în cap. Locul. Unde vreţi să vi-l pun ? Bineînţeles, nu locul lipseşte în cimitir, cu toate că cimitirul e vechi, dar, în sfîrşit, totuşi, tocmai asta este... Un păhărel de rachiu de corcoduşe, domnule maior ?

— Mulţumesc, domnule primar.

Simţeai în Watrin tot dispreţul răbdător pe care-l nutrea faţă de acest civil timorat şi încă buimac de somn. Secretarul Richard făcu o mutră decepţionată.

— Dumnezeii mamii ei de treabă, unde să-l bag pe individul ăla ? Dacă aş putea măcar să convoc consiliul municipal, însă... Bine, bine, domnule maior, lăsaţi-mi cel puţin timp de gîndire.

Îşi aprinse pipa, ca să gîndească mai în voie, se uită la maior şi, sfios, sfios tare, în faţa propriei sale necunoaşteri a obiceiurilor de război, fistîcit de galoanele de aur, întrebă :

— Mai întîi, spuneţi-mi trebuie să-l pun cu ceilalţi ?

— Ce, întrebă Watrin, care nu înţelegea, pe cînd Soubeyrac îşi simţea capul parcă înfundîndu-i-se în umeri.

— Păi da ! Trebuie îngropat separat, într-un colţ... sau trebuie să-l punem cu ceilalţi morţi ?

Watrin răspunse clar :

— E un mort ca toţi ceilalţi, domnule primar.

François își înghiți saliva. Un mort încă viu, pentru moment.

— Bine, atunci, bine, domnule maior, zise primarul. În cazul ăsta...

Își puse o scurtă de vînătoare, și cei patru bărbați ieșiră.

— Richard, du-te și adu-mi echipa de corvoadă care trebuie să ne aștepte în fața monumentului ! comandă Watrin.

Merseră iarăși, pe nisip, apoi pe asfaltul șoselei naționale, sub pocniturile îndepărtate ale artileriei, sub fasciculele de lumină încrucișate ale D.C.A., sub tunetele care se îndepărtau, iar mai jos, fîntîna continua să se tînguie, ca o fată îndrăgostită.

După cinci minute, se aflau în cimitir. Primarul descuie poarta cu o uriașă cheie ruginită. Soubeyrac auzi din nou, pe un ton mai grav, vaietul morții.

În lumina lunii contururile se deslușeau din ce în ce mai bine. Era un cimitir frumos, cimitirul din Volmerange, un cimitir frumos în care se putea dormi în pace după o viață bine trăită, un cimitir cu morminte seculare, cu mesteceni albi și brazi negri, un cimitir alb-negru, începînd cu mormintele asimetrice și terminînd cu biserica satului. Cîntă un cocoș. „Cocoș ticălos“, gîndi Soubeyrac. Soldații de corvoadă sosiră, grup șoptitor de umbre kaki.

— Domnule primar, reluă maiorul Watrin, care începea să-și piardă răbdarea, arătați-ne unde a fost îngropat ultimul mort din sat.

— Ultimul mort din sat ? Bine, bine. Acolo, domnule maior. Bătrîna Thétard, o croitoreasă care și-a trăit viața cît a fost tînără și care trăgea la măsea.

— Atunci, locul de alături.

— Bine ! Adică... nu se poate, domnule maior. Acolo ar fi vorba să... bătrînul Dumortier care are un cancer, bătrînul Dumortier de pe strada Emile Zola... Și... știți o iubea pe vecina lui, pe doamna Thétard, încă de pe vremuri ; da, a fost ceva între ei. Așa că nu i-ar face plăcere să știe că un... un... un străin e alături de mătușa Thétard, pe cînd el, strămoșii lui care erau agricultori la Malgré l'Eau, un cătun din apropiere...

— N-am timp să-l aştept pe concetăţeanul dumneavoastră să moară de la sine, spuse maiorul.

— Bine, bine, bine, domnule maior. De vreme ce dumneavoastră vă luaţi răspunderea, eu...

Soldaţii începură să sape. Îşi lepădaseră bluzele.

O să-l... o să-l anunţaţi dumneavoastră pe preot, domnule maior ? Asta la Volmerange pune probleme ! Pentru că eu... eu vreau să fac lucrurile bine, dar am alte păreri decît părintele. Am fost aleşi, în 1936, pe lista Frontului popular şi...

— Există doi preoţi militari în batalion.

— O, atunci e bine, e bine, domnule maior, dacă vă luaţi răspunderea.

Oamenii săpau.

— Domnule maior...

— Domnule primar, mirii Watrin, sicîit.

— Mai e ceva... Pentru, pentru cheltuieli, cheltuielile... e adevărat. Locul... Inscripţia... O să trebuiască, oricum, o inscripţie... Comuna nu e bogată. Vă închipuiţi că, în buget, nu s-a prevăzut...

— Dai socoteala prefectului. Raportul meu va ajunge mîine seară la divizie. Poţi să te duci să te culci, domnule primar.

— Mulţumesc, domnule maior, dar...

Civilul se legăna, cu pipa în mînă. Reluă sfios :

— Dar mîine, mîine dimineaţă, va trebui poate ca primarul comunei... Eu nu ştiu... Mă întreb...

— Prezenţa dumitale nu este indispensabilă, domnule primar.

— A, bine, bine atunci, domnule maior, dacă vă luaţi răspunderea... Noapte bună, domnule maior. Şi... pe curînd domnule maior.

Soubeyrac se simţea cuprins de un ris nervos, cît pe ce să se înece. Watrin nu se clintise. Măruntelul cel grăsun se depărta. Watrin îşi privea soldaţii cum sapă. Mergea repede, pămîntul nu era uscat şi tare, decît la suprafaţă. Pe Soubeyrac îl durea stomacul ; simţi nevoia de mai mult aer şi făcu cîţiva paşi prin cimitir. Erau acolo morminte vechi, frumoase, ale căror inscripţii se şterseseră. Deslusise de trei ori numele Lardigny pe monumentul eroilor,

mul în '870, doi în'914. Aici se aflau douăsprezece morminte cu acest nume, sub biserioara construita grosolan, cu contraforturi uriașe. Gérard de Lardigny 1767 1793, Joseph de Lardigny 1820-1905... Agathe de Lardigny 1878-1938... Foștii stăpîni ai Volmerangului, fără îndoială.

Ce putea să gîndească prizonierul de la punctul de comandă de la întîia ?

Ideea aceasta prinse contur limpede, ca și cînd un camarad, chiar lîngă el, i-ar fi pus întrebarea. Atunci înțelese că de la începutul plimbării fugise de această întrebare. Acum era prea tîrziu.

Se întoarse la cei ce lucrau.

— Ce facem noi aici, domnule locotenent ? întrebă unul dintre oamenii de corvoadă.

Nu era din Nord. Avea accentul acela tărăgănat, specific suburbiei pariziene. Soubeyrac nu-și îngădui să mintă. Nu răspunse. Celălalt continuă :

— E totuși o idee năstrușnică să sapi un adăpost aici, nu găsiți domnule locotenent ?

— Ehei, parizianule, prea multe încerci tu să pricepi, interveni un altul, sprijinindu-se în lopată.

Caporalul despăturise o hîrtie pe care notase niște măsurători. O puse pe o ridicătură de bulgări, care mi-roseau tare a reavăn. Maiorul privea, nemișcat, spre răsărit. Caporalul făcu o mișcare din șolduri ca să salte spre el bidonul plin, și spuse :

— Cănile, băieți ! Domnul căpitan dă de băut.

Era unul din gesturile caracteristice căpitanului Blanc. Se gîndise la acest amănunt. „Eu aș fi uitat, își zise Soubeyrac. Nu sînt nici la degetul cel mic al lui Blanc".

Unul dintre soldați continua să sape, gîfîind din greu, înfierbîntat de propria-i muncă, poticnindu-se în ceva care rezista.

— Tu nu bei ? îl întrebă Soubeyrac.

— Ba da, dom' locotinent. Acușica. Să sfîrșesc cu rădăcina asta. Uitați-vă, dom' locotinent. Se ține tare. Ai zice că-i un duh care trage cît poate de cealaltă parte a pămîntului de rădăcina asta. Da' ai s-o lași tu, rădăcina asta, duh împuțit ! Nu mă las io !

Și rîse voios.

V

Cînd Soubeyrac ajunse în camera-budoar, îl căută mai întîi pe Poivre. Nici urmă de ordonanţă. Cu toate că picioarele îi mai sîngerau încă, Poivre o ştersese. Crai ca un cotoi ! Soubeyrac zîmbi indulgent. Era o lume întreagă de drăcovenii şi de secrete în acest minor sentimental, bun cîntăreţ de romanţe, roşcovan şi dezgheţat ! Descoperise pesemne vreo ţărancă plină de dor !

Era prea cald în această încăpere ca un interior de scoică. François puse mai întîi o hîrtie pe salteaua pe care Poivre i-o pregătise. Pe hîrtie scrisese „*Să nu fiu trezit*“. Cînd îl trimisese acasă pe Soubeyrac, maiorul Watrin hotărîse ca *exemplul* să fie redus la minimum. Va asista o companie : întîia, a lui Blanc. Nu era, desigur, intenţia teatralului colonel Rozet, dar, înainte de orice, oamenii aveau nevoie de odihnă.

François se dezbrăcă complet. De săptămîni de zile nu mai dormise gol. Oglinzile odăii în roz şi albastru răsfrîngeau silueta acestui oacheş puternic, cu talie îngustă, cu tors egiptean şi coapse puţin prea greoaie pentru musculatura umerilor. Era mai mult decît indecent François. Părăsise Côte Vermeille în prima zi de mobilizare, iar soarele din Collioure îl bronzase tot, în afară de locul marcat de slipul îngust, unde pielea rămăsese albă, sexul apărînd astfel mai animalic. Iarna pălise tenta de bronz, fără să i-o şteargă însă. Oglinzile multiplicau cu nostalgie acest amant inutil care le împrospăta, desigur, amintiri recente.

Gol, parcă simţea mai puţin oboseala. Ea se localiza într-o durere ascuţită în călcîi şi în înţepenirea crispată a pulpelor, ceva asemănător cu cîrceiul. Pantalonii îi încinseseră feţele interioare ale coapselor. Se pudră bine cu talc. Întinzîndu-se pe pat, deschise în sfîrşit scrisoarea primită de la Annie.

Miercuri, 22 mai 1940

Micuţul meu, această scrisoare este cu siguranţă ultima pe care ţi-o scriu din Paris (momentan, nădăjduiesc),

însă tristele evenimente și loviturile grele care se succed nu mi se par făcute să pot spera într-un sfîrșit rapid...

Atmosfera din spatele frontului ajungea pînă la el, prin scrisul acesta alungit și suplu, fără ștersături. Annie scria curgător, așa cum gîndea. Iar ceea ce gîndea nu era liniștitor. *Miercuri 22 mai.* Scrisoarea făcuse cinci zile. François căută cu toată spinarea răcoarea cearșafului. Dar de ce era ultima scrisoare pe care i-o scria din Paris ? Annie era secretară de direcție la o casă de produse chimice. Ce însemna oare asta ?

Și te asigur că în acest moment inima mi-e grea. Armata din Nord este supusă unui adevărat măcel.

Era adevărat. Armata din Nord era, probabil, supusă *unui adevărat măcel !* Citise acest lucru chiar în ziua aceea, într-un *Paris-Soir* vechi de aproape o săptămînă. Dar el nu tradusese informația cu franchețea asta simplă a femeii. Erau întotdeauna apăsați de un tabu ; militarii deformau realitatea în spatele unor termeni ridicoli : manevre de degajare, retrageri strategice... Ei bine, da, fata vedea mai bine situația decît soldatul : *un adevărat măcel*... Din fericire cenzura nu deschisese scrisoarea. E adevărat că cenzura, și ea, trebuia să facă o retragere strategică.

Deodată îi reapăru o imagine : o carte poștală adresată tatălui său de mama, prin 1915, carte poștală care reprezenta o femeie tînără cu coc și un băiețel. În partea de sus a cartonului un soldat în albastru și roșu, cu chipiu, ducea cu baioneta la spate niște hoți de pendule, iar doamna, o doamnă despre care ne putem lesne închipui că și în realitate poza pentru cărți poștale ilustrate, privea cerul. În textul imprimat al cărții poștale mama spunea copilului :

Regimentul lui, micuțule, e pe undeva pe-aici.
Florile de liliac, anul acesta, vor străjui drumurile Marii Victorii...

În vremea aceea, Marea Victorie era în bordel, la Mourmelon ! Și asta continua !

Scrisoarea ta din 20, pe care am primit-o azi dimineață, e un record, m-a umplut de tristețe. Lorena îndurerată

mi se pare un loc predestinat. În sfîrșit, poate nu vor face întotdeauna ce vor și poate vom izbuti să-i ținem în loc.

Citi de trei ori ultima frază. Nici o îndoială, *să-i ținem în loc* însemna pentru Annie doar o vagă posibilitate. Deci, la Paris, oamenii socoteau posibilă înfrîngerea. La început, François se împotrivi gîndului ; nu admisese niciodată înfrîngerea. Ei bine nu, se înșela pe sine. Se gîndise. Nici măcar nu înceta să se gîndească la asta, dar ideea rămînea în planul al doilea, ca și interzisă. Așa cum, chiar în această clipă, nu înceta să se gîndească, împotriva voinței sale, la omul care aștepta la punctul de comandă de la întîia. Scrisoarea lui Annie îl constrîngea să ia cunoștință de dimensiunile dramei. Dar, în același timp, îi era ciudă pe ea, înglobînd-o în acea lume din spatele frontului pe care combatanții au urît-o întotdeauna. „Defetism", ar fi spus Watrin, fără menajamente. Ușor de spus ! Cu toate acestea, nu simțise oare François temeinicia acestui defetism pînă la scîrbă, cu prilejul uniceî lui permisii din ianuarie ? Ah, cît de trădătoare sînt cuvintele ! Nu era nici măcar defetism, era pur și simplu non-existența unui spirit de război, un permanent „Nimic de semnalat pe tot ansamblul frontului".

Așternutul se încinsese, dar patul era foarte mare și François se mută în marginea cealaltă. Ah, răcoare, răcoare... Războiul, Annie, furtuna, oboseala, arsurile, victima care aștepta, amintirile... totul contribuia la disocierea personalității acestui tînăr. Făcu un efort să nu se destrame cu totul.

Pentru tine nutresc o nouă speranță, anume că organizarea va fi poate ceva mai bună și, dacă vă duceți (din păcate), să sperăm că va fi numai pentru a vă apăra — și nu pentru a fi asasinați.

Poate... poate... pentru a vă apăra... toate cuvintele erau încărcate de sens. Trebuia ținut cont și de autocenzura pe care și-o aplica Annie. La cinci sute de kilo-

metri, din zăpăceala dragostei — da, această scrisoare dovedea că Annie îl iubea — din pricina zăpăcelii acestei femei făcută pentru a da viață și pentru a juca rolul mamei eroine, datorită zăpăcelii provocate de plecarea precipitată a tinerei femei, François pătrundea mai adînc decît oricînd în sufletul lui Annie, pe care și el o iubea în felul lui, și pe care încă n-o înțelesese.

Auzi lămurit vocea lui Durroux, ca și cînd El Medico ar fi fost în odaie: „Corespondență tonică, nu-i așa, Soubé?" — „Gura, Durroux. Dacă nu ești mulțumit, întoarce-te la Guernica!" Era tîmpită această replică imaginară, cu atît mai tîmpită, cu cît François dorise să se afle la Guernica, cu sacrificații. El, pacifistul, antimilitaristul, începea deja, încă de pe vremea războiului civil din Spania, fără să-și dea seama, acea mișcare lăuntrică, misterioasă care avea să prindă contur o dată cu dezlănțuirea războiului. Poate că fusese necesară această slăbire a voinței datorită unei oboseli care se acumula de luni de zile, precum și șocul provocat de omul ce trebuie împușcat, pentru a se privi față în față cu abisurile sale de contradicții, atît de bine scoase în evidență de căpitanul Bertuold?

Neliniștea se instala, între diafragmă și git, între sini, pe piept, în locul unde se contura o cruce de păr castaniu și creț. Răsuflă îndelung pe gură, ca un sportiv care-și golește plămînii. „Nu mai dorm cu noaptea asta! Și de nu dorm noaptea asta, ce mă fac mîine, dacă pornim! *Și nu pentru a fi asasinat*, desigur! Scumpă Annie".

Pentru prima oară îi trecu prin minte că s-ar putea să n-o mai vadă. „Zarurile sînt aruncate, pentru Annie, pentru maior, pentru Van', pentru mama, pentru omul care așteaptă moartea și al cărui nume nu-l cunosc". Mîna care ținea scrisoarea tremura. Se întoarse, se propti în cotul drept și puse hîrtia pe cearșaful cu miros de rîu. Literele începură să-i mai joace pe dinaintea ochilor.

Și soldații tăi trebuie să fie nefericiți. Îl apucă un sughiț sec. Femeia se gîndise la ei! „Ești drăguță Annie, dar nu ești logică. Tu părăsești Parisul, singură? De ce vrei să fie trimiși oameni într-un Paris pe care industriașii îl părăsesc? N-ai fost niciodată logică, Annie! —

Știi bine, François, că femeile nu sînt logice, să nu începem iar". *Știu că locuitorii din Lille, Cambrai, Saint-Quentin și din împrejurimi... din Somme etc.* (ah, acest „et caetera!") *au fost îndreptați către diferite regiuni ale Franței...*

Și asta era ceva nou !

Firește, drumul a fost lung, dar vom avea poate vești (toți acești „poate"). *Dacă găsesc în vreun ziar adrese ale centrelor de evacuare, am să ți le trimit.* Biata fată ! Zarurile sînt aruncate ! Tu părăsești Parisul, iar eu părăsesc Lorena. Rămînc între noi, știu unde ne ducem. Printr-un amic de la divizie. Champagne, Reims". Pentru „colmatarea pungilor" ! *Aici se și văd pe străzi asemenea nefericiți. E trist, și istorisirile lor sînt din cele mai demoralizante. Eu mă mențin, așa cum ceri tu.* „Nu, Annie, nu ți-am cerut să te menții, ți-am cerut să menții. Asta e mai mult". *De aseară sînt înștiințată că voi pleca la Bordeaux.* (Pedagogul. Un zîmbet firav împotriva lui însuși). *Nu știu dacă voi găsi locuință, cum însă voi pleca singură și prima, mă voi descurca. Și apoi, toate astea n-au nici o importanță. Pe lîngă ce aflăm în fiecare zi.*

Așadar, la 22 mai, la Paris, Annie știa că se dădeau lupte la Lille, la Cambrai, la Saint-Quentin, iar el nu știa asta nici în 27. Se dădeau lupte chiar în cascle soldaților care coborau din avanposturile lorene ! Și englezii care o șterg ! Se încrucișaseră cu o divizie scoțiană în marș, chiar în ziua aceea : nu, în ajun. Da, în ajun. Ieri, ieri care se încalecă cu mîine...

Își trecu mîna peste frunte și o retrase udă. Dar dacă ...dar dacă nu căldura acestei odăi prea umede era cauza stării lui proaste ? Dacă avea temperatură ? I se păru că nu-i mai este somn. Puse scrisoarea pe pernă și se lungi pe burtă. Dar tot patul era jilav.

În acest moment aș vrea să fiu mecanic. Simt nevoia să lucrez cu mîinile. Mi se pare că altminteri sînt inutilă, și totuși fac tot ce pot, dar numai hîrtii, hîrtii, hîrtii. Dacă plec mîine, îți trimit imediat adresa, dar nu o fac azi, căci nimic nu e sigur. Ți-o voi spune în momentul în care voi lua trenul. Asta o să mai decaleze cores-

pondența noastră și totuși, în acest moment, am nevoie să fiu încurajată.

Te sărut mult de tot, dragul meu.

ANNIE

Așa sfîrșea ea întotdeauna scrisorile, foarte scurt, niciodată înfocată, niciodată pasionată, niciodată sensuală, dar tandră. „Tandrețea era dulceața dragostei noastre, Annie". Băgă de seamă că vorbește la trecut.

Există un post-scriptum :

Firește, dacă plec mîine, e cu neputință să mă duc la Lagny, și-mi pare rău. În ce stare trebuie să fie mama și bunica ta ! Atît de neliniștite. Cred că n-ar fi trebuit să le lași acolo.

După cuvîntul *acolo* era un punct. Ea îl transformase în virgulă și, cuprinsă de remușcare, adăugase cu un alt scris din pricina spațiului îngust care mai rămăsese : *dar, firește, e poate o prostie de a mea.*

Era mult mai clar, de data aceasta. Annie îi vedea pe nemți la Paris în scurt timp. Și mai deslușì cîteva rînduri, oblice, pe prima pagină :

Duminică am fost la Billancourt. Eram cu bicicleta. M-am repezit pînă la Chatou. Era acolo, pe malul apei, o circiumioară deschisă și cîțiva dansau. Iar ceilalți găseau asta normal. Atunci m-am întors acasă și am plîns.

Bineînțeles, oamenii dansau. „Ce-ți închipui, François !" Se răsuci ca un pește ; era din nou pe spate. „Mama și bunica... Doamne, ce să fac ! Nu sînt în stare să întreprindă singure o mutare, bunica a îmbătrînit de tot, iar mama e aproape oarbă".

Se sucea într-una. I se părea, cum spun cei din Nord, că nu va mai *ști* niciodată să doarmă. Se sculă, se duse în baie și făcu un duș rece. În cap avea parcă o centrală electrică, albă de tot, dureros de luminoasă. În-

plecîndu-se spre pat, ceva trosni în genunchiul sting. Își înăbuși un țipăt, căzu, se ridică cu greu. O distensie de ligament. Poate că era de vină dușul rece. Stinse lumina, trase perdelele, deschise obloanele și simți cum noaptea îi scaldă pieptul gol.

Annie. Nu mai mișca, gol în fața ferestrei, în fața acestei frumoase lumi indiferente. Se iubeau de doi ani. Cînd s-a declarat războiul, la Callioure, François i-a promis s-o ia de nevastă. „Nu, a spus ea. Te iubesc mult, François, dar nu pot. N-ar fi corect din partea mea să accept o căsătorie dictată de război". De la permisia din ianuarie începuse să se întrebe, prea des chiar, dacă la mijloc era cumva generozitatea fetei care răspundea elanului lui firesc de băiat leal, ori un refuz, mai mult sau mai puțin conștient, de a-și angaja viața ei de femeie. Și iată că, de atunci, între ei, lucrurile nu se aranjaseră. Poșta, cu tăcerile ei între pachetele de scrisori, se arătase insuficientă pentru a le hrăni dragostea, care poate de altfel era dragostea adevărată, cealaltă, dragostea-pasiune, nefiind decît un miraj colectiv întreținut în mod absurd de femei și de bărbați, dar la fel de falsă sau la fel de rară ca și raza verde.

Înainte de război, el și Annie nutreau aceeași patimă de libertate, de libertate pentru toți, aceeași indignată împotrivire față de exploatarea omului de către om. De atunci, Annie rămăsese dușmana celor puternici, a parlamentarilor, a exploatatorilor, a militarilor. La ea era ceva visceral : femeie, ea nu admitea nici o clipă că, făcută fiind pentru a da viață, viața ar putea fi distrusă. În timp ce el, François, trebuia să recunoască, în sfîrșit, că se schimbase. Căpitanul Bertuold îl dibuise bine : în pacifistul acesta se dezvoltase un bun ofițer de trupă, contradicția accentuîndu-se în el pînă la o neliniște permanentă.

Era stupid, dar era așa : motivele războiului i se păreau absurde, iar discuțiile pline de ură ale lui Watrin sau ale lui El Medico despre „boși", atît de asemănătoare, în ciuda opoziției radicale a lor, îi repugnau, dar nu se lăsase dus de curent, nu se prăbușise.

Se înfioră cînd se gîndi că poate îi plăcea această *meserie* și că ceea ce îl impresionase cel mai mult în scrisoarea Annie-ei era tocmai fraternitatea de care dăduse dovadă gîndindu-se la soldați. Reflectă profund, asemenea copiilor cînd fac un efort mare : de vreme ce e război, ori dezertezi, ori îl faci. Eu n-am dezertat. Atunci trebuie să-l fac. Contopit cu viteazul batalion, cu acești oameni simpli, găsise un întăritor împotriva acelui „după război" pe care-l detesta. În mai '40, se mai spunea încă așa. Da, urîse epoca al cărei spirit îl rezuma într-un crîmpei de cîntec : *Distrați-vă, nu vă sinchisiți de nimic, luați de la viață tot ce-i bun*. Cîntecul stigmatiza o pe-rioadă pe veci apusă. Dar nu apusese încă decît pentru ei și pentru miile de oameni care trăiau aceeași situație de război. Ea continua în spatele lor, în ciuda lor. Scri-soarea Annie-ei o dovedea cu inocență.

Își aduse aminte de ziua în care întîlnise efectiv răz-boiul. Era la P.A. 3, în sectorul Kirschweiler. François comanda acest punct de sprijin, cel mai înaintat din sec-tor, în fața unui *burg* în ruină. De la *burg*-ul în ruină plecau acele *mimen*, cărora cei din Paisprezece le ziceau „marmite", arme înspăimîntătoare prin încetineala lor, pentru că vedeai, cînd erai în bătaia lor de tragere, cum vine moartea peste tine. Îi înlocuiseră pe catalani. Un sublocotenent din Arles-sur-Tech își trecuse timpul mo-delînd în lut figuri de sfinți pentru decorat ieslea de Crăciun. Au mîncat împreună cu soldații, în timp ce schimbau cosemnele. Băiatul din Vallespir își arăta statuetele ce aveau un aer arhaic : „Asta e Sfîntul Fer-reol, asta e Sfînta Margareta. Asta e Maica Domnului... Vi le las moștenire". Cînd să plece, catalanul cel mic spu-se încet de tot : „A, mai e ceva. Vedeți ascunzătoarea din tranșeea surpată ? Ei bine, alaltăieri am avut acolo trei oameni uciși laolaltă, de *mimen*. Ar fi fost poate mai bine să nu spun, dar oamenilor le era groază de colțul ăsta și le-au povestit probabil alor voștri". Și-au strîns mîna. Multă vreme François a stat pe gîn-duri în fața acestui peisaj frumos și rece, cu virtoapele lui înspăimîntătoare, cu cetatea, cu brazii ascuțiți, pun-tați cu zăpadă înghețată strălucind în soare, peisaj care

semăna cu cel creat de Breughel în *Masacrul Inocenților*, și se hotărîse să abandoneze punctul de comandă al catalanului și să se instaleze în ascunzătoarea din tranșeea prăbușită.

Intrase acolo primul. Pămîntul înghițise aproape tot, dar mai erau urme foarte slabe. Poivre coborîse după aceea. Minerii săpaseră și căptușiseră adăpostul cu o îndîrjire pe care nu o mai arătaseră niciodată. Aici începură ei să țină la „parizianul" lor de locotenet. Aici și-au petrecut Crăciunul, în timp ce auzeau, foarte departe, pe nemți cîntînd :

Stille Nacht
Heilige Nacht.

Cîteva zile mai tîrziu respinseră un atac german, cu grenada. Firește, asemenea episoade îi coloraseră scrisorile, înăsprindu-le, însemnîndu-le cu furia lui împotriva lașității, a nepăsării, a ușurinței și a acestui „după război" pe care-l simțise, obsedant, în spatele său. Or, Annie n-a înțeles. Ea i-a cerut să lase baltă ceea ce numea ea „montherlâneriile"[1]. Luase drept verbalism gratuit pasage întregi din scrisorile iubitului ei, în care François spunea cu toată onestitatea : *Nu ești sigur că ai curaj pentru tine, decît atunci cînd poți să dai și altora.*

Era, cu toate acestea, recunoașterea lentă a propriei sale lupte împotriva lașității, lenta și dureroasa descoperire a singurului înțeles al cuvîntului curaj : acea stăpînire de sine care îți permite exact atît cît să acționezi ca și cînd nu ți-ar fi frică. Aceste simțăminte normale în Alsacia, cînd ajungeau în Parisul molatec și visceral al camuflajului, căpătau accente de lăudăroșenie, de semeție ridicolă, depășită, contrazise de altfel de comunicatul liniștitor.

[1] *Joc de cuvinte : Motherlant, scriitor francez format sub influența lui Nietszche, manifestînd cultul bărbăției ; âneric — prostie.*

Era oare nevoie de curaj la Paris în decembrie, cînd Annie, căreia îi ceruse o fotografie, îi trimisese una făcută de un amator, în care apărea brună, frumoasă şi surîzătoare, pe terasa unei cafenele, printre trei colegi de birou eleganţi, în costume civile, zîmbind şi fumînd, toţi trei mai tineri decît el ? El a protestat. Ea a pus această reacţie pe seama unei gelozii jignitoare. De atunci nu s-au mai înţeles de fel.

Şi acea voinţă tenace de femeie, pe care ea o exprima — şi care pe el îl exaspera — de a regăsi liniştea, chiar cu preţul unei întoarceri la vremurile dinainte de septembrie '39, bucuria de a trăi, uşurinţa, plăcerile, exact ca şi cînd nimic nu s-ar fi întîmplat, ca şi cînd iarna aspră a avanposturilor n-ar fi avut loc, ca şi cînd cei trei catalani n-ar fi murit, făcuţi terci, într-o zi cînd pe Frontul de Est nu era nimic de semnalat, ca şi cînd n-ar fi petrecut prima noapte în adăpostul afurisit al tranşeelor, palpitînd de frică şi ocărîndu-se, dîrdîind şi reuşind să-şi salveze obrazul, ca şi cînd cei doisprezece oameni din camionul de întărire, atras de nemţi într-o ambuscadă în faţa Kirschweiler-ului, n-ar fi fost doborîţi cu lovituri de grenadă, la cinci sute de metri de linia de front, ca şi cînd corpul de franctirori n-ar fi fost o treime măcelărit în cursul unei lovituri dorite de comandament împotriva chiar a avizului căpitanului comandant al expediţiei, oamenii sfîrtecaţi de mine şi tocaţi de artilerie, ca şi cînd...

Pentru ea, viaţa nu se schimbase ; ea se schimbase pentru el, asta era tot. N-au putut nici măcar să se explice în timpul permisiei, conflictul fiind prea încîlcit...

Nu vru să se gîndească la permisie şi asta era cel mai rău. Se întoarse în cameră. Murmură : „Sînt frînt şi nu pot dormi, într-adevăr. Dar de ce, de ce, de ce ?".

Umbla în odaia în care paşii se stingeau, în care covorul prea moale îi irita călcîiele, făcînd ca genunchiul rupt să joace cu îndărătnicie. Umbla gol, în penumbră, şi trupul i se răsfrîngea în oglinzile şucare.

Ora unu şi treizeci. Peste trei ore şi treizeci de minute, omul închis în băcănia care servea drept punct de comandă pentru întîia va fi încetat să trăiască.

VI

Strada ducea drept în centrul satului. Nu se mai auzea alt zgomot decît şoaptele nopţii. Artileriştii trebuiau să doarmă ! Doar farurile D.C.A.-ului îşi plimbau pe cer evantaiele electrice. Norii de furtună se îndepărtaseră. Luna era aproape la zenit şi lumina ei se răsfrîngea în Mosella, ca o prăpastie de aur sub sat. Totul contribuia să-i dea lui Soubeyrac, care ieşise fără zgomot, sentimentul unei întreruperi a legilor gravitaţiei. Se simţea uşor, uşor, cu toate că şchiopăta.

De cealaltă parte a satului, către intrarea de la răsărit prin care veniseră, se strecură o umbră, o umbră rapidă, dar o umbră de om. Un civil ori un militar, François nu-şi putea da seama. François mergea. Asta i se părea stupid, dar mergea.

Pentru a-şi da un alibi, pentru a se pune de acord cu el însuşi, pentru a răspunde maiorului Watrin, dacă s-ar trezi nas în nas cu el, intră în şurele ocupate de a treia.

Îşi acoperise lanterna cu mîna şi-şi lumina astfel drumul cu singele lui transformat în rubin limpede. Soldaţii erau culcaţi în diferite poziţii, pe paiele tocate, ce se pierdeau prin despărţiturile de scînduri.

Păturile cafenii te făceau să te gîndeşti la un spital nenorocit. Deformate de somn, cu ochii umflaţi, cu gurile deschise, chipurile lor erau de nerecunoscut. Unii tresăreau în somn, alţii dormeau ca nişte gisanţi [1]. Ca nişte morţi. Morţi. Se înfioră gîndindu-se că năprasnica corvoadă ar fi putut să cadă pe compania lui. Nu se putea împiedica să nu-şi imagineze împuşcarea.

O vedea clar, ca în tabloul lui Manet : *Execuţia Împăratului Maximilian*. Înveţi istorie, te uiţi la imaginile din manuale cînd sînt încă noi, la începutul anului şcolar, dai peste două foi lipite care se desprind trosnind nespus de plăcut, şi îi arăţi noului coleg moartea lui Maximilian în Mexic. Creşti. Ceva mai tîrziu, eşti pe catedră şi ex-

[1] *Piatră funerară orizontală, reprezentînd culcat (în relief) pe cel înmormîntat.*

plici moartea lui Maximilian în Mexic. Şi crezi că totul e împlinit. Apoi, mai creşti şi devii unul dintre cei care-l împuşcă pe împăratul cel blond, sau vreun martor, sau ofiţerul care comandă, sărmanul meu Pauphilet, sau chiar împuşcatul. Imaginea scoasă din carte te-a ajuns din urmă. Se schimbă textul, atîta tot : împuşcarea unui răzvrătit pe frontul de Est în '940. Un răzvrătit...

Într-o altă şură se odihnea secţia lui, „zebrele". Caporalul Louchet îşi scosese ochelarii şi dormea ca un copil, cu amîndouă mîinile sub obraz. Verlomme sforăia tare, culcat pe spate. Chiar cînd dormea semăna cu un porc !

Lanterna îşi plimba cercul luminos de culoarea vinului rubiniu peste chipuri şi trupuri. O clipă făcu să ţişnească o scăpărare de un albastru închis, unsuros, peste puşca-mitralieră a unei grupe. Învelitoarea de pînză se afla alături, desfăcută, puşca-mitralieră pusă pe o masă. Soubeyrac nu voia să creadă, fu însă nevoit să se convingă : trăgătorul îşi gresase arma înainte de a se culca.

Deodată Soubeyrac înlemni. O umbră uriaşă apăru în dreptunghiul uşii unde se conturau, în tonuri de albastru şi galben-pai, detaliile mărunte ale satului.

— Cine-i acolo ? întrebă umbra.

— Eu, locotenentul Soubeyrac.

— A, dumneavoastră sînteţi, domnule locotenent.

Sergentul major Boucheux, subofiţer de carieră, era locţiitorul său. Dintre toţi oamenii, pe el Soubeyrac îl cunoştea cel mai puţin. Nu-i plăcea. Nu-i plăcea mai ales de la bombardamentele din Bois du Corbeau, cînd Boucheux nu ieşea din adăposturi decît după cel puţin zece minute de la terminare, livid. Şi nu-i plăcea nici vocea aceea prea blajină, care, neîncetat, umbla servil după aprobare :

— Nu dormiţi, domnule locotenent ?

— Dar dumneata, Boucheux ?

— Nu pot, domnule locotenent. Mă sucesc, mă răsucesc. V-am văzut. Mi-era teamă că e domnul maior. Nici el nu doarme.

— A, aşa !

— M-am dus să fumez o ţigară lîngă fîntînă. L-am văzut trecînd prin piaţă.

— Singur ?

— Singur. Domnule locotenent, o să trebuiască să mă duc la consultație. Nu-i normal să nu dormi.

— O să treacă Durroux pe aici.

— A, Durroux.

Tonul exprima dezamăgire. Boucheux îl prefera probabil pe locotenentul medic, mult mai darnic. Subofițerul reluă, mai încet :

— Domnule locotenent...

— Da.

— E adevărat că o să fie omorît un om, în curînd ?

— Mi-e teamă că da, Boucheux.

— Ce-a putut să facă atît de grav ?

— Rebeliune. Noapte bună.

— Parcă pot să dorm, mi-e inima grea... Bună seara, domnule locotenent.

Soubeyrac ieși. La întrebarea lui Boucheux răspunsese mecanic : rebeliune ! Așa cum maiorul spusese căpitanului Bertuold „rebellune". Dar, în sfîrșit, asta nu ajungea, rebeliune ! E prea pripit spus. Și conștiința ți-e împăcată. Și dormi. Sau nu dormi, ca Boucheux, fiindcă-i e frică. Ca Soubeyrac, fiindcă are conștiința încărcată, ca maiorul, fiindcă... De ce nu doarme oare maiorul ? O deșcă ! Un erou din războiul celălalt. Crucea și grijania ! Nu era pesemne *bătrînul* la prima execuție capitală !

Soubeyrac simțea că devine nedrept. Dacă totuși cuvîntul fusese prost cîntărit ? *Rebeliune*. Dacă nu corespundea realității ? Și, mai întîi, ce înseamnă asta mai precis ?

Fusese înainte la batalionul trei o brută de locotenent de rezervă, pe care trebuiseră să-l mute la un birou, deoarece la cea mai mică poznă a soldaților făcea raport și nu contenea să-și amenințe subalternii cu Consiliul de Război. „O să te trimit să faci noaptea de patrulă, amice ! Asta o să te învețe minte să mai șterpelești bicicleta companiei, ca să te duci la cinema la Valeciennes". Asta era omul. Una, două „patrulă de noapte". Rebeliune, asta putea să însemne că poate ai fluierat *Internaționala*, de exemplu, nu mai mult. Și există feluri și feluri de a fluiera *Internaționala* ! Sfidă-

tor, în fața superiorului. Cu premeditare. Cu hotărîre. Cu gingășie. Cu dor... Fără să-ți dai seama că fluieri. Atunci observă că fluieră. Iată ! Soubeyrac ! El e ! „A fluierat *Internaționala*“. Cine ? Locotenentul Soubeyrac. „Rebeliune. Treci și fă noaptea de patrulă, amice !“ Rebeliune, asta poate să însemne că ai spus unui superior „mă c... pe tine“, ceea ce este, la urma urmei, o reacție fără nici o importanță, o simplă figură de stil. Dar asta poate să însemne și a trage baioneta, și a încerca să ucizi. Asta poate să spună orice, de la reflexul involuntar la crima scîrnavă. Patrulă de noapte. Consiliu de Război. Execuția lui Maximilian. Atunci înțelese Soubeyrac de ce se afla el afară, în ciuda oboselii și a durerii ce i se concentrase în genunchi și își mărturisi în sfîrșit ce voia.

Să-l *vadă* pe omul care va fi omorît.

Punctul de comandă de la întîia era instalat într-o băcănie, la douăzeci de metri. Îl păzea un soldat, cu baioneta la armă, dar ședea pe treptele scării, cu pușca între picioare. Cînd îl zări pe ofițer, luă poziția de drepți :

— Ofițer de serviciu, spuse Soubeyrac.

Mințea.

Santinela se dădu deoparte. Locotenentul intră.

Prima încăpere era în semiîntuneric, cu numeroase rafturi și grămezi de saci care miroseau ca băcănia din copilărie — mirosuri plăcute de scorțișoară și ciocolată, fructe emanînd mirosuri grele, mirodenii mai rare, piper și vin acrișor proaspăt destupat. A doua încăpere se anunța printr-o lumină de un galben-roșietic, o lumină vie, și zgomote de voci. Înaintă. Acum mirosul se precizâ : era de petrol.

Intră ; o urlașă lampă cu petrol, din porțelan alb, pintecoasă, înfloratâ, lucioasă, fixată într-o montură de aramă lumina această odaie din spatele băcăniei.

La fructele provensale, glăsuia firma. Ce căuta acolo numele regiunii Provence ? Localul te ducea mai degrabă cu gîndul la atenansele fermelor lorene. Da, asta trebuia să fie : a fost deschis zidul gros al unei ferme spre șoseaua națională și s-a făcut o băcănie din corpul de casă.

Trei militari stăteau la masă în fața unei sticle de un litru, pe jumătate plină. Alți doi sforăiau pe niște saltele.

Fereastra din fund era deschisă înspre noapte, camuflată doar cu o pătură care fîlfîia cînd şi cînd. Cei trei jucau belotă. Cărţile alunecau dintre degete cu un mic şuierat vesel.

— Cupă ?

— Ce-i, atu ?

— Cupă, cap sec !

— Cuartă de caro...

Cărţile căzură din mîini : îl zăriră pe ofiţer în pervazul uşii.

Unul dintre cei trei jucători, un sergent, se ridică în pripă. Îşi frecă ochii, pe sub ochelarii de intelectual, ochi mici albaştri, afundaţi în grăsime. Bărbia şi părul aveau reflexe albăstrii. Soubeyrac făcu un gest, şi ceilalţi rămaseră pe scaune. Unul dintre ei îl privea cu insistenţă, cu gura deschisă ; era un flăcău voinic, cu faţa pătrată, iar celălalt, unul mic şi gros, să tot fi avut treizeci şi cinci de ani, mustăcios, cu fruntea îngustă şi ochi întunecaţi, îndesat într-o uniformă nouă care-l strîngea, îşi împinse scaunul înapoi. Luă apoi cărţile şi le amestecă cu răbdare.

Sergentul se prezentă :

— Sergentul Lamoureux, compania întîi, secţia a treia.

— Dumneata te ocupai de cămin, în Nord ?

— Da, domnule locotenent. Cît priveşte cărţile, domnule locotenent... vremea trece greu... M-am gîndit...

— Eşti seminarist în civilie, dacă îndrăznesc să mă exprim astfel ?

— La Cambrai, domnule locotenent.

— Şi te numeşti Lamoureux !

Sergentul schiţă un zîmbet jenat. Se obişnuise cu glumele proaste făcute pe seama numelui său. Cu toate acestea, pentru Soubeyrac nu fusese o glumă, ci pur şi simplu, am putea spune, o floare barocă a oboselii şi a nopţii.

— Sergent Lamoureux, poţi să-mi aminteşti cine a spus : „Doamne, ai prevăzut totul". Îmi scapă pentru moment.

— Hm... E... Da, domnule locotenent, e stupid, dar nu mai ştiu. „Doamne, ai prevăzut totul... Da... hm..."

— Eşti pus să faci o meserie ciudată, părinte, spuse François. Puteţi să vă continuaţi partida.

Omul în uniformă nou-nouţă amesteca într-una cărţile.

— Unde e arestatul ? întrebă Soubeyrac, după ce dădu cu privirea ocol odăii.

Seminaristul părea picat din nori. Se dădu înapoi şi, cu o mişcare a mîinii deschise, arătă spre omul în bluzăi kaki, pe cel care amesteca într-una cărţile.

— Ai să le prefaci în maioneză, spuse al treilea, un chefliu vesel care începea să sufere că nu vorbeşte şi care înşiră îndată : sînteţi al patrulea, domnule locotenent ?

Arestatul îl privea pe locotenent drept în faţă. Obrazul îi era aspru, pomeţii ieşiţi în afară, dar buzele erau groase şi o gropiţă adîncă îi însemna bărbia. „Gropiţa bunătăţii", obişnuia să spună bunica lui Soubeyrac, a cărei figură surîzătoare şi fanată trecu o clipă prin înspăimîntătoarea băcănie. Gropiţă, gropiţă... Peste două ore şi treizeci de minute, groapa deschisă de echipă va fi reacoperită.

Soubeyrac făcu un efort, pentru a relua apoi pe un ton normal :

— Mulţumesc. Aş face-o cu dragă inimă. Dar într-adevăr nu pot. Continuaţi.

— Tu le faci, spuse al treilea către arestat.

Un seminarist deghizat în sergent, un miner, un condamnat la moarte jucau belotă.

Omul dădu cărţile. Era deprins cu ele ; îi alunecau printre degete. Ofiţerul scoase din buzunar două monezi de argint şi le puse în faţa seminaristului.

— Sticla e goală, spuse el. Luaţi alta, o să i-o plătiţi băcanului.

Seminaristul se sculă, căută un pahar, nu găsi, îl privi o clipă rugător pe locotenent, îşi şterse propria cană, luă o alta, i-o întinse ofiţerului şi goli sticla în căni. Ciocniră, fără să scoată o vorbă. Cînd cănile se atinseră, omul în bluză îl fixă pe ofiţer. Era gînditor, mirat. Soubeyrac bău dintr-odată, se întoarse, se duse la fereastră, ridică cu grijă pătura.

Luna decupa contururile peisajului într-un negativ de neuitat. Pe fereastră, două ghivece cu muşcate. Dedesubt, o gaură de patru metri, cel mult. Pe prundiş. Între verticala ferestrei şi primele mase de pomi fructiferi, o livadă de pruni, fără îndoială, douăzeci de paşi. Apoi, numaidecît, panta abruptă spre Mosella, duzi, un şir de plopi, iar jos, fluviul, strălucind ca o seceră între trunchiuri, fluviul vîrstat de-a curmezişul de un baraj luminos, Mosella, cea îmbelşugată şi blîndă. Soubeyrac aprecia unghiurile, distanţele, riscurile. Patru sute de metri pînă la baraj. Probabil că se putea trece prin vad. În minte i se derulă un film. El ar fi fost omul în cauză ; s-ar fi ridicat jucîndu-se cu cărţile, glumind. Ar fi ocolit masa. Între fereastră şi el, nici un obstacol. Ar fi sărit ca o pisică, în picioare pe fereastră, şi de aici pe pietriş. Trei secunde ca să se ridice. Patru secunde ca să ajungă în desişul copacilor. O alergare în zigzag pe sub pruni, ajutat de pantă, înghiţit apoi de întuneric. Dacă omul nu s-ar răni în cădere, dacă n-ar cădea înainte de a fi în desiş, ar avea noroc. Acum, Soubeyrac se transforma în paznic. Omul a sărit. Soubeyrac „realiza“ momentul în care evadatul, suit pe fereastră, ridica pătura. Striga. Îşi căuta puşca. Patru, cinci secunde. Cel puţin. Ar fi fost stînjenit de camarazii lui, şi ei cuprinşi de aceeaşi panică. La fereastră, îmbulzeală. În secunda a opta, cel mai devreme, ar fi tras. Prost, fără să ţintească. Existau nouăzeci de şanse dintr-o sută ca evadarea să reuşească, cel puţin la plecare. Erau necesare cinci sau şase minute, pentru a improviza hăituirea. Omul s-ar fi aflat atunci la barajul de pe Mosella. Cu vad de trecere sau nu ? O şansă din două, dacă nu ştia să înoate. Iar dacă ştia să înoate, era salvat.

Greutatea care strivea pieptul tînărului ofiţer deveni de nesuportat. În vale, jos, cucuriguri răguşite vesteau zorile. Nu, nu era posibil. Se uita la ceas. Nu era decît unu şi cincisprezece.

Sodaţii începuseră din nou să joace belotă, aproape administrativ. Omul privi cu coada ochiului spre fereastră, unde stătea locotenentul. Soubeyrac se gîndea. „Dacă unul dintre sergenţii mei şi-ar fi organizat paza în acest fel, l-aş fi pălmuit“. Era inconştient Lamoureux. Sau...

Nu. Nu. Cu neputință. Nu-și dădea probabil scamu, asta era tot. Evident, din seminariști nu se fac buni paznici de închisoare !

— Iau la caro. Am patru valeți, spuse omul lui Dumnezeu.

Era altceva. Soubeyrac gîndea ca și cînd de asta depindea propria lui viață, nu a altuia. Deci, un individ știe că va muri. Dacă a comis o crimă, trebuie s-o știe ! Joacă belotă. Asta nu e cu totul de necrezut. E frumos, atîta tot. Dar sînt deja două ceasuri de cînd ar fi trebuit să fi înțeles că situația îi era favorabilă ! În sfîrșit, că era, în orice caz, pînă la intrarea mea !

Soubeyrac făcu cu privirea înconjurul camerei. Era așa cum își închipuise : armele nu erau la îndemînă. Își concentră din nou atenția asupra omului. Puțin adus de spate, cu umerii rotunzi și musculoși, tip net de muncitor, băiatul nu părea nici neîndemînatic, nici bleg. Solid, spătos, cu ochi mici și vii. Expresia de vînătoare pe care Soubeyrac o întîlnise atît de des la cei din corpurile de franctirori. Era nemaipomenit cît de mult semăna omul cu tipul mijlociu de băieți, care aleseseră corpul de franctirori !

Locotenentul stătea în fața ferestrei. Din cînd în cînd, omul îi arunca cîte o privire pe deasupra cărților. Înțelegea ? Ceva irezistibil îl făcea pe Soubeyrac să vrea ca omul să înțeleagă. Ofițerul cîntărea din nou elementele acelui calcul înfiorător. Paznicii, deprinși cu focul, desigur, nu dăduseră mai de loc lupte apropiate. Și apoi, noaptea se trage întotdeauna prea jos. Evident, flăcăul putea, alergînd, să se poticnească. Un glonte în trup ? Ei și ? Asta merita de zece mii de ori mai mult decît cele douăsprezece care-l așteptau. Nu. Cele unsprezece. Cel de al doisprezecelea se trage în aer, pentru împăcarea conștiinței plutonului de execuție. Și dacă omul hotărîse să fugă, așteptînd ca paznicii să fie și mai adormiți, și dacă, tocmai în momentul acela, intrase Soubeyrac ? Atunci totul avea o explicație : calmul, cărțile amestecate pentru a da de lucru mîinilor, vocea rece, prea firească și privirile îndreptate spre fereastră. Toată voința încordată a omului pentru ca ofițerul să plece fără să fi bănuit nimic ? A, nu, ar fi cumplit ca, împotriva alegerii

lui secrete, Soubeyrac să devină însuşi instrumentul morţii acestui om.

Se duse spre masă, puse pe ea o cutie rotundă de *Players* care-i umfla buzunarul şi le-o arătă jucătorilor cu degetul.

— Iertaţi-mă, domnule locotenent, spuse Lamoureux, prefer tutunul belgian. Am *Semois*. Doriţi să încercaţi, domnule locotenent ?

Soubeyrac îşi umplu pipa.

Nu mai ştia ce să facă. Cu toate acestea nu putea pleca. Luă un taburet şi se aşeză. Băgă de seamă că, în mod inconştient, alesese un loc la dreapta omului şi în apropierea sergentului, un loc care să nu devină un obstacol în traiectoria posibilă a fugii pe care o imaginase.

— Cine cîştigă ? întrebă el.

— Parizianul, răspunse al treilea. Are-o baftă, fratemiu ăsta !

Seminaristul îşi muşcă buza şi François văzu. Lamoureux prinse privirea ofiţerului şi întoarse capul. Şi în capul acela se petrecea ceva. Dar în capul arestatului ? „Dumnezeule, visez, trebuie că visez, cred că dorm, că visez, trebuie să visez !“

Băură.

François întrebă :

— De unde vii ?

— De la Billancourt, domnule locotenent, răspunse omul.

Ridicase capul şi răspunsese calm. Nu se simţea nici un arţag în glasul lui, nimic suspect în privire. Spusese „domnule locotenent“ fără prefăcătorie, ca şi cînd era cît se poate de evident că avea în faţă un locotenent. Dar el, locotenentul, primise lovitura în plin piept. „Annie. omul ăsta vine de la Billancourt ! Annie, poate că v-aţi încrucişat pe drum duminică“.

— Renault ? întrebă François, cu glas stins.

— Renault, răspunse omul, mirat.

— Ce bandă ?

— Nu la bandă, la sudura cu nisip.

— A, da. Cu masca de protecţie.

— Văd că cunoaşteţi, domnule locotenent !

Mirarea omului îl smulse din rezervă. O mirare plăcută. Cărţile au căzut din mîini.

— Îi rîndu' meu să dorm acu', spuse al treilea.

Zgîlţîi fără multă vorbă pe unul dintre cei ce dormeau şi se culcă în locul lui. Înlocuitorul, în picioare, părea picat de pe altă planetă, căsca şi-şi freca ochii.

— Da, cunosc, spuse Soubeyrac. Unul dintre cei mai buni amici ai mei lucrează la Séguin. Mai fac algerienii scamatorii cu cărţi într-un fund de umbrelă, la ieşire, în faţa tutungeriei ? „Unde e asul de cupă ?"

— E în buzunar, domnule locotenent, spuse omul, cu un zîmbet trist. Am fost acolo chiar duminică. Nu asta, cealaltă. Am fost să dansez, duminica trecută. La Puteaux, în faţa Senei. M-am scăldat.

— Adevărat, se mai dansează. Era bună apa ?

— Da, domnule locotenent. Am jucat polo pe apă.

Déci *omul ştia să înoate*.

Pipa locotenentului se stinsese.

O aprinse din nou.

— Cine te-a apărat la... la regiment ?

— Un locotenent. Un preot. Ca acesta, însă cu galoane.

O vîlvătaie de ură, prima. Apoi :

— Nu vorbesc de dumneavoastră, domnule locotenent.

Omul avea, într-adevăr, accentul specific băieţilor din suburbiile de vest ale Parisului, Grenelle, Puteaux, Boulogne — dar nu prea pronunţat.

— N-a înţeles nimic, domnule locotenent. N-am făcut nimic. Nimic, doar o mişcare de mînie, pentru că crăpam de sete şi de foame, nu eram singur şi am vrut să vorbesc pentru toţi. Şi m-au potcovit cu o învinuire păcătoasă : rebeliune.

Soubeyrac îşi muşcă buza. Nu. N-avea dreptul să vorbească, să precizeze ce anume însemna această învinuire păcătoasă, omului care poate nu înţelegea şi ale cărui şanse erau din ce în ce mai mici. Nu trebuia să trădeze. N-are să fie un ticălos. Şi totuşi, dacă, date fiind împrejurările, *nu mai putea să nu fie de aici înainte altceva decît un ticălos*, ticălos dacă tăcea şi lăsa ca acest om să fie împuşcat fără să-i pună în vedere ce-l aşteaptă,

ticălos dacă vorbea, dacă-l prevenea şi-şi trăda astfel uniforma şi şefii ! Îşi supse pipa. Omul aprinse o *Players*. Nu-i tremura mîna. Sufla încet fumul parcă prea parfumat. Soldatul mahmur mînuia cărţile, seminaristul se uita la om şi la locotenent.

Frămîntarea lua la Soubeyrac o formă clară, elementară. I s-a spus sau nu omului că e condamnat la moarte şi că va fi executat ? Aici era totul.

François nu cunoştea nimic din jurisdicţia militară. Dar lucrul de care era sigur, ceea ce-l umplea de amărăciune, de dezgust şi de furie, era faptul că acest om era recuperabil. Dacă i-ar fi fost încredinţat, s-ar fi ocupat de el.

Deodată, o voce puternică tună la intrare ; se auzi tropăit de cizme pe dalele primei încăperi.

— Atenţiune, maiorul ! şopti seminaristul ; apoi, cu voce tare : alinierea, drepţi !'

Maiorul Watrin făcu cu privirea înconjurul camerei şi-şi opri ochii asupra locotenentului Soubeyrac.

Maiorul era istovit ; trăsăturile feţei devenite stacojii se brăzdaseră adînc, dîndu-i acea expresie de mînie tristă pe care oamenii lui i-o cunoşteau prea bine şi care nu vestea nimic bun. Întocmai cum făcuse şi Soubeyrac, mergînd cu aceiaşi paşi, se duse la fereastră, observă locurile, se întoarse spre arestat, spre arme şi spre soldaţi şi, în sfîrşit, îl interpelă pe subofiţerul pe al cărui piept sta prinsă oblic o nenorocită de jumătate de galon :

— Sergent Lamoureux !

— Domnule maior ?

Poziţia de drepţi a sergentului Lamoureux, chiar dacă dovedea respect şi bunăvoinţă, n-avea nimic milităresc în ea. Ţinea mai mult de un anume legănat pe loc.

— Ai pus o santinelă sub pruni. E de prisos să mă duc acolo, nu-i aşa ?

— He, domnule maior, adică... Nu. Nu, domnule maior, nu este santinelă sub pruni.

— Eşti seminarist, sergent Lamoureux ?

— Da, domnule maior.

— De ce nu eşti ofiţer, ca mulţi dintre colegii dumitale ? Poţi să încerci să nu te mai legeni ?

— Da, domnule maior. Nu sînt ofiţer, însă asta depinde de seminarii, domnule maior. Sînt seminarii unde pregătirea militară nu este bine văzută şi altele, dimpotrivă, unde ea este apreciată. Asta depinde de episcop.

— Credeam că la seminarul din Cambrai nu au nimic împotriva militarilor.

— Este exact, domnule maior.

— Atunci, dumneata personal ai ceva împotriva lor ?

— Da, domnule maior. Eu.

— Nu-ţi plac militarii ?

— Nu-mi place războiul, domnule maior.

Maiorul se aşează, scaunul scîrţîi. Îşi trecu o mînă peste frunte, apăsînd-o puternic cu palma ; cealaltă mînă şi-o sprijini pe coapsă.

— E o deosebire pe care cred că n-o voi înţelege niciodată, spuse el. Daţi-mi un pahar cu apă.

— Nu doriţi puţin vin, domnule maior ? E un Beaujolais...

— Apă.

— Bine, domnule maior.

Un soldat se repezi cu un ulcior spre scara care ducea în curte. Deschise fără greutate uşa : nu era încuiată !

Soubeyrac se simţea din ce în ce mai stînjenit. Revenea în el teama agravată de faptul că se simţea vinovat, ca şi seminaristul. Vinovat, dar de ce ? Aici trebuiau să difere părerile, însă în universul maiorului vinovaţi erau desigur amîndoi.

Soldatul se întoarse, turnă apă într-un pahar. Watrin bău încet, apoi reluă, cu fruntea încruntată, dar cu glas neted :

— Căpitanul Blanc te-a desemnat pentru această pază, sergent Lamoureux ?

— Nu, domnule maior. Am venit voluntar.

— Voluntar !

— Da, domnule maior, dat fiind caracterul...

Aruncă o privire nefericită spre arestat, care ridică din umeri.

— ...caracterul destul de deosebit al... al acestei misiuni, m-am gîndit că ar fi mai bine ca...

— Am înţeles, Lamoureux.

— În ce priveşte fereastra, reluă sergentul într-un marc elan, clătinîndu-se şi mai tare, m-am gîndit şi eu, domnule maior. Dar sîntem aici, totuşi...

— Ei şi ?

— Şi, domnule maior, în grupa mea nu mai sînt decît şase oameni. Unul la uşă, trei aici, doi care dorm. N-au dormit de mult.

— Să dormi, spuse maiorul, pe un ton inexpresiv.

Apucă iarăşi ulciorul, îşi turnă un pahar cu apă, îşi clăti gura cu zgomot şi se duse să scuipe apa pe fereastră.

— Vă era prea cald ca să închideţi fereastra ?

— Da, domnule maior.

Privirea ofiţerului superior făcu încă o dată înconjurul încăperii, trecu peste Soubeyrac ca şi cînd acesta n-ar fi existat, şi se fixă asupra arestatului ce sta nemişcat. O uniformă nouă. Un manechin. Maiorul respiră adînc şi se duse drept la Soubeyrac. Îl apucă de unul dintre nasturii tunicii, un nasture împodobit cu o grenadă aurită, un nasture care sclipea puternic în lumina caldă a lămpii.

— Dumneata, Soubeyrac, vorbeai cu arestatul ?

— Da, domnule maior.

— Nu eşti de serviciu ?

— Nu, domnule maior.

— Poate ţi-a cerut Blanc să faci un rond în locul lui, căci e mai în vîrstă decît dumneata şi treaba asta îi oboseşte ficatul ?

Cu toate că mustăţile îi dădeau un aer ursuz, în expresia comandantului de batalion se citea ca o rugăminte. Dar această idee era atît de incompatibilă cu tot ceea ce ştia locotenentul despre şeful său, încît nu se putea opri la ea. Mai curînd o socotea o cursă. O cursă grosolană. O cursă de majur ! De genul : „Care eşti ăla care ştii să citeşti ? Treci la corvoadă !“

— Nu, domnule maior. Am venit aici din propria mea dorinţă.

— A ! Ştii că această vizită nu e deloc... deloc regulamentară ?

— Ştiu, domnule maior.

— Vom vedea mai tîrziu. Nu vreau să știu decît un lucru, domnule locotenent Soubeyrac Un altul în locul meu ar socoti atitudinea dumitale... suspectă. Eu îți acord încredere. Da, da, îți acord încredere.

Dădu drumul nasturelui, făcu cîțiva pași spre fereastră, apoi se întoarse și stătu locului :

— Despre ce vorbeai cu cel pedepsit ?

— Despre Billancourt, domnule maior.

Maiorul își plecă fruntea, ca și cînd acest simplu răspuns ar fi fost pentru el o lovitură.

Se dădu înapoi, își strecură sub banduliera mîna pătată și plină de cicatrice, cu unghii roase.

— Domnule locotenent Soubeyrac, prezența dumitale aici e de prisos. Întoarce-te în camera dumitale și consideră-te la arest pînă la noi ordine.

Soubeyrac nu răspunse. Apucă bonetul cu două galoane subțiri de aur pe care-l strecurase sub centură, așa cum făcea odinioară pe cînd era ofițer de rezervă și urma cursurile școlii de la Saint-Cyr. Îl potrivi și, încet, lovind călcîiele cu o rigiditate aproape germanică, îl salută pe maiorul Watrin, nu cum se salută la trupă, ci ca la Saint-Cyr, la „specială", la Școala Specială Militară, cu pieptul bombat, cu brațul degajat și cotul tras ușor spre spate. Strîngea din dinți. Sub lumina lămpii, maxilarele tînărului marcau două umflături. Făcu o jumătate de întoarcere regulamentară, exagerată pînă la aroganță, și se îndreptă mecanic spre ieșire.

Maiorul îl privea cum pleacă, fără să scoată un cuvînt. Își mai turnă apă, bău cu înghițituri mici, apoi, către om, cu blîndețe :

— Tu, tu poți să te culci.

Omul se supuse.

— Și dumneata, sergent Lamoureux. Întinde-te.

— Dar, domnule maior...

— O să stau aici pînă dimineață, spuse Watrin.

Își desfăcu centura, își scoase revolverul, unul vechi, din războiul celălalt, îi desfăcu piedica cu un zăngănit sec, puse arma în fața lui, împinse cărțile cu antebrațul și își ascunse capul în mîini, cu amîndouă coatele sprijinite pe masă.

VII

Soubeyrac se deșteptă ziua-nămiaza mare. Sări drept în picioare și se clătină, buimăcit. Băgă de seamă că mai era îmbrăcat și încălțat. Nu-și amintea ce se petrecuse. Oglinzile îi arătau, multiplicat, chipul unui străin în uniforma lui, cu părul zbîrlit, cu fața umflată, cu buzele arse. Se duse la fereastră și trase complet perdelele la o parte. Soarele se revărsă din belșug în budoarul cocotei gen 1880, dîndu-i deodată parcă un aer și mai mizerabil.

Se lăsase deja căldura, iar satul era animat de soldații care se strigau în piață, la capătul uliței. O bătrînă trecu pe sub fereastră, cu căruța. Vacile mugeau. Trebuie să fi fost cam ora două din noapte cînd Soubeyrac se întorsese acasă, îndată după scena stranie de la localul *La Fructele provensale.*

Zece și treizeci ! Se revăzu urcînd greu scara, cu picioru-i rablagit. Altceva nimic. Groapa. Căzuse probabil grămadă pe pat, așternutul era nedesfăcut. În sfîrșit totul îi reveni în memorie, întoarcerea furibundă a maiorului la popotă, recunoașterea din cimitir, spiritul care trăgea de rădăcină de cealaltă parte a pămîntului și omul de la Billancourt care fusese să danseze la Puteaux și care știa să înoate.

— Poivre, strigă el. Poivre ! Poivre ! Poivre ! Poivre !

Inima ofițerului bătea și neliniștea îi golise obrazul de sînge. Se auziră pași alergînd și Poivre intră ca o vijelie în cameră, proaspăt, cu pantalonii bine periați. Avea mai mult ca oricînd o înfățișare de copil.

— Poivre ? întrebă François.

Ordonanța întoarse capul.

Gălăgia din cantonament se înteți. În odaie bîzîia o viespe nebunatică. Buza de jos a locotenentului tremura.

— N-aș fi crezut niciodată c-or să poată face așa ceva, spuse Poivre.

Soubeyrac stătea nemișcat.

Cu acea tandrețe bărbătească, specifică soldaților față de ofițerii pe care-i iubesc, cu acea ocrotire pe care muncitorul îi place s-o reverse asupra intelectualului, profe-

sorului, funcționarului, atunci cînd l-a luat la inimă, ca și cu toată acea atitudine de frate mai mare pe care i-o dădea condiția aspră de miner asupra acestui șef care nu avea totuși decît vîrsta lui, Poivre hotărî :

— Am încălzit cafeaua, dom' locotinent, și am dibuit pentru dumneavoastră cîteva chifle și puțin unt.

François se așează pe pat. Și cu toate că soarele își revărsa explozia-i de lumină asupra Volmerange-ului, lui i se părea pentru totdeauna voalat.

— Dom' locotinent, mîncați ceva, oricum.

— Ce ? A, da. Bineînțeles, o să mănînc, Poivre, o să mănînc.

Glasul lui era parcă glasul altuia.

— Ai trecut pe la companie ?

— Da, dom' locotinent. Totu-i în ordine. A' vrut să vă deștepte, acolo, la biro', da' n-avea rost. Lucrări de curățenie.

— Lucrări de curățenie ! Nu plecăm ?

— Pînă acu' o juma' de ceas nu era ordin, dom' locotinent.

Se scurseră cîteva clipe fără de sfîrșit.

— Poivre, ai... ai fost acolo, azi-dimineață ?

— Nu, dom' locotinent. Da' am auzit.

— Mda...

— Am auzit. Mai rău decît dac-aș fi văzut. A' fost pașii cadințați ai companiei. Ordinile. Pe urmă, alte ordini. A durat foarte mult. Și iar ordini. Și focurile de armă... Și... și... un singur foc. De revolver.

Mab-ul lui Pauphilet.

François suflă adînc, să-și golească plămînii. Care va să zică el dormise. N-a auzit focurile de pușcă, probabil nu tocmai perfect sincronizate, nici pocnetul scurt al revolverului. Dar le auzea acum.

— Mulțumesc, Poivre.

Poivre repetă, și fruntea îi era încrețită, contrastînd cu obrazul său neted de roșcovan :

— Io n-aș fi crezut niciodată, vă spun pe crucea mea, dom' locotinent, n-aș fi crezut niciodată !

Toată ziua aceea de mai, viteazul batalion se spălă, mîncă, fumă, bău, își curăță hainele, își cîrpi pantalonii,

își gresă armele, își numără muniţiile. Nici un semn de viaţă nu se simţea de la punctul de comandă al batalionului, doar că funcţiona popota. Dar maiorul nu apăru acolo. Era invizibil Watrin. Luase maşina şi se dusese la regiment. S-a aflat după aceea că fusese văzut în cursul după-amiezii la punctul de comandă al diviziei, roşu de mînie, printre ofiţerii eleganţi şi palizi de la statul-major.

Companiile se închiseseră în ele însele. Soldaţii vorbeau între ei şi tăceau cînd trecea un ofiţer. Ofiţerii înşişi fugeau unul de altul. Bertuold îl chemă pe Soubeyrac la un bridge. Soubeyrac se scuză.

Această zi de odihnă, atît de dorită de săptămîni întregi, păru fără sfîrşit. În general, soldaţii viteazului batalion beau peste măsură ori de cîte ori aveau prilejul, iar cafenelele erau interzise după-amiază. Şi de data aceasta, dar în mod inutil. Nimeni n-a fost beat în ziua aceea.

Timpul lîncezea, pe măsură ce soarele se depărta spre apus. Să fi fost două pînă la trei sute de locuitori în sat. Abia dacă fură văzuţi. Fugeau de soldaţi.

Seara se ştiu că batalionul va porni a doua zi, la ora cinci, spre Pagny-sur-Moselle. Plecare clasică. În aceeaşi noapte, gara Pagny-sur-Moselle fu bombardată de aviaţia germană.

A doua zi viteazul batalion se afla în marş. Watrin îl trecu tăcut în revistă. Nu-i adresă nici un cuvînt lui Soubeyrac.

Şi dădu semnalul de plecare, în zorii acelei frumoase zile, exact după douăzeci şi patru de ore de la moartea condamnatului.

Una cîte una secţiile se strecurau pe sub meri şi se culcau în şanţuri. Curînd, se aflau înşirate de-a lungul a cîţiva kilometri, nu în dezordinea care caracterizase sosirea viteazului batalion, ci într-o ordine militară acceptabilă.

Sub ei se desfăşura, glorioasă, cîmpia, întreaga vale a Mosellei, pînă la Pagny, care, curînd, avea să fie văzut fumegînd. Nici un civil nu-i văzuse plecînd.

Primul care vorbi fu una dintre „zebrele“ din secția lui Soubeyrac, avocatul Panquereau.

— Domnule locotenent, plecăm ca niște ucigași.

Soubeyrac nu răspunse. Își trăgea piciorul. Îl durea ; accepta însă durerea ca pe o pedeapsă.

Unul dintre „zebrele“ lui, cel mai plin de pitoresc, contrabandistul Mathias, un flăcău voinic care, ca civil, ducea o viață plină de primejdii, în afara legilor, aruncă o vorbă ceva mai tîrziu :

— Pe mine nu m-ar fi prins așa, dom' locotinent. Pe mine, jandarmii...

François zîmbi trist, se opri, se lăsă depășit de companie. Se sufoca. Urma întîia, cu căpitanul Blanc, pe care-l însoțea El Medico.

— Cum a fost ieri dimineață, domnule căpitan ? îl întrebă François pe Blanc.

— Prost, răspunse acesta.

— Bine, zise El Medico. Depinde de punctul de vedere pe care îl adopți în raport cu chestiunea considerată.

Sarcasmul său era de nesuportat.

— Durroux, zise François, niciodată n-am avut așa o poftă să pălmuiesc pe cineva !

— Ți-ai pierde vremea, spuse doctorul. Îmi inspiri milă. Și Pauphilet îmi inspiră milă. Parcă-i un lepros !

— Te rog, Durroux, zise Blanc.

— Dumneavoastră nu mă înțelegeți, domnule căpitan. Sau țineți cu ei ! Cu ei, care sînt ca acei țărani care vînd porcii dar ar voi să păstreze slănina ! Ați acceptat războiul ? Ei bine, atunci făceți-l, domnilor ! Și nu vă mai spargeți capul cu sentimentalisme de fetișcane, cu complexe de burghezi drăgăstoși și cu scrupulele voastre de complici !

— Cred, Durroux, spuse François, că omul care a fost împușcat avea aceleași păreri ca tine.

— Bineînțeles, răspunse Durroux cu glas tăios. Or să mai fie și alții. Bîlciul abia începe. Și nu mi-e rușine. De individul acela cu sînt mîndru !

— Durroux !

— Domnule căpitan, ne mai rămîn cîteva zile în care să putem spune ce gîndim. În sfîrșit, ca între amici, dacă nu ne e teamă să mucegăim pentru defetism în vreun

lagăr de concentrare ! Eu, iată, eu spun ce gîndesc. Apoi, o să-mi închid gura asta mare. Da, sînt mîndru de individul acela. Știți măcar cum îl chema ?

— Nu ! În tot timpul dramei, Soubeyrac nu-l desemnase altfel decît : *omul*.

Durroux reluă cu o furie rece :

— Se numea Marchand. Ca celebrul comandant cu același nume. Augustin Marchand. Născut în 1903, la Billancourt. Nu era căsătorit, dar avea un copil. A refuzat șnapsul și țigara, și l-a rugat politicos pe preot să-l lase în pace. N-a vrut să fie legat la ochi.

Fiecare cuvînt al lui Durroux îl șfichiuia pe Soubeyrac, care nu-l putea face pe doctor să tacă ; de altfel nici nu dorea. Adjutantul-medic Durroux, ex-căpitan de infanterie în Brigăzile Internaționale de pe frontul de la Madrid, avea un cuvînt de spus în această problemă, iar punctul său de vedere, de om sigur pe cele ce spune, căpăta importanță printre toți oamenii aceia care căutau adevărul în noapte.

O secție de voltijori înainta în șir indian de cealaltă parte a șoselei. Soldații cîntau refrenul acela de atîtea ori repetat, în gura mare, pe cîmpiile din Nord :

Le-au pus englezii coarne
Băieților din Nord
Băieților din Nord
Le-au pus englezii coarne
Băieților din Nord
Și din Pas-de-Calais.

Cei trei ofițeri nu le dădură atenție și se lăsară depășiți.

— Marchand a spus cîteva cuvinte, reluă Durroux : „Tatăl meu a fost împușcat de nemți în războiul celălalt". Asta-i tot. Eu găsesc că-i de-ajuns. Ah, scuzați. A mai spus : „Sînt nevinovat". De asta nu se îndoia de fapt nimeni. Plutonul a tras. Pauphilet și-a făcut bine trebușoara. Flăcăul a fost îngropat imediat. Au înfipt crucea pe mormînt, au pus casca lui Marchand în vîrful crucii, iar pe cruce următoarea inscripție : „Augustin Marchand, mort pentru Franța".

— Nu se poate ! şuieră Soubeyrac.

— Mi-eşti tare drag, Soubé, spuse El Medico, dar ai rămas un copil !

— Era regulamentar, zise Blanc, blîndul căpitan cu păr alb.

— Ceea ce nu va fi niciodată regulamentar, domnule căpitan Blanc, este nu numai faptul de a ucide un om, dar şi acela de a-i fura moartea în numele unei cruci pe care a refuzat-o şi al unei ţări pe care a depăşit-o ! Marchand a murit împotriva crucii şi pentru Internaţională.

El Medico se opri, apoi reluă :

— Un singur lucru-i nostim în toată chestia asta.

El Medico nu se putea stăpîni să nu vorbească. În ciuda asprimii omului care a ales, de mult, avea şi el nevoie, cu orice preţ, să se descarce :

— Da, primarul ! A ţinut să fie prezent. S-ar fi zis că el era cel denunţat, şi i-a tot tras de vreo zece ori : „De vreme ce dumneavoastră vă luaţi răspunderea !“ Caraghios, nu-i aşa ? Caraghios ! Între noi fie vorba, trag bine oamenii dumneavoastră, domnule căpitan ! E punctul de vedere al unui medic legist, nu-i aşa ? Toate în piept.

Durroux scuipă de scîrbă şi de furie.

— Domnule căpitan, spuse Soubeyrac, eu l-am văzut pe omul ăsta — nu va putea niciodată să-i spună Marchand — l-am văzut pe omul ăsta cu cîteva ore înainte.

— Ştiu, zise Blanc. Am făcut un rond pe la ora trei. L-am întîlnit pe maior. Spuneţi.

— Ei, bine, era calm. Juca cărţi. Puteţi să-mi spuneţi dacă, în acel moment, ştia că va fi împuşcat ? Ei da, să fiu mai explicit. Dacă i se comunicase verdictul Consiliului de Război ?

Pe colnice, se cocea grîul, împînzit de maci.

— Presupun, spuse căpitanul. În mod regulamentar, trebuia să ştie. Presupun, dar nu ştiu...

Avioanele străluceau pe cer, asemenea unor cuţite. Nici măcar nu le mai priveau. Ştiau că nu sînt aparate franceze.

— Maiorul Watrin n-a spus nimic înainte de execuţie? mai întrebă Soubeyrac.

— Ba da. A citit sentința. Și a spus cîteva cuvinte...

— Ceva în sensul : „Disciplina constituie tăria principală a armatei", adăugă Durroux.

— Durroux, n-ai putea să lași pentru cîteva minute de o parte acest umor odios cu care te aperi în dauna altora ?

— Bravo. Bine atins, domnule căpitan ! Iertați-mă, nu, nu cred că voi putea.

— Maiorul a fost și mai simplu, Soubeyrac. A spus : „Războiul e război".

— În sfîrșit, o vorbă ca lumea ! Aici e toată chestia, aruncă Durroux. Simplitatea maiorului a fost de data asta eficace. Într-adevăr, ceea ce caracteriza acest război, înainte, era faptul că era un război care nu reușea să nască ! Ieri dimineață s-a făcut un pas serios înainte. Dar ce ai la picior, Soubeyrac ?

— O distensie de ligament.

— Să-mi arăți la haltă.

— N-ajută la nimic, spuse François.

— Ba da, zise Durroux.

Se auzi un zgomot de motor. Se întoarseră. Camioneta batalionului înainta, depășind coloana cu viteză mică.

— Și chiar ar fi mai bine să te sui în ea, spuse doctorul.

— Nu, se împotrivi Soubeyrac.

— Cap sec !

Camioneta îi depăși, bălțată în ocru și maroniu.

— Evident, zise Durroux, nu e prea nostim să te urci în camioneta care l-a dus pe Marchand la cimitir.

Soubeyrac tresări :

— Nu la asta m-am gîndit !

Pe spatele camionetei, care se îndepărta într-un nor de praf, se mai putea deslușI, sub camuflajul grosolan, următoarea origine civilă :

Institutul de frumusețe, piața Vendôme.

El Medico îl bătu frățește pe umăr pe Soubeyrac și spuse, de data aceasta cu o umbră de gingășie, de umor aproape tandru :

— Pacea nu ține decît de un fir de păr, Soubé !

PARTEA A DOUA

NOAPTEA DIN PĂDUREA JOYEUX

I

Soubeyrac frecă cu degetul cel mare rotița zimțată a brichetei și fitilul de iască se aprinse, scînteind în beznă și răspîndind un miros înecăcios. Mirosea ca grădina din copilărie de la Velay, cînd bunica tînărului ofițer de rezervă ardea frunzele uscate. N-avea veşti de la mama și de la bunica lui. I se păruse atît de schimbată bătrîna Vellave, cînd fusese în permisie, în ianuarie. „Doamne, dacă n-am s-o mai văd !“ Fu deodată, în mod miraculos, prezentă, cu năframa-i roșie, cu obrajii ei frumoși de măr copt strecurîndu-i în mînă trei hîrtii noi-nouțe, de o mie de franci, la mobilizarea din septembrie. Iar gestul acesta l-a făcut să înțeleagă starea reală a bătrînei doamne. Ar fi trebuit să știe că el n-avea nevoie de bani, că va trimite delegație pentru soldă, că nu va păstra decît necesarul, dar o ceață începea să învăluie memoria bunicii sale, și nu suporta ideea că ea avea să intre în anticamera morții.

François Soubeyrac își consultă ceasul la flăcăruia fitilului de iască : era ora unu și cincizeci și cinci.

Locotenentul porni din nou pe drumul prost pietruit care ducea de la cărămidărie la șoseaua națională Rethel-Reims. Noaptea era fără lună, dar foarte înstelată. Trecuseră douăsprezece zile de la drama din Volmerange.

Soubeyrac nu se trezise încă de-a binelea. Maiorul Watrin îl smulsese din somnul acela greu, specific tinerilor, bombănind :

— Hai, dezmeticește-te ! Nu faci altceva decît să dormi !

Avea haz, maiorul ! Toată lumea se întreba cum de mai rezistă. Abia terminase turul companiilor, nouă kilometri, şi mai lucra asupra hărţilor, cînd François a părăsit cuptorul cărămidăriei care slujea batalionului drept punct de comandă. Frumos adăpost ! Şi eficient, căci începea să se îngroaşe gluma.

Primul val al invaziei, valul din mai, se oprise pe creste, la nord de Rethel. François se întreba de ce se oprise, deoarece nimic n-ar fi putut atunci să se împotrivească năvalei lui ! De atunci, breşele au fost închise, dar viteazul batalion se întindea în mod ridicol pe un front de cinci kilometri.

Soubeyrac înţelegea bine situaţia ; acum trecea pe hartă dispozitivul de luptă şi planul de foc. Încă o lovitură a colonelului Rozet care, cu opt zile în urmă, nu găsise nimic mai bun de făcut decît să dea peste cap repartizarea ofiţerilor, trimiţînd, de exemplu, un şef de secţie să comande o companie într-un batalion pe care nu-l cunoştea, încorporînd doi ofiţeri de la depozit care nu ştiau să facă nimic altceva decît să joace bridge şi, în sfîrşit, numindu-l pe Soubeyrac ofiţer-adjunct al batalionul unu, pe lîngă maiorul Watrin. Culmea ! Soubeyrac comanda totuşi în cele mai bune condiţii compania a treia în lipsa lui Léonard, menţinut în mod absurd la Depozitul general. De acum încolo, Soubeyrac trebuia să se ocupe de punctul de comandă, de paza lui imediată, de legături şi transmisiuni. Or, el nu ştia nici măcar să lege două cabluri telefonice iar postul de radio, de emisie-recepţie cu indicativul E.R. 17, care funcţiona defectuos, se arăta rebel la tentativele lui de a-l regla. „Alo, aici Janine. Trec pe recepţie, trec pe recepţie". Cînd trecea pe recepţie, auzea în direct lătrăturile nemţilor ! Furios, maiorul revenise la ştafetele din războiul de la 1870. Şi de ce nu la porumbeii călători ? Pur şi simplu pentru că porumbeii călători repartizaţi regulamentar nu ajunseseră niciodată la batalion ; aceste păsări existau în dotare din 1939, cu instrucţiuni speciale privind folosirea lor !

O rază de lumină jucă pe ceasul de la mînă şi-i dădu strălucire. Era un cronograf de regiment, cu totalizator şi

contor de viteze. François detesta acest instrument, care pentru el simboliza noile sale servituți.

Întunericul devenise și mai dens. Șovăi în căutarea locului unde trebuia tăiată șoseaua pentru a o lua peste cîmp, spre canalul Ardenilor. Se presupunea că există o comunicație pe acolo pe unde treceau hrana, munițiile și cei ce făceau corvezile ; însă, dacă se întindea efectiv pe tot parcursul, nu depășea în schimb treizeci de centimetri în locurile cele mai adînci. Era un obicei păcătos căpătat toamna cealaltă. Înaltul Comandament voia să întărească apărările de pe Escaut, unde sălășluiau atunci, printr-o rețea continuă de comunicații. Statul-major trăsese o rețea de toată frumusețea, pe kilometri întregi și dăduse ordin să fie curățate șanțurile pe toată lungimea lor și apoi să fie adîncite. Totul arăta foarte frumos pe fotografiile luate din avion, dar era cu desăvîrșire teoretic ca protecție, dat fiind că șanțurile acestea nu erau mai adînci decît fierul unei cazmale. Și se continua ! Hotărît, războiul acesta fusese caraghios încă de la început.

Soubeyrac auzi zgomot ; văzu apoi niște luminițe asemănătoare unor licurici și nimeri peste o echipă de băieți din Nord care săpau.

— Din a cui secție sînteți ?

— Din a lui Pauphilet.

— Doarme ?

— Să vedem.

— Nu. Nu-l deranjați.

— Dom' locotinent, vreți căpșuni ?

— De ce să refuz, spuse Soubeyrac. N-am mîncat niciodată căpșuni la două noaptea !

Căpșunile parfumau noaptea aceea din Rethel, și parfumul lor se amesteca cu cel de brazdă întoarsă. Nu se deslușea nimic din cele ce puteau să se petreacă pe colina ocupată de nemți. Nu se vedea nimic. Nu se auzea nimic. Nu se simțea decît mirosul căpșunilor. Erau mari cît merele, căpșunile din Rethel.

Soubeyrac privi către nord, ginditor. Ghicea în spate un cîmp uriaș de grîu mălurit, de formă hexagonală. Franța, sfîrtecată deja de invazie. O simțea și pe Annie trăind, instalată, probabil, la Bordeaux cu administrația ei, pe Annie de la care nu mai avea vești de la scrisoarea

primită de la Volmerange. Şi bunica, bunicuţa care uita tot şi o întreba mereu pe mama lui de ce anul acesta dura atît de mult milităria lui François...

Umbre se agitară în întuneric. Recunoscu glasul lui Pauphilet. Mîinile lor se căutară.

— O să-ţi laşi pielea pe aici, Philet, zise Soubeyrac, căci trebuia totuşi să glumească mai departe.

— Osînza, răspunse Pauphilet, ritual, nu pielea.

Dar spiritul zeflemitor care-l însufleţise pînă acum pe sublocotenentul ţăran se stinsese. După Volmerange, Pauphilet nu mai era acelaşi, se schimbase. În ciuda prieteniei pe care i-o arătau toţi, parcă şi mai mult, în ciuda faptului că-şi ascundea sentimentele, ca orice ţăran, Pauphilet devenise grav, şi era cu neputinţă să nu faci o legătură cu moartea „Omului".

— Bravo, Soubeyrac, zise Pauphilet, felicitările mele ! Nu te-am mai văzut de cînd eşti ofiţer de stat-major !

— Gura, replică Soubeyrac cu afecţiune.

— În orice caz, eşti călare pe situaţie, ce mai ! Asta se udă !

— Ei, călare... Spanac ! A trecut multă apă pe gîrlă de cînd nu mai există bidivii !

— Cum merge, cu Watrin ?

— Prost. Nu mă-nghite.

— Crezi ?

— În sfîrşit, au trebuit să-i ceară totuşi avizul, nu-i aşa, înainte de a mă unge ofiţer-adjunct la batalion ! S-ar zice...

— Ce ?

— Nimic.

— Ba da.

Era greu de spus şi François regretă că mersese prea departe, căci explicaţia comporta o aluzie la ceea ce se petrecuse la Volmerange.

— Ei bine, s-ar zice că... că Watrin a vrut să mă aibă lîngă el pentru... pentru a mă supraveghea.

— De ce ?

Soubeyrac se gîndea la întîlnirea lui cu maiorul Watrin la localul *La fructele provensale*. Mormăi :

— Nu ştiu. N-a pierdut niciodată ocazia să mă bestelească. Îţi aminteşti ziua falsei permisii la Valenciennes ?

M-am ales cu cincisprezece zile de arest, și tu, oh, nu-ți reproșez, ai scăpat ca printre degete !

— Nu eram în aceeași situație, se apără Pauphilet !

— Nu ! Cum adică ?

— Eu sînt însurat. Tu, nu.

Soubeyrac fluieră a mirare. Bun psiholog, acest țăran.

— Ai dreptate. Pe tine, zbirul ăla te-a acoperit fiindcă ești însurat, iar pe mine m-a mustruluit fiindcă eram cu concubina !

A fost singura dată cînd a revăzut-o pe Annie, între mobilizare și permisia din ianuarie.

— Dă-mi o țigară, zise Pauphilet, nu mai am decît mahoarcă.

Fumul se amestecă cu mirosul pămîntului reavăn. Zîmbetul lui Soubeyrac se stinse dintr-o dată. Mirosul acesta îi reamintea pe cel din cimitirul din Mosella.

— Watrin nu mă poate suferi, reluă el. M-a ocărît și fiindcă dormeam !

— Da, dar te-a citat de două ori, spuse Pauphilet. Iar eu... Să-ți explic eu ce-i cu Watrin ! Watrin e țăran. Ca și mine. Asta este.

— Asta este, ce ?

— Asta este. Este țăran.

Glasul lui Pauphilet exprima o profundă mulțumire de sine. Pentru el, a spune că Watrin era țăran, explica totul.

— Ce faci pe aici ? întrebă Pauphilet trăgînd lacom, cu un zgomot de ventuză, din țigară.

— Mă duc să văd fosta mea secție. Mereu tîmpeniile lor. Mi-au descompletat-o cu misiuni speciale. Pe urmă mi-au luat-o. Și l-au păstrat pe subofițerul meu adjunct ca s-o comande.

— Îl cunosc, zise Pauphilet. E din Saint-André. Un muieratec palavragiu.

— Un subofițer activ la care toate sînt în dezordine, aiurea, de la moletiere pînă la chipiu... Bun de gură, da. Măgarul ăsta tremura de cum începeau bombardamentele asupra avanposturilor ! Cînd, deodată, maiorul îi dă ordin să treacă canalul cu secția lui. Secția *mea*. Bun. Pezevenchiul ăsta dă raportul căpitanului celui nou, trimis să-l înlocuiască pe Léonard, un negustor de unt din de-

partamentul Oise. Cel nou hotărăşte : nu se poate, *din cauza nemţilor !* Închipuieşte-ţi că nemţii trag cînd ai noştri vor să treacă canalul. Dar vai ! Morala : voi trece eu cu „zebrele" mele ! Aşa că eşti prevenit dacă auzi pac-pac !

— Am înţeles, zise Pauphilet. Am un grup de mitraliere flancat pe canal. Ai ceva ştiri ? Radio-ul...

— Nimic precis. Spania va menţine nebeligeranţa, dacă Italia intră în război. Cea mai mare parte a armatei din Flandra e salvată. Au izbit tare la Dunkerque, unde trupele noastre s-au îmbarcat spre Anglia.

— Spre Anglia !

— Da.

— Spre Anglia, repetă Pauphilet, gînditor. Totuşi...

— Şi apoi, ultimele comunicate, de alaltăieri şi de aseară... Inamicul atacă între mare şi şoseaua Laon-Soissons. Nemţii au angajat două mii de tancuri, însă trupele noastre le opun o tactică nouă...

Vocea lui Soubeyrac era umbrită de amărăciune. Se aşternu o tăcere lungă, apoi ofiţerul ţăran spuse brusc :

— Mă-ntreb pe unde o fi nevastă-mea !

Adevărat. Bîrlogul lui, Abancourt, aproape de Cambrai, era probabil ocupat ! Soubeyrac se simţea emoţionat. Mai puţin din cauza nevestei şi a celor doi copii ai lui Pauphilet, despre care nu ştia nimic, cît din cauza accentului de care sublocotenentul Pauphilet se ferea cu dirzenie, cînd se controla şi care răzbise acum, cînd vorbise de căminu-i ocupat.

În fond, poate că maiorul Watrin nu greşise făcînd diferenţa aceea între Pauphilet şi el, în ziua acordării permisiei, la Valenciennes.

— Salut, zise Soubeyrac. O să-ţi laşi pielea, Philet.

— Osînza, rectifică Pauphilet.

Dar nu rîdea.

Terenul cobora spre canalul Ardenilor. Mărăcinii galbeni, şanţul abia schiţat, gropile neaşteptate, de unde se scosese cîndva pămînt pentru cărămizi, acest peisaj sumbru, alcătuit din două soiuri de noapte, una albastră — cerul, cealaltă brună ca postavul — pămîntul, toate acestea impuneau ofiţerului un mers bizar.

Simțuri care nu mai viețuiseră în tribul velaveż al Soubeyrac-ilor, decît în vremea celor patru ani de război ai tatălui său, sergent de infanterie, se lepădau acum de rugină și se afirmau — simțul de orientare, simțul primejdiei în întuneric, al primejdiei umane și al primejdiei elementare de șoc pe care o reprezintă în noapte orice umbră, firește una mai densă decît alta ; de copac, desiș sau tufiș. Această deșteptare a unor facultăți milenare comunica ofițerului citadin o mulțumire intensă, perfect acordată cu murmurul ușor al satului și al oamenilor săi invizibili. Era în aceasta o înflorire a ființei, care avea să i se pară oribilă mai tîrziu, cînd avea să se gîndească la ea, dar pe care nu avea s-o mai poată uita, nici regăsi vreodată, aproximația cea mai exactă a cuvîntului fericire.

II

Soubeyrac deslușì niște furci gigantice care se profilau pe fundalul punctat de stele : erau plopii canalului. Secția sa trebuia să fie pe aproape, la dreapta. Lovi cu piciorul în solul pietros — era drumul edeculuì. Auzi un zgomot slab. Fluieră încet : „Sînt dați dracului băieții din Nord !“. Soubeyrac avea mult mai multă încredere în obiceiurile piratерești ale „zebrelor“ lui decît în instrucțiunile regulamentare ! Ceea ce nu-l împiedică să răspundă cu parola „Picardie“ la tradiționalul „Cine ești ?“, devenit în gura santinelei din Nord un „cin' iești“ răgușit, un soi de chelălăit.

— Atenție, domnule locotenent, au întins sîrmă ghimpată.

Răsună un zgomot de talangă. Soubeyrac l-ar fi recunoscut dintr-o mie : erau cutiile de conserve goale. Ar fi vrut să-și sărute „zebrele“. Deci nu uitaseră nimic din viața de la avanposturi. De îndată ce au sosit, au întins un fir și au atîrnat crătiți, cutii goale de conserve de carne sau de sardele, ca să zăngăne în sîrma ghimpată dacă cineva ar fi atins-o.

— Cine-i ? se auzi o voce ascuțită, la cîțiva pași de el.

— Mai încet ! E locotenentul, spuse sergentul Baudouin.

Băieții n-aveau nevoie să li se precizeze care locotenent anume. Baudouin îl răsuci de cîteva ori pe Soubeyrac, ca la baba-oarba, din cauza unor șicane pe care le-o făcea sîrma ghimpată, apoi săriră în șanțul paralel cu drumul edeculuí. Pușca-mitralieră se afla acolo, la nivelul drumului, bine camuflată de frunzișul care mirosea puternic. O clipă, Soubeyrac căută. Mirosul acesta pătrunzător, a stricat, mirosul acesta venit parcă de departe, tot din vremea copilăriei, era... era socul.

— Ați venit înapoi, dom' locotinent, vă lasă la noi !

— Unde-i Boucheux ? întrebă el.

— Moțăie, spuse, disprețuitor, soldatul cu accent parizian.

— Tu ești, Serbruyns ?

— Chiar el, răspunse băiatul din Grenelle, bucuros foarte.

— Și Poivre ?

— Poivre e la grupa lui Cheval, precizã Baudouin. Boucheux l-a pus la V.B. E furios !

V.B.-ul era o piesă tubulară care se fixa la țeava unei puști de model depășit și care permitea, după o rapidă apreciere, aruncarea grenadei pe o traiectorie curbă, la mai mult de o sută de metri ; exploziile acestor grenade corespundeau cu cele ale unui obuz de 75, dar piesa tubulară și grenadele erau grele, peste echipamentul normal. Boucheux alesese pesemne special această corvoadă, pentru a-l face pe Poivre să plătească favorurile anterioare ale locotenentului ! Soubeyrac strînse pumnii.

— Cum s-a petrecut încercarea de trecere a canalului ? îl întrebă el pe sergent.

O mînă îi întindea o cană fierbinte.

— Beți, dom' locotinent. E o cafea cu un rachiu afurisit de tare 'năuntru.

Baudouin nu se grăbea să răspundă. Soubeyrac trecea cana ovală, caraghioasă, dintr-o mînă într-alta, pentru că-l frigea. Încă o găselniță a intendenței ! Nu se putea bea niciodată lichidul cald. Sau îți frigeai buzele de me-

talul cănii sau de îndată ce nu ţi le mai ardeai, lichidul era rece ! Baudouin vorbi încet :

— Atenţie la lumină, băieţi ! E o spirtieră cu alcool solid, dom' locotinent. E bine ascunsă.

— N-am văzut nimic, zise Soubeyrac. Deci, Baudouin ?

— Deci, n-a fost la drept vorbind o trecere, domnule locotenent. Grupa lui Cheval trebuia să treacă.

François revăzu parcă în faţa ochilor schiţa poziţiilor de luptă. Punctul de sprijin al fostei secţii a lui Soubeyrac comporta trei grupe în jurul a trei arme automate, una la stînga, pe drumul edeculuí, cel pe care tocmai venise Soubeyrac, comandată de Baudouin, o grupă la dreapta, la trei sute de metri, cca a lui Cheval, şi a treia, în spate. Firește, Boucheux a trebuit să-şi instaleze punctul de comandă cu grupa a treia, comandată de caporalul Louchet, în spate.

— Grupa a încercat să treacă, acum două ore, continuă Boudouin. Au fost adunate cîteva bărci. Atunci ne-au venit din faţă o duzină de grenade care au explodat în apă. Prea scurt. Şi apoi, la dreapta, s-a tras.

— Nemţii ?

— Nu. Nu. Rafale de puşcă-mitralieră în direcţia noastră. Era flancul secţiei lui Watroux. A răspuns o mitralieră germană. S-au auzit şuierînd gloanţele. Asta-i tot.

— Cum, asta-i tot ?

— Da, Boucheux a spus că e prea periculos şi că va raporta.

— Au fost totuşi grenadele, spuse Soubeyrac, obiectiv.

— A, domnule locotenent, grenade sînt în fiecare noapte. Nemţii trec rîul Aisne, cercetează locurile dintre rîu şi canal, şi pleacă. Ziua, nimeni. Mathias a ţinut neapărat să se ducă acolo înainte de trecere, ca să se lămurească. Ei nu ocupă.

— Mathias, zici ? Bun. Am să ţin minte, spuse Soubeyrac. Du-mă la punctul de comandă al sergentului-major Boucheux.

Făcură cîteva sute de metri, în liniște, străbătînd locuri virane, cariere şi livezi, şi ajunseră în faţa unei barăci. Ofiţerul deschise uşa, aprinse lanterna. Era baraca unei grădini de zarzavat, golită de unelte. Trîntit pe pat, fără tunică, descălţat, sergentul-major Boucheux

dormea pe spate, cu un zîmbet angelic. Grijuliu în materie de confort, grămădise două saltele provenite din vilele vecine și o plapumă de puf de un galben țipător. Înota în puf, sergentul-major Boucheux !

Soubeyrac aținti lanterna pe obrazul imberb al fostului său adjunct. Acesta se răsuci, ferindu-se de lumină. Soubeyrac plimbă raza în jurul său ; deslușì în întuneric o ladă care servea drept masă, o sticlă de „bourguignon" fin, prăfuită, și o cutie mare de sardele, deschisă, al cărei ulei strălucea ca aurul lichid. Lumina reveni pe chipul lui Boucheux. De data aceasta ofițerul ținea lanterna în mîna stîngă, iar cea dreaptă era ridicată. Boucheux se întoarse mîrîind ; i se deslușea astfel mai bine profilul. Subofițerul avea un profil și mai feminin decît fața, care nu corespundea structurii chipului. S-ar fi zis că fața și profilul aparțineau la două ființe diferite. Și acest profil (acest lucru Soubeyrac îl remarcase, dar nu fusese niciodată atît de surprins), era aproape profilul lui Annie ! Mîna ofițerului se lăsă încet jos. Îl apucă pe sergentul major de umăr și-i zgîlțîi.

Subofițerul aluneca dintre plapumă și saltele ; era caraghios, cu cămașa înfoindu-i-se afară din pantaloni, ciufulit, buimac, clipind des din ochi și luînd poziție de drepți.

— Da, domnule maior...

— Ai tu noroc că nu e chiar maiorul, spuse Soubeyrac.

— Îmbrăcarea, și încă în viteză !

— Domnule locotenent, nu prea eram în apele mele după încăierare. Am simțit nevoia să mă refac, în secție totul e în ordine, și...

— Care încăierare ?

— Ei, ciocnirea de adineaori, domnule locotenent ! S-a făcut ce s-a putut pentru a se trece, știți, dar era cel puțin o companie între canal și Aisne.

Baudouin fuma liniștit, în timp ce celălalt își potrivise pantalonii, abandonînd din cînd în cînd operația, pentru a-și ridica părul rebel cu dosul palmei.

— Unde e grupa a treia ?

— La capătul grădinii, domnule locotenent. Dacă mergeți de-a lungul zidului... Vă duc eu, domnule locotenent...

— Nu, înştiinţează-l pe caporalul Louchet, care comandă grupa a treia, să mi-l caute pe sergentul Cheval. Să vină cu el. Vom trece canalul, Boucheux.

— Am înţeles, domnule locotenent, spuse el, ruşinat.

Se trezise de-a binelea! Arătă spre cutia de sardele, spre pîine şi vin :

— Vă e foame, domnule locotenent ?

— Nu.

— Mie mi-e foame, spuse Baudouin. Îmi daţi voie, domnule locotenent ?

Baudouin îşi făcu un sanviş, zdrobind sardele pe pîine, şi ieşi. Soubeyrac, căruia i se făcuse greaţă de mirosul dulceag pe care-l răspîndea subofiţerul prea cochet, ţinu uşa deschisă. Stelele păleau şi tonuri cenuşii de culoarea ardeziei începeau să păteze noaptea. Ceasul lui nesuferit, de ofiţer de informaţii al batalionului, arăta două şi cincizeci. Peste o oră aveau să se ivească zorile.

O jumătate de oră mai tîrziu, François dăduse toate dispoziţiile. Grupele lui Baudouin şi Cheval urmau să treacă canalul cu mijloace improvizate şi să se instaleze în faţă, pe fişia de teren brăzdată de grădini de zarzavat, fişie care se întindea între curba canalului şi sinuozităţile rîului Aisne. Era o stupiditate tactică, deoarece dacă soldaţii puteau găsi tot soiul de adăposturi în acest teren cu ridicături, inegal şi foarte umbrit, nu aveau să găsească, în schimb, nici un cîmp de tragere. Maiorul ştia acest lucru. Dar era ordin. Divizia preciza se : „Să se meargă cît mai aproape de malul rîului Aisne, linia de apărare cea mai înaintată să fie la înălţimea apei". Grupa a treia, cea a caporalului Louchet, se va îndrepta ca sprijin pe canal, la actualul amplasament al grupei lui Baudouin, pentru a primi eventual pe camarazi şi a apăra mijloacele de trecere. Operaţia urma să se facă cu cele patru sau cinci bărci pe care fraţii nu reuşiseră să le scufunde în cursul nopţilor precedente.

Cînd ieşiră din cabană, cenuşiul, un cenuşiu de cîrtiţă închisă la culoare, începuse să înghită albastrul nopţii. Îşi potriviră ceasurile. Peste un sfert de oră trebuia să înceapă acţiunea. Cei trei şefi de grupă îşi reocupaseră

locurile, iar de la grupa cea mai apropiată venea rumoarea posacă a oamenilor abia treziți din somn.

— Și eu, întrebă Boucheaux, ce fac ?

— Tu, zise Soubeyrac, tu ! Mă urmezi. Mă duc de partea cealaltă, cu grupa lui Baudouin. Te instalez acolo. Punctul de comandă va fi acolo, nu pe țărmul ăsta. Înțeles ?

— Înțeles, domnule locotenent, spuse sergentul-major.

— Apropo, domnule, întrebă Soubeyrac, sînteți activ ?

— Da, domnule locotenent. Vin de la Cincisprezece Unu.

— Nu v-ați gîndit niciodată că meseria dumneavoastră e să faceți războiul ? Îl faceți prost, domnule, pentru un profesionist ! Și mai sînteți și mincinos. Grenadele, era adevărat. Dar știți bine că nemții nu pot lua canalul în anfiladă atîta vreme cît ecluzele sînt în mîna noastră. Rezistăm încă la Sault-les-Rethel și la Biermes. De ce ați mințit ?...

— Nu... nu știu... domnule locotenent. Fîșia asta de pămînt... cu sălciile ei, în apă, s-ar zice... s-ar zice că e o capcană. O să fim prinși ca niște șobolani, domnule locotenent.

— Nu te înfierbînta, Boucheux. Cîți ani ai ?

— Douăzeci și șapte, domnule locotenent.

— Și avem aceeași vîrstă ! În sfîrșit ! Hai, vino prietene, și puțină veselie, puțină demnitate. Știi unde mergem, în realitate ? Nu ? Ei bine, o să-ți spun eu. Mergem să descoperim comoara din insulă. E în față...

Subofițerul Boucheux nu răspunse și-l urmă pe locotenent. Ajunseră la grupa din stînga, a lui Baudouin. În față nu fusese reperată nici o activitate.

— Dom' locotinent, răzgîndiți-vă, spuse Mathias contrabandistul, care cercetase deja, singur și fără ordin, terenul ce urmau să-l ocupe.

Departe la orizont, în față, pe colnice, cîteva rachete roșii se înălțaseră pe cer. Păreau animate de o ciudată curtoazie și nu voiau să mai coboare. Nu se auzea alt zgomot decît cel al gamelelor și al cutiilor de conserve, iar cînd și cînd clipocitul unei pietre căzînd în apă. „Dacă dobitocul ăsta de Boucheux ar fi lăsat patrula germană să-și facă treaba și să plece, secția ar fi deja

instalată, de cealaltă parte, iar eu aș fi dormit". Soubeyrac oftă. Îl mai vedea încă pe Boucheux dormind și profilul lui Annie. Boucheux căsca cu mîna la gură. A fost bine crescut de mama lui acest ucigaș plătit !

François se așează pe marginea taluzului. Mathias, lîngă niște tufe mari de stînjenei, învelea lopețile cu cîrpe, retrăind pesemne un episod din existența lui civilă de contrabandist din Nord. Baudouin, care isprăvise de inspectat locurile, pentru a verifica dacă grupa n-a uitat nimic, se așează lîngă locotenent, neputîndu-și desprinde privirile de la umbra îndesată și care inspira teamă a soldatului Mathias. Blajinul Baudouin era vameș și hazardul războiului reunise în aceeași grupă de luptă pe acești doi oameni care poate se căutaseră, fără să se găsească, ani de-a rîndul, căci aveau aceeași vîrstă și „lucrau" amîndoi în regiunea de frontieră Sebourg și Annelle.

— Pe aceea, spuse tare Baudouin, cu mîna făcută pîlnie, adresîndu-se luntrașului, n-o știu. O să-mi amintesc cînd vom fi demobilizați !

— Ei, gura, răspunse Mathias, din cauza ta o să ne repereze vameșu'.

Replica dobîndea în împrejurările acelea o rară forță comică. Asta-i plăcea lui François atît de mult la ei, umorul acesta gras, bărbătesc, deschis.

Ceilalți se prăpădeau de rîs. Prin rîs se eliberau de tensiunea care-i stăpînea. Grupa era stăpînită de ideea trecerii acelui afurisit canal. Nu protestau în fața stupidității ordinului. Perspectiva acțiunii le transmitea o stare de încordare, iar frica lor se condensa toată în ființa subofițerului Boucheux. Pentru o clipă, Boucheux se îndepărtă. Se ținea de burtă. La urma urmei, poate că misiunea secretă a subofițerului Boucheux era să ia asupra lui frica celorlalți !

Prima barcă, o ambarcațiune lată, lunecă pe apă fără zgomot, încărcată cu patru oameni cu puști-mitraliere ; Baudouin sări în ea în ultimul moment. Sub vîsle apa clipocea încet. Cum fiecare își ținea răsuflarea, se putu auzi deslușit gîlgîitul ușor și continuu al barajului de la Sault-les-Rethel, aflat la o depărtare de o jumătate de kilometru.

Malul sudic al canalului Ardenilor devenise un drum de edec regulat, pietruit, geometric. Malul nordic era accidentat, sinuos şi năpădit de rămuriş.

Apăru deodată un băiat din grupa lui Cheval. Era Poivre. Cînd îl recunoscu pe locotenent, rîse cu toată gura.

— Nimic de semnalat, dom' locotinent, în afară de faptul că porcul ăla gras de Verlomme a căzut în ciorba asta !

Soubeyrac rîse tăcut. Nu era nimic de făcut pentru Verlomme. Avea să se zvînte la soare ! Soubeyrac îl bătu pe Poivre pe umăr, pe Poivre cu puşca lui mare şi cu V.B.-ul la briu, iar Poivre era radios.

— Totul e-n regulă, Poivre ?

— Totul, dom' locotinent, numai că dumneavoastră nu sînteţi cu noi ! Şi căpitanu' aista nou îi cumsecade, da' nu se pricepe la nimica ! Dom' locotinent, trebuie să rămîneţi cu noi. Io aşa am o idee, că cît o să rămîneţi dumneavoastră cu noi, n-o să se-ntîmple nimica. Da' de cînd aţi plecat, nu mai e la fel, nu mai e la fel... Îi ca şi cînd... ca şi cînd cu adevărat ar fi război !

— Dar bombardarea avanposturilor, Poivre, a fost lucru serios. Şi Kirschenweiler ?

— Era altceva, dom' locotinent.

Văzîndu-l pe sergentul major Boucheux că se întoarce, Poivre scuipă ostentativ.

De cealaltă parte a ţărmului se auziră apeluri înăbuşite, răspunsuri, un şuierat. Soldaţii instalau un odgon de legătură, de la un copac la altul. Soubeyrac se sui în barcă. Poivre şi Boucheux îl însoţeau. Un miros greu de mlaştină stăruia pe celălalt ţărm, al cărui mal jos îşi dezvăluia mai precis gropile, trestiile, ramurile groase ale sălciilor moarte. François fu cuprins din nou de îngrijorare. Va trebui să se ducă iarăşi la postul de comandă al batalionului, la cărămidărie, şi să-şi lase aici „zebrele" ; iar fraza lui Poivre, credinţa lui naivă că secţiei nu i se va întîmpla nimic, atîta vreme cît va fi el cu ei, îl mişca.

Terenul forma o peninsulă, începînd cu podul de la Sault. O şosea îi alcătuia coloana vertebrală, mai înaltă

cu cîţiva metri, între Aisne şi canal. Restul forma o chiuvetă peste măsură de alungită, cu vizibilitate probabilă pînă la douăzeci de metri în trestii, cînd avea să se lumineze. „Linia de apărare cea mai înaintată să fie la înălţimea apei". Într-adevăr, avea haz ! În faţa lor, pe ţărmul nordic al Aisnei, se înălţau clădirile de ciment ale unui ştrand comunal. Era un fel de Dauville al Rethelului în timp de pace ! Sergentul Baudouin era amărît, iar oamenii tăcuţi. Între „zebre" şi cel ce fusese şeful lor exista o trainică solidaritate împotriva acelora care hotărau pe hîrtie ; era acea veche obidă a oamenilor care se bat pe teren, fără să înţeleagă, împotriva celor ce cred că văd ansamblul, fără să vrea să cunoască amănuntele. Solul ţărmului sud al Aisnei era spongios. Uneori, ca şi în pădurea Corbeau, Soubeyrac se afunda pînă mai sus de glezne.

În sfirşit, tot scotocind izbuti să găsească o conductă părăsită care, amenajată, ar fi putut deveni un post de tragere acceptabil. Însemnă amplasamentul. Se întoarse, însoţit numai de Poivre, la grupa lui Cheval. O clipă, Poivre exprimă sentimentele lor comune :

—Mereu aceeaşi poveste, dom' locotinent !

Era fraza care exprima lehamitea, dar şi revolta băieţilor din Nord faţă de o lume a nedreptăţii, era echivalentul admirabilului : „Mereu aceiaşi sînt trimişi la moarte" din celălalt război, a ajuns vorbă răsuflată.

Cheval instalase o pîndă într-o salcie. Era tot ceea ce avea mai bun de făcut.

Zorile începeau să se ivească, şi „zebrele" începură să mişune. Nemţii dormeau probabil, şi ziua avea să fie calmă. Cum el urmează să plece spre grupa lui Baudouin, Poivre întrebă :

— Io rămîn cu grupa mea, dom' locotinent ?

François avu o clipă de slăbiciune :

— Însoţeşte-mă pînă la punctul de comandă, spuse el. Ai să aduci de acolo alimente şi alcool solid.

Boucheux era lîngă frînghia de legătură. Avea o mutră !

— Iată, zise Soubeyrac. Vedeţi că n-a fost nici o grozăvie. Boucheux, te las aici.

Se crăpa de ziuă. Trei și jumătate. François începea, ce-i drept deschizînd larg ochii, să poată citi ora pe cadranul ceasului de mînă.

François era pe punctul de a trece canalul cu ajutorul frînghiei, în tovărășia lui Poivre și a lui Mathias, cînd i se păru că aude zumzet de albine. Se culcă pe povîrniș. Un tir de mitraliere lua canalul în tragere de anfiladă și interzicea provizoriu trecerea. Dar de unde pornea? Ecluzele erau doar în posesia lor! Rachete luminoase urcară pe cer și planară încet deasupra lor, agățate probabil de parașute. Cu fața la pămînt, prins în cursă, Soubeyrac se întreba ce avea de făcut. Și era tare amărît. Căci Boucheux, cu toată lașitatea lui, văzuse bine. Nemții îi lăsaseră să treacă, împiedicîndu-le întoarcerea! Își reveni. Imposibil! Ecluzele! Tot ceea ce se putuse întîmpla era ca, în timp ce Soubeyrac și fosta lui secție treceau canalul, infiltrații adverse să fi avut loc între Sault și Biermes. Dar, pînă una alta nu mai conteneau bîzîiturile.

— Poivre, spuse Soubeyrac, dezbracă-te!

— În pielea goală, dom' locotinent?

Gloanțele veneau în perdea, cel mult la un metru deasupra apei. Pînza de apă era reperată după frunzișul smuls și crengile rupte. După curbura canalului din acel loc, era evident că arma automată trăgea de pe povîrnișul francez și de la o distanță destul de mică, fără îndoială între secția lui Watroux și fostul amplasament al secției lui Soubeyrac. Puști-mitralieră răspundeau. Era probabil sergentul major Watroux care se lua de nemți. Totuși, Soubeyrac trebuia să treacă și să raporteze de urgență maiorului. La adăpostul unei sălcii mari, se dezbrăcă repede și rămase în slip. Îl cuprinse un tremur, zorile erau încă reci. Legă hainele cu centura, și Poivre făcu la fel. Soubeyrac își așeză lucrurile pe barca metalică și se strecură în apă. Apa era verde-albastră, mîloasă, vegetală. I se păru înghețată, iar mirosul de nămol deveni grețos.

— Io nu știu să-not! spuse Poivre.

— Prinde-te de barcă și nu te mișca.

Poivre se strecură în apă, se scutură şi se cramponă cu amîndouă mîinile de bordaj. Sub greutatea celor doi oameni, barca se aplecă înspre ei, ridicîndu-se în partea cealaltă. Trasă cu frînghia de Mathias, ea alunecă spre malul de unde plecaseră cu trei sferturi de oră în urmă, cu Poivre şi ofiţerul adăpostiţi în spatele ei. Se putură auzi cîteva pocnituri de metal lovit. Cei doi oameni goi escaladară povîrnişul şi se aruncară în şanţ.

— Fir-ar al dracului, sînt urzici pe-aci, spuse Poivre.

Izbucniră în rîs, în timp ce tirul german îşi continua mieunatul. Se auzi clănţănitul mai regulat al mitralierelor deasupra lor şi în spate. Pauphilet răspundea. Celelalte puşti-mitraliere ale secţiei lui Watroux îşi înteţiră tirul şi curînd mitralierele germane tăcură, în vreme ce François şi Poivre alergau spre cabana lui Boucheux.

Se uscară în pături. Poivre tot mai ridea. Ah, ce baie au făcut ! Apoi ieşiră şi ascultară. Satul redevenise calm, se deslueau limpede zgomote de animale, pasul lor catifelat în zori, trilurile păsărilor care se deşteptau, toate acestea pe fondul guraliv al barajului din depărtare. Curînd avea să se lumineze de-a binelea.

Se făcea simţită reacţia după baia rece. Soubeyrac frigea. Totodată îi era şi foame, o foame de lup. La batalion, maiorul era, cu siguranţă, foarte nervos, după apropiatul schimb de focuri. Cu toate acestea, n-avea nici un chef locotenentul Soubeyrac să se întoarcă la punctul de comandă, dimpotrivă, ar fi vrut să rămînă aici, cu Poivre şi cu ceilalţi, cu Mathias contrabandistul şi cu duşmanul lui particular, cu sergentul Baudouin, controlor de vamă. „Dar fir-ar ea afurisită de treabă, sfîrşi el prin a se întreba, oare pînă la urmă o să-mi placă toate astea ?“

— Ei, Poivre, zise Soubeyrac, ţi-am cerut mutarea la secţia de comandament. Maiorul s-a înfuriat, dar n-a spus nu. Cred că o s-o facă. Trebuie să apară în hotărîre.

— Asta-i fain, dom' locotinent.

Poivre mai adăugă, tot în felul lui hazliu, arătînd spre canal, şi în mintea lui, spre tot sectorul :

— Avem loc bun aci, dom' locotinent, trebuie să-l păstrăm !

— Ai dreptate, cap de viţel, spuse ofiţerul. Şi-apoi, azi o să staţi mai la răcoare. Bun. Vino cu mine. Mathias, tu poţi să treci înapoi. Noi o s-o ştergem la postul de comandă al căpitanului. Trebuie totuşi să-l punem la curent !

La stînga începea să se desluşească conturul Rethel-ului. Domnea o linişte monstruoasă.

Soubeyrac urcă pe drumul edecului şi începu să alerge. Dar nu făcu douăzeci de paşi, că se lipi de pămînt, sări în sus şi se rostogoli în şanţ. Orizontul fu sfîşiat. Obuze explodau în toate direcţiile. Nimic nu lăsase să se prevadă izbucnirea acestui taifun de schije. Din cer se prăbuşeau zgomote delirante, uragane de ameninţări gigantice, nesfîrşite urlete de sirene dublate de zgomotul motoarelor. Îi trebui cîtva timp ofiţerului, pentru a-şi da seama că avioane nemţeşti urmăreau canalul la mică înălţime, mitraliind şi lăsînd să cadă şiraguri de bombe. Întreg terenul se umplu de o ceaţă de un albastru incert, care se îngroşa din clipă în clipă, o ceaţă care te înfăşura, şi François Soubeyrac simţea că asurzeşte. Se întreba dacă nu cumva o să şi orbească. Deschise înfrigurat botniţa măştii de gaze. Erau sau gaze sau emanaţii ale obuzelor. Sau poate altceva ? Cretă de Champagne ? Se uită maşinal la ceas. Trei şi patruzeci şi cinci. Încercă să vadă în jur, la nivelul solului : universul se restrînsese la un spaţiu îngust, ierbos, plin de ovăz sălbatic, de trifoi şi bănuţei. Se întoarse pe spate, ocupînd cît mai puţin loc cu putinţă. Ceaţa verde-albăstruie, lăptoasă, pornea să asalteze cerul. Nu mai rămăsese din el decît o cupolă transparentă, de un albastru de Chartres, mică de tot, chiar deasupra capului său.

III

François se lipea de pămînt cu toată puterea. „Sînt un dobitoc, gîndi el. Mi-am uitat cazmaua". Recuperase cu puţin înainte o cazma portativă, care nu corespundea echipamentului obişnuit al unui ofiţer. Ţinea la asta. Îl sfătuise un vechi prieten al tatălui său, unul care făcuse

războiul din Paisprezece. Dar uitase cazmaua. Nu prevăzuse întîlnirea aceasta cu războiul, la 9 iunie, ora trei și patruzeci !

Germanii zdrobeau linia avanposturilor, pe tot sectorul diviziei. Le răspundeau șuierăturile tunurilor franceze de 75 și 105. Pămîntul se zguduia la fiecare lovitură apropiată, se zguduia, mai să se despice, iar cerul se zguduia invers, prin unde potrivnice. Trei și patruzeci și opt. Cele opt minute de iad păreau că durează de ore întregi. Între două explozii, Soubeyrac începu să adulmece ca un cîine. Fumul ăsta nu era normal. Gaze ? Nu. Se înșelase. Și unde mai pui că tocmai el, ofițerul Z al bătalionului, „specialistul“ însărcinat cu lupta împotriva gazelor, nu putea nici măcar să le recunoască ! Nu. Nu simțea nimic altceva, decît zvîcnirea puternică a sîngelui în urechi.

Avioanele coborau în valuri și mitraliau ; aerul vibra de sirenele sfîșietoare ale *Stukas*-urilor, și asta era cel mai mare rău, că nu se știa încă nimic despre mijlocul acesta moral și că totul se lăsa parcă pînă la pămînt, să-ți ia pielea de pe spate.

François observă totuși că-și descleștase pumnii. Își recăpătase controlul de sine. Mai întîi trebuia să vadă în juru-i, cu orice preț și chiar în ciuda impresiei acesteia păcătoase că la cea mai mică mișcare se izbește cu craniul de un tavan de fier înroșit. Se cățără pe taluz. Canalul ? Ghici mai mult decît văzu frunze grase de curcubețică întrețesute cu stînjenei galbeni în formă de sabie, cîțiva nuferi și, ciudat, foarte ciudat, botul ascuțit al unui șobolan care mișca din cap.

Deodată, o explozie violentă răscoli pămîntul și o gigantică jerbă de apă se revărsă în rafale de ploaie peste François care se și aruncă înapoi. Urmă o grindină de pămînt uscat. Rambleul îl apăra de exploziile frontale, dar nu și de schijele care veneau din spate. Nu avea altceva de făcut decît să se lipească de pămînt și să aștepte.

După ce inamicul va termina de zdrobit liniile, îi va încercui secția, sprijinindu-se pe canal. O puzderie de obuze grele explodă, sfîșiind ceața lăptoasă din spatele lui. Acum Pauphilet le primea ! În sfîrșit, mitraliorul se afla pe contrapantă, avea o mică șansă, din simple rațiuni

balistice. François își simțea picioarele înțepenindu-i-se. Văzduhul se umplea de un miros scîrbos de praf de pușcă, de fel îmbătător. Încă un loc care nu-i spunea nimic! Se plictisea. Bombardamentul dura de ore întregi. Era patru și cincizeci și două fix. Fu înmărmurit de această încetinire a timpului, încercată încă de pe timpul bombardamentelor din Lorena. Atunci se tîrî spre grupa caporalului Louchet, metodic, cu suplețe ; fiziceşte, asta îi făcea bine. Se făcuse ziuă, dar era o zi complet cenușie. Doamne albe dansau încet și se mistuiau în fum. Ceața dimineții reținea pesemne fumigenele germane. Fumigene! Da, erau obuze fumigene și nimic altceva.

Deodată văzu la cîțiva pași o umbră parcă lichidă. Urlă : „Sînt eu, Soubeyrac, locotenentul Soubeyrac". Era Poivre. Se apropie, și ce-i văzură ochii ? Poivre fuma liniștit privind în sus, spre ceea ce ținea loc de cer.

— Io... am așteptat să treacă povestea asta, dom' locotinent, spuse ordonanța, liniștit, într-o atitudine de neclintire.

Se culcară amîndoi pe pămîntul argilos al șanțului : tocmai pocniseră vreo zece percutante.

— Se îngroașă gluma, zise Soubeyrac. Dar...

În fața lui, la trei metri poate, un soi de cîine mare ricîia pămîntul. Poivre dădu din cap. Văzuse, era la curent. Soubeyrac se apropie de el tîrîndu-se pe coate. Era Mathias. Mathias contrabandistul ricîia pămîntul. Săpase deja o groapă de vreo douăzeci de centimetri. Soubeyrac îl atinse pe umăr. Avea chipul rătăcit ochii îi ieșiseră din orbite.

— Frica, zise Poivre.

— Vino, spuse ofițerul. Trebuie să ajungem la postul lui Louchet.

Își reluară mersul de năpîrcă. Cîțiva metri mai încolo François se mai întoarse o dată. Nu mai vedea în spate decît o siluetă vagă, extraordinar de activă. Mathias, Mathias care singur, liber, fără nici un ordin, răscolea într-una pămîntul.

— Bărbații vor deveni lei, iar femeile pantere, zise Poivre. Asta era-n cartea mea de citire de la școală, cînd am dat izamen de patru clase...

La grupa lui Louchet, pe povîrniș, în dosul sîrmei ghimpate și a cutiilor de conserve ale lui Baudouin, puștca-mitralieră se afla în poziție de tragere, flancînd spre dreapta, către Boermes, protejînd spatele celor două grupe pitite în insulă. Trăgătorul ședea pe vine, în șanț. Soldații țineau strîns pușlile în mînă, dar se chirceau în scobiturile cele mai adăpostite. Cu cîteva clipe înainte se înțeleseseră pe șoptite, acum trebuia să urli ca să te faci auzit. Deodată François reperă niște pantaloni gălbui.

— Boucheux ! strigă el.

Era într-adevăr subofițerul ! Mai adineauri Mathias contrabandistul era roșu, cu ochii învăpăiați. Boucheux era verde și dîrdîia. Atunci François înțelese un lucru : că frica este contagioasă. Venea de lá Mathias și de la Boucheux, și acum pătrundea în el. Buzele i se uscau, genunchii îi tremurau. Îi era frig, își simțea spatele ud leoarcă. Începu să invidieze „zebrele“ pe care le trecuse în insulă și pe care bombardamentul le cruța. Clănțăni din dinți. Ar fi vrut să nu-l fi văzut pe subofițerul Boucheux și să-și vîre obrazul în iarbă, indiferent la toate. Reacționă. Se ridică atunci dinadins, în picioare. Respiră liniștit. Numără pînă la zece. Tot mai tremura. Din două salturi fu lîngă sergent, îl apucă de guler, sugrumîndu-l pe jumătate :

— De unde-ai răsărit ? De ce ți-ai părăsit secția ? Cum ai trecut canalul, ai ? O să răspunzi !

Celălalt se lăsa greu în jos, îndesîndu-se, pentru a oferi mai puține șanse schijelor de obuz.

— Am trecut cu bacul... În timpul bombardamentului, răspunse dîrdîind adjunctul.

Asta le întrecea pe toate ! Lașul ăsta avusese curajul să treacă canalul cu barca, singur, sub dezlănțuirea aceea...

— Da' de ce, nărodule ?

Celălalt se smiorcăia :

— Ca să raportez, domnule locotenent, se descărcă el, în sfîrșit.

Cu gura amară, François Soubeyrac desfăcu amîndouă mîinile în același timp și sergentul-major se întinse la pămînt. Un molîu, subofițerul ăsta Boucheux ! François simți atunci că nu mai dîrdîia. Se uită la ceas. Gestul devenea mecanic. Șapte și douăzeci. Îl dureau urechile,

dar se obișnuise. Se auzi o trosnitură. S-ar fi zis că un uriaș spărgea lemne. Reveneau *Stukas*-urile.

Valul o dată trecut i se păru că raidurile se împuținau. Asta aducea un fel de ușurare și ca o senzație de legănare. Un trup se prăbuși chiar lîngă el. Mathias reușise să se smulgă din propria-i nebunie. Caporalul Louchet ridică nasul și zise : „Se ridică“, cu tonul unui țăran care observă furtuna. Da, se domolise totul. Dar Soubeyrac știa prea bine că peste puțin situația avea să se înrăutățească într-alt fel.

— Pușca-mitralieră funcționează ? întrebă el. Încearcă foc după foc.

Magnier, trăgătorul, un muncitor agricol din Jenlain, apăsă pe trăgaci. Împușcătura porni, o petardă de copii în vuietul acelor tunete.

— Atenție, băieți...

Soubeyrac nu putu spune mai mult. Desigur, perdeaua de obuze se ridicase și trecuse în spate, însă vacarmul începuse iar, sub altă formă, mai înverșunată, mai omenească. Mitralierele germane, grele și ușoare scuipau fără întrerupere, iar o duzină de puști-mitraliere le răspundeau.

— Trag în fața noastră ! strigă Louchet.

Cele două grupe răspundeau trăgînd încărcătoare întregi.

Tot nu se vedea la mai mult de cîțiva metri.

— S-ar zice că-s ucinici care se bat în zăpadă, își dădu Poivre cu părerea.

Deodată Poivre scoase un țipăt. o siluetă neobișnuită se înălța, colțuroasă și verde, ținînd ceva în mîini, în dosul slabei rețele de sîrmă ghimpată. François auzi : „Ach so !“ [1], apoi ceea ce ținea omul în mîini începu a scuipa limbi de foc, de la stînga la dreapta, cu o mișcare de cosaș. Magnier, trăgătorul, rănit la mîna stîngă și la umăr, scoase un țipăt. Poivre, furios, își smulse casca și o aruncă în obrazul neamțului, urlînd :

— Stai o leacă, nemțoi afurisit !

[1] *Așa...*

Incremenit, neamțul văzu pe ceilalți infanteriști cum se ridică urlînd. Se întoarse și o luă la goană, de-a lungul canalului. Poivre, apucînd pușca, se aruncă în urmărirea lui, încălecînd dintr-o săritură sîrma ghimpată și continuînd să-l insulte.

— Secătură ! Cap de bou ! Bot gros ! Otreapă ! Așteaptă-mă, spurcăciune ! Te fac io să te răzgîndești ! Afurisitule ! Afurisitule ! Afurisitule !

Cei doi războinici a la Homer se mistuiră în ceață. Zadarnic urlase François lui Poivre să se întoarcă, nu-l auzise. Ofițerul îl pansa tocmai pe Magnier, cînd o serie de detunături apropiate se repercutară de taluzul insulei. Locotenentul împiedicase pe ceilalți oameni din grupă să-și părăsească locașurile de luptă, ca să se ducă să-i dea ajutor lui Poivre. Își înălță capul, încercînd să străpungă cu privirea albul crud care-i înconjura. Trecură minute lungi, apoi urletul lui Poivre. În sfîrșit, îl văzură. Ca un sălbatic, învîrtea în mînă pușca-mitralieră a neamțului.

Trecu înapoi peste sîrma ghimpată și se trînti în iarbă. Alergase după neamț. Acesta, la aproximativ două sute de metri, la înălțimea fostului amplasament al grupei lui Cheval, dăduse brusc peste un francez care stătea ghemuit pe taluz, cu spatele spre el. Flăcăul se întoarse. Neamțul a tras și l-a omorît, apoi auzind galopada lui Poivre, a îndreptat pușca-mitralieră asupra urmăritorului. Mitraliera amuțise pe loc.

— Io am tras, așa, sub braț, spuse Poivre mimînd, și Frițul a căzut la pămînt. Îi mort de-a binelea. Trebuie să veniți să vedeți, dom' locotinent.

Poivre își pusese centura neamțului de-a curmezișul.

— Mai tîrziu, spuse François, gînditor, mai tîrziu, cînd totul se va liniști. Cine era francezul ?

— Nu-l cunosc, zise Poivre. Nu l-am văzut niciodată în batalion.

— Un om din regiment ?

— Da, un om din regiment. În sfîrșit, așa cred...

Dar ofițerul n-avu vreme să se gîndească la asta mai mult. Nemții luau din nou canalul într-o tragere de anfiladă. Trecuseră rîul Aisne și canalul, pesemne în același timp cu descreieratul pe care-l doborîse Poivre, și atacau.

Incordarea din timpul luptei înlocui complet toropeala de care fuseseră cuprinşi înainte. Soubeyrac, care-l înlocuise pe Magnier, acum rănit, întoarse arma. Dar nu putu să tragă în poziţia aceasta. Trînti în faţă două raniţe şi-şi întinse bustul pe drumul edecului, iar fesele şi picioarele în josul povîrnişului, oblic. Prin rafale scurte mătura la rîndu-i malul. Deasupra capetelor şuierară gloanţele mitraliorilor lui Pauphilet.

— V.B.-ul tău, Poivre, zise locotenentul. Ei, Poivre!

Curînd, se deslușiră în ceaţă două ochiuri de lumină aţintite asupra băieţilor. Mitraliere germane trăgeau la poate o sută de metri, mult mai aproape de locul unde Poivre ucisese Friţul cu cîteva minute în urmă. Poivre îşi ajustă V.B.-ul la puşcă. Strecură prima grenadă, apăsă pe trăgaci, cu patul puştii sprijinit de sol şi arma dispusă oblic. Grenada zvîcni huruind. Nu se zări explozia ei, însă o lună de aur izbucni în argintul ceţii. Pe amplasamentul de luptă erau vreo douăzeci de grenade. Fură trimise spre inamic una după alta. O mitralieră amuţi, dar cealaltă continuă să ţăcăne, ţopăind pe loc, nebună de furie pe trepiedul ei. Puşca-mitralieră se poticnea. Ţeava era fierbinte. Serbruyns se aruncă iarăşi în şanţ, se descheie la pantaloni şi urină pe armă urlînd:

— Aşteaptă numai puţin! Asta a mai răcorit şi altele!

Răsună un ţipăt. Se auzi apoi un vaiet continuu, tînguitor...

— Domnule locotenent, domnule locotenent, domnule locotenent, repeta o voce în spatele ofiţerului.

Era Boucheux.

François se întoarse, dar cînd îşi văzu fostul adjunct, pe care-l credea rănit, întreg, Soubeyrac îl plesni cu toată puterea; ţipă însă de durere: mîna dreaptă se lovise de casca sergentului.

Magnier tot se mai văita. François îşi privi oamenii, unul cîte unul, Serbruyns, Magnier, Boucheux, Mathias, Louchet, Poivre şi pe ceilalţi patru. Cine era celălalt rănit? Dar nu putu zăbovi... În faţă avu loc o mişcare şi se auzi o voce aspră care dădea ordine.

— Repede V.B.-urile, Poivre!

Mitraliorii nemţi făcuseră un salt înainte. Trăgeau din nou, în şanţ, la aproximativ optzeci de metri.

— Nu mai sînt, dom' locotinent.

Puştile scuipau, puerile. Un nou tur al *Stukas*-urilor urlînd a moarte îi culcă pe toţi, cu nasul lipit de oţelul armelor. Ridicîndu-se într-un cot, Soubeyrac îl văzu pe Mathias. Contrabandistul îşi golise traista pe rambleu şi o umplea cu grenade defensive, cadrilate, ouă mari aducătoare de moarte. Mathias redevenise nepăsător. Făcu un semn locotenentului, arătă grenadele, apoi partea dreaptă a terenului. Sări peste sîrma ghimpată între două rafale, se strecură în cîmp, în spatele canalului. Nu se mai zări. Puşca-mitralieră adversă se afla la doar şaizeci de metri : trăgea jos şi gloanţele ricoşau deasupra lor. Soubeyrac ordonă încetinirea focului. Şi iar se auziră gemete. Dar cine era noul rănit ? Apăru o a doua lumină intermitentă, alături de prima. Cu siguranţă, a doua puşcă-mitralieră germană, luată în primire de alţii. Deodată, pe cînd erau mai disperaţi, patru explozii zguduiră pămîntul. Cele două mitraliere germane tăcură. Mai fură trase cîteva focuri de puşcă, de enervare, apoi o rafală ridicolă a puştii-mitraliere pe care Serbruyns n-o mai putea opri. Se consumase tot încărcătorul.

Mathias se întoarse ţipînd. Îl auzise înainte de a-l fi văzut transpirat şi gîfîind fericit.

— Bună treabă, Mathias ! spuse Soubeyrac.

Contrabandistul se legăna ca un urs. Spuse ceva foarte încet şi locotenentului i se păru că a auzit : „Mă temeam că nu mai sînt bărbat, dom' locotenent".

Apoi se lăsă o linişte adîncă, plină de tristeţe.

Bombardamentul se mutase cu mult înapoi, dar cîştigase în amploare ceea ce pierduse în intensitate. Se auzeau pocnituri de arme uşoare de infanterie în Rethel, la stînga, şi pe toată partea dreaptă a sectorului, spre Biermes.

Toate legăturile telefonice erau probabil tăiate. Gemetele începură iarăşi... Un scîncet trist de căţel. François se apropie de Magnier. Înţelese. Bietul băiat mai primise un glonte. Pantalonul kaki era îmbibat de sînge. Îl tăie cu cuţitul. Se văzu pielea ; avea culoarea lumînării. Sîngele se închega. Rana era peste măsură de mare. Lui François îi veni să vomite. Luă pachetul cu pansamente. Serbruyns îi întinse un bidonaş cu vin. Muie pansamentul

în vin și șterse plaga. Era într-adevăr foarte întinsă, și François nu se simți în stare s-o sondeze. Semăna cu un jeleu cu coacăze. Luă un șiret, legă sumar coapsa, văzu la o mișcare spasmodică a lui Magnier că osul sărise și îl pansă pe flăcău cu cămașa lui ruptă.

— Nu-i nimic, îi spuse lui Magnier. Nimic. Asta n-o să te împiedice să-ți încaleci nevasta. Îți trimit brancardierii.

Nu putea fi vorba să fie evacuat de camarazii lui, șapte oameni valizi care mai rămăseseră acolo, căci François nu-l socotea, firește, pe Boucheux, care repeta :

— Știam eu că nu se poate trece, domnule locotinent. Vedeți bine ! Vedeți bine !

În nebunia fricii sale, imbecilul acesta își închipuia că doar trecerea canalului de către cele două grupe declanșase un astfel de cataclism despre care Soubeyrac începea să creadă că se întinde pe zeci de kilometri.

— O să meargă, zise Soubeyrac caporalului Louchet, desconsiderîndu-l pe jalnicul șef de secție. Vei restabili legătura cu celelalte două grupe, în insulă. Am impresia că n-au fost bălăcărite. Mai trăgeau după noi. Ah, menține-mi cu orice preț bacul.

Barca metalică ce slujise la trecerea „zebrelor" era scufundată. Primise probabil o lovitură directă. Mai rămîneau două bărci.

Ceața, tot deasă, devenea aurie pe alocuri. Era ca o rază de soare străbătînd un acvarium. Ce-i drept, soarele trebuia să fi răsărit de mult. Locotenentul se mai uită o dată la rănit. Cîntărea pe puțin optzeci de kilograme voinicul Magnier. Buzele îi tremurau. Pata roșie de pe coapsă se întindea tot mai mult.

— Nu pot să te mai iau, spuse Soubeyrac lui Poivre. E nevoie să fiți cu toții aici.

— Bineînțeles, dom' locotinent.

— Poți să încerci să vii cu mine ? îl întrebă Soubeyrac pe Magnier.

Magnier dădu din cap afirmativ. Ceilalți îl ajutară să se țină pe picioare. Magnier își trecu un braț în jurul gîtului locotenentului, iar locotenentul îl prinse de mijloc. Au trebuit să fie călăuziți în păienjenișul rețelei de sîrmă ghimpată. Era cu o jumătate de cap mai înalt decît el,

Magnier. Încet-încet, progresară în direcţia cărămidăriei. Glasul lui Poivre, hîtru, îi ajunse din urmă.

— Parcă-s doi amurezi ! striga în mîinile făcute pîlnie fosta ordonanţă a locotenentului Soubeyrac.

Institutor, predînd de foarte tînăr literatura la un curs complementar, foarte francez prin capul său rotund şi statura-i mijlocie de celt, aparţinînd întru totul epocii lui, fără a se tulbura sau a avea complexe, François Soubeyrac nu era de fel adept al fantasticului. De aceea avea să-şi amintească întotdeauna de cele ce au urmat, ca şi de străbaterea blestemată a unui univers în care timpul şi spaţiul nu se mai potriveau cu obiceiurile lui, a unui univers de coşmar, acela pe care-l explica şcolarilor lui cînd îl cita pe Rimbaud, la sfîrşitul programului. *Un anotimp în infern* începuse pentru el exact în momentul în care *Stukas*-urile, pe care pe atunci nu le ştia nici măcar după nume, îşi jucaseră rolul lor wagnerian şi în care ceaţa, înlocuind întunericul nopţii, arunca peste cîmpia cuprinsă de flăcări acea exasperantă noapte albă ce mai dăinuia încă.

Nu-l purta în spate pe Magnier, dar aproape. Rănitul, din ce în ce mai greu, se tînguia fără întrerupere, iar geamătul lui era cu atît mai enervant, cu cît omul căuta să se reţină. Atunci, geamătul se strecura printre dinţi. Mirosea a vin, a nămol, răspîndea un miros acru de vită. Sărea pe piciorul sănătos, şi fiecare pas era precedat de o apăsare pe umărul drept al locotenentului şi urmat de un strigăt înăbuşit.

Soubeyrac hotărîse să se întoarcă direct la postul de comandă al batalionului, unde, pe marginea canalului se afla punctul sanitar, apărat de rambleu împotriva eventualelor explozii, apoi să treacă pe şosea, de la casă la casă. A trece pe poteca întortocheată ce urma să devină şanţ de comunicaţie şi care era plină de capcane, însemna să-şi epuizeze rănitul fără nici un folos. Greutatea soldatului pe care-l susţinea, reacţia băii reci şi a fricii îl ardeau pe Soubeyrac, îi transmiteau o fierbinţeală de nesuportat. Pe alocuri, vedea la patru sau cinci metri înainte, în acel univers lichefiat, alteori însă se afunda într-un lapte atît de gros încît nu-şi mai distingea

piciorul şi îl sugruma o spaimă, de parcă fiecare pas avea să-l azvîrle într-o prăpastie. Atunci trebuiau să se oprească şi să aştepte, nesfîrşit de mult, pîndind jocurile negurei.

Profită de un moment de destrămare a ceţii, pentru a se uita la rana lui Magnier. Pantalonul ferfeniţit lăsa să se vadă o crustă ca de marmeladă uscată, de unde răzbea, între rotulă şi tibia, un firicel de sînge care cobora în ciorapul năclăit. După cîte o lungă perioadă de apatie, Magnier se văita din nou :

— Dom' locotinent, lăsaţi-mă, nu mai pot, vreau să dorm, vreau să dorm...

Soubeyrac scotoci prin buzunarele lui Magnier, găsi nişte ţigări de trupă îndoite, băgă una în gura tovarăşului său, o aprinse cu scăpărătoarea de iască, şi porni iarăşi la drum. Înaintau în trei picioare. O clipă, François desluşi o pilnie adîncă de peste trei metri. O ocoli, cînd deodată zări în fundul ei ceva ce nu putu defini pe dată. Cînd înţelese, îngălbeni. Vedea, în perspectiva de sus în jos, doi bocanci, doi bocanci de soldat, cu moletiere, cu pantaloni şi un fragment de tricou kaki ; restul era îngropat într-un noroi galben, gros, ca o pastă acoperită cu băşici. Un jet, de fiere îi umplu gura. Umerii începeau să cedeze, iar Magnier repeta în stil litanie :

— O să-mi taie picioru', dom' locotinent ? O să-mi taie picioru' dom' locotinent ?

Mai făcură încă vreo sută de paşi, fără să găsească şoseaua. Ce dracu' s-a întîmplat cu şoseaua ? De ceasuri întregi începuse această plimbare sinistră. Fumul se împrăştia pe un cerc de cristal albastru. Doi corbi trecură prin acest cerc, foarte sus. Răsuflarea lui Magnier devenea rău mirositoare şi capul îi cădea greu pe umărul locotenentului. Nicidecum nu putea rezista François pînă la punctul sanitar ! Deodată, un fior cutremură trupul soldatului. François se opri. Simţea cum se îngălbeneşte. Magnier murise, murise sprijinit pe el. Era cît pe ce să ţipe şi să-l azvîrle departe, urlînd ca un cîine. Dar nu. Era cu neputinţă. Rana nu-l golise doar pînă într-atît. Nu se moare aşa de repede. Soldatul n-avusese la urma urmei decît o hemoragie... hemoragie... hemoragie... hemo-

ragie... Ofiţerul nu putea să mai gîndească dincolo de această hemoragie, hemoragie, hemoragie.

Erau într-un cîmp de lucernă. Şi şoseaua ? Soubeyrac vedea lucerna. Lucerna ? Dar ştia ! Ea mărginea şoseaua ! Cărămidăria nu era decît la două sute de metri. Inima îi săltă de bucurie, simţi că şi judecata i se limpezeşte.

François îngenunche în lucernă, şi-l culcă pe Magnier. Canonada reîncepea, mai aproape acum. Obuze şuierau din nou pe deasupra capului. Să vedem deci pornirea, şuierătura, sosirea. Sosirea ! Nu. Erau deci porniri. „Artileria noastră. O să-i dea nemţii de gust. E rîndul lor acum !“ Privi chipul lui Magnier şi izbucni în rîs : Magnier dormea. Sau era leşinat, dar puteai să juri că doarme. În orice caz, inima îi bătea normal. Soubeyrac jubila, cînd un zgomot înspăimîntător îl îngheţă. Ceva asemănător cu zgomotul unui tren trecînd prin tunel. Se întoarse, cu ochii dilataţi, părăsind soldatul, al cărui cap căzu moale într-o parte.

Din ceaţă, se arunca asupra lor o formă monstruoasă, nedeslușită, arhaică, cu mișcări frînte. „Pentru numele lui Dumnezeu, un tanc !“ gîndi el. Tancul se deplasa lateral. Ca un crab. Să înnebuneşti, nu alta. Apoi, un răget sfîşietor, şi Soubeyrac văzu, fără să înţeleagă numaidecît, o vacă, ivindu-se din aburi, o vacă neagră pătată cu alb, care mugea tînguitor. Pe François îl apucă un rîs nestăpînit. Văzu vaca mai bine. Ugerul ei umflat, dilatat, respingător, se tîra pe pămînt. Desigur, vacile părăsite de ţărani, nu mai fuseseră mulse şi acum îşi mugeau neînţelegerea de vite chinuite. Numai că François nu ştia să mulgă o vacă. Nu poţi să ştii să faci de toate, să mulgi vacile şi să explici *Un anotimp în infern.*

Da, dar culcîndu-l pe Magnier şi uitîndu-se după vacă, pierduse direcţia. Un sol de ceaţă lăptoasă, cu irigări de lumină, urca în văzduh. Era soarele, soarele unei alte lumi. Soubeyrac făcu cîţiva paşi la întîmplare, singur, simţindu-se uşor, şi începu să caute şoseaua cu răbdare, făcînd ocoluri din ce în ce mai largi. Credea că n-o va regăsi niciodată, cînd deodată o simţi sub picioare.

Frumos mai arăta şoseaua ! Bombe de avioane săpaseră acele pîlnii proaspete ce mirqseau a pămînt, ca mormîntul din Volmerange.

Mai trebuia să nu se lase doborît de una din grupele care încă ţineau piept pe undeva prin acele locuri. Şi apoi... şi apoi, pentru Dumnezeu, unde era oare cîmpul de mine ? François avea o groază nebună de mine; fiindcă ele te atacă în mod laş la picioare, la burtă, la fese. Încercă să stabilească nişte repere. Vedea mai bine, pînă la patruzeci de paşi. Dar nu recunoştea teiul ăsta fără ramuri, zidul dărîmat şi căsuţa aceea care, aşa cum era, cu acoperişul desfundat, semăna în mod inexplicabil, cu o umbrelă deschisă. Mai făcu cîţiva paşi ; abia îndrăznea să pună un picior înaintea celuilalt.

Pe şosea se aflau o căruţă, plăpumi de puf, un tractor cu cauciucurile lui uriaşe şi, deasupra, o maşină de cusut *Singer*, insolită în forma ei arhaică, şi un manechin de croitoreasă, cătărat peste toate, aşa, în derîdere. Nu se mai putea înşela. Răpăieli de arme automate se făcură auzite în spatele lui. Era o variaţiune în registru acut, pe fondul grav al bombardamentului, devenit un suflu continuu, ca de forjă. Împuşcăturile veneau dinspre canal. Pentru „zebre" începea iar greul. Se uită la ceas, obsedat. Opt. Să se fi scurs oare doar douăzeci de minute de cînd părăsise canalul cu Magnier ? Imposibil. Pesemne că i se stricase maşinăria din pricina prea multelor şocuri. Trecu baricada.

În sfîrşit, reperă un afiş : *Dubo, Dubon, Dubonnet*, celebrul afiş de la Cassandra şi se regăsi pe deplin. Minele erau la douăzeci de paşi în faţă ! Scăpase ca prin minune !

Cît priveşte cartierul de la Sault-les-Rethel, dispăruse de la plecarea lui de la punctul de comandă.

Soarele începea să încălzească, şi ofiţerul fu fericit să se streacoare la umbra cărămidăriei. Şi fabrica îşi schimbase forma. O bună parte a acoperişului se prăbuşise, dar cuptoarele erau intacte. În acest timp Magnier dormea în lucernă. Patru sau cinci indivizi, împinşi de la spate de alţii, trecură prin faţa ofiţerului. „Ia te uită, ceva nou, primim negri ca întărire !"

— Unde e maiorul ? întrebă el.

— La punctul sanitar, domnule locotenent.

Punctul sanitar era un cuptor vast, prost luminat. Locotenentul intră. Maiorul era acolo, încins în tunică, cu mustața în furculiță, cu casca pe cap, cu însemnul de armă oxidat. Maiorul deschise ochii zărindu-și adjunctul și bombăni. El Medico, cu mîncecile suflecate, arăta ca un măcelar. În atmosfera aceea de gemete și mirosuri, îndeosebi al mirosului de eter, cinci inși stăteau în fața lui El Medico și a maiorului, cinci manechine de mărime naturală, drepte, în picioare. Recunoscu în ei pe negrii de adineauri. Ochii începură a i se obișnui cu lumina aceea sărăcăcioasă ; François văzu că oamenii aveau fața pigmentată de cărbune ; erau ca tatuați. Ochii le străluceau albi, imobili. Cei cinci oameni stăteau nemișcați într-o fantastică poziție de drepți. Nu erau negri, ci băieți de la regiment.

— Hai, nu mai face mutra asta ! spuse El Medico. Erau într-o pivniță. S-a prăvălit casa peste ei și asta i-a năucit.

Apoi, profesional :

— N-au nimic, domnule maior, nimic. Au suferit o comoție. Sînt neatinși, dar nu aud nimic și nu văd nimic. Trebuie evacuați.

Pentru moment e imposibil, spuse Watrin. Înspre Perthes și Juniville totul e în flăcări. Vom încerca la noapte.

— Perthes și Juniville ? Dar asta însemna chiar în spatele batalionului !

Cei cinci soldați trebuiră culcați, unul lîngă altul, ca niște gisanți într-o catedrală. Asta n-avea să uite niciodată Soubeyrac, niciodată. Morți vii, nu altceva, ți se făcea părul măciucă.

— Am un rănit, doctore, spuse el. L-am lăsat în cîmpul de lucernă, la o sută de metri. Nu l-am putut duce mai departe.

— Ce are ?

— Două răni ușoare, la umăr și la mînă, dar o schijă de obuz în coapsă, largă cît mîna mea. Se vede osul. Și sîngele șiroia. Am făcut un garou.

— Îmi închipui cum trebuie să arate garoul tău, zîmbi El Medico.

— Trimiți să-l aducă ?

— Nu. Poate să aștepte.

— Ticălosule !

— Dobitocule ! Nu vezi că sînt singur cu patru infirmieri și că am șaptezeci de băieți de îngrijit cu pilule Pink [1] ? Du-te de-l adă, dacă vrei neapărat !

Soubeyrac dădu să plece.

— A, nu ! spuse maiórul. O să se ducă cei de la popotă, Durroux. De dumneata am nevoie, Soubeyrac !

Ieșiră cu băgare de seamă ; îi întîmpină în plină față vara triumfătoare, numai soare, cu acel freamăt de holdă drăgăstoasă de dinaintea secerișului ; era dimineața unei zile de aur.

IV

Ideea pe care ți-o puteai face despre bătălia din Franța, la 9 iunie, pe la unsprezece dimineața, într-un batalion desfășurat pe canalul Ardenilor, era foarte confuză. Dacă totul redevenise calm la Sault-les-Retnel și pe canal, partea dreaptă a sectorului se găsea, la Biermes, în plină luptă de infanterie. Un punct de sprijin total încercuit, un altul pe jumătate ocupat. De fapt viteazul batalion reacționa în felul lui Poivre, ocărîndu-i homeric pe nemți și azvîrlindu-le casca în obraz, fără să mai gîndească. Erau reacții și reflexe de vită uriașă, lovită în sistemul ei neurovegetativ.

La urma urmei maiorul Watrin era acela care, fără îndoială, avea noțiunea cea mai exactă a situației ; el era celula intelectuală cea mai specializată a organismului. Dar maiorul abia vorbea, preocupat de ceea ce se petrecea la Biermes și așteptînd cu mare îngrijorare contraatacul cerut la regiment.

[1] Pilule Pink, *medicament vestit pentru ineficacitatea lui. A beneficiat de o reclamă uriașă care-l recomanda ca panaceu universal.*

Gondamini, „Căpitanul Imaterial", plecase la regiment pe o tanchetă. L-au văzut afundîndu-se în grîul scund, printre liniile molatice și alungite ale colnicelor din Champagne, spre satul Perthes, ca o vedetă pornind pe mare, o mare blondă pe care lăsa o dîră roșcată. Plecase mult mai preocupat de rapoarte, de cifre, de probleme de dotare și de schițe decît de primejdiile pe care le putea întîmpina, căci avea „Capimul" un curaj aproape supraomenesc. Nici hrană, nici muniții, nici tunuri antitanc, nici tancuri, nici aviație. Toate punctele de sprijin cereau muniții, arme de schimb, alimente. Nu s-a văzut nici măcar un singur avion aliat în timp ce acționau *Stukas*-urile, iar „lăcusta", „cucul", avionul de recunoaștere german, circula liniștit pe cerul albastru, spionînd punctele de rezistență și pozițiile bateriilor de 75.

Maiorul și Soubeyrac se întoarseră la punctul de comandă. Intrarea cuptorului era astupată de dărîmături și de olanele căzute de pe acoperiș. Maiorul luă harta și puse deasupra schița pe calc a planului de atac. Le studie cu adjunctul lui. Vorbi :

— Pentru moment n-am nici o veste de la batalionul doi. Maiorul Eyquem pare să reziste la primăria din Acy, la vest de Rethel. S-a tras cu o furie înnebunitoare, mai ales asupra ecluzei de la Acy. Nu se mai aude nimic. Am înștiințat compania întîi a lui Cavatini că trebuie să restabilească legătura. Se pare că *boșii* au reușit să treacă rîul Aisne mai la stînga, la limita diviziei. La dreapta, au trecut Aisna și canalul, deoarece punctele de sprijin de la Biermes sînt încercuite. Am cerut la regiment dezlănțuirea unui contraatac în direcția Biermes.

Maiorul plescăi din limbă, nemulțumit.

— Nu-mi place, spuse el. Linia de apărare continuă, folosită în celălalt război, oferea o altă securitate decît acest sistem de...

Se opri, îl privi pe Soubeyrac.

— Cîți ani ai, Soubeyrac ?

— Douăzeci și șapte, domnule maior.

— A, douăzeci și șapte de ani...

Maiorul nu-l slăbea din ochi, și ochii lui erau prea deschiși la culoare, supărători.

— Cum erau oamenii după ce au trecut canalul ?

— Foarte bine, domnule maior. Dacă sînt aprovizionați.

— Da, dacă sînt aprovizionați...

— Totuși, domnule maior, ei știau că traversarea canalului e o prostie !

Watrin nu răspunse. Luă o hartă ce înfățișa ansamblul frontului, decupată din *Paris-Soir*. Din cînd în cînd, pămîntul se cutremura ; un tremur aci surd, aci scurt, dar care întotdeauna îți producea crampe...

— Pune-ți casca, spuse Watrin pe un ton inexpresiv.

Harta din ziar îi sugeră lui Soubeyrac un castel de nisip năpădit de valurile mării. Spre est, spre dreapta, totul era în ordine ; veneau imediat primele contraforturi ale liniei Maginot, ca un munte, însă tot ce se găsea la nord și la vest devenise un noroi lichid, devenise noroi și sînge, ca sîngele lui Magnier. Cambrai, Amiens, Saint-Quentin fuseseră înghițite o dată cu căderea Belgiei.

Maiorul își apăsă mîna sa grea pe partea rănită a hărții, ca din pudoare. Dar François vedea în fața ochilor numai Beauvais-ul, Rouen-ul, Le Havre. „Aisna au trecut-o, firește, pe stînga". Soubeyrac își aprinse o țigară englezească. Se înăbușeau în adăpost.

Ceva mai tîrziu, un ofițer din batalionul doi, cel din stînga, se prezentă la punctul de comandă. Bătălia fusese dură și maiorul Eyquem n-avea nici el știri de la regiment.

— Partea proastă, explica ofițerul de legătură, partea proastă este că maiorul Eyquem n-are vești nici de la divizia din stînga. Nimic. Zgomotul a încetat în întregime în stînga noastră.

Soubeyrac simțea batalionul solid instalat la dreapta, bătîndu-se cu pușca-mitralieră și cu grenada, apărînd ecluzele „pînă la ultima picătură de sînge", printre ei aflîndu-se și prietenul său Vanhoenacker dintr-o dată însă descoperit la stînga sa ; era copleșitor.

Totul trebuia reorganizat în același timp, trebuia răspuns cererilor companiilor și restabilite legăturile prin telefon, radio, motocicliști. În sfîrșit, la ora unu se dezlănțui un contraatac la Biermes, protejat de un tir de baraj. De la punctul de comandă nu se puteau vedea din toată această bătălie decît avioanele inamice, vreo douăzeci, care se învîrtejeau ca niște corbi, și exploziile obu-

zelor. Un avion se prăbuşi în flăcări. O jumătate de oră mai tîrziu, un curier de la compania a doua anunţa că la ecluze situaţia era restabilită. Inamicul lăsase patruzeci şi trei de prizonieri, cei mai mulţi trimişi la Perthes, la regiment, cincisprezece morţi şi doisprezece răniţi. Îi cuprinse pe toţi un soi de euforie. Dacă regimentul tăcea, cel puţin acţiona.

Către ora cincisprezece treizeci, bătălia reîncepu, la stînga de data aceasta. Arme automate, materiale de război, artilerie de sprijin, totul se învălmăşea.

Către ora cinci, Gondamini se întoarse de la regiment, transpirat tot. „Capimul“ şi maiorul schimbară între ei priviri elocvente.

— Soubeyrac, ordonă Watrin, du-te de vezi dacă e ceva nou la E. R. 17.

Soubeyrac ieşi de la punctul de comandă furios, încredinţat că Gondamini nu voise să comunice în prezenţa lui ştirile pe care le aducea. Se duse la grupa de transmisiuni. Sergentul radiotelegrafist se lupta cu aparatul lui, care trosnea cît putea, conectat pe recepţie. Din cînd în cînd, se auzeau apeluri răguşite.

— Aştia-s Verzii, zise sergentul. Vorbesc în clar.

Răsuci butonul ; se auzi o voce foarte puternică :

— ...Încetaţi acest război stupid pe care-l duceţi pentru Anglia. Predaţi-vă pentru a clădi împreună cu Germania pacea universală... Bravi soldaţi...

Vocea joasă rostea aspru cuvintele, într-o franceză scîlciată. Apoi se auzi un disc, lucru insolit în această ambianţă de sînge, de foc şi aşteptare : *Mon coeur n'est pas las de l'entendre*. Un soldat fluieră melodia. Soubeyrac ordonă :

— Închide !

Sergentul închise. Cu un aer de îndoială, mai mult voit decît din convingere, subofiţerul murmură :

— Au anunţat adineauri că au luat Compiègne.

Compiègne ! Dar asta era mult la sud de Rethel ! Vîrtejul acela din stînga ! Ca o rană. Ca o frică de cădere fără sfîrşit, de la dreapta la stînga hărţii, ca... Îşi aminti. Era la Kirschweiler. Soubeyrac dormea într-o casă părăsită. Un obuz căzuse pe acoperiş. În somn auzise o pocnitură sinistră, apoi se trezise azvîrlit pe podea. În-

cercase să se ridice. Cu neputință. Era oribil. În somnu-i întrerupt, în întuneric, se simțea înșfăcat, tras, supt spre stînga. Cînd și-a găsit lanterna și a făcut lumină, a putut în sfîrșit să priceapă ce i se întîmplase. Șocul crăpase bîrnele care susțineau planșeul, iar acesta, rămînînd agățat în partea dreaptă, se prăbușise cu partea stîngă în pivniță. Acum îl stăpînea exact aceeași impresie.

— Să mă ții la curent ori de cîte ori prinzi ceva important. Încearcă din jumătate în jumătate de oră să ici legătura cu regimentul !

Soubeyrac se îndreptă spre punctul sanitar. Prin găurile pereților se zăreau vaste crîmpeie de sat, colorate minuțios sub soarele puternic al după-amiezii, cu copaci ciopîrțiți și ruine, cu căsuțe vesele, cu grădini, cu livezi...

Durroux tocmai tăiase un braț și-l aruncase pe un ziar. Lui François i se întoarse stomacul. Durroux se răsuci spre el :

— Caută o țigară în buzunarul meu ! spuse adjutantul.

François se supuse ; îl scotoci pe Durroux pe la spate, în timp ce doctorul pansa flăcăul care gemea, într-un cumplit miros de eter. Luă țigara.

— Aprinde-o, zise Durroux, și pune-mi-o în gură.

François se supuse, hipnotizat de mișcările precise ale medicului. Punînd la loc pachetul în buzunarul lui Durroux, simți țeava unui revolver. Hotărît, Durroux nu-și pierduse bunele obiceiuri ! El întrebă :

— Magnier ?

— L-am adus.

— De fapt, care e ?

— Cel cu coapsa.

— O șansă din zece.

— Să moară ?

— Să scape.

Se auzi un horcăit.

— Măgarule, spuse Soubeyrac, te-a auzit.

— Imbecilule ! ripostă Durroux, tot cu spatele. Finisa ciotul.

— El, opt șanse din zece. Apropo, nu era rău garoul tău, dar era timpul să fie dezlegat. Să ții minte, ceva

mai sus ligatura, şi să slăbeşti cîteva minute la fiecare oră, chiar dacă începe iar să curgă sîngele...

Durroux se întoarse, în sfîrşit. Niciodată nu fusese atît de roşcovan. El Medico „S-a uitat la soare printr-o sită", ar fi spus bunica lui Soubeyrac.

— Mi-e lehamite, mărturisi doctorul. Un lighean!

Un infirmier îi aduse un lighean cu smalţul sărit, şi medicul se spălă pe mîini. Se săpunea conştiincios. Apa deveni roşiatică.

— Îmbuci ceva cu mine? îl invită roşcovanul. Am un pateu de iepure formidabil. Am dat peste el în vila unui confrate. Situaţia generală?

— Proastă. În sfîrşit, o să ne redresăm pe Sena şi pe Marna.

Doctorul îl privea pe Soubeyrac ca pe un fenomen.

— Te credeam naiv, dar nu chiar pînă într-atît. Eşti la fel de naiv ca şi băiatul care a scris asta în *Paris-Soir*.

Adjutantul scoase din portofel o tăietură mototolită şi citi cu o jubilare amară:

— E vorba de un rănit care discuta cu un mare reporter: „A, nu-i nimic, spuse el cu o mişcare a mîinii spre rufa însîngerată. (Mima în acelaşi timp). Asta nu-i nimic! Bună rană! Da' ce de nemţi am doborît în faţa poziţiilor noastre! Au rămas mii şi mii de cadavre. Mii şi mii. O strîmbătură îi încreţea obrazul epuizat: — O adevărată marmeladă, murmură el". Este *Paris-Soir* din 29 mai. Marmelada din *Paris-Soir* face cît feliile de pîine cu dulceaţă din războiul din Paisprezece.

Apoi cu voce scăzută:

— S-a zis cu noi, căpşorule! A trecut multă apă pe gîrlă de cînd partida a fost jucată. Totul era prevăzut. A mers doar ceva mai puţin repede decît au crezut guvernanţii noştri, pentru că... pentru că există fraieri ca tine, ca tipii noştri, ca maiorul şi ca mine care se pun de-a curmezişul... Cu nimic în buzunar. Cîte avioane ai văzut tu de cînd sîntem pe Aisne?

— Vorbeşti ca *Radio-Stuttgart*, zise Soubeyrac.

El Medico îşi vîrî pumnul sub nasul tînărului locotenent.

— Da' ăsta ştii cum vorbeşte ? Vorbeşte ca băieţii din Teruel care aruncau în aer tancurile *boşilor* cu sticle de benzină, cocktail-urile lui Molotov.

Era roşu de furie Durroux. Lăsă pumnul în jos.

— Sîntem trădaţi, mai spuse el. Îţi dau opt zile ca să te dumireşti. Deci, nu vrei pateu de iepure de la confratele meu ?

— Nu, zise Soubeyrac.

— Ia totuşi o cutie, hai. Eu ţin la tine, dobitocule !

Soubeyrac luă cutia. Îl cuprinse deodată o mîhnire de copil ; îl admira pe acest om atît de sigur de el, atît de puternic, atît de detestabil. Simţea limpede că Durroux, în acelaşi timp, avea şi n-avea dreptate, că totul era mult mai complicat. Şi apoi, El Medico, doctorul, avea asupra lui un revolver iar el, Soubeyrac, nu. Nu luptase niciodată cu un revolver în mînă. Nu se înarmase nici măcar pentru a-şi determina „zebrele" să treacă canalul. Asta era toată diferenţa dintre ei.

Se duse să-l vadă pe Magnier care avea o şansă din zece şi care gemea inconştient, apoi se întoarse la punctul de comandă.

Sub pretextul că era linişte, maiorul plecase să facă înconjurul companiilor, vreo zece kilometri, cu infiltrări înamice între punctele de sprijin, aşa, în plină zi, şi un singur om de însoţire !

Soubeyrac mînca pateul pe care i-l oferise doctorul, mestecînd încet, şezînd pe geanta lui şi privind în gol. Cînd sfîrşi, începu a urmări îndelung zborul a doi fluturi albi în curtea fabricii de cărămidă. Se auzea glasul unui învăţător bătrîn explicînd : „Sînt fluturi albi, *Pi-e-ris bra-si-cae*". Cînd se dezmetici, razele soarelui cădeau piezişe peste sat, era şapte seara, pe fondul îndepărtat al canonadei se auzea cotcodăcitul găinilor care ouau, şi maiorul îl privea, în picioare, de sus.

Încă adormit, Soubeyrac se frecă la ochi, se ridică şi spuse maşinal :

— Vă rog să mă iertaţi, domnule maior.

Maiorul îşi ciupi mustaţa :

— La vîrsta dumitale, trebuie să fie greu. Stafidiții ca mine nu mai dorm. Știi nemțește, Soubeyrac ?

— Nu cine știe ce, domnule maior. Dar cu puțină străduanie...

— Atunci, ai să te ocupi de prizonieri. Cîțiva dintre cei care au asaltat Biermes-ul au fost capturați de compania a doua. Vanhoenacker ne trimite șapte. Merge treaba, merge. Totul e să reziști. La noapte, evacuez prizonierii la regiment. O să aducem de acolo muniții și alimente cu camioneta.

Mîrîi între dinți, însă François înțelese totuși :

— Dacă o să contez pe colonel !

Soubeyrac ieși. Făcu înconjurul secției sale dispersate. Telefoniștii erau frînți de oboseală. E.R.17 nu mai capta decît mesaje germane. Se duse să viziteze postul său de observație cel mai apropiat și cercetă liniile din față cu binoclul.

La nord, pe la cimitirul din Rethel, nemții circulau nestingheriți. Uneori se vedeau unii venind, apoi nemții dispăreau și apăreau din nou. Sergentul observator era un institutor din Landrecies. Slab, cu ochelari. Îl chema Lebourg. Se simpatizau, prin profesie și temperament. Lebourg precizâ :

— Au lucrat toată ziua. Grupuri întregi plecau goi pînă la brîu. S-ar fi zis că merg la scăldat.

Soubeyrac se duse să vadă pe cei șapte prizonieri instalați într-un cuptor. Watrin îl precedase și umbla încolo și încoace prin fața lor. Erau foarte tineri. Unii mai molîi, alții mai obraznici. Soubeyrac îi interogă. Mai întîi nu înțeleseră nimic, apoi începură să răspundă. Era printre ei unul care zîmbea și care spuse liniștit :

— Nu noi sîntem prizonieri. Ci voi ! Camarazii noștri or să vină să ne ia.

Soubeyrac tradusese.

Maiorul se făcu stacojiu.

Tînărul răspunse într-un sabir [1] elocvent :

[1] *Limba mixtă folosită în porturile Mediteranei și alcătuită dintr-un amestec de franceză și provensală, spaniolă și catalană, greacă, italiană și arabă ; prin extensie — orice limbă mixtă.*

— Franța *kaput*. S-a zis cu Franța. O divizie blindată mîine atacă. *Morgen*. Paris peste două zile. *Heil Hitler !*

Mai era unul, un țăran, care se legăna într-una. Semăna cu Verlomme. Watrin își încleștase degetele pe mînerul revolverului. Deodată se întoarse spre celălalt, spre obraznic :

— Mîinile sus ! Întoarce-te ! Întoarceți-vă toți ! Fața la perete !

Ceilalți se supuseră, cînd văzură pe Watrin răsucind pe unul dintre ei, de loc cu blîndețe. Nu li se mai vedeau decît cefele rase. Soubeyrac spuse cu voce stinsă :

— Instrucțiunile generale privind tratamentul prizonierilor...

— ...au fost scrise de niște javre al căror sat n-a fost niciodată ocupat în Paisprezece ! răcni maiorul. Taci din gură !

Soubeyrac se îmbățoșă :

— ...vor fi, de altfel, respectate.

Watrin schimbă brusc tonul :

— Nu mai avem nimic de mîncare. Ocupă-te de asta, Soubeyrac. Trebuie să mai fi rămas ceva prin casele astea părăsite. Ia doi oameni cu dumneata.

Soubeyrac era trist. Se sfîrșise cu acel soi de acord pe care în ziua aceea îl înnodaseră între ei. Redeveniseră unul pentru altul ceea ce unul credea că este celălalt.

În cărămidărie se auzea vaietul continuu al răniților. Pentru moment, focurile de armă încetaseră. Soarele cobora pe un cer care spre răsărit se colora într-un albastru-liliachiu.

Nici muniții, nici alimente, nici front ; Soubeyrac simțea batalionul rănit în amorul său propriu, furios, gemînd, ocărînd și lingîndu-și rănile. Și-l închipui cu claritate, atîrnat parcă în partea de sus a hărții, atîrnat, pur și simplu, de linia rîului Aisne prin cîrligele secției cramponată de podul de la Sault-les-Rethel, își închipui grupele lui înfipte în insule, iar pe cele ale lui Vanhoenacker la ecluza de la Biermes, începînd însă să se bălăbănească greoi în gol ; mai era și acel gol în-

spăimîntător din stînga, dincolo de batalionul lui Eyquem. Soubeyrac își spuse : „Durroux are dreptate. Ne-am dus pe copcă". Dar își reveni îndată. „N-am dreptul să gîndesc. Nu știu ce se petrece". Apoi, ca o nouă răbufnire, venind din trecut : „Ce-mi pasă mie, la urma urmei, de vreme ce eu sînt împotriva războiului !" Sentimentul acesta îl birui și lacrimi de băiețel îi năvăliră în ochi, lacrimi fierbinți de indignare, de rușine, de mîhnire.

Apusul de soare dădea acestui peisaj devastat aspectul unui decor de teatru. Nori trandafirii care nu fuseseră văzuți ziua, nori minusculi în formă de corali ușori, se transformau din trandafiriu pal în purpuriu, trecînd prin culoarea jeleului de coacăze. Acești nori nu călătoreau, dormeau. Ai fi zis că sînt bijuteriile Venerei într-o languroasă compoziție a lui Tintoretto.

V

François Soubeyrac simți ceva greu strivindu-i vintrele. Era revolverul pe care, în sfîrșit, se hotărîse să-l ia de la un rănit evacuat. Doi soldați îl urmau la cîțiva pași. Își țineau carabina sub braț, ca niște vînători, gata să tragă. O anume voie bună, de neînfrînt, lupta în sufletul ofițerului împotriva indispoziției, a îndoielilor și remușcărilor sale. Încerca, desigur, bucuria copilărească de a fi aruncat într-o acțiune palpitantă. Nu se întîmpla prea des ca nevoile vieții să te îndreptățească să iei doi oameni cu tine ca să te duci să cotrobăi în case necunoscute, să vezi dacă nu există ceva de mîncare !

În Rethel-ul pustiu nu se mai auzeau acum decît pașii celor trei oameni.

Soubeyrac trecu prin fața unui negustor de vinuri. Obloanele fuseseră smulse, vitrinile sparte. Intră. Ceva sări în sus. Duse mîna la revolver. Era o pisică neagră, și cei doi soldați rîseră. Mozaicul din prăvălie era aco-

perit de dărîmături. S-ar fi zis că cineva trăsese în stîlpi, ca la bîlci. Chepengul care ducea în pivniță era deschis, ca și ușa care dădea în apartamentul cîrciumarilor. Acolo totul fusese prădat. Ramele portretelor de familie stăteau hîtie. Se trăsese în tablouri. Iar încăperea, despicată de un obuz, se deschidea sub soarele în asfințit.

În pivniță balercile erau desfundate ; îi întîmpină un miros puternic de drojdie. Fuseseră sfîrtecate butoaie de trei sute de litri, pentru umplerea cîtorva bidoane ! Se aflau acolo și reviste ilustrate, îngălbenite, așezate în stive. Soubeyrac frunzări cîteva, exclamă deodată, mirat, luă una, o împături cu grijă și o băgă în buzunar. Într-o a doua pivniță descoperiră un butoi de treizeci de litri și o damigeană. Ofițerul ordonă să fie luată damigeana și hotărî că o echipă va veni în aceeași noapte, sub comanda unui sergent, să ia butoiul. Își cunoștea prea bine oamenii !

Unul dintre ei descoperise un litru de *Pernod*. Se strecură după tejghea și o făcu pe cîrciumarul. Poate ăsta era visul lui din vreme de pace. Turnă trei *Pernod*-uri, dar nu aveau apă. Cei doi flăcăi și-l goliră pe al lor. François își muie doar buzele și băgă de seamă că-i era într-adevăr sete. Răsuciră în zadar robinetele. Mai rămăsese puțină apă pe țevile din bucătărie. Soubeyrac o strînse și își diluă *Pernod*-ul ; îl bău. Era cald. Cei doi flăcăi se șterseră la gură.

Soldații nu mai primiseră nimic de la intendență de două zile, hrănindu-se la întîmplare și consumînd alimentele de rezervă. După declanșarea atacului general, era de presupus că, prea curînd, nu va mai sosi nimic ! Maiorul se gîndea la asta, desigur, însă se gîndea în ideea de a cere la intendență, la regiment, dreptul lui, rațiile lui. Soubeyrac înțelese că trebuia totuși să acționeze altfel. Trebuia să facă o recunoaștere atentă, apoi să încerce să-l convingă pe maior să efectueze o razie în regulă în regiunea Sault, ba chiar o raită prin pustiul Rethel și să stocheze alimentele la batalion, pen-

tru a le repartiza apoi companiilor. Zîmbi uşor. Ce mutră ar face Capimul, dacă l-ar auzi dezvoltîndu-şi astfel planul. Bravul Gondamini ! Cel puţin el era curajos !

François merse de-a lungul zidurilor cîtorva case sărăcăcioase. Acestea erau fie desfundate de obuze, fie cu toate uşile deschise.

Fereastra uneia dintre căsuţe dădea într-o sufragerie modestă. Aceasta, în mod excepţional, era intactă, cu bufetul ei desuet, cu farfurii decorate în tehnica decalcomanici agăţate pe pereţi cu portrete de mustăcioşi, zuavi sau răcani şi de bătrîne doamne cu coc, şi un peisaj pictat pe lemn : *Amintire din Dieppe*. Masa era pusă : un castron de supă, farfurii adînci de faianţă şi pahare ţărăneşti, grosolane. Castronul era încă plin. Unul dintre soldaţi vrea să intre pe fereastră, dar Soubeyrac îl opri cu mîna, cuprins parcă de un soi de respect pentru această pace a săracilor.

Uşa era închisă. Casa nu fusese prădată. Doar o fereastră fusese deschisă, ori poate se deschisese singură. Închise obloanele, care se izbiră. Oamenii înţeleseră ce voia. Înţepeniră bine obloanele cu pietre subţiri, înfipte între lemn şi zidărie, vîrîte cu ajutorul altora mai mari ce serveau de ciocan.

François porni din nou. Tîrgul era tăcut, şi asta începea să devină obsedant.

Zări, pe şoseaua Givet-Reims, un gard somptuos, o grădină şi o statuie reprezentînd pe Venus pudică, ascunzîndu-şi sînii şi burta cu un gest frumos, contrariat parcă, al braţelor. Grămezi de gunoaie necinsteau peluza şi o pernă roşie scînteia sub lumina asfinţitului pe verdele englezesc al gazonului. Mai încolo se înălţa un balcon de marmură. Deslusi o placă pe jumătate ascunsă de iederă. Aha, era casa doctorului, confrate lui Durroux, o vilă cochetă, foarte mare, construită în stil 1925, cu ferestre orizontale şi acoperiş jos. Intră primul. Era de-ajuns să împingi puţin poarta de fier ; scîrţîia ca cea a cimitirului din Volmerange.

Pe peluză se aflau împrăştiate sutiene şi chiloţi de femeie. Unul dintre soldaţi luă un chilot, se uită la el cu mirare, îl întinse. Garnitura era neagră şi bogat dantelată, între degetele butucănoase ale soldatului înmărmurit.

Soldatul murmură :

— Io, io n-aş fi crezut niciodată...

Era pesemne vreun miner. Celălalt îl privea, cu un aer superior. Primul rise, imaginîndu-şi probabil lucruri cu totul noi pentru el şi vîrî chilotul în buzunar. Soubeyrac fu cît pe ce să-i ordone să-l arunce, dar totul era atît de ridicol, încît tăcu.

Încă de la intrare, se reedita povestea de la cîrciumă : cioburi de sticlă, de toate culorile ! N-ai crede că o casă poate să conţină atîta sticlă, dacă n-ai vizitat niciodată una proaspăt jefuită ! Sticlă şi hîrtie...

Era răcoare în vilă. François era convins că nu va descoperi cine ştie ce de mîncare, deoarece pe acolo trecuseră infirmierii lui Durroux, dar, oricum trebuia să intre în casa doctorului. Era un ordin tainic.

Toate mobilele erau sfărîmate, ca şi în salon. Geamul unei acuarele mari de Dignimont, acum strîmbă, plesnise în formă de stea pe sînii trandafirii ai unei pariziene, care desigur că n-ar fi dispreţuit chilotul de mătase adormit în buzunarul soldatului.

— Ce treabă ! mai spuse minerul.

— Cum te cheamă pe tine ? întrebă Soubeyrac.

— Soldat Philippon, domnule locotenent.

— Soldat Dufour, se prezentă cel de al doilea, factor poştal în viaţa civilă.

— Dar nu sînteţi din regiment, spuse Soubeyrac uitîndu-se la petliţele lor de la guler.

— Nu, don' locotinent, spuse Philippon. Noi sîntem din triştri. (Voia să spună „treizeci şi trei"). Ne-ntoarcem din permisii. Trebuia să fim la Rethel ; atunci ne-am întors la Rethel. Maiorul ăla cu mustaţă albă ne-o spus să rămînem cu dumneavoastră şi s-aşteptăm.

Soldatul privi în juru-i.

— Sînt ceva bani în toate astea, spuse el.

— Da, zise Soubeyrac.

Ar fi vrut să plece ; îl reţinea ceva, ca fascinat. Nu se mai gîndea la aprovizionarea cu alimente. Urcă scara. Lucrurile din dulapuri se revărsau pînă în josul scărilor : rufărie multicoloră, obiecte de preţ, prosoape plușate, plăcute la pipăit...

— Ce nètrebnici şi Friţii ăştia ! mai spuse soldatul Dufour.

Soubeyrac îşi muşcă buza. Aci, ca şi la Kirschweiler, nemţii nu puseseră încă piciorul.

O uşă vopsită cu *Rapolin* dădea în baie, o baie mare cît sufrageria mamei sale. Jefuitorii se îndîrjiseră împotriva faianţei, a oglinzilor, a sticlelor de parfum. Lumini de asfinţit jucau pe pardoseală şi un miros feminin de parfumuri amestecate se mai ridica încă, slab, în aer. Cada, îngropată, era şi ea ciobită.

Soldaţii îl urmau. Pe măsură ce înainta, pe François îl cuprindea furia. Dar îl aşteptau lucruri şi mai rele : cărţi smulse, aruncate pe podea, călcate în picioare ! Într-un teanc de cincizeci de centimetri : cărţi, broşuri, gravuri, stampe vechi, colecţii ale unor reviste rare. Se aplecă. Ediţii din secolul optsprezece, cărţi cu legătură romantică, ediţii originale moderne. De mai multe ori i se păru că zăreşte în jocul întîmplător al hîrtiilor învălmăşite, vrăjitoare pe cozi de mătură, chipuri de iezme şi de năplăiri, diavoli şi ţapi.

Începu să simtă oboseala. De la înlocuirea de la avanposturi, în afară de cele trei zile în Champagne, petrecute pe malul rîuleţului Suippe, înainte de a pleca la Rethel, nu mai dormise ca lumea. Media de ore de somn scăzuse probabil la patru sau cinci pe zi. Îngenunche. Citi cîteva titluri : *Demoni şi vrăjitorie*, *Demonologie*, *de Parker*. Doctorul colecţiona lucrări despre demoni. Apoi zări cîteva dreptunghiuri de hîrtie strălucitoare, le luă şi le băgă în buzunar.

Se lăsa seara şi era stupid să-şi piardă astfel vremea, cînd trebuia să găsească de mîncare. O clipă se gîndi că se va ciocni nas în nas cu o patrulă germană,

că va fi omorît şi că va fi foarte bine aşa. Abia atunci văzu o inscripţie pe partea exterioară a uşii. Doctorul scrisese în nemţeşte :

Rog respectaţi-mi biblioteca.
Nu conţine nici un document de interes militar.
Mulţumesc.

În franţuzeşte ar fi trebuit să scrii asta, doctore !

Coborîse din nou la parter. Firește, dulapurile din bucătărie fuseseră golite şi frigiderul rămăsese deschis. Pe cînd scotocea prin încăpere, Soubeyrac auzi un zgomot, ca de animal încolţit. Scoase revolverul. O fereastră pocni. Se duse spre canatul care se mai mişca şi văzu un soldat alergînd cu un sac pe umeri. Maşinal, Soubeyrac încărcă arma şi urmări pe fugar. Omul străbătu în galop peluza presărată cu chiloţi de mătase, dispăru o clipă în spatele statuii lui Venus, ajunse lá poarta de fier, o trecu şi ieşi din cîmpul vizual al ofiţerului.

Soubeyrac îşi vîrî revolverul în toc. Nu putuse să tragă. Jefuitorul purta uniformă kaki.

— Domnule locotenent, spuse cu voce scăzută poştaşul, parcă ar fi pe acolo cineva.

Locotenentul trecu pe dinaintea lor şi intră în ceea ce trebuia să fi fost biroul doctorului. Văzu imediat casa de bani. Doi soldaţi din compania întîi se aflau în faţa mobilei. Ofiţerul abia că-i recunoscu, într-atît arătau ca nişte fiare.

Asta era războiul : aceşti trei oameni, ca şi sutele care se perindaseră pentru a distruge această casă a păcii şi pentru a călca în picioare cărţile. Oamenii nu mai erau oameni, ci nişte agitaţi primejdioşi sau nişte morţi vii. Îi trecură prin minte cuvinte militare : părăsire de post, jaf, împuşcat pe loc, Consiliul de Război. Se înăbuşi cu furie, îndesîndu-şi revolverul în teacă.

— Ticăloşilor, n-a fost de ajuns o execuţie ! Ştergeţi-o !

Unul dintre ei plecă. Celălalt avu nenorocul să spună, ascunzîndu-şi privirile :

— Domnule locotenent, Daladier...

Dîndu-i un pumn în falcă, Soubeyrac îl culcă printre instrumentele împrăştiate şi mostrele de medicamente.

— Să ieşim, ordonă apoi locotenentul.

Zidul casei doctorului era găurit, o rană căscată, lîngă un umbrar năpădit de trandafirii ofiliţi. Pe acolo intrară într-o altă vilă, mai modestă. „Atenţie, îşi spuse Soubeyrac, nu mai sîntem departe de podul de peste Aisne". Nimeriră peste un coteţ de păsări. O duzină de găini se zburătăciră ţipînd, dar cei doi flăcăi suciră degrabă gîtul la o pereche. Cum scotociseră fără rezultat zece pivniţi şi bucătării şi cum pierduseră nădejdea, intrară fără să bănuiască, prin curte, într-un *Familistère* intact, care răspîndea un puternic miros de provizii de băcănie. Se aflau acolo de-ale gurii să hrănească batalionul timp de două zile.

Soubeyrac stabili itinerarul cel mai puţin primejdios pentru a pătrunde în acest depozit providenţial. Soldaţii umplură doi saci cu merinde, Soubeyrac îşi îndesă buzunarele cu cutii de conserve şi făcură cale întoarsă la postul de comandă.

Maiorul Watrin aprobă fără dificultate „rechiziţionarea" propusă şi hotărî ca secţia comandamentului să păzească *Familistèrul* şi să procedeze la aprovizionarea unităţilor vecine. Soubeyrac nu semnală prezenţa jefuitorilor.

Se lăsa noaptea. Tînărului locotenent îi era sete. Bău aproape un litru de apă. Maiorul moţăia pe un scaun de grădină. Capimul ronţăia ceva. Cu ochii deschişi, Soubeyrac scoase din buzunar ceea ce adunase în biblioteca doctorului, de pe podea : patru fotografii din Collioure, chiar de acolo unde declaraţia de război îi surprinsese pe amîndoi, pe el şi pe Annie.

Lungit pe o saltea, cu mîinile sub cap. François privea crăpăturile din tencuiala tavanului. Maiorul dormea adînc, respira greu în somn, ca un bătrîn. Adăpostul, luminat de o lampă de feroviar, tresălta din cînd în cînd şi umbre dansau pe tavan. Soubeyrac visa cu ochii deschişi.

Vedea însufleţindu-se cele patru fotografii, în care recunoştea toate detaliile. Era Collioure-ul, micul port catalan. Una dintre imagini reprezenta clopotniţa trandafirie a bisericii Saint-Vincent. Portul sarasin era reprodus fidel, fără ca ceva să trădeze preţioasa sa noblețe. Alte două înfăţişau, desfăşurîndu-se în arene de lemn, fazele unei coride — o veronică izbutită şi o estocadă. Ceà de a patra prezenta în prim plan o barcă catalană în care se aflau în partea din faţă trei sfinte negre, desenate după moda bizantină, minunate, ca un Cimabue spontan, devenit contemporan. Iar el cunoştea de undeva barca aceasta !

Cu un an în urmă, în august, el şi Annie se aşezară în faţa frumoasei luntre pentru a o admira, iar François vorbise femeii despre permanenţa formelor în timp şi spaţiu, despre permanenţa profană a acestei desăvîrşite linii a bărcii catalane, contemporană cu tovarăşii de drum ai lui Ulise, despre permanenţa creştină a iconografiei sfintelor negre, patroane ale ţiganilor, reprezentate în acelaşi chip încă din vremea Bizanţului, Veneţiei, Genovei, Majorcăi.

...Revăd acea zi aurită ca boaba de muscat, de parcă nu s-ar fi scurs de atunci zece luni... „E cinci după-amiază“... Ca în poemul lui Lorca : „A la cinco de la Tarde“... Marea scînteiază şi garbiul, vîntul Spaniei, începe să se istovească... Marea... Flăcăiaşii din Algeria... Annie, ce *bine-i ! Mergem să ne scăldăm, Annie...*

O febră de amintiri îl cuprindea datorită acestor imagini. O ştampilă de fotograf făcea dovada că fotografiile fuseseră făcute în august 1939. În august 1939, medicul cu vila devastată, cu găteli de mătase şi lucrări asupra demonologiei, trăia la Collioure în acelaşi timp cu tînărul institutor care se înfiora, un an mai tîrziu, de profanarea definitivă a locuinţei lui !... Flăcăiaşii din Algeria... Da, erau flăcăiaşii din Oran, care tocmai debarcaseră la Port-Vendres şi pe care-i văzuseră, şi Annie, şi el, şi care cîntau în gura mare că-i vor tăia testiculele lui Franco... A, nu ! acest episod avusese loc cu un an în urmă. Alt timp scurs... *Hemoragie... Magnier sîngerînd*

și avînd o șansă din zece. Dar noi, cîte șanse avem? Nu mult mai multe. În celălalt an, în 1938, François căutase la Port-Vendres cocioaba despre care vorbește scriitorul-pictor Eugène Dabit în *Jurnalul* său și pe care crezuse că a găsit-o în acel bistro *Tamarins*, unde cîntau recruții din Oran. Și apoi, într-o zi din 1939, într-o luntre cu extremitățile ridicate, au trecut cu greu capul Bèar, la Port-Vendres, Portus Veneris, Portul Venerei, iar curentele ce se înfruntau făceau să clipocească valuri ascuțite, atît de sălbatic, încît ai fi crezut că fierbe marea! Lui Annie îi era frică... *Ah, plimbarea de dinaintea plecării tale, Annie, și monumentul lui Maillol de la Banyuls... și caracatițele aruncate de puști pe cheiuri, și mirosul scrumbiilor din Collioure, mirosul acelui Collioure pe care l-ai găsit atît de murdar în prima zi și cu care spuneai că n-ai să te obișnuiești niciodată, dar pe care ai început să-l adori peste o săptămînă... Și plecarea lui El Mansour, vasul de cursă din Oran, aproape tot atît de mare cît bazinul lui din Port-Vendres, încît, ca să plece, trebuie să se desfășoare în chip magnific ordinea omenească de pe pămînt și de pe apă, sub pavilion... da, spun bine, sub pavilion... Asta am aflat abia azi, Annie, Annie... Sub pavilion, căci visul lui Dabit și al prietenilor mei s-a destrămat, iar tu, tu nu știi încă; visul meu s-a prăbușit, fiindcă n-am ținut seama de ce înseamnă pavilioanele în mod real, într-adevăr, da, din pricina naivității, a sincerității noastre, a ifoselor noastre... Via, via unde te duceai să ciugulești primii ciorchini copți, și-mi era întotdeauna frică să nu te prindă, căci, socialist fiind, eu respectam proprietatea, și asta te făcea să rîzi în hohote, și-ți jur că astăzi încep să mă înțeleg, deoarece, chiar acum, am văzut respectată proprietatea săracului, care mai avea încă supa pe masă, și proprietatea prădată a doctorului care a luat aceste fotografii. Știi, s-ar putea să-l fi văzut pe doctor. Îți zîmbea, poate. Pe semne că locuia la Balette sau la Hanul Templierilor. Ah, cruzimea acestor imagini! Este ca și cînd mi-ar arăta un paradis pe care nu-l voi mai regăsi niciodată. Știu, Annie, că nu-l voi mai regăsi niciodată. Înțelege-mă. Sau voi fi mort, sau voi fi un altul.*

Mi-e greu, Annie, în seara asta. Aud sardanele[1] *în Piață. Cineva mă citează pe mine pentru judecata de apoi. Nu știu ce o să facă cu mine la judecata de apoi. Nu știu nici eu însumi ce-am făcut !...*

Îți amintești, în piața din Banyuls este un monument al libertății, deasupra unei cișmele. Cișmeaua libertății fusese spartă în acel an 1939 și legată cu sîrmă ! Mai ținea nițel, nu ? Ah, noaptea aceea cînd ne-am scăldat la Paulilles, cînd vîslele luntrei cu vîrfurile întoarse picurau și sclipeau, cînd ai stat goală și cînd pe umerii tăi șiroiau diamante, Venera mea nocturnă... Aricii de mare, camioanele contrabandiștilor războiului civil din anul precedent... te temeai de luntrea fantastică, știi, luntrea care se retrăgea cînd tu înaintai spre ea ca să te odihnești, cînd nu mai aveai chef să înoți... Revăd totul, totul ! Îl revăd pe patronul hotelului, cu capul lui de Adolphe Menjou[2] *vestejit, cu boala lui de ficat și, cu ideea fixă care-i suna în cap, ca un clopoțel, dorul lui de a face înconjurul lumii. Adu-ți aminte, nu vorbea decît folosind nume geografice și gesticula cu o mînă care spunea multe ; vroia să spună cam așa :* „Ah, Djerba, Djerba... Ah, Macao, Macao, Macao... Ah, domnule, Marchizele, Marchizele ! Și Vera Cruz ! Ah, Hong-Kong, Hong-Kong. Hong-Kong !“ Ce elocvent era !

Maiorul sforăia. Gondamini dicta un raport, cu glas imperativ. De afară răzbătea doar muzica suavă a nopții, glasul cîte unei cucuvele sau al cîte unei păsări de pradă ; se auzeau și zgomotele slabe ale detunăturilor îndepărtate. Nu, nimic din toate acestea nu era posibil ; noaptea și ziua erau un vis. Un coșmar era și faptul că Magnier neevacuat nu mai avea decît o șansă din zece în adăpostul lui El Medico, și că Compiégne nu era luat.

Își interzise să viseze mai mult. Era prea ușor. Vru să se gîndească.

Annie, ascultă-mă. Înțelege-mă. Eram pe deplin conștient de drama care se pregătea. Înțelesesem fatalitatea

[1] *Muzică și dans popular din nord-estul Spaniei (Catalonia).*

[2] *Actor de cinema, pomădat și cu mustăcioară, celebru între cele două războaie, care juca roluri de „june prim“.*

unui război pe cît de stupid pe atît de inevitabil. Pregătisem totul în funcție de această ultimă vacanță în portul soarelui. Nu mi-am comandat costum de iarnă și mi-am făcut un pantalon de călărie. Călătoria la Collioure a fost un rămas bun luat de la pace, Annie. Și de la tinerețea mea. Da, Annie ! Nu poți să știi în ce măsură am cîntărit șansele acestei călătorii. M-am gîndit că declanșarea inevitabilă a mașinii de război, că trecerea de la diplomație la strategie trebuia să ne lase un joc între pace și război. Încă mai puteam fi fericiți cîteva zile. Făcusem, în iulie, o concentrare în care am repetat chiar mobilizarea regimentului. Îmi lăsasem acasă lada de campanie pregătită, Annie. Nu ți-am spus-o niciodată.

Atenția slăbi în el ca o lampă care se micșorează și talazurile visurilor reveniră în lame lungi, liniștite.

Carcassonne, care se vede atît de bine din tren, splendoarea centurii sale trandafirii... va trebui să mă duc totuși să văd de aproape într-o zi meterezele de la Carcassonne... castelul din Salses, ivit gata înarmat dintre stîncile roșii ale Corbièrilor, elești eele, satele înconjurate de apă la adăpost de privirile turiștilor, bărcile ce dorm în laguna plină de sare... culcate pe răsfrîngerea lor.

Tot sudul revine în inima ofițerului nemișcat, devine prezent ! Niciodată prezentul n-a fost așa de savuros, într-atît parfumul lui este intensificat de amenințarea unui destin care-i stabilește limita. O schimbare de o jumătate de oră, la Port-Vendres, înlesnește tînărului călător o prelungire a plăcerii. Vede, de pe cheiul pustiu, cu asfaltul deja topit de soarele de dimineață, desfășurîndu-se peisajul apreciat pentru uscăciunea lui, roca impasibilei Madeloch, care domină marea, marea, întinsă și netedă ca într-un tablou al lui Matisse, arcuindu-se între case, într-un albastru. Soarele este intens pe chei, umbra în gară este deasă. Intră. O țigăncușă cu ochi de cărbune fredonează :

În țara dansurilor fandago
Și a vălurilor de dantelă...

E fericit. Cîntecul nu-i face rău. Un aloe își înalță vertiginos între pietre cîntecul florii sale. Soubeyrac așteptă automotorul care i-o va aduce pe Annie. Ea e la Collioure.

Annie e aici, pe peronul gării-miniatură din Collioure. Simplă, deja bronzată, într-o rochie de plajă albă, descoperindu-i umerii aurii, cu acea mină odihnită pe care atît de bine știa să o cîștige în numai cîteva zile de vacanță.

Coboară amîndoi spre malul mării. Îi e greu să-și potrivească pasul cu cel domol al tinerei femei. Recunoaște fiecare vitrină, fiecare terasă, fiecare chip, fiecare dreptunghi de umbră în care fișiie o perdea de mărgele. Ghicește la capătul coridoarelor seninătatea curților de tip spaniol. Îi este poftă de scoici, de *bouillabaisse* [1] de *paella* [2], îi este foame de mare, de luntre, de soare mîngîind pielea și de Annie.

Annie îl privi, atît de placidă, nespus de placidă, pe omul acesta înfierbîntat și nervos pe care orașul i-l restituia și pe care războiul avea să i-l ia și spuse, cu o ușoară inflexiune de ironie în glas :

— Ești îndrăgostit ?

François pierduse totul. Comportarea Anniei, tihna ei într-o viață mai mult fizică, vechea ei încetineală îl convinseră curînd că această reflexie dezinvoltă nu era de loc un accident. Annie nu se ridica la înălțimea dramei. O simțea departe de el. Și proiectul său romantic de scurtă fericire în ciuda destinului... — „Încă o clipă de fericire..." fusese sfărîmată de prezența unei partenere care n-avea chef să participe la joc.

Cu toate acestea, profitară la maximum de această vacanță a destinului și ea nu fu într-adevăr stricată decît pentru el, din cauza aripilor ce-i fuseseră tăiate. Drama dragostei lor era că Annie îl iubea, dar nu cum trebuia, iar el la fel. Adesea ea îi reproșase o lipsă de

[1] *Mîncare provensală făcută din pește fiert în apă sau vin alb, cu usturoi, tomate etc.*

[2] *Mîncare spaniolă, un fel de pilaf de orez cu carne, pește, crustacee și legume felurite.*

tandrețe, lucru frecvent la un tînăr, iar el, o lipsă de simplitate, de camaraderie în dragoste. Așa că jucaseră, fără să știe, un vodevil prost. Căci, în mod excepțional, la Collioure, el mersese și o copleșise cu o tandrețe pe care ea o găsise atît de excesivă, încît o judecase, dacă nu teatrală, cel puțin suspectă, pe cînd ea își făcea, pentru a se apropia de el, mișcarea inversă, a unei simple camaraderii de vacanță, alcătuită din bucurii trupești și apă sărată. Trist joc de-a v-ați ascunselea !

Rulotele unui circ în trecere străluceau în toată splendoarea lor colorată, pe fundalul mării. François făcea puțină pictură, pictură de amator. Annie tricota. O familie de țigani se tînguia zgomotos. Văzură un pescar tînăr și un nomad plecînd împreună, cu traistele pline și smulgîndu-se în mod teatral de colibă și de rulotă. François încetă să picteze și Annie să tricoteze. Se lipi de el. Era gravă și o întrebare mută i se citea în ochi. El minți.

— Cheamă niște înmatriculați. Ca'n septembrie.

Stătură unul lîngă altul, umăr lîngă umăr.

Atunci se apropie de ei un bătrîn cu pielea cărămizie și părul alb. Îi privi îndelung. François continuă să picteze și ea să tricoteze. În sfîrșit, bătrînul rosti, cu un puternic accent catalan, această frază profetică :

— Voi ! Da, voi ! Dacă voi simțeți războiul, atunci jos pacea !

Soubeyrac luă mîna Anniei în mîna sa. Nici o cută nu încrețea apa mării și un pescăruș uriaș, suspendat parcă în aerul cald, plana deasupra umbrei lui.

Maiorul Watrin se trezise. Privirea i se oprise pe hîrtiile căzute din buzunarul lui Soubeyrac. François văzu ce anume reținuse atenția maiorului : erau paginile vechii reviste ilustrate, *Miroir du Monde*, pe care le adunase din băcănie, cu intenția de a i le arăta lui El Medico. Ele recompuneau în fotografii îngălbenite, victoria din 1918 și defilarea vitejilor pe sub Arcul de Triumf. Se apropie de maiorul ce sta nemișcat. Se uitară amîndoi la poze : armată istovită, mustăți mari, mantale lungi, generali hieratici, căpitani săltînd în șa, fa-

nioane, drapele, gulere scrobite, haine ajustate, pălării tari în rîndurile mulțimii.

Watrin se răsuci cu totul și se ridică.

Urmă o foarte lungă tăcere.

Apoi spuse, stînd cu spatele :

— În ce privește mutarea lui Poivre, Soubeyrac...

— Domnule maior ?

— E de prisos.

— Dar, domnule maior, ați... ați hotărît chiar dumneavoastră.

Maiorul își drese glasul, apoi continuă :

— Nu ți-am făgăduit că Poivre nu va fi ucis.

Dinspre Biermes se auzi din nou cîntecul scurt al armelor automate.

— N-am nevoie de dumneata mai devreme de o oră, mai spuse Watrin.

Watrin se întoarse. Pe chipul său nu se putea citi nici o urmă de emoție. Îl văzu pe Soubeyrac echipîndu-se, strîngîndu-și centura și punînd tocul revolverului în așa fel, încît să nu-l mai rănească la șold.Tînărul ofițer deschise tocul, scoase arma, se uită la ea, îi întoarse butoiașul, o vîrî la loc, fără să scoată o vorbă, salută și ieși.

François relua drumul de dimineață, pe o noapte aproape la fel de neagră. Trecu din nou în insulă cu bacul. Secția lui nu se mișcase. Poivre nu murise decît cu două ore înainte de sosirea lui. Sergentul Baudouin, vameșul, îi povesti întîmplarea, în fața trupei. Niște *mineri* pisaseră dîmbul pe care rezistau. Poivre fusese doborît încă de la primele explozii, lovit la cap. Făcuse dovada unei mari nepăsări, nevrînd să se aplece, să se culce la pămînt, să se tîrască, impulsiv ca un băiețel, dezarmînd pe șefi cu privirea-i candidă. Ceilalți de departe, l-au văzut prăbușindu-se. Bombardamentul continua. Nici vorbă nu putea fi să se ducă în ajutorul lui. Trebuia să fi fost zece dimineața, iar Poivre era cu sergentul-șef. Boucheux fusese acela care strigase că Poivre a murit. N-au putut face îndată apel la brancardieri. Cu cea mai mare greutate au evacuat trei răniți, în cursul

serii. Abia la căderea nopții auzi Baudouin un horcăit venind dinspre locul în care căzuse Poivre. Poivre mai trăia ! Dar, din păcate, nu mai era nimic de făcut. Poivre a mai horcăit încă două ore.

Acum Poivre nu mai suferea.

Soubeyrac luă mîna lui Poivre. Era țeapănă și înghețată. Lîngă verighetă văzu un inel de aluminiu. Poivre însuși îl fasonase. La lumina slabă a lanternei camuflate, Soubeyrac văzu același inel pe propriul lui deget. Cele două inele fuseseră decupate de Poivre din rămășițele unui avion căzut în martie, avionul asului englez Cobber. Le fasonase cu pila briceagului său elvețian. Și îi spusese atunci locotenentului :

— O să fac unu' și pentru nevastă-mea.

François scoase încet verigheta și inelul de aluminiu din degetul mortului, le legă cu o sfoară și le puse în portofelul lui, cu intenția de a le destina soției lui Poivre.

Poivre ! Ordonanța fusese cel mai bun prieten al său, în ciuda gradelor și a castelor. Degeaba zăcea trupul lîngă el, François nu-l vedea mort, ci viu, așa cum era la cantonamentele de odihnă și apoi la Volmerange, drăguț și îndatoritor cu lorenii care regăseau în el pe blondul cu ochi albaștri al visurilor lor.

În a treia lună de război fuseseră cantonați lîngă Valenciennes. Soldații erau nervoși, pentru că se aflau aproape de casă, iar permisiile fuseseră suprimate. În duminica aceea, Poivre se stăpini cu mare greutate și hoinări toată ziua, de la „castelul de sus“ la „castelul de jos“, prin cîmpurile de sfeclă și lucernă, prin livezi. Iar seara era o seară frumoasă de toamnă, el veni la Soubeyrac în grădina unde ofițerul vorbea despre artă cu căpitanul. Poivre ținea în mînă un măr uriaș.

În gestul acesta de dăruire, mărul vorbea în rotunjimea lui roșie, în plinătatea lui flamandă.

— Mi-era dor de nevastă-mea și de băiețel ; atunci m-am dus să culeg cel mai mare măr pentru 'mnea-voastră, ca să-mi mai mut gîndurile de la ei.

Poivre stătea în picioare în livada bogată, în fața căpitanului și a lui Soubeyrac. Soarele desena sulițe de

umbră pe uniforma lui săracă și s-ar fi zis că omul avea să înceapă să vorbească păsărilor.

Soubeyrac privi mortul și strînse din dinți, ca să nu izbucnească în hohote de plîns.

VI

Cînd intră în cărămidărie, în nădejdea că va putea uita în somn de morți și de vii, tînărul ofițer găsi pe maior și pe Căpitanul Imaterial în tovărășia adjutantului de batalion și a unui secretar. Lumina crudă a lămpii îi contura ca pe niște sfinți de lemn, strînși în uniformele ale căror aurării șterse luceau slab. Chipurile lor erau grave.

— A, zise Watrin, vino încoace, Soubeyrac ! Au venit ordine de la regiment. Poți să pleci, Gondamini, te va înlocui Soubeyrac. Ia schița.

Soubeyrac dădu ascultare. Detesta schițele astea. Și creioanele colorate. Birocrație a morții. Dușmanul era însemnat cu roșu, prin săgeți care indicau direcția presiunii.

— Bun, la stînga, atacul *boșilor* se manifestă în direcția Château-Porcien, Avançon, Tagnon, da, cu incursiuni prin pădurea Cervelles și prin pădurea Boucher. Compania lui Cavatini se află în contact cu inamicul pe partea stîngă.

— Cu inamicul. Dar... batalionul lui Eyquem !

— Batalionul lui Eyquem s-a repliat din ordin spre Tagnon și Le Châtelet.

— Dar mai la stînga, divizia de stînga !

— Nu... nu știu. Nu știu nimic mai mult.

Maiorul lăsă ochii în jos ; pe hartă, arătătorul lui desenă linia care jalona pătrunderea germană. Château-Porcien, Avançon, Le Châtelet...

— Retorne, murmură el.

Era un rîu mic care curgea paralel cu rîul Aisne, la zece kilometri în spatele lor.

Impresia de goliciune oferită de partea stîngă, aidoma unui şold ameninţat de o lance, impresie pe care o resimţise deja atît de dureros, acea ameţeală irezistibilă şi fizică în acelaşi timp, acea chemare a hăului îl cuprinse din nou pe Soubeyrac. „Asta-i din Pascal", gîndi el. Această întoarcere la profesie îl făcu să zîmbească amar.

Orienta săgeata presiunii germane spre punctele de sprijin ale batalionului, cînd Watrin interveni :

— Nu. Nu în direcţia aceasta, săgeata. Spre sud. Direct spre sud. *Exact ca şi cum noi n-am exista.*

— Deci, zise locotenentul, ne depăşesc pe stînga ?

— Da, încuviinţă maiorul.

Bătrînul repetă, cu un aer concentrat :

— „Fiecare sat trebuie să constituie un punct de sprijin închis. Fiecare element depăşit de blindatele inamice trebuie neapărat să continue să reziste şi să-şi asigure îndeplinirea misiunii... Dacă, deci, barajul infanteriei noastre rămîne solid şi valabil după trecerea carelor adverse, acestea vor fi pierdut cu siguranţă partida". E limpede ! Iată de ce primesc ordin de la regiment să fac *faţă la vest.*

— La vest !

Acest ordin uluitor preciza îndeajuns de bine situaţia ! În felul acesta, cîteva batalioane, un regiment, o divizie se puteau topi ca o bucăţică de zahăr într-un pahar cu apă, puteau dispărea, înghiţite într-o singură zi de luptă !

— A face faţă la vest, spuse Watrin, asta mai înseamnă şi a părăsi cărămidăria. E imposibil ca punctul de comandă să rămînă pe noul aliniament. Ne vom instala în pădurea Joyeux, la Corne Nord, ca să putem face în bune condiţii observarea. Vei pleca îndată ce vei fi gata.

— Am înţeles, domnule maior.

Oamenii se obişnuiseră acolo, la fabrica de cărămidă, şi schimbarea unei poziţii fortificate natural, instalarea în chiar sînul naturii, nu prea li se părea grozavă. Să părăsească adăpostul cuptoarelor era chiar mai demoralizant pentru ei decît să afle că batalionul făcea de aci înainte faţă la vest, apărat doar la nord de o companie dispersată pe tren. François se simţi ca acel crustaceu pe

care copiii din Collioure îl înfig în vîrful undiței în chip de momeală : înarmați, dar cu pîntecele descoperit.

Două ore mai tîrziu, secția de comandament ocupa Corne Nord. Străjile instalate de locotenent nu vedeau nici pînă la zece metri. Totul se mișca : tufișurile, copacii, cutele terenului. Soubeyrac străpungea noaptea, cu ochii dilatați, noaptea începuturilor lumii.

În cursul deplasării, pe porțiunile înalte ale terenului, văzură în depărtare arzînd satele din valea Aisnei, satele Rethel, Sault, Acy. O șură îndepărtată devenise, în bătaia vîntului, jăratec. Din cînd în cînd, ca să nu-l prindă somnul, ofițerul vorbea, vorbea încet. Glasuri înăbușite îi răspundeau. Se auzeau zumzet de avioane în depărtare și țîrîit de greier în lanurile de grîu. Unii dormeau. Alții săpau un adăpost și blestemau rădăcinile. De jur împrejurul lor era un foc de artificii estompat de rachetele multicolore care dansau, își făceau semn, dădeau în vileag pe cei hăituiți. Se simțeau inamici trecînd pe aproape, șoapte în limbă străină, țipete de cucuvea, de răpitoare, țipete trucate firește.

Către ora unu și treizeci, Soubeyrac auzi un zgomot. Apoi, departe, vocea gravă și liniștită a maiorului. Șeful nu-i apăru decît cînd fu foarte aproape. O umbră în întuneric.

Watrin ordonă încetarea lucrărilor de săpare a adăpostului. Se întinse pe pămînt, la rădăcina unui copac și adormi aproape imediat. Soubeyrac se duse la străjile lui, îl trezi pe Lebourg, sergentul-observator, care-l înlocui, iar el se înfășură în pătură. Se făcu una cu pămîntul. Deodată se ridică, cu ochii dilatați. Noaptea era tot atît de densă. O voce șoptea :

— Uitați-i acolo, domnule locotenent. În fața pădurii. E un boschet. Înaintează.

Auzea glasul lui Lebourg ca prin vis. Sergentul îl ajută pe locotenent să se ridice, arătîndu-i partea de est. Se dezlănțuise acolo un joc sîngeros de-a baba-oarba.

Soubeyrac scoase revolverul. Își holba ochii, ca să străpungă bezna. Ajunseră pînă la marginea pădurii Joyeux. În fața lor totul dansa, ușor. Boschetele înaintau și se retrăgeau pe fondul nedeslușit al cîmpiei. Se au-

zeau voci guturale. Două țipete de cucuveca, apoi o tăcere amenințătoare. De la dreapta la stînga trecu o umbră, la zece pași poate. Soubeyrac trase, și revolverul era să-i sară din mînă. O voce strigă :

— Eu sînt, domnule locotenent, eu sînt. Nu trageți.

Omul se prăbuși lîngă el, gîfîind. Recunoscu pe Philippon, unul dintre cei doi flăcăi salvați de la „alișveriș". Asupra lui trăsese Soubeyrac.

— Ești atins ? îl întrebă înspăimîntat.

— Nu, răspunse soldatul.

— De ce-ai dat buzna peste noi ? Te-am luat drept un mamut ! Ce dracu' făceai în afara pădurii ?...

— Domnule locotenent, m-am dus să mă ușurez... Eram pe terminate, cînd am văzut doi... Erau foarte aproape, la cîțiva metri. Am strigat...

Război de o sută de ori nebun ! Fără a mai pune la socoteală caraghioslîcul omului care ziua caută pădurea pentru nevoile sale firești, iar noaptea fuge de ea ! Soubeyrac pufni nervos. Își închipui soldatul trăgîndu-și pantalonii, întrerupt, luînd repede centironul și strigînd... Ce caraghioslîc !

La postul de comandă mai erau cîteva grenade defensive. Un telefonist avea una, dar nu știa s-o folosească. Soubeyrac o amorsă, o aruncă spre tufișul indicat de Philippon și strigă : „Culcați-vă". Explozia fu enormă, mult prea mare pentru o simplă grenadă. Se auzi țipătul unei păsări de noapte care slăbi în intensitate și un zgomot deslușit de frunze mișcate. Era oare un om ? Se zice că lupii, ca și noaptea, înaintează întotdeauna de la est la vest...

Sosi Watrin :

— Ce este ?

— La drept vorbind, nu prea știu, domnule maior. Mișca ceva, cam la treizeci de pași. Am tras. Acel ceva s-a jelit. Ascultați.

Țipătul accla de pasăre se auzi din nou, mai departe, coborînd de la foarte ascuțit la grav.

— Nu știu dacă era cîine sau om, domnule maior, mă duc acolo.

— Nu. Rămîi aici ! Fiți vigilenți, copii !

Batalionul, smuls de la adăpostul ruinelor, viteazul batalion opunea rezistența unui taur pe jumătate doborît, care se clatină pe picioare, se învîrteşte în toatè părțile, încă mai amenință cu coarnele, dar care se întreabă de unde-i vine moartea.

La ziuă François se deşteptă. Îşi simțea gura coclită, avea poftă de o cană cu cafea. Totul era liniştit. Se duse spre tufişul în care se materializase primejdia nopții. Găsi acolo schije ale grenadei lui şi o grenadă de mînă germană, abandonată. Nu, nu cu un animal avuseseră de-a face în urmă cu cîteva ceasuri.

Mai avea puțină pîine. Tăie o felie subțire, deschise o cutie de sardele şi mîncă. Oamenii se dezmorțeau. Înghițea greu sardelele, iar limba parcă i se umfla în gură.

Soubeyrac începu să caute în mărăcini ceea ce urmărea. Curînd găsi un pîrîiaş şi, cu bustul gol, se spălă meticulos. Îi mai rămăsese un săpun aproape întreg. Peste cît timp va putea să-şi găsească oare rezervele, în lada de campanie, la Juniville ? Apa era rece. Obrazul îl înțepa ; de trei zile nu se bărbierise. Printre golurile crengilor şi ale plantelor se vedea galbenul grîului mărunt, întinzîndu-se cît vedeai cu ochii, contrastînd cu verdele frunzişului, iar ciocîrliile se înălțau spre cer. Soarele era deja puternic, nici urmă de ceață. François se bărbieri, folosind o oglindă de buzunar înfiptă în scoarța unui stejar. O ghionoaie rînjea şi bătea cu ciocul. François se întoarse. Maiorul îi răspunse la salut cu un zîmbet scurt, ce se pierdu în neschimbatele lui mustăți.

— Unde ai găsit apă să te bărbiereşti, şmechere afurisit ? întrebă el.

Asta-i plăcea.

Către ora şase şi treizeci deslușiră zgomote specifice luptei de infanterie. Era aproape de necrezut. *Vencau din sud, sud-vest*, din direcția Châtelet-sur-Retourne, la zece kilometri. Bătălia avea să fie înverşunată acolo, toată ziua, contrastînd cu liniştea din noul sector, curînd tulburată de un bîzîit înăbuşit ce plutea în aer ca un nor de insecte îndepărtate.

Toropeala moleşea bravul batalion. Ofițerul adjunct se aştepta ca maiorul să-şi înmulțească ordinele, fie ele

utile ori inutile : să se sape gropi individuale, amplasamente de tragere, să se numere muniţiile, să se verifice armele. Dar nu. Watrin se spălă, se bărbieri, studie terenul cu binoclul, reperînd atent toate punctele vizibile, partea de sus a unei mori de vînt, un horn, o pădure tărcată, de mesteceni şi brazi. De la Corne Nord din pădurea Joyeux se mai zăreau înălţimile Rethel-ului şi ale cimitirului, dar spre dreapta. Binoclul îi îngădui să-i vadă pe nemţii care se agitau în jurul unor camioane. Încărcau, descărcau, apoi o luau de la început cu alt camion.

Soubeyrac se duse să vadă E.R.17, care nu mai funcţiona deloc.

În sfîrşit, se adînci în observarea a ceea ce se petrecea la sud, la extrema stîngă, de cînd batalionul virase cu un sfert de întoarcere. Nu, ziua aceasta nu semăna cu cea din ajun ! Era un 10 iunie bogat, care-ţi vorbea de vacanţă. Companiile trimiseseră rapoarte asupra instalării, cereri de alimente şi muniţii, situaţii de efective. Comandantul batalionului citise şi studiase el însuşi totul. Către ora zece dimineaţa, în afară de bătălia care continua la vest şi la sud şi care se apropiase sensibil, căldura devenise copleşitoare. Nu mai aveau decît să aştepte instrucţiunile regimentului, care nu mai dăduse semn de viaţă de la ordinul de plecare.

Totuşi maiorul trimisese deja doi agenţi de legătură la regiment, la Perthes, sat aflat la patru kilometri depărtare. Făceau aproximativ două ore, dus şi întors. Încă nimic. Watrin vorbea din ce în ce mai puţin.

Mai trecu o oră. Oamenii mîncară ceea ce aduseseră din Sault şi băură apă îndulcită cu zahăr. Soubeyrac regretă *Familistère*- ul de la Sault-les-Rethel. Prea tîrziu. Acum era probabil ocupat de nemţi.

Către ora treisprezece şi treizeci se produse o schimbare. Lupta de infanterie se apropiase. Din satul Tagnon ea putea fi auzită, tot la sud — sud-vest, către poziţiile de curînd ocupate de batalionul repliat al lui Eyquem. Se mai părea — dar cum puteai să judeci numai după zgomot — că bătălia se apropia de Neuflize, în plin sud de data aceasta. Şi mereu, mereu, huruitul îndepărtat al motoarelor...

Soubeyrac cercetă cu binoclul în direcţia satului Perthes, de-a lungul lizierei pădurii Joyeux, ale cărei dimensiuni descrescuscră o dată cu ivirea zorilor. Se întoarse. Reperase balonaşe de fum spre Perthes. Maiorul, taciturn, lăsa capul în jos : patru agenţi de legătură trimişi pe rînd, în cursul dimineţii, nu se întorseseră.

— Domnule maior, spuse Soubeyrac, pe care inactivitatea începea să-l înfurie, cu mă duc acolo.

Soubeyrac era responsabil cu legăturile. Telefonul era doar o amintire, E.R.17 doar o cutie mare de conserve ; agenţii de legătură se topeau. Va plăti el asta, cu fiinţa lui.

Watrin şedea pe un butuc, nepăsător, şi ochii lui albaştri erau aproape lipsiţi de expresie. Soarele puternic din ultimele zile îi tăbăcise pielea. „Doamne, Dumnezeule, gîndi Soubeyrac, oare ce are ? Parcă i s-ar fi făcut o injecţie !“ Aspru, de lemn, de tablă, maiorul nostru ! Îşi ridică faţa masînd-o încet cu amîndouă mîinile şi spuse :

— Te-ai născut cu douăzeci de ani prea tîrziu, Soubeyrac !

Soubeyrac nu înţelese.

— Dacă cumva n-am trăit cu douăzeci de ani prea mult, reluă Watrin.

— Domnule maior...

— Da, poţi să încerci să faci joncţiunea cu Perthes.

— Aveţi o hîrtie, domnule maior ?

— Inutil. Aprovizionare cu alimente şi muniţii. Şi ordine. Mîncare, muniţii şi ordine. Înştiinţez pe a treia să te urmărească prin foc cu o puşcă-mitralieră.

François îşi potrivi casca pe care în cursul dimineţii o înlocuise cu boneta, strînse cureaua sub bărbie, îşi vîrî cazmaua, uitată în ajun, prin centură, de-a lungul şoldului, şi se îndreptă spre marginea pădurii.

La liziera sudică, Soubeyrac privi spre Perthes care nu se vedea, dar care era semnalat de o coloană de fum. Ieşi din pădure alergînd şi făcu vreo treizeci de paşi sub soarele arzător, hărţuit pe de o parte de ruşinea militară pe care o resimţea deplasîndu-se în acest fel, în picioare, în teren bătut de inamic, pe de alta de ru-

ființa umană de a fi silit să meargă în patru labe. Frămîntarea se soldă printr-un compromis : adoptă un mers îndoit, destul de obositor, pînă ce atinse liziera unui lan de grîu.

Pentru a diminua șansele de a fi interceptat, François hotărîse să nu se ducă direct la Perthes, ci să ocolească descriind un unghi drept : să treacă prin cota 145, punctul cel mai înalt din sector, să meargă și mai departe la est pînă la moara de vînt și numai de acolo să se abată în unghi drept spre sud-sud-vest pentru a intra în Perthes, prin marginea de est a satului. Lua deci înălțime și vedea grîul culcîndu-se în valuri la cea mai mică adiere de vînt. Era frumoasă această Champagne de culoarea șampaniei. Grîul era smălțat de albăstrele și de maci, ca o rochie țărănească, iar între lanuri pămîntul, luminos, apărea aproape alb. DeslușI bine de tot satul Perthes în acest peisaj imens. Mai multe incendii stîrniseră fum. „Dacă rămînem, gîndi el, aici trebuie să-mi instalez observatorul". Spre sud, alte incendii își scuipau fumul negru. Încercă să se repereze pe hartă, însă nu consideră exactă observația : Neuflize, Alincourt și Juniville, unde se afla lada lui de campanie, ardeau, în plin sud, așa încît el se afla în centrul unei bucle largi, dar aproape complete !

Respiră adînc cînd auzi mici șuierături pe deasupra capului. Se culcă. Se ridică și șuierăturile începură din nou. Auzi după aceea focuri de armă. Nemții trăgeau probabil de departe, căci nu reușea să repereze flăcările de la gura țevilor.

Hotărî să părăsească cota 145 și să se afunde în lanul de grîu. Începu să se tîrască. Moara de vînt apărea la aproximativ o mie cinci sute de metri, ca o insectă uriașă. François se întîlnise deja cu frica și învățase cum să se poarte cu ea. Pentru moment, ea nu era prezentă. Totul părea mai curînd un joc prelungit al adolescenței. Se întreba pînă la ce punct va putea inamicul să-i urmărească dîra în grîu. Se opri o clipă, lîngă un mac catifelat, și-l culese. Aruncă o privire în direcția pădurii Joyeux, dar pădurea era mascată. O rafală îi salută prezența capului, cînd ieși la suprafață. Constituia probabil o miniatură mișcătoare, amuzantă în fond, în

cătarea armei inamicului. Mai rău era însă că rafala venea de data aceasta din stînga. Era prins între două focuri. Casca îl frigea. Din cînd în cînd, zărea, în depărtare, marea, aproape transparentă. Se strecura prin grîu, dar vara fusese secetoasă şi lanul nu era prea înalt. Răpăi o rafală, o rafală de puşcă-mitralieră, mai sonoră, mai lentă. Compania a treia ţinea la respect mitraliera germană. Se ridică, înaintă în salturi, mai întîi scurte, de vreo cincisprezece metri, apoi lungi, foarte lungi. Nemţii îl abandonaseră, pentru a răspunde puştii-mitralieră. Alunecă într-o cută a terenului, la limita dintre două cîmpuri, unul de grîu şi o păşune, şi întinse pasul. Moara se apropiase. Recunoscu sfărîmăturile unui avion de recunoaştere german, doborît în urmă cu două zile.

Părăsise grîul şi se tîra printr-o păşune neîngrijită, foarte săracă, năpădită de muşuroaie de cîrtiţe. Abandonase pasul de cursă, abia îşi mai trăgea sufletul ; sudoarea şiroia sub braţ, sub cască, în cutele gîtului. Situaţia lui se înrăutăţise din nou : trebuia să străbată încă vreo sută de metri în contrapantă, iar inamicul părea să se fi apropiat, căci gloanţele începură iarăşi să ţiuie. Intervenţia puştii-mitralieră de la a treia era de-acum înainte ineficace. Pămîntul era jupuit, pătat de cruste mari, albe, iar focurile de armă izolate, mult mai apropiate, stîrneau în văzduh balonaşe de praf alburii. Se tîrî, lipindu-se cît mai strîns de pămînt. Tirul se regla, hăituindu-l. Luminiţa roşie care trebuia să-l ucidă întîrzia. Deodată se simţi înţepenit, cu răsuflarea tăiată, cu inima bătîndu-i puternic în colivia coastelor. Niciodată n-o să poată străbate cei optzeci de metri care-i mai rămăseseră. Dacă se prefăcea mort, nemţii aveau să înceteze să tragă. Da. Dar atunci nimic nu-i va împiedica să vină să-l culeagă. Ideea aceasta îl biciui parcă. Se tîrî din nou. Tresări : o piatră îi lovise casca. Atunci se ridică şi sări spre o pădure albită de căldură, lîngă moara care se învîrtea majestuos pe cerul albastru. În faţa lui ţîşniră rafale de arme automate. Îşi văzu mai departe de drum. Nu ştia dacă gloanţele vin de la ai lui sau de la duşman. Asta nu mai avea importanţă.

Moara deveni imensă deasupra capului său. Sări, se împiedică de rădăcini, se prăvăli într-o groapă şi strivi rămurişul care trosni sec sub burta lui. Cu pieptul pe crengile sfărîmate, cu ochii închişi, înţepat de sudoarea acidă, cu inima bătînd să-i iasă din piept, se simţi cuprins de nişte mîini. Îl prinseseră...

— Dom' locotinent, dom' locotinent, ia te uită !

Trei soldaţi de la regiment îl ridicau făcînd haz. Ei erau aceia care răspunseseră nemţilor cu puşca-mitralieră. Arma, aflată la douăzeci de metri, mai fumega încă. François îşi scoase casca. Aerul îi răcori fruntea. Un flăcău îi întinse bidonul ; bău. Bău vin, un vin foarte tare. Se înecă. Înapoie flăcăului bidonul. Era o namilă cu urechi clăpăuge, roşcovan, cu gura ca o despicătură de la o ureche la alta.

— Eşti din batalionul lui Soulas ? întrebă el.

Presupunerea era firească ; batalionul lui Soulas rămăsese în poziţia a doua şi apăra satul Perthes.

— Nu, dom' locotinent. Noi sîntem din batalionul doi. Venim de-acolo. Şi arătă spre vest.

Soubeyrac îşi trecu mîna peste frunte ; era udă.

— Stai, stai, spuse el, batalionul lui Eyquem. Nu se poate. Batalionul lui Eyquem e la stînga, pădurea Cervelle, pădurea Boucher şi Tagnon, în faţa satului Perthes ! La zece kilometri de aici !

— Ba, da, dom' locotinent. Sîntem o grupă şi jumătate. Avem amplasamentele în tunelul de la Tagnon. Nemţii ne-au atacat pe la sud. Se vedeau tancurile lor trecînd spre Tagnon şi Perthes...

Tancurile lor ? Asta era deci zgomotul acela infernal de motor pe care-l auzise.

— Maiorul Eyquem a hotărît să ajungă la Perthes. Am ieşit din tunel, însă nu toţi. Eu am fost blocat pe marginea şoselei Sault-Tagnon. Nemţii coborau de la Rethel în camioane... Am fost prins...

— Ai fost prins ?

— Nemţii m-au pus să duc o ladă cu muniţii. Un glonte a omorît un soldat neamţ lîngă mine şi ofiţerul boş vroia să iau arma şi să trag într-ai noştri. Am refuzat. Mi-a pus revolverul în spate şi m-a obligat să

înaintez așa pe șosea. Pe urmă a fost încăierarea. M-am ascuns după un pom. Ei au trecut. Eu am regăsit băieții, asta-i tot.

— Dar restul batalionului lui Eyquem ?

— Da, făcu flăcăul, cu un gest mare, vag. Domnul sergent...

Era printre ei un sergent ; timid. Acesta salută.

— Domnul sergent vrea să ne ducem la punctul de comandă al regimentului. Nu se poate.

— Cum, zise Soubeyrac, nu se poate ?

— Nu, spuse soldatul față de sergentul tot tăcut, nu se poate... Veniți să vedeți, domnule locotenent !

Înaintară toți trei în umbra răcoroasă. Ceilalți rămaseră lungiți în iarbă. Se apropiară de margine. Și Soubeyrac avea să-și amintească întotdeauna de cele ce văzuse atunci :

La trei sute de metri în fața lor, pe șoseaua Biermes-Juniville, defila o coloană motorizată germană, complet camuflată cu frunze, cu motocicliștii purtînd glugi din pînză impregnată cu ulei. Cobora în direcția Juniville.

Țărmurile Aisnei, apărate în ajun de viteazul batalion, orientat cu fața spre nord, constituia prima latură, de aproximativ cinci kilometri, a unui dreptunghi strîmb a cărui a doua latură, cu fața spre apus, ceva mai lungă, ocupa șoseaua Rethel-Reims, de la podul din Sault pînă la pădurea Cervelle. A treia latură pleca de la șoseaua din Reims, trecea prin Perthes-ul în flăcări și ajungea la șoseaua Biermes-Juniville, cu fața la sud. Iar coloana germană care defila spre Juniville astupa a patra latură !

Bravul batalion era încercuit.

Era ora șaisprezece și treizeci. La Perthes, la doi kilometri, casele erau înghițite de flăcări, tancurile huruiau, armele automate făceau ravagii. Punctul de comandă al regimentului era și el încercuit.

Ce bine era în pădurice, unde mai era și un drăguț de ochi de apă, tivit cu nuferi ! Soldații povesteau bătălia din tunel. Voiau să-l păstreze pe locotenentul acesta cu ei. Și ce trebuiau să facă ? Să rămînă pe loc ?

— Nu, zise Soubeyrac. Vă veţi duce la noapte la punctul de comandă al primului batalion.

Era de prisos să rişte pielea mai multor oameni. El avea să se ducă la punctul de comandă al lui Watrin. Fără să-i pese de pericol, o tăie de data aceasta drept spre vest, spre pădurea Joyeux.

Spre marea lui uimire fu luat în primire de nemţi abia după cîteva sute de metri înainte de sosire. Nemţii trăgeau de departe şi fără îndîrjire. Continuă. O clipă, simţi ca o lovitură, căzu, se ridică şi plecă mai departe. Ajunse la locul denumit Corne Sud al pădurii Joyeux. gîfîind.

Maiorul se afla în faţa lui. Soubeyrac se clătină. Lumea din juru-i căpăta o strălucire orbitoare. Duse maşinal mîna la umăr, nimeri cu surprindere într-o gaură din stofă, îşi trase mîna şi o văzu plină de sînge. Maiorul îl luă de braţ :

— Dumnezeule, de unde vii, dragul meu, de unde vii ?

Soubeyrac îl vedea ca printr-o ceaţă pe maior, şi maiorul avea un zîmbet bun, trist. Explică repede cele ce văzuse. Ceaţa devenea tot mai deasă. I se păru că maiorul se îndepărtează în linie oblică, urcînd în văzduh. Soubeyrac se simţi culcat pe iarbă.

El Medico îi dădu să bea. François se gîndi cu umor că trebuia să semene cu un personaj din cartea *Dernières Cartouches* a lui Alphonse de Neuville. Tuşi. Recunoscu rachiul de prune, mai făcu un efort să glumească şi leşină.

VII

Cînd Capimul reveni puţin după aceea la postul de comandă din pădurea Joyeux, era însoţit de un căpitan de vînători, un bărbat mic şi vioi, un fante, neatins de fel de toată catastrofa asta, care îşi începea aproape toate frazele cu : „Închipuiţi-vă că...“

— Închipuiţi-vă că, iată, sosesc Friţii ! Aşa ! Şi ne năpădesc din toate părţile ! Închipuiţi-vă atunci că eram

prizonieri de-a binelea ! Dar eu n-aveam chef să fiu prizonier. Atunci i-am lăsat acolo și am plecat. Da, era o gaură în plasă, închipuiți-vă.

Limbuția exasperantă a acestui omuleț îl trezi pe Soubeyrac. Se simțea într-o stare jalnică, așa înfășurat în vată. Umărul îl înjunghia. Duse mîna acolo, dar dădu de pansament. N-avea temperatură, cel puțin așa i se părea. Se simțea, cu toate acestea, prea ușor, nu-și simțea greutatea trupului apăsînd pămîntul. Revăzu plimbarea sub mitraliere și-l cuprinse o frică retrospectivă, care-i transmise un fior prelung și rece de-a lungul șirei spinării. Îl auzea din ce în ce mai clar pe vînător :

— Închipuiți-vă, domnule maior, că batalionul nostru se afla pe poziție, în dreapta Biermes-ului...

Era vorba de vînătorii de la dreapta, de cei care rezistau în sectorul vecin după regiment.

— ...Primisem tocmai ordinul de repliere, cînd au pus mîna pe noi. Uite așa, ca pe niște nătărăi !

Soarele asfințea deasupra pădurii Joyeux și seara, indiferentă, își prezenta spectacolul ei de lumini. Watrin, mîngîiat de o rază de soare piezișă ce cobora printre frunze, te făcea să te gîndești o clipă la un improbabil tablou, în care impresionismul s-ar fi contopit cu picturа de război. Răspundea doar prin monosilabe micului căpitan agitat. François zîmbi. Îl simțea pe Watrin scos din fire.

— Ai vorbit de un ordin de repliere al diviziei noastre ? spuse în sfîrșit maiorul, adresîndu-se vînătorului.

— Da, răspunse căpitanul. Spre est. Ne repliem în direcția Pauvres și Vouziers. Chiar de la noapte. Ați primit cu siguranță și dumneavoastră același ordin, deoarece pe teren sînteți în stînga noastră.

Maiorul semăna în clipa aceea cu un bloc masiv închipuind chibzuința.

— Ce părere ai ? spuse el, în sfîrșit căpitanului Gondamini.

— E logic, zise Capimul. Pentru noi, estul ar însemna Ménil-Annelles și Pauvres...

— Iartă-mă, căpitane, spuse maiorul, ai văzut dumneata ordinul acela scris ?

— Da, domnule maior. Chiar în mîna comandantului nostru de batalion. Închipuiți-vă că tocmai cînd pregătea executarea...

Dar de data aceasta nu mai continuă, descurajat de aerul aspru al interlocutorului său. Făcu cu ochiul spre Soubeyrac. Privirea vînătorului n-avea nevoie să fie răstălmăcită : „Sărmanul meu amic, nu prea trebuie să fie vesel pentru voi, cu astfel de indivizi !“

— Nu e cu putință, răspunse liniștit Watrin.

Scoase din buzunar ordinul lui Weygand din 5 iunie. Îl copiase el însuși, cu scrierea lui mare, colțuroasă ca și el. Citi :

— „Lupta Franței a început. Este ordin să ne apărăm pozițiile, fără a da un pas înapoi. Ancorați-vă în pămîntul Franței. Nu priviți decît înainte“.

Ridicînd capul, repetă : „Fără a da un pas înapoi“.

Căpitanul cel mic se tot lăsa cînd pe un picior cînd pe celălalt. Watrin continuă :

— „În spate, comandamentul a luat măsuri să vă sprijine“. Asta este. Acum cunoașteți textul. Este în opoziție absolută cu pretinsul dumneavoastră ordin, domnule.

— Domnule maior, nu pot să vă permit ! Sînt în divizie încă de la mobilizare. Închipuiți-vă că am evadat, eu...

— N-am vrut să te jignesc, căpitane, spuse Watrin.

— Totul în această poveste, în care trebuie să privești înainte, spuse El Medico, este să știi unde anume se află acest „înainte“...

Maiorul îl străpunse cu privirea. El Medico schiță o mimică de falsă scuză, și François abia se abținu să nu pufnească în rîs.

Soubeyrac se ridică. Se miră că se poate ține pe picioare. Nu era, probabil, așa de grozavă rana. Cînd toată povestea vînătorilor și a replierii lor va fi lămurită, îl va intreba pe El Medico. Nu departe de ei se auzi deodată un zgomot ciudat. Ai fi zis niște aplauze mari, prelungite. Era un guguștiuc care zbura bătînd din aripi. Soarele cobora. Și era ceasul la care se stropesc grădinile în suburbii.

— Să analizăm lucrurile mai îndeaproape, hotărî maiorul. Batalionul Eyquem nu mai exista la stînga. Biermes, la dreapta, a cedat parțial. Da. Unitățile aflate și mai la dreapta se repliază sau se vor replia. Iar Perthes, spatele, este în flăcări. Deci nu mai exista postul de comandă al regimentului. Împreună cu o coloană motorizată care se strecura pe acolo, în direcția nord-sud. Așa-i, Soubeyrac ?

— Chiar așa, domnule maior.

— Ei bine, asta înseamnă că ai dreptate, căpitane. Nu mi-a sosit ordinul, asta-i tot.

Capimul răsuflă ușurat.

— Căpitanul mai spune, precizâ Gondamini, că niște elemente din regiment i-au spus că regimentul se evacua din Perthes.

De data aceasta Watrin parcă fu izbit direct în obraz de un pumn invizibil. Regimentul se replia, lăsîndu-și batalioanele pe poziții, fără să înștiințeze ! Dar se stăpîni și se întoarse spre vînător.

— Avem timp să plecăm la noapte, spuse Gondamini.

— Nu e vorba de plecare, i-o tăie scurt maiorul.

Apoi, luînd din nou în mînă ordinul lui Weygand :

— Iată singurul ordin pe care l-am primit. Îl execut.

— Dar, spuse Căpitanul Imaterial...

— Asta este hotărîrea mea, precizâ maiorul.

Se duse să se așeze pe iarbă, la rădăcina unui brad. Se rezemă de trunchiul arborelui și închise ochii.

— Domnule maior, reluă vînătorul, cu am să încerc să regăsesc ceea ce a mai rămas din unitatea mea. Am de făcut o mișcare. Nu vă închipuiți că...

Maiorul nu se clinti. Vînătorul se uită la Capim, ridică din umeri, strînse mîna uscată a căpitanului-adjunct, pe cea a lui Soubeyrac, căruia îi aruncă o privire plină de compasiune, și plecă. Cîtva timp îi auziră pașii strivind crengile uscate.

Din cînd în cînd Soubeyrac se uita pe furiș spre Watrin. Acel „dragul meu“ răscolise în sufletul tînărului ofițer un soi de tandrețe față de omul acesta ; descoperise, uluit, că aceasta existase de mult probabil, încă de pe cînd credea cu toată sinceritatea că-l detestă pe ofițerul su-

perior. Ar fi vrut să se ducă să se aşeze alături de el, dar nu îndrăzni.

Soldaţii nu erau deloc vorbăreţi. Patru dintre ei îşi împărţeau ultima cutie de conserve.

— Mă-ntreb cînd o să mîncăm iară pîine, spuse un alt flăcău.

François încercă să glumească. Dar asupra acestora n-avea priză ca asupra „zebrelor" lui. „Dacă o fi să crăpăm, se gîndi el, mi-ar fi fost mai bine cu ei". Avu o pornire de pică împotriva colonelului care-i despărţise, deşi colonelul nu purta răspunderea aceasta şi că nu făcuse altceva decît să dea ascultare el însuşi unor ordine superioare.

Dezamăgit, se duse să-l vadă pe El Medico. Doctorul îi luă pulsul.

— Merge. Ai să faci un pusculeţ de temperatură la noapte, încolo nimic. O zgîrietură mare. În sfîrşit, cîţiva centimetri de carne mai puţin. Încearcă să nu mişti prea mult pansamentul. Ţi-l schimb mîine. Dacă o să mai fiu pe aici...

— De ce ? întrebă cu naivitate Soubeyrac.

— „De ce ?" repetă adjutantul medic, îngînîndu-l în bătaie de joc. Pentru că nu sînt bun s-o fac pe umplutura în Germania Mare.

— Crezi că...

— Ah, ai avut ceva mai multă febră decît mi-am închipuit. Nu-ţi aminteşti că ne-ai adus la cunoştinţă că sîntem încercuiţi ? Rapidă scădere a memoriei. Asta-i clasic, clasic ! Refugiu în uitare. Poftim ia o ţigară... Bătrînul ce face ?

— Stă şi rumegă ordinul lui Weygand...

— Fixînd cu un ochi linia albastră a Ardenilor şi cu celălalt Dunkerque-ul. Sau Le Havre. Sau Bordeaux-ul ! Ce crede el ? Că băieţii or să respingă tancurile germane, azvîrlind în ele cu pietricele ?

— Nu ştiu, zise Soubeyrac, dar n-aş vrea să fiu în pielea lui.

Se aşternu o tăcere lungă. El Medico rosti apoi gînditor :

— Va trebui totuşi să te apuci într-o zi.

Soubeyrac nu înțelese ce voia să spună doctorul. Se simțea fără puteri, obosit. Inteligența și reflexele îi slăbiseră. Se hotărî să doarmă. El Medico mai aruncă o butadă :

— Și nu uita ! Pacea nu ține decît de un fir de păr.

Cînd Soubeyrac se trezi, lîngă copacul unde se afla punctul de comandă, maiorul nu se clintise ; dar acum se aflau încă doi soldați în fața comandantului. Abia se deslușeau. Ai fi zis că sînt două umbre care și-au pierdut stăpînii. Erau doi curieri ai regimentului. Prin ei primise maiorul Watrin ordinul de repliere, care data deja de cîteva ore.

Trebuia studiat itinerarul, trebuiau înștiințați comandanții de companii și ceea ce mai rămăsese din secții, apoi strîns materialul și luată legătura cu ofițerii pierduți pe pozițiile lor schimbate. Era ora două dimineața. În beznă grupuri de oameni înarmați intrau și ieșeau din pădure, se ocărau cu glas scăzut, într-o învălmășeală de înjurături, de bidoane izbite, de drăcuieli rostite în șoaptă. Oamenii se tîrau, unul în spatele celuilalt, ca în parabola orbilor, conduși de cercetași care încercau să deslușească ceva pe busolele cu ace tremurînd ușor. Soldații însoțeau pe subofițeri, cu carabinele în mînă, oricînd gata să cadă peste o patrulă germană, și trebuiau să fie opriți să tragă asupra a ceea ce vedeau mișcîndu-se. Căci totul se mișca ! Avioane de observare inamice semănau parașute luminoase roșii și albe care făceau să plutească peste cîmp plăci largi de ziuă falsă ; de pe sol le răspundeau rachete.

Rămășițele bravului batalion pășeau în noaptea primejdioasă cu un kilometru și jumătate pe oră. Ori de cîte ori vedea trecînd un grup prin fața pădurii Joyeux, Soubeyrac îi întreba pe oameni de unde vin. Erau nu numai din efectivul maiorului Eyquem, ci și rătăciți din divizia a zecea, precum și geniști care atît de prost aruncaseră în aer podul de la Rethel, încît tancurile trecuseră pe acolo toată ziua. În această învălmășeală fantastică și plină de înfrigurare, François interpelă niște mitraliori :

— Unde e Pauphilet ? E cumva în coadă ?

— Nu, e în cap, spuse un soldat.

— Ba nu, domnule locotenent, Pauphilet a murit !

Astfel aflară maiorul Watrin și Soubeyrac de moartea lui Pauphilet, care de cînd comandase plutonul de la Volmerange rîdea silit și care nu mai era foarte sigur pe cîmpul de bătaie că-și va lăsa acolo osînza și nu pielea.

Fusese ucis pe cînd regla el însuși tirul unei mitraliere. Un glonte în cap. Nu suferise. Soldații l-au îngropat chiar în locul acela.

Sublocotenentul Pauphilet, mort pentru Franța. Și omul de la Volmerange murise pentru Franța. Cercul se închisese.

Pe măsură ce oamenii treceau, pierderile se precizau, dezastrul se contura. Nu toate secțiile putură fi ajunse din urmă. Agenții de legătură găsiseră compania întîi complet încercuită, iar a treia nu apăruse încă. Și zorile veneau ! Ce o să se întîmple în toată această învălmășeală cu secția lui François ? În faptul zilei, pe cînd compania a treia începuse tocmai să se angajeze în direcția Menil-Annelles, izbucniră rafale puternice de arme automate germane. Postul de comandă părăsise pădurea Joyeux. Două secții putură să treacă șoseaua Biermes-Juniville (chiar acea pe care, în ajun, François văzuse defilînd o coloană germană) prin sărituri succesive în șanț, însă, cum în acest timp artileria își regla tirul, celelalte două rămaseră țintuite locului.

Astfel regăsi François două grupe ale „zebrelor“ lui, grupa lui Baudouin și pe cea a caporalului Louchet. Grupa lui Cheval nu putuse să iasă din insule. Nu-l mai părăsiră pe François. Sergentul-șef Boucheux fusese rănit la mînă, la ora cinci după-amiază.

— Mîna asta, dom'locotinent, parcă ar fi o floare de mușcată !

Sergentul-șef o luase razna, fugind și urlînd. Soubeyrac și-l închipui ca turbat, înnebunit de spaimă, alergînd peste cîmp, drept înainte, cu mîna ca o mușcată. Locotenentul și sergentul Baudouin schimbară între ei o privire și întoarseră simultan ochii. Înțeleseră astfel că și

unul și celălalt se gîndeau la același lucru despre rana sergentului-șef Boucheux.

Ordinul maiorului reproducea fidel ordinul succint al colonelului și anunța că batalionul va fi culeș pe linia de susținere, la Menil-Annelles, de către vînători. Cînd ajunseră în sat, către ora șapte dimineața, văzură baricade improvizate din căruțe, porți scoase din țîțîni, sîrmă ghimpată desfășurată ; nicăieri însă nici un om. Satul părea mort. Redevenit șef de bandă, în dezordinea aceasta a unităților amestecate, Soubeyrac trimise pe Mathias și pe alți doi să scotocească fermele, le era foame. Nu găsiră decît ceea ce prisosise celor dinaintea lor. Ziua punea într-o lumină brutală rămășițele bravului batalion, aproximativ două sute de oameni, toate unitățile zăpăcite, risipite pe mai mult de doi kilometri.

Șoseaua devenea primejdioasă. Watrin hotărî să se strecoare prin cîmp și dădu ordin ofițerilor să adune în jurul lor ce mai rămăsese din secții. O dată cu venirea zorilor, febra fugii — căci fugă era asta — ceda locul unei sumbre îndărătnicii, de vită rănită care înaintează. Distensia de ligament suferită la Volmerange devenea din nou dureroasă. Soubeyrac își trăgea piciorul. Rana îl durea.

Vanhoenacker îl ajunsese din urmă. Van' ducea o pușcă-mitralieră și un soldat venea după el, cu sacul plin de încărcătoare. Exploziile de grenade, focurile armelor automate reîncepeau, sacadate și apropiate, repercutîndu-se în ecouri sonore în pădurile din vecinătate. Soldații arătau ca niște bandiți. Aproape toți își sacrificaseră raniță și masca de gaze, pentru a se mai ușura. Locotenentul Catelet, care comanda compania de mitraliere, de la plecarea căpitanului Bertuold la divizie, cînd cu mutările, raporta maiorului că era imposibil ca oamenii să mai ducă piesele cu brațele. Așa că sau mitraliorii se cramponau pe loc, trăgînd tot ce le mai rămăsese din muniții asupra celui care va scoate capul pînă ce nemții vor veni să-i culeagă, sau îi va elibera un contraatac, sau aveau să urmeze coloana abandonînd materialul. Nu se pot face douăzeci de kilometri de drum fără mijloace de transport...

De la începutul zilei, la orice întrebare care i se punea, Watrin nu mai răspundea pe loc. Chipul său are o mască inexpresivă ; te întrebai chiar dacă auzea.

— Bine, spuse în sfîrşit maiorul, mă urmezi cu oamenii dumitale, Catelet.

— Şi mitralierele ?

— Luaţi cu voi chiulasele. Vă veţi debarasa de ele peste cîţiva kilometri.

Maiorul Watrin sacrifica materialul de dragul oamenilor.

Pe măsură ce soarele se înălţa şi căldura devenea tot mai apăsătoare, bravul batalion se tîra tot mai încet. Cîteva mine explodară la cîteva sute de paşi şi maiorul hotărî să treacă din nou în pădurile care se întind în această regiune între Champagne şi Ardennes. Soubeyrac şi Vanhoenacker apreciară în gînd resursele de foc. Viteazul batalion era, practic, dezarmat. Acum apăru un nou şi grav neajuns : oamenii întrebau din ce în ce mai des ce se întîmpla şi era cu neputinţă să li se răspundă. Faptul că unităţile, care trebuiau să includă şi efectivul batalionului la Menil-Annelles, erau ele însele în retragere, făcea ca batalionul să fie în aer.

Watrin mergea într-una. Avea în el şi stofă de vînător blestemat. La fiecare oră făcea o pauză. Oamenii aveau tendinţa să se regrupeze prea mult în jurul lui. El îi constrîngea să se îndepărteze. Numărul lor scădea : unii se rătăciseră probabil voit.

Înainte de a intra în pădurea de lîngă Pauvres, Vanhoenacker şi Soubeyrac auziră venind asupra lor exasperantul „cuc", avionul de recunoaştere inamic, şi văzîndu-l cum se năpusteşte la joasă altitudine, trasseră în el. În ciuda rănii, Soubeyrac mînuia puşca-mitralieră cocoţată acum pe umerii înalţi ai lui Van' deoarece era mult de cînd dispăruse suportul de tragere antiaeriană ! Avionul scuipă peste ei mulţime de gloanţe, dar nu mai reapăru.

Oamenii mîriiau. Era tare prost că se făcuse în aşa fel încît să fie reperaţi. O primă manifestare de nesubordonare. „Gangrena, gîndi Soubeyrac. Şi cu mine va fi la fel".

De cîteva ori, căci mergeau cel mai adesea de-a lungul liziere i întîlniră spectacolul care îl izbise atît de mult în ajun pe tînărul locotenent : coloane întregi de tancuri, camioane, vehicule de toate soiurile, înaintînd cu treizeci pe oră, coborau pe şoselele asfaltate, îndreptîndu-se spre Reims, Suippes, Mourmelon.

O dată cu amiaza, căldura agravă oboseala, setea, foamea, temperatura răniţilor. Se mai pierdeau oameni, rămaşi adormiţi în vreo groapă năpădită de iarbă. Maiorul ordonă o haltă mare.

Ofiţerii se adunară în jurul lui. Vorbeau. Watrin nu răspundea nimănui. Ofiţerii cei tineri se enervară. Ce însemna acest marş orb mai întîi, această lungă oprire mai apoi ? Ce voia oare maiorul ? Care-i era gîndul ?

În cursul după-amiezii, pe un drum de ţară, apăru un motociclist inamic. Venea, fără îndoială, să precizeze informaţiile „cucului". Înainta liniştit. Se opri la patru sute de paşi. De departe s-ar fi zic că e îmbrăcat tot în piele, un soi de robot jumătate om, jumătate maşină. Observă liziera cu binoclul. Bravul batalion se trase înapoi. Matthias bombăni. Contrabandistul îşi luă puşca şi ochi cu grijă pe motociclist. Dar nu trase : alţi doi motociclişti îl urmau. Era inutil.

Marşul fu reluat cu spatele în direcţia de unde veneau cercetaşii. Un cancer fulgerător se abătuse asupra batalionului dezorientat. Rupt de inamic, începea să se învîrtească în loc.

Se mai opriră într-o pădure de mesteceni şi de pini, plină de ferigi, nisipoasă. Brazii păreau pomi de Crăciun. Greierii cîntau. Catelet insistase ca mitraliorii să se odihnească, fiind mai epuizaţi decît voltijorii. Faţă de tăcerea maiorului şi de frămîntarea pe care o răspîndea în juru-i acest mutism, oamenii, din ce în ce mai îngrijoraţi, se apropiau de Capim şi de ceilalţi ofiţeri. Gondamini îşi declarase deschis poziţia : se să tragă ultimele cartuşe, să se doboare cît mai mulţi nemţi cu putinţă şi să se aştepte sfîrşitul pe loc. Soubeyrac nu era de această părere. Prin formaţia lui, detesta noţiunea de luptă de onoare. Între ei avu loc o discuţie scurtă, pe care maiorul o ascultă în tăcere.

— Atunci, ce ai face dumneata ? întrebă nerăbdător Capim-ul.

— Aș împărți oamenii în atîtea grupe cîți șefi și voluntari există. Fiecare cu norocul lui. Altfel, sîntem pierduți cu toții. Nu, nu mă credeți ? Ei bine, priviți !

Soubeyrac se duse la raniţa unui servant de pușcă-mitralieră și o deschise cu brutalitate. Raniţa era golită de încărcătoare.

— Poți să arunci și raniţa, dobitocule ! se răsti ofițerul.

Maiorul îi observa și pe unul și pe celălalt. Vanhoenacker îl aprobă cu entuziasm pe Soubeyrac.

— Unde o să vă duceți ? spuse Capimul, mai mult cu uimire decît cu dispreț fața de niște concepții pe care nu le auzise niciodată la Școala de Război.

— Nu știu, zise Soubeyrac.

— Atunci ?

— Îmi permit să vă atrag atenția că nici în grup nu știm mai bine unde ne ducem, domnule căpitan !

Hărțile de stat-major nu mai corespundeau regiunii și François desfăcu harta Michelin 56, în timp ce El Medico mormăi :

— S-a început războiul cu planuri directoare unu la zece mii, a fost continuat cu hărți de stat-major și s-a ajuns la Michelin, scară unu la două sute de mii. Mîine vom folosi calendarul departamental al P.T.T-ului ! Și eu care am mai trecut prin asta o dată !

— Lasă-l pe locotenentul Soubeyrac să vorbească, doctore, spuse Gondamini. Și mai slăbește-mă cu profețiile dumitale !

— Nemții forțează spre Reims și Marna, reluă Soubeyrac. Nu se aude zarva unei bătălii mari, fiindcă frontul s-a prăbușit. Ar trebui să ne strecurăm la est-sud-est, spre Vouziers și Verdun, să regăsim linia Maginot...

— Iertați-l domnule căpitan, e un romantic, spuse El Medico.

— Și părerea dumitale, doctore, care e ? reluă Căpimul, pe un ton agresiv.

— O, eu sînt din serviciul sanitar.

— Spune totuși.

— Soubeyrac are dreptate, domnule căpitan, afară de un singur punct. E stupid să mergem spre linia Maginot.

Trebuie să coborîm spre sud-est, spre Bar-le-Duc, să dormim ziua şi să mărşăluim noaptea, să îmbrăcăm haine civile la prima fermă pe care o întîlnim...

— Ca să fiu împuşcat ca franctiror, spuse Capimul. Ciudate idei militare ai, Durroux !

— Mai de mult, domnule căpitan, în 1870...

Maiorul se ridică năprasnic. Nu scosese un cuvînt de la începutul discuţiei.

— Ajunge ! Nu vă permit să vorbiţi de '870. Eu nu...

Îşi trecu mîna peste frunte. În sfîrşit, Catelet întrebă :

— Ce hotărîţi, domnule maior ?

Criza de furie trecuse. Maiorul îmbătrînise. Îşi pierduse o parte din conştiinţă ? Era cam mult spus, dar ofiţerul superior avea parcă ceva din aerul traumatizaţilor de la fabrica de cărămidă de la Sault-les-Rethel.

— Hotărăsc, spuse maiorul, să fie arse documentele batalionului.

Capimul ridică, fără să vrea, din umeri.

— Trebuie s-o facem înainte de căderea nopţii, insistă Watrin.

Soubeyrac aprinse focul cu jurnalul batalionului. Toate hîrtiile trecură prin foc, E.R.17 şi resturile materialului telefonic. Soldaţii veneau să-şi arunce livretul militar, chiar şi scrisorile de dragoste. Focul pîrîia în culcuşul acelor de pin, pe nisip.

— Trebuie arse însemnele, spuse maiorul.

Toate acestea aveau în ele ceva •pueril şi totodată religios, era ca o conjuraţie naivă. Căci cine putea crede o clipă că duşmanul, cu toţi prizonierii pe care pesemne îi strînsese, duşmanul care trecuse ca un val peste ei, duşmanul care probabil se şi afla la treizeci de kilometri de locul acela, se va sinchisi de numărul diviziei cu care a avut de-a face.

Dar Soubeyrac începea să bănuiască altceva : Watrin acţiona ca şi cînd ar fi vrut să cîştige timp, printr-un act de altfel regulamentar. Avu următoarea presimţire : maiorul ştia ce vrea, alesese, însă în acelaşi timp alesese şi tăcerea. Scormonind cenuşa jurnalului batalionului, pe care el însuşi îl redactase în cursul ultimelor săptămîni, Soubeyrac îl văzu pe Watrin aruncînd în foc copia ordinului lui Weygand.

Hîrtia arse luminos, aproape vesel.

Peste o oră, nemaiputîndu-se stăpîni, François punea altfel problema :

— Sergentul Baudouin şi Mathias îmi cer să-i las să plece cu alţi patru camarazi de-ai lor, domnule maior. Vor încerca să ajungă regimentul din urmă.

Ceilalţi se apropiaseră şi ei.

— Ţi-ai schimbat pansamentul, Soubeyrac ? întrebă Watrin, ca şi cînd n-ar fi auzit cele spuse.

— O să mi-l schimbe Durroux, domnule maior. Dacă aprobaţi, plec cu Baudouin, cu Mathias şi cu „zebrele“ mele.

„Zebrele“ se aflau aproape de tot, la pîndă. În timpul acestei agonii, descompunerea batalionului în elemente-ofiţeri şi elemente-soldaţi se agravase. Lipsa de ordine era cauza esenţială. Ofiţerii veneau să vorbească soldaţilor, îi îmbărbătau, îi liniştcau, se întorceau la maior, plecau din nou. Un respect înfricoşat, făcut din tot soiul de temeri vechi, îndepărta pe soldaţi şi făceau cu neputinţă un contact direct cu bătrînul comandant cu mustăţi albe.

— Eşti nebun ! spuse Watrin.

— Am înţeles, domnule maior. Ce să le răspund ?

Maiorul avea un aer exasperat. O clipă, François crezu că va sări în sus de furie. Ar fi preferat asta. Dar Watrin îi întoarse spatele.

— Ce-ai să faci ? întrebă Vanhoenacker.

— Le spun să plece.

— Şi tu ?

— Nu ştiu.

Se îndepărtă şi reveni peste vreo zece minute. Mathias îl însoţea. Baudouin, împreună cu trei soldaţi, se strecură spre marginea pădurii. Trecură prin cîmpul vizual al maiorului, însă acesta nu făcu nici un gest să-i reţină. Pradă unei emoţii apropiate de nesuportat, François se întoarse către Durroux. Doctorul îi schimbă pansamentul. Se auzi atunci, la cîteva sute de metri, zgomotul turbat şi repezit al unei rafale.

Maiorul sări, ca ieşit din minţi. Scrută împrejurimile. Se întoarse apoi şi spuse :

— N-au tras în ei.

Aşadar, nu pierdea nici un detaliu al dramei. Minutele se scurgeau. O hemoragie, o hemoragie a timpului...

— Vino cu mine, Van', propuse în sfîrşit François.

— Nu. Tu ai dreptate. Dar, vezi, nu pot. Dacă maiorul ar fi dat ordin, aş fi făcut-o cu bucurie, dar aşa n-aş putea, n-aş putea. Batalionul, înţelegi, batalionul...

— Nu, nu înţeleg ! urlă François.

Înţelegea însă prea bine.

— Batalionul, spuse Vanhoenacker, e un tot. Catastrofa nu mai poate fi evitată. Dar nu noi trebuie să... să sfărîmăm batalionul noi înşine... Mă-nţelegi ?

— Da, spuse Soubeyrac, dar nu sînt de acord.

Venea iar noaptea. Soubeyrac nu mai putea sta locului. Impresia de a fi încolţit, încolţit de vînători atît de siguri de ei, încît nici măcar nu veneau să-i ia, necesitatea imperioasă de a fugi, atavismul a douăzeci de generaţii de soldaţi care urca în el, disperarea de a-i fi lăsat pe Baudouin şi pe ceilalţi să plece, toate acestea îl chinuiau cumplit. Întrebarea de nesuportat pe care şi-o pusese încă la Volmerange revenea : „Sînt laş dacă plec, sau dacă rămîn ? Ce-i de făcut ? Unde e în fond, datoria ?“ Cu toate acestea ar fi fost poate o mare prostie să plece aşa, cu forţele slăbite, cu umărul rănit. Asta era un argument. „Mă duc să-l întreb pe El Medico“ îşi spuse.

El Medico dispăruse.

Un infirmier îl văzuse pe doctor afundîndu-se în adîncul cel mai îndepărtat al pădurii, strigînd că se duce să urineze. Trecuse de atunci un sfert de oră. François înţelese. Şi El Medico alesese. Soubeyrac se simţi umilit. Doctorul nu-l socotise demn să încerce cu el ultima aventură.

François se întoarse lîngă Watrin. Maiorul ronţăia un pesmet de război. Un soldat îi turnase puţin lapte bătut într-o cană.

Maiorul îşi ridică ochii spre tînărul său adjunct ; pe obrazul cu trăsături aspre se citea o expresie aproape disperată, ca şi cînd l-ar fi rugat să nu-l chinuie. Erau departe de ceilalţi.

— Domnule maior, spuse încet Soubeyrac, daţi-mi ordin să mă duc la regiment cu propriile mele mijloace.

Maiorul scutură din cap.

— Domnule maior, am să încerc totuşi... Dacă...

Ah, ochii aceia albaştri ai maiorului aţintiţi asupra lui, atît de limpezi şi atît de trişti...

— Dacă mai tîrziu, domnule maior, mi se va imputa că am plecat, mă veţi dezavua ?

Maiorul dădu din cap tot negativ.

Soubeyrac oftă uşurat.

Voii să salute, însă maiorul îi opri braţul şi-i strînse mîna. Era o strîngere de mîini prelungă şi caldă, foarte caldă. Bătrînul deschise gura, să spună ceva, nodul lui Adam urcă şi coborî, totuşi tăcu...

François îşi cercetă revolverul. Îi mai rămîneau muniţii. Şovăia. În sfîrşit îşi trecu pe braţul drept cureaua unei carabine abandonate, controlă provizia şi-şi umplu buzunarele cu cartuşe. Dădu revolverul unui soldat dezarmat.

Soarele era departe în spatele pădurii Joyeux, departe, dincolo de Rethel, de Soissons şi de rest. Soubeyrac se hotărîse să plece discret, aşa cum făcuse El Medico, însă Van' îl reţinu.

— Rămîi ? mai întrebă o dată Soubeyrac.

— Da, spuse Van'. Soubé, adio. Adio, Soubé.

Soubeyrac se strecură dincolo de brazii afundaţi în nisip, spre sud. Reperase un povîrniş destul de abrupt, de unde putea să se orienteze. Deodată auzi un fluierat : „I-au încornorat inglezii..." Era Mathias.

— Viu cu dumneavoastră, dom'locotinent. Puteţi să mă luaţi, ştiţi. Acu' nu mai mi-i aşa frică de bombardamente.

— Bine, zise Soubeyrac, vino.

Contrabandistul pîndise pesemne de două ore toate mişcările ofiţerului. Soubeyrac era fericit de această tovărăşie neprevăzută. Se opriră o clipă, la aproximativ trei sute de metri de pădurea de brazi, sub o şură cu zăbrele ce părea suspendată în văzduhul albastru, acum mai întunecat, al nopţii.

— Dom' locotinent, batalionu' se mişcă, spuse Mathias.

Era adevărat ; ceea ce rămăsese din bravul batalion se mişca. Oamenii înaintau unul cîte unul în cîmpie.

Soubeyrac își înghiți saliva. Maiorul luase o hotărîre. În sfîrșit ! François răsuflă. Încercă să se gîndească la aventura care i se deschidea în față, apoi la tresărirea de vită rănită a unității lui. Stătea în cumpănă între plecare și întoarcere. Da, batalionul se repusese în mișcare, în formație de marș.

Soubeyrac nu avea să știe niciodată dacă în acea zi ascultase de pornirea care-l făcea să se dea înapoi în fața neprevăzutului și a primejdiilor unei aventuri personale, sau de o pornire de fidelitate solidară față de acel organism viu din care făcuse parte vreme de zece luni.

— Asta schimbă totul, spuse el. Trebuie să mă duc să-l revăd pe maior, Mathias. Vii cu mine ?

— No, dom' locotinent, no, zise Mathias. Io nu pot să fiu prizonier. Io trebuie să fug.

— Bine. Ia busola mea. Să mergi spre sud-est. Să nu umbli decît noaptea. Să eviți șosclele. O să te aprovizionezi de la fermele izolate. Atenție, dacă te îmbraci civil, să nu păstrezi nici o armă asupra ta !

— Asta și vroiam să fac, dom' locotinent.

— Noroc, Mathias !

— Noroc, dom' locotinent !

Soubeyrac porni în pas alergător ; vroia să ajungă din urmă batalionul care mergea într-o altă dumbravă, de mesteceni și pini. Ultimele raze ale asfințitului săgetau cerul. Curînd fu din nou alături de Watrin, ca și cînd nimic nu s-ar fi întîmplat. Watrin rupsese un băț gros și se ajuta cu el la mers.

Dar nici nu făcură două sute de metri că, fără iscoade, aproape grămadă, cei șaizeci de oameni care mai constituiau rămășițele viteazului batalion picară peste un bivuac inamic, aflat într-o adîncitură. Nemții aduceau lemne pentru foc. Să fi fost vreo doisprezece. Mai încolo, se vedeau două tunuri ușoare. Ce caraghioslîc s-a petrecut atunci ! Nemții, văzînd masa aceea kaki venind peste ei, ridicară cu toții brațele la cer. Cele două grupuri stăteau ca încremenite, la douăzeci de metri unul de altul. Dar se auzeau foarte aproape ordine guturale, al căror ecou răsuna sub copaci, și zgomotul caracteristic

al chiulaselor de mitralieră în manevrare. Se auzi deodată un glas ciudat :

— Soldaţi francezi, predaţi-vă, sau tragem !

Soubeyrac avea degetul pe trăgaciul puştii, iar Van' ţinea puşca-mitralieră sub braţ, cu încărcătorul pus. Întoarseră amîndoi capul spre maior. Watrin puse trist mîna pe carabina lui Soubeyrac şi asta a fost ca şi cum el însuşi ar fi coborît toate armele spre pămînt.

Era la 11 iunie, la ora douăzeci şi unu şi treizeci de minute. Nimic nu mai putea împiedica noaptea să înfăşoare bravul batalion în marile valuri ce se revărsau dinspre est.

PARTEA A TREIA

NOAPTEA DE LA TEMPELHOF

I

— Valizele ! Și mi-e o foame de lup ! Gérard îmi vorbește de un mic bistro minunat de prin împrejurimi, renumit pentru lișița cu zeama de lămîie. Ne invită pe toți patru...

— Nu, i-o tăie François Soubeyrac. Nu, și nu, și nu !

— Nu merge ? întrebă Camille.

— De loc ! Te tot agiți cu „ne invită pe toți patru". Cînd zici lișiță, parc-ai zice pipiță din Barbès ! Adé nu este o curvă, e mai rău ! Trebuie să te infiltrezi abil, să vrăjești, să încînți. Iar tu calci în strămbini ! Îți spun, strada Charbonnière. Zero. Ah, și încă ceva : nu e un motiv ca în astă-seară să mîncăm rahat cu mac, ca să-ți lingi buzele ostentativ vorbind de lișiță cu zeamă de lămîie !

— Ai mîncat vreodată lișiță cu zeamă de lămîie ?

—. Nu.

— Nici eu. E mai tare ca mine, François, mă frămîntă !

Camille se uită la François Soubeyrac cu un aer obraznic. Camille nu era o femeie, ci un sublocotenent foarte tînăr, cu părul blond ca paiul, cu ochii de un albastru deschis. Uniforma de iină aspră, procurată de administrația franceză a lagărului, haina grosolană care înlocuise eleganta tunică personală roasă pînă la urzeală în urma unui prizonierat de douăzeci și două de luni, nu reușea să-i ascundă farmecele androgine.

Camille avea douăzeci și trei de ani, dar îi dădeai optsprezece. O baretă a Crucii de Război, cu dungi roșii — căci prizonierilor le repugna verdele cu negru îndoliat, hotărît la Vichy — îi înnobila pieptul.

— Ce vrei, spuse Camille, tu eşti de vină ! Eu sînt făcut să joc „*La Maison Tellier*“, nu pe Ondine ! Şi chiar pe Adé !

Ofiţerul-actor avu un rîs aţîţat, ordinar, un adevărat rîs de prostituată. Apoi se întoarse spre fundul barăcii 17, transformată în atelier, unde se îngrămădeau vechile decoruri şi fragmente de mobilier de carton, costume croite dintr-o pînză deasă de sac, scule, oale cu vopsea, şi strigă :

— Toto, ce avem de haleală astă-seară ?

O uşă tăiată în arc, evocînd un luxos salon modern, se deschise, descoperind privirilor pervazuri de lemn alb şi de carton lipit. Apăru capul lui Toto. Era locotenentul Thomas Cavatini, tovarăş de regiment cu François Soubeyrac la Sault-les-Rethel, cînd cu agonia viteazului batalion. Cavatini avea o faţă rotundă şi roşie sub un păr prematur încărunţit. Şi Toto enumeră jovial :

— R-r-rahat cu m-mac, cu alte c-cuvinte, m-m-mădular de urs şi p-p-pesmeţi Pétain.

— Atunci mă declar absent, anunţă Camille. Toto, fă-ne un *étouffe-chrétien*.

— C-c-cuie ! spuse Toto. N-am timp ! Am c-c-cursul de germană.

— Domnule colonel — explică François, conducătorul acestei trupe stranii, întorcîndu-se politicos spre un ofiţer superior, un colonel de zuavi, aşezat într-un vast fotoliu tot atît de somptuos ca şi uşa, o minune a ingeniozităţii de prizonier, realizat din lemn, carton şi arcuri adunate de prin gunoaiele lagărului — locotenentul Cavatini învaţă germana. Stimabilul meu colaborator Thomas Cavatini a observat că încetează să se bîlbîie de îndată ce se exprimă în limba lui Goethe.

— *Maul zu !* urlă Toto, cu autoritate şi fără nici o ezitare.

Traduse :

— Gu-gura, Soubé !

— Cu toate acestea, zise Camille, tot foarte feminin — prea feminin chiar —, dacă nu daţi *étouffe-chrétien*, nu fac repetiţie ! Nu, să nu vă închipuiţi c-am să mă omor ca să dau acestor domni iluzia unei prezenţe feminine şi în schimb să rămîn cu burta goală !

Étouffe-chrétien era o specialitate culinară a locotenentului Cavatini, bucătarul grupei, fratele ingrijitor al colectivităţii teatrale. Reţeta era simplă: pesmeţi Pétain, denumiţi astfel, deoarece erau trimişi de guvernul de la Vichy, muiaţi în apă cu adaos de lapte condensat, atunci cînd era, zahăr şi ciocolată, totul copt la foc slab.

— Nu, zise Toto din pervazul uşii. Nu mai am zahăr. De-de ze-zece zile n-am mai primit pa-pa-pachete şi nu ajunge niciodată pînă la următorul. Sînteţi nişte v-v-v...

— Văduve, spuse grăbit Camille, răsucindu-se graţios pe tocuri, şi sfîrşind, nemişcat: dar atît de vesele.

— V-v-ventres [1] ! corectă Toto.

— Cavatini, spuse colonelul, fă-mi plăcerea şi treci pe la biroul meu şi cere locotenentului Gillouard, de la Comisia de ordinar [2] un kilogram de zahăr din rezerva mea personală.

Trupa nu mai contenea cu mulţumirile. Camille făcu o reverenţă, apucînd cu două degete în dreptul genunchiului, stofa aspră a pantalonului prost croit.

— Vezi, zbieră pe dată François, vezi ! N-ai nici un pic de feminitate cînd joci, dar cînd faci pe bufonul...

— Atunci îmi regăsesc farmecele naturale, răspunse suav Camille. Sînteţi un personaj grosolan, micul meu regizor al scenelor de dragoste.

Se auzi o uşă trîntindu-se. Toto înfrunta frigul, care mai pişca încă, cu toate că era deja aprilie, ca să se ducă după zahărul coloneluiui.

Colonelul Marchandier, decanul lagărului, fusese acela care instalase trupa de teatru a blocului său în această baracă, împărţită în patru încăperi mari sau *Stuben* [3], una rezervată în întregime pentru atelierul teatrului şi animatorii lui, a doua slujind drept sală de repetiţii şi de adunări, a treia şi a patra fiind atribuite ordonanţelor cfiţerilor, dispoziţie conformă Convenţiei de la Geneva,

[1] *Burţi (fr.)*
[2] *Comisia care se ocupa cu distribuirea alimentelor.*
[3] *Odăi (în limba germană).*

dar exista desigur o ordonanță pentru vreo treizeci de nefericiți, ceea ce făcea ca serviciul să fie mai mult teoretic. Trupa blocului, condusă de François Soubeyrac, avea deja povestea ei. Soubeyrac fusese, în primele zile ale captivității, printre acela care în 1940 improvizaseră spectacole folclorice în căldura scurtei dar prăfoasei veri a Pomeraniei. Ofițerii, cu burțile supte, fără cărți, fără nici o activitate, mucezeau, traumatizați de căderea în prizonierat și de înfrîngere. Șederea în aer liber fusese embrionul unui teatru care de atunci se dezvoltase în mod prodigios.

Debarcați în turmă din convoiul care-i abandonase în zori în șesul pomeranian, prinșii erau, mai mult decît bănuiau, niște dezrădăcinați... Fibrele sociale care leagă îndeobște ființele umane erau aproape toate rupte. Dăinuia, singură, identitatea unei uniforme, depreciată de înfrîngere și sfîșiată de campanie. Veștile ce se succedau, privind căderea Parisului și armistițiul, rupseseră ultimele legături ale castei militare. Nu mai rămînea decît o comunitate recentă de luptă sau de prizonierat.

Se putea vedea acest lucru chiar din conversații. Luni de zile, avuseseră ca subiect amintirile de campanie. Cei patru mii de ofițeri alcătuiau o mie de grupuri eterogene, eșuate pe acest țărm. În jurul comandamentului francez, sub glasul spart al megafonului care anunța în germană tragedia de necrezut de la Mers-el-Kébir, se reconstituiseră nuclee. Luau naștere organisme rudimentare, care numai de departe semănau cu acelea ale cetății pierdute. O comisie administrativă repartiza alimentele sosite la întîmplare în lagăr, o universitate ținea conferințe, se improviza o capelă, o bibliotecă aduna cărțile, o orchestră își comanda alămurile.

În sfîrșit, se ivi teatrul, menit să umple, firește, îngrozitorul răgaz care începea în zori și care nu înceta decît o dată cu semnalul de stingere. Este cu neputință să se delimiteze partea fiecăruia în această strădanie pentru o societate suportabilă. Dar la 14 iulie 1940, la mai puțin de o lună de la sosire, primii actori apăreau pe o estradă improvizată. Nici piesă, nici măcar o scenetă, ci simple refrene acompaniate de un pian închiriat. Nici

un decor, ci doar cîteva ramuri de brad împletite. Nici culise, nici lumini, nici farduri, nici costume. Teatrul revenise printre ei asemenea unui golan.

Dar, cincizeci de secole de progres material se desfășurară cu acceleratorul în șase luni, la capătul cărora teatrul contemporan era aproape ajuns din urmă : monologul din Bordeaux, cîntecul din Bretania și valsul popular dispărură în fața piesclor *Noël sur la Place* de Henri Ghéon, *Le Fleuve étincelant* a lui Morgan și *Topaze*. Cu toate acestea mai rămăsese o piedică : cum să joci o comedie fără femei ? Public de bărbați, trupe de bărbați, unde să găsești, pentru repertoriu, ingenue și amoreze ? La primele spectacole fuseseră folosite deghizări grosolane care ucideau iluzia, iar femeia nu era decît o figurantă nemișcată și mută, a cărei simplă apariție stîrnea rîsul. Puțin cîte puțin, regizorii improvizați se avîntară și însuflețiră aceste manechine cu ajutorul decoratorilor, al croitorilor și al accesoriștilor, care împingeau lucrurile pînă la a fabrica peruci cuviincioase, destrămînd pînze de sac ce conținuseră în prealabil mo-runi !

Curînd „ele“ învățară să umble și să danseze, să pronunțe cîteva cuvinte cu o voce ascuțită fără să producă necruțătoarea ilaritate în sală.

Astfel, aspiranții și tinerii sublocotenenți jucau, în mod curent, și chiar foarte bine, mici roluri de femeie, în tradiția înnoită o teatrului elizabetan. Între timp, François premedita o revoluție : interpretarea unui rol capital, numai feminitate, și fără voce de falset, de către o „jună primă“. Și știa cît de mari aveau să fie riscurile.

Colonelul Marchandier, cu ochii lui mici înconjurați de riduri, plin de bună dispoziție și dispus să joace jocul, răspunsese reverenței lui Camille.

— Nu cred că regizorul dumitale s-a înșelat prea tare, dragul meu, zise el zîmbind. O joci cam dur pe această Adé. A, da, îmi amintesc ! Vedeți, dragii mei, am văzut cu o piesă de Salacrou la începutul războiului, în Maroc, în deplină izolare, jucată de o trupă în turneu care...

Generozitatea colonelului şef de bloc faţă de teatrul lui — erau patru blocuri în lagărul de prizonieri francezi de la Tempelhof, deci patru colonei şi patru teatre rivale — era vădită, dar poveştile lui erau de temut. Şi cum vorbea cu voce scăzută, Camille se făcu că n-a auzit ultimele fraze şi se scuză cu un aer de cuceritor, arătîndu-şi costumul :

— Ca şi cînd cu asta ai putea fi feminin ! Nu mai am ce să-mi pun !

— Mîine se va repeta cu costume, spuse Vanhoenacker, alt bun camarad de război al lui François, care ieşi din umbră, unde scria, în ciuda gălăgiei. Ţi-am fabricat o garnitură de farduri şi un sutien umflat. Şi apoi, o să fie ceva nou, frumos...

— Mă iertaţi, nu vă deranjez ? întrebă politicos un ofiţer cu pielea măslinie, foarte oacheş, cu faţa osoasă şi expresivă, care-şi vîrîse prin uşa de carton capul ce semăna a tătar curat, datorită căciulii piramidale pe care o purta. Ah, iertaţi-mă, domnule colonel.

— Intră, Algrain, îl pofti colonelul.

Algrain salută regulamentar. Tînăr profesor de istorie, Algrain fusese printre cei dintîi care ţinuseră cursuri regulate la universitatea barăcilor, pe cînd se constituia embrionul teatrului. Fără cărţi, fără notiţe, cu stomacul gol, îşi statornicise o reputaţie extraordinară prin cultura sa, prin uşurinţa cu care se exprima şi prin maliţiozitatea cu care îi sfida pe nemţi, găsind, de exemplu, corespondenţe alese între Mahomed şi Hitler, sau demontînd cu o admiraţie neprefăcută, dar primejdioasă, mecanismul politicii prusiene de după Iena. Colegii săi mai vechi, stingheriţi de un succes totuşi atît de rar pentru un profesor, îl acuzau uneori de uşurinţă, dacă nu chiar de cabotism, în orice caz de modernism, neluînd destul în seamă curajul intervenţiilor lui, precizia şi îndrăzneala evidentă în expunerile sale rezumative.

— Mai am pînă la începerea cursului, spuse Algrain. Aşa că am venit, dar vă deranjez...

— De loc, zise François. Stai jos, Algrain. Uite, încerc s-o fac pe această curvă înnăscută, pe Camille, să înțeleagă că între feminitate și a face trotuarul există o nuanță.

— Ah, ce adevărat este asta ! spuse Algrain. Să vedem !

— Hai, dă replică ! porunci François.

Camille scoase limba la el.

Algrain făcu ochii mari, într-un chip caraghios chiar, ca și cînd ar fi surprins un secret de nemărturisit, apoi se așeză pe un taburet.

— „Valizele ! reluă Camille. Și mi-e o foame de lup. Gérard îmi vorbește de un mic și minunat bistro din împrejurimi, renumit pentru lișița cu zeamă de lămîie". Merge așa ?

— Găsesc că e foarte bine, își dădu Algrain cu părerea.

— Da, mai bine, spuse și François. Cu rochia trimisă de Jeanne Lanvin [1], va merge.

— Cum, tună Camille, există o rochie de la Jeanne Lanvin și nu mi se spune nimic ? Vreau s-o văd ! Cabiniera ! Cabiniera ! Cabiniera ! Cabiniera !

Repetiția era serios compromisă ! Cum Camille ținea să vadă rochia cea frumoasă din Faubourg Saint-Honoré, Vanhoenacker o îmbrăcă pe un manechin. Acest ofițer curajos care, împreună cu François, fusese ultimul din „bravul batalion" care trăsese cu pușca-mitralieră, acest bărbat înalt și puternic, îndeplinea funcția de croitoreasă ! Și meseria lui îl predispunea la croitorie, dacă nu la însărcinări tot atît de profane : fabrica și vindea obiecte religioase. Van' știa să croiască un patrafir și o sutană.

Prezentă celor de față, pe uriașele sale mîini pătrate, un mic ansamblu imprimat, spumos, ale cărui desene se inspirau din Raoùl Dufy. Era atît de frumòs și atît de neașteptat, încît jocul pe care ei îl improvizau în colectiv, clipă de clipă, pentru a continua să trăiască, fu cît pe ce să se destrame. Era ca și cum niște pitici maimuțăreau

[1] *Celebră casă de mode pariziană.*

un om normal, crezînd în acest joc și, brusc, apărea printre ei un om ca toți oamenii.

Camille luă din mîinile lui Van' sutienul de carton care trebuia să simuleze farmecele frivolei Adé. Ținea în mîini acest obiect bine umflat, dar mult prea țeapăn. Ciocăni în carton cu arătătorul îndoit și sună a gol.

— Bineînțeles, bineînțeles, zise Algrain, trebuie să ne decidem să considerăm că anumite lucruri rămîn inimitabile, dragul meu Vanhoenacker. Este de la sine înțeles că nu pun în discuție îndemînarea „lunganilor".

Erau porecliți „lungani" Vanhoenacker și Paradoux. Acesta din urmă, fost elev la *École Centrale*, avea o uimitoare îndemînare a degetelor. „Lunganii" se completau admirabil, unul era blond, celălalt brun, amîndoi de aceeași înălțime, un metru nouăzeci. Paradoux prelucra fierul sau mai exact ceea ce aducea a fier în lagăr: cutii de conserve, mai ales goale, iar Vanhoenacker — lemnul și cel mai adesea cartonul, materialul său preferat.

Se mai ivi o dată un cap în ușă, un chip cumsecade, de cărbunar mustăcios, care întrebă cu un accent puternic din departamentul Centre:

— Van', n-ai două cuie lungi ?

— Nu, urlă pe loc Van'.

— Ca să-mi fac o policioară, continuă celălalt, pe un ton indiferent. Am instalat cu una, dar azi-noapte mi-a căzut în cap...

— Nu. M-am săturat ! Toți, din toate părțile, vreți să luați pielea de pe mine. Nu mai am cuie. N-am să mai împrumut nici scule. Un pezevenghi mi-a dat înapoi foarfeca știrbită. Nu, nu și nu.

Apoi, fără nici o întrerupere :

— De cîte ai nevoie ?

— De patru, spuse celălalt cu tristețe. Aș avea nevoie și de cleștele patent.

— Cleștele patent ! șuieră Van', parcă atins la ficat.

Față de o asemenea pretenție, ridică brațele la cer și spuse :

— Vino după masă !

Camille își lăsase tunica. Apăru într-un pulover subțire din lînă kaki care-i scotea și mai bine în relief torsul egiptean, talia foarte subțire, umerii prea lați, dacă nu pentru un bărbat, pentru o femeie în orice caz ! Își puse sutienul de carton pe piept, se măsură cu privirea coborîndu-și bărbia, apoi, făcînd pe vedeta, se arătă impacientat :

— Cabiniera ! Haide, Van', ajută-mă. Nu pot să rămîn așa ! Am să mă plîng la Uniunea Artiștilor.

Van' începu să fixeze dichisul. Mîinile-i enorme, cu degete dreptunghiulare, lucrau cu o îndemînare uimitoare.

— Mă gîdili, spuse Camille.

— Ți-am mai spus să-ți păstrezi farmecele pentru scenă, zise François. Lasă imprimeul și hai să repetăm.

Dar sublocotenentul Camille, ca femeile adevărate și ca vedetele, avea capriciile lui și nu se declară satisfăcut decît după ce-și puse imprimeul pe pieptul gol. Se privea într-o oglindă mare, alcătuită din vreo douăzeci de bucăți juxtapuse, se învîrtea, mișca din șolduri. Cu un gest rapid al mîinii, își trase o șuviță blondă pe frunte.

— Găsesc spectacolul congestionat, spuse Algrain. Nu înțeleg de loc cum puteți să vă obișnuiți. Sau mi-e teamă că o să vă deprindeți în sensul în care s-au deprins elizabetanii cu o situație de aceeași natură ! Nu știu dacă mă fac înțeles îndeajuns. Ce părere aveți, domnule colonel ?

— Eu, zise Marchandier, știți, sînt un bătrîn militar. În sfîrșit, vreau să spun prin aceasta că, la noi, în Maroc, am avut prin 1924, reprezentații teatrale...

În ochii colonelului de zuavi luci o licărire suspectă. Răsuflă, stacojiu.

— Îmi dați voie, domnule colonel, reluă Algrain, ar trebui să-i alegeți ca elizabetanii, mai tineri, mă refer la artiști.

— Of ! Nătărăul ! spuse Camille cu o intonație surprinzător de veridică.

— Admirabil, urlă Soubeyrac. Dă replica. Îți spun că ai nimerit-o ! Asta-i tonul. Asta-i vocea, mișcarea. Hai...

Camille se supuse și reluă :

— ...lișiță cu zeamă de lămîie. Apoi plecăm la Paris, în noapte. Ador să umblu noaptea cu mașina..."

Să fi fost din pricina luminii care scăzuse în mod neașteptat de zece minute, fără îndoială pentru că trecuse unul dintre acei nori groși care veneau dinspre Baltica sau dinspre Rusia, să fi fost improvizația sentimentală ce se auzea venind de la un pian de alături, să fi fost miracolul jocului sau indulgența inconștientă a acestor bărbați fără femei, dar, cîteva clipe, iluzia a fost totală : printre ei trăia o femeie.

François era fericit. Poate că avea să reușească să monteze piesa lui Salacrou. Își recăpătă încrederea în fața miracolului Camille, care continua pe un ton răscolitor prin sinceritatea lui :

— „Să te ghemuiești la pieptul bărbatului pe care-l iubești, să-ți lași capul pe spate, cu ochii spre cer..."

— Nu, îl întrerupse blînd François. Nu mai merge. Se decalează tocmai la „să-ți lași capul pe spate". Ești jenat. Nu mai ești tîrfă. Începe, te rog, din nou. Mai senzual.

„Să te ghemuiești la pieptul bărbatului pe care-l iubești, să-ți lași capul pe spate, cu ochii spre cer..."

— Nu e bine, frazezi !

Camille începu din nou. Dar era și mai puțin bine.

— Mai dulce, pentru numele lui Dumnezeu ! Mai dulce ! urlă François exasperat.

Un imens hohot de rîs izbucni în atelier. François avu impresia că, încet, se scufundă într-un hău fără sfîrșit, că intră în altă lume, că se regăsește venind din necunoscut, în uniformă, în această cameră ciudată. De ce aceste rîsete ? Se uită în juru-i, în lumina scăzută, iar nedumerirea ce i se citea pe față era atît de mare încît ceilalți rîseră și mai tare, cu colonelul Marchandier în frunte. Înțelese, în sfîrșit, nostimada formulei folosite. Da, într-adevăr, era caraghios. Aveau dreptate băieții.

Foarte hotărît să exploateze situația, Camille se îndreptă spre regizor, cu pasul acela legănat al fetelor de music-hall.

— Toto, lumina ! strigă François.

Un duş electric îi inundă, în timp ce Camille punea mîna pe umărul lui François şi murmura, cu o tristeţe prefăcută şi într-adins foarte bărbătească :

— Şi eu vreau tot ce vrei şi tu, François, dar ceea ce îmi ceri, dragul meu, asta, sincer, nu pot !

Din nou rîsete. Un alt obraz apăru în despicătura uşii.

— Nu ! urlă Vanhoenacker, fără să ştie măcar despre ce era vorba.

Nu era un camarad care venea să cerşească cleşti, cuie sau ciocan. Era Frédéric, compozitorul. Bărbat la vreo treizeci de ani, Frédéric avea un fizic uimitor, ochi mari, bulbucaţi în dosul ochelarilor şi o mustaţă neagră zdravănă, un mers îndesat de clovn pe care şi-l accentua, făcînd continuu năzdrăvănii.

Der Komponist, cum fusese poreclit, care în urmă cu cîteva secunde mai lucra la pianul lui, în sala alăturată rezervată repetiţiilor, venise atras de rîsete. Frédéric era un bufon, aşa cum se află adesea printre muzicanţi, dintre care Erik Satie constituia un exemplu celebru. Locotenent în armată, portărel în viaţa civilă, Frédéric adora muzica şi suferea că nu putuse să-i consacre toate puterile sale. Ascundea această dramă, opinii foarte hotărîte şi o sensibilitate rară, sub o siluetă compusă piesă cu piesă şi pe care o accentua cu grijă. Era masca prin care se apăra.

— Băieţi, strigă Frédéric cu acea dicţie gîfîită şi emfatică pe care anume o inventase, auzind rîsetele dumneavoastră, vi l-am adus pe iubitul meu Leblond, pe satelitul şi parazitul meu genial, muza mea. Intră, Leblond, şi salută pe domnii ofiţeri.

Leblond era un flăcău nostim, un adevărat băiat din nord, slab, bun la suflet, credul, cu înfumurarea nebunatică a fantelui de provincie ori de cîte ori era vorba de muzică. Era simplu soldat, ordonanţă. Cînta foarte bine la trompetă.

— Ashultaţi, domnilor, reluă Frédéric, zău, ashultaţi ! Leblond, adoratule, trompeta. Veţi vedea, domnilor. Vă

spun, s-ar zice că, într-adevăr, însuși Dumnezeu vă urinează în urechi.

La această observație care adăuga jocului lui Frédéric un iz de anticlecalism nu mai puțin sincer, trompetistul Leblond se lansă într-o polcă vertiginoasă.

Se opri, gîfîind și rîzînd, cu ochii lui de șobolan. Aplauzele izbucniră, iar Leblond zise :

— Cînd cîntam asta, e Polca Albastră, știți ? Ah ! aveam amureze la bal ! Da' mai știu una, care m-a învățat domnu' Frédéric.

Și leblond cîntă. Coloneiul, care se ridicase, îl felicită.

— E o compoziție de-a dumitale ? îl întrebă el pe Frédéric.

— Un aranjament, domnule colonel.

Căci Frédéric vorbea normal autorităților indiscutabil superioare. Apoi adăugă, serios, ca portărel ce fusese :

— Este *Ave Verum* de Mozart, aranjată în polcă.

Coloneiul zîmbi, ceea ce dovedea că zuavul nu era lipsit de umor, și ieși, nu fără a fi lăsat pe fotoliu un pachet de țigări pe care Camille îl subtiliză pe dată.

Vedeta se întoarse spre François :

— Cine fumează o țigărică bună marocană pe care mi-a lăsat-o bătrînul meu ? Hai, micul meu regizor !

— Bine, bine, bine, zise Algrain. Eu... mă duc să-mi țin cursul.

Se uită la François, apoi la Camille, simulă indignarea, apoi zise :

— Mi-e teamă, Soubeyrac, că n-ai cîntărit îndeajuns răspunderea pe care ți-ai luat-o distribuind roluri de femeie acestei creaturi mai mult decît predestinată. Desemnată ! Ce spun desemnată, însemnată ! Camille, te salut peste măsură.

— Unde ai ajuns ? întrebă Camille.

— La copiii lui Mahomed !

— Ești pentru sau contra ? întrebă Frédéric.

— Sînt contra, zise Algrain. Dar asta depinde, evident, de poziția pe care o iei în raport cu lucrul considerat.

— Și reciproc, spuse Frédéric.

Algrain strînse mîna trompetistului Leblond.

— Cinste mare, clamă pe dată *Der Komponist*, căruia François îi mai zicea și Botgrosul Tragic, fiindcă fluiera atunci cînd compunea la pian, cinste mare, dragul meu Leblond, ție, omului de clasa a doua, omului fără grad, proletarului, pe care muzica îl transfigurează și-l ridică în sferele platonice ale societății bune a locotenenților și căpitanilor ! Un galon de aur aduce omagii modestei tale tresе de lînă, o ! geniu al malurilor Scarpei și al satului Jenlain-le-Haut. Unul dintre membrii cei mai onorabili ai societății noastre te salută. Cinste mare, domnule membru al Universității, cinste mare, domnule membru.

— Ar fi mai bine să mă-ntorc în Franța, spuse Leblond.

— Cum, tu Leblond, marele Leblond, ai asemenea slăbiciuni !

— Fiin'că mi-i tare frică, dom' Frédéric ! Puicuța mea zice : „Chipul tău mi s-a fixat pe veci în memorie".

— Atunci ?

— Mi-e totuși frică să nu se mărite cu altul, domnule Frédéric.

Această naivitate emoționantă îi displăcu lui Frédéric care, descărcat într-una din crizele lui de nebunie orală în care-și elibera personajul, îmbrăcă din nou pielea omului straniu ce voia mereu să pară.

— Fraților, ashultați-mă bine ! Am făcut o deshopere grozavă care va răsturna Științele și Artele. Este cu totul inexact că trăim în exteriorul unei sfere. E o iluzie. Credeți așa pentru că așa vi s-a spus, fraților. În realitate, noi trăim în interiorul unei sfere. Asta-i adevărul. Văd, văd. Ceea ce vă miră, fraților, este că nu cădem în aer. Aici vă așteptam, domnilor ! Eroare, eroare grosolană ! Dacă pămîntul e scobit, greutatea nu mai trebuie să ducă spre centrul lui, ci spre centrul coroanei sferice care ne înhonjoară. Fiți atenți, fraților...

François îl privi pe Frédéric. Găsea că e ceva excesiv în aceste cuvinte nebunești ce nu țineau de obișnuitele bufonerii ale muzicantului. Camille, acum serios, voia să-i vorbească lui François despre rol, cînd regizorul îi făcu semn să tacă. Botgrosul Tragic delira, maimuțărind acum un conferențiar frenetic :

— Fraţilor, dacă s-ar săpa suficient, am urca după un anumit timp la suprafaţa exterioară a pămîntului, cea adevărată. Atunci am vedea adevăratul cer, pe care nu-l cunoaştem ! Înţelegeţi, fraţilor ? Să săpăm pentru a regăsi cerul cel adevărat !

Dintr-o dată glasul i se frînse :

— François, tu, tu care nu eşti membru, sînt sigur că înţelegi...

François clipi stîngaci cu ochiul, iar această improvizaţie era, sub aspectul ei bufon, plină de fineţi ciudate.

— Îl... îl ardem ? întrebă Toto.

— Nu, fraţilor, nu veţi face asta. N-ar fi hamical !

Totuşi, lucrul acesta i se întîmplase de mai multe ori ! Practicînd zilnic farsa, Frédéric simţea o plăcere rară în a împinge gluma pînă la limita scîrbirii celorlalţi. O dată, din răzbunare, băieţii de la teatru i-au uns picioarele cu vopsea albastră. Nu fusese niciodată atît de fericit.

— A, nu, spuse el, prea graţioasa domnişoară Camille — ce drăguţă e, parcă-i un viţel — n-ar îngădui în prezenţa ei un atare exces erotico-masochist asupra persoanei mele.

Ceilalţi se înţelegeau din priviri.

— Bine, bine, plec, fraţilor, plec. Am înţeles. Leblond, muzica !

Leblond duse trompeta la gură şi îşi reluă polca.

Botgrosul Tragic ieşi, în chip de dictator adulat, salutînd şi răspunzînd ovaţiilor unei mulţimi imaginare.

— Ar fi-fi trebuit să-l ardem, spuse Thomas Cavatini. Ţi-a lipsit re-re-reflexul, François !

— Ce paiaţă, zise Vanhoenacker în tăcerea care se lăsase. Paraclisierii ăştia îmi fac poftă de mîncare. Mi-e foame !

— Eşti un maţ spart, spuse maşinal François, ca la popota batalionului, în timpul campaniei.

Dar tînărul ofiţer rămînea îngrijorat. Poţi să ştii cu Frédéric ? Această insistenţă asupra „să săpăm pămîntul ?“ *Era el oare la curent ?* Acea *Stube* în care făceau repetiţiile se afla alături de a lor.

Preacatolicul Toto fredona, supraveghind cum fierbe mîncarea lui, faimosul *étouffe-chrétien :*

Prima noastră dansatoare
Goală-n jos de cingătoare
Iar în sus numai ajúr,
Îi sufla Amor în...

Camille se trînti în fotoliul din care se ridicase colonelul. Căscă, se întinse, făcu mutre şi zise :

— Ah, dac-aş putea să mă dedublez, cum m-aş mai duce să fac un mic tur în *Bois.*

Îndrugă, fără tranziţie, forţînd vocea ca să-l audă Cavatini :

— Toto, eşti un marabu, un ipocrit, un martor mincinos, un iezuit, nu-ţi exprimi niciodată gîndul pînă la capăt.

— Ce-ce gînd ?

— Amor cel bucălat care sufla. Ce-i cu *étouffe-chrétien*-ul ?

— Se coace, spuse Toto. Cînd o să terminaţi cu prostiile, o să putem mînca.

Soubeyrac îşi fuma gînditor ţigara. Sau mai curînd sufla fumul în sus, în nouraşi egali.

—Van' ! spuse el în sfîrşit, cine era băiatul care-a venit să ia cleştele ? Eram cu spatele în momentul acela. După voce mi s-a părut că-l recunosc pe Eberling.

— Da, încuviinţă Van', era Eberling, băiatul de la 12. Eberling evadatul.

— Evadatul model, precizează Camille.

De două ori evadase artileristul Eberling din lagăr şi de două ori fusese adus înapoi. Nemţii mai erau la acea epocă destul de înţelegători în ceea ce privea asemenea „competiţii sportive". Firesţe, fără să bată toba, admiteau că un prizonier se poate gîndi la evadare. Iar ei, paznicii, găseau normal să stea de pază. În felul acesta, Eberling, evadatul model, avusese de două ori cincisprezece zile de închisoare. De atunci, aceste obiceiuri curtenitoare începură să se cam uzeze.

François spuse calm:

— Fii atent la Eberling. E un apucat. Mai întîi, are o gură imposibilă. E de ajuns să apară, pentru ca cel mai tîmpit dintre santinelele pomeraniene să-şi spună : „Uite pe unul care complotează o evadare !“ Nu-mi place asta.

— Atunci, zise Van', să nu-i împrumut cleştele ?

— Ba da, spuse François, împrumută-i tot ce vrea. Restul o să-ţi explic...

II

Şeful de cameră de la 12—4 îşi dădea tocmai raportul de seară, în acel 7 aprilie 1942, cînd intră Soubeyrac, căutîndu-l pe Eberling.

O clipă, Soubeyrac se felicită în mod egoist să a scăpat de soarta prizonierilor cazaţi în barăci, că a ieşit din acea mulţime densă, anonimă. Barăcile comune erau, ca şi cea a teatrului, împărţite în patru camere, *Stube*-le. Clădirile erau din lemn vopsit cu un verde trist ca vagoanele, cu numere funebre, negre pe fond alb. Se intra în fiecare *Stube* printr-o uşă dublă de lemn. Încăperile erau mobilate cu paturi de scîndură suprapuse, avînd fiecare cîte trei „etaje“, unul pe podea, al doilea la înălţimea pieptului şi al treilea sus. Erau şaisprezece paturi de lemn în fiecare *Stube*, adică patruzeci şi opt de cuşete. Numărul celor ce locuiau într-o *Stube* varia între patruzeci şi patruzeci şi opt de oameni. La ora deşteptării, a toaletei, a meselor, se producea, în ambianţa aceea de şandrama cazonă, o vîltoare de oameni înghesuiţi.

Trebui să aştepte sfîrşitul expunerii, consemnuri de-ale nemţilor, observaţii ale şefului de bloc, lista produselor disponibile la C.D.A., un fel de băcănie colectivă, bo-tezată Comisia de Aprovizionare, şi ultimele parabole de la Vichy, transmise de Misiunea Scapini cu privire la R.N., Revoluţia Naţională... „erhen“, cum spunea Frédéric pe un ton excesiv de solemn. Cu toate acestea, fiecare asculta atent. Întotdeauna aceeaşi scenă : atenţia trezită de ceea ce venea din Franţa liberă — în

lagăre se mai spunea curent „Franța liberă" atunci cînd se vorbea despre Vichy, pe cînd în Franța era mai crud : „zona neocupată" sau „Nono" —, aceleași sprîncene încruntate pentru a prinde ceva sub dublul joc presupus sau real al cuvintelor, și aceeași recădere decepționată în trista realitate a *Oflag*-ului [1]. Șeful de cameră, un cavalerist care-și menținea ținuta și o anumită morgă, încheie :

— În sfîrșit, domnilor, coloneIul decan al lagărului vă reamintește că este interzis, din motive de higienă, să folosiți recipientele de bucătărie cumpărate la *Kantinenwirt* drept oale de noapte !

Se stîrni mare zarvă. Raportul se încheiase. Eberling îl reperase pe Soubeyrac. Artileristul se înfofoli în mantaua lui poloneză lungă și verzuie, aparținînd stocurilor confiscate de nemți, mantale care slujiseră la îmbrăcarea ofițerilor dezarmați la începutul captivității, își puse căciula și se îndreptă spre ușă. Se opri brusc. Șeful de cameră reluă :

— Ah, domnilor, sînt de neiertat. Puțină liniște, vă rog. Ceea ce am să vă spun e grav.

Se făcu liniște. Căpitanul silabisi pe un ton suav :

— În cursul unui discurs, cancelarul Hitler a anunțat că germanii au luat 3 916 993 de prizonieri sovietici și a spus : „Bolșevicii vor fi bătuți și nimiciți. Hoardele bolșevice vor fi nimicite în vara aceasta". Vax !

Vacarmul reîncepu, întrerupt de rîsete.

Eberling avea înfățișarea unui cetățean militarizat, aparținînd unei națiuni nedeterminate ; era unul dintre acele personaje care aveau să înflorească mai tîrziu în literatură și în teatru, de la Jean-Paul Sartre la Simenon. Ieși, îmbrîncit de cei care se agitau cu pregătirea mesei de seară și de patru ofițeri ducînd fiecare cîte un taburet pe umeri. Îmbrăcați cu mantalele acelea lungi, s-ar fi zis că erau patru minotauri ciudați, prevăzuți cu trei coarne. Se duceau la conferința lui Algrain despre Mahomed, și fiecare trebuia să-și aducă scaunul.

[1] *Lagărul de ofițeri.*

— Gogomanii, spuse Eberling. Cînd mă gîndesc că Matteau, care e negustor de unt şi de ouă, urmează cursuri de filozofie ca să ne facă praf cu Schopenhauer ! Nu înţelege nimic din Schopenhauer. Nu, dar ia te uită...

Localul de conferinţe al blocului III ocupa centrul unui vast semicerc. Din toate barăcile se vedeau ieşind alţi minotauri de staturi şi viteze inegale.

— Facem turul lagărului ? propuse artileristul, scîrbit.

De cîtva timp, comandantul german dăduse din nou autorizaţia de a se circula de la un bloc la altul în interiorul lagărului, ceea ce permitea sportivilor, plimbăreţilor, hoinarilor, să meargă de-a lungul şirurilor de sîrmă ghimpată care-i despărţeau de cîmp. Turnuri barbare de lemn, observatorele, care-i aminteau lui Soubeyrac pozele din prima lui carte de istorie reprezentînd asediul Alesiei, îi ascundeau prost pe paznicii de culoarea aramei coclite, înarmaţi cu puşti-mitraliere. Mai geruise încă la minus 10 grade chiar în dimineaţa aceea, însă un vînt slab dinspre sud îndulcise aerul translucid. Se vedea pînă departe în cîmpie. Seara se anunţa frumoasă pe această întindere îngheţată, unde vaste insule de zăpadă pătau pămîntul.

François şi Eberling se cunoşteau puţin şi nu se simpatizau. Artileristul avea ceva ce-ţi amintea de o tendinţă de complot permanent, de conspiraţie, de o manta de culoarea zidurilor, şi asta îl sîcîia pe François. Soubeyrac avea o fire deschisă, amabilă, se apropia uşor de oameni, şi asta îl irita pe Eberling.

Ajunseră la poteca blocului II. Vîntul de sud sufla acolo mai puternic, către *Wald*-ul [1] din apropiere, care-i despărţea de mare. Bocancii călcau bine pe trunchiurile de brad cojite, înfundate în nisip, care slujeau de drum de rond de-a lungul zidului. Un lucru era inevitabil : de îndată ce venea ploaia, noroiul năclăia îngrozitor. Tempelhof-ul.

— Ce vreme frumoasă, zise Eberling. „Ultima poartă se deschidea în cîmpie".

[1] Pădurea (germ.)

François tăcu.

— E din Gide, insistă artileristul. Singurul scriitor contemporan pe care-l pot înghiți. Din cauza dragostei lui pentru libertate.

— De ce ai venit să ceri cleștele ? întrebă Soubeyrac, puțin dispus să înceapă o discuție literară cu acest exaltat.

— Am nevoie.

— A început ?

— Nu.

— Atunci ?

— Am nevoie pentru altceva. Te deranjează ?

— Nu. Nu-mi prea place să văd plecînd sculele barăcii fără să știu unde se duc, asta-i tot.

— Tocmai asta spuneam și eu. Te deranjează.

— N-a început lucrul ?

— Nu. De tine depinde. Stai.

Era acolo un promontoriu, iar brazii creșteau pînă în lagăr. Briza din România, din Bulgaria, vestitoare a primăverii, alerga printre trunchiuri. Barăcile erau instalate aici în plină pădure. Cu puțină imaginație, te-ai fi putut crede în vilegiatură. Înaintea lor se întindea, fără margini, marea cîmpie a nordului Germaniei, însuflețită doar — și asta se vedea prin sîrma ghimpată — de o fermă aflată pe malul unui eleșteu, unde fermiera umbla încolo și încoace cu fusta ei roșie, de șina căii ferate care-i azvîrlise acolo, și de două clopotnițe îndepărtate. Peisajul era mai degrabă polonez decît german. Spre nord, o dungă întunecată, cu stropituri albe, mesteceni pe fond de brădet, anunța pădurea, unde cei de corvoadă se duceau să aducă lemne. Iar dincolo, era marea.

Uneori o ghiceai. Cu vîntul din nord, veneau pescărușii și miresme acre de varec. François respira atunci adînc și se simțea mult mai nefericit. Era crudă această nostalgie a mării. Niciînd nu văzuse un peisaj neted atît de nemăsurat și niciînd nu văzuse un cer atît de vast, atît de variat, atît de bogat ca cel al Pomeraniei.

În ziua aceea, cerul începea să se umfle de imense arhitecturi mișcătoare, de nori, de enorme orașe plutitoare, de un Babilon din nori cumulus și, în depărtări, de prețioase grădini suspendate cu mici detalii savuroase,

cu bulbi auriți, cu minarete, o întreagă cetate orientală, o prodigioasă pictură a lui Veronese decorînd plafonul, schițată în reflexele soarelui către asfințit.

Soubeyrac privi nemișcat Tempelhof-ul. Simțea nerăbdarea celui ce-l însoțea, dar nu vroia să vorbească primul.

Pe o moviliță, la limita dintre pădure, cîmpul cu bălării și ferigi, de o parte, și șesul cu secară, de cealaltă, Tempelhof-ul încins cu garduri înalte de sîrmă ghimpată, contura o figură aproape regulată, compusă din două semicercuri de mărimi diferite, reunite prin diametrele lor inegale. În centru se înălța o clădire vastă cu lemnărie fină, luminată de ferestre zăbrelite, dominînd o sumedenie de cabane austere : Era sala de teatru a acelui lagăr care nu fusese construit pentru prizonieri, ci pentru Hitlerjugend. [1]

Acolo urma să dea François, în curînd, spectacolul cu „*Histoire de Rire*". Scena, foarte frumoasă, era folosită de trupele de teatru, iar sala, cînd nu aveau loc reprezentații, era pusă la dispoziția ofițerilor prizonieri, care veneau aici să citească sau să lucreze și să bea cîteva halbe de bere brună, slab alcoolizată.

Razele piezișe ale soarelui aprindeau drapelul roșu-carmin și zvastica-i neagră pe fond alb. Grupate în jurul acestei săli și al catargului ei, se rînduiau clădirile *Lagerführung*-ului [2], postul de poliție care controla unica șosea ce ducea la gară, poșta și infirmeria, atelierele de reparații și depozitele. Totul era frumos astfel, în acest tablou precis și clar, poleit de gheață, ca în tabloul unui primitiv flamand.

— Nu, nu s-a început ! reluă evadatul model. Și știi de ce ?

— Bănuiesc, spuse Soubeyrac. Nu pot face nimic.

— Ascultă aici, zise Eberling. Ei, ascultă. Adineauri, în timpul raportului, înainte să vii, am reținut textul : „Franța nu mai este în război cu Germania. Prin urmare evadările sînt de prisos. Se pune întrebarea dacă dorința

[1] *Organizația hitleristă de tineret.*

[2] *Conducerea lagărului (germ.).*

de a fi liber, dorință „egoistă", se spunea clar „dorință egoistă" primează asupra represaliilor care pot fi exercitate asupra tuturor camarazilor, indeosebi asupra celor care, prin vîrsta și situația lor de sănătate, nu pot evada". Ei ? Ei ?

— Cine e cu deșteptăciunea asta ?

— Colonelul Comandant al lagărului. Nu „boșul". Francezul. Decanul Marchandier. Zuavul. Asta-i nerozie, Soubeyrac. Deci, eu sînt un egoist. Și trebuie să-i imobilizăm aici pe toți cei care au poftă s-o șteargă, pentru ca opera bătrînilor căpitani să nu fie amenințată ! În fine, să știi că e pe cale să înebunească de-a binelea amicul tău, colonelul !

— Cred, Eberling, că n-o să înțelegi niciodată ! Sînt lucruri pe care trebuie să le spună, pentru că le pretind nemții. Asta face parte din îndatoririle lui. Și cineva trebuie s-o facă.

— N-are decît să se lase păgubaș !

— Fie. Atunci, gata cu conferințele. Gata cu teatrul. Gata cu aprovizionarea excepțională. Gata cu cantinele. Gata cu plimbările în exterior. Poșta redusă la minimul regulamentar. Percheziții, necazuri.

— Prefer asta.

Eberling avea gura strîmbă. Evadatul model era un îndărătnic. Era un caz acest Eberling. Și imediat intra în criză. Era mai bine să-l lași să se liniștească.

François se uită în direcția barăcii de conferințe, unde erau predate de toate, matematicile financiare sau structura «Mormîntului lui Edgar Poë» și unde se țineau începînd cu adunările cercurilor de acțiune catolică (în care bărbați lipsiți de femei discutau cu gravitate problema : „În ce măsură soții își îndeplinesc îndatoririle față de soțiile lor ?"), pînă la ședințe folclorice, fără a fi omisă slujba religioasă. Pentru moment, Algrain deseria probabil acolo destinul sumbru al copiilor Profetului și întreba cum se pronunță *Poitiers* în germană !

Ieșea fum din toate coșurile, iar vîntul de sud îl culca spre ei. În cîteva zile avea să înceapă dezghețul.

— Ascultă, spuse în sfîrșit Soubeyrac, văd că vii la subiect. În fond, dați înapoi fiindcă tunelul ar fi prea lung pornind de la baraca voastră, de la 12.

— Ei, da. Încercările sînt dezastruoase ! E nisip, totul trebuie întărit cu lemn pe măsură. Mai ales dacă ținem seama de modificările pe care pămîntul le suferă primăvara. N-o să avem niciodată destul lemn. Deci trebuie să revenim la ipoteza plecării de la... de la baraca ta. Ai răbdare, ai răbdare, ascultă-mă. Pentru a fi rațional, tunelul *trebuie* să iasă din baraca teatrului. Baraca 17. Sînt trei soluții. Una dintre cele două *Stube* ale ordonanțelor. Impracticabilă și prea riscantă. Nemții străcoară copoi printre soldați. *Stube* de repetiții ? Are avantaje și inconveniente. A ta, numai avantaje. O sută optzeci de metri în loc de două sute. Chepengul mult mai ușor, ca și electricitatea, foalele, evacuarea pămîntului săpat. În sfîrșit, solul. Trebuie să atingem cota — 7. Îți dai seama, minus șapte metri ! La *Stube* în care se fac repetiții este deja cota — 8. Nu, a ta ! Pentru că este traseul cel mai scurt și pentru că timpul presează. Pentru că voi sînteți liberi. Pentru că voi aveți totul la îndemînă. Pentru că la voi nu sînt în permanență patruzeci și opt de oameni, muzicieni, coriști, cîntăreți, tolousieni, care să se uite cum duci pămînt în cutii de conserve ! Se-nțelege, tu pleci cu noi.

— Nu știu destul de bine nemțește.

— Mulți nu știu nemțește. O s-o ștergem cîți om putea.

— Ca să sporim șansele de a fi prinși.

— Pentru a spori șansele de reușită, da. Și apoi, e treabă de făcut. Sîntem o sută șaizeci.

— Asta e nebunie furioasă. Nu s-a reușit măcar o singură evadare prin tunel în douăzeci și două de luni.

— Fiindcă tunelele au fost „date" înainte.

— Vezi !

— Pentru că știau prea mulți. Gîndește-te, Soubeyrac !

— Totul e gîndit. Voi, o dată plecați, la rigoare să spunem „noi" o dată plecați, tunelul rămîne. Deci, s-a terminat cu teatrul.

— Nu contează !

— Și cu tot restul.

— Parc-ar vorbi colonelul. Bravo ! E adevărat, ești în Cercul Pétain !

— Sînt în Cercul Pétain, fiindcă nu pot face altfel, și n-am de dat nimănui socoteală. De altfel, n-am dreptul să hotărăsc singur. Colonelul ne-a pus acolo. El e decanul *Oflag*-ului. El este singura noastră autoritate militară. O să-l întreb...

— A, îți interzic !

— Doar nu-ți trece prin cap că v-ar denunța colonelul !

— Nu vreau să știe ! E un ticălos. Și tu la fel.

— Poftim ?

— Și tu ești un ticălos.

— Îmi dai voie ? spuse Soubeyrac.

Îl apucase de celălalt braț și-l strîngea foarte tare, în ciuda grosimii mantalei, a tunicii și a jerseului.

Chipul tînărului ofițer era dur, slăbit, întunecat. Ah, se schimbase sublocotenentul acela mic din septembrie '39, care tremura în fața cumplitului maior Watrin ! Se stăpîni și se mulțumi să întrebe sec :

— De ce vrei să evadezi ?

— Pentru că sînt ofițer activ.

— Unde ai să te duci ? La Londra, în Alger, la Moscova ?

— La Londra.

— Ești într-adevăr ofițer de carieră, simplifici totul pînă la timpenie !

— Ascultă, Soubeyrac, m-am exprimat prea dur, știu că nu ești un ticălos. Dar nu te înțeleg ! îți place aici ?

— Idiotule ! Găsesc inutil să fug, pentru a fi arestat la o sută de kilometri, sau la trei sute, sau la graniță, periclitînd astfel în urma mea situația a două mii de oameni cumsecade :

— Asta e o rațiune. Numai cei care vorbesc bine germana pot să plece singuri, sînt de acord. Dar am un plan precis. Și mijloace. Am mărci. În harababura ieșirii celei mari, o să facem echipă de doi. Ceilalți or să se descurce. Te iau. O să fim trei.

— Cu cine ?

— Franklin.

Nu-l cunosc.

— Îl cheamă Benjamin. Firește, este un francez artilerist. Dar un artilerist care a făcut mai înainte Școala navală de care s-a lăsat pe parcurs.

— Ei și ?

— Navala ! Marea e aproape. Nu sînt nici cincizeci de mile de la insula Rügen la Falsterbo, în Suedia.

— Și ca să ajungi la insula Rügen ?

— Cam tot atît. Am pe cineva care ne poate duce acolo. Un pescar de coastă, la Lauenmünde. Zece kilometri de aici.

Pe Eberling îl stăpînea febra acțiunii. Vorbea răspicat, repede. Vedea harta în față. Era sigur de el. François se simți cuprins de o oarecare admirație.

— Am cinci sute de mărci, spuse artileristul.

Aventura, dorința de a acționa, aceeași pornire care-l aruncase într-o seară pe Soubeyrac în afara batalionului, înainte de a fi prins, acea voință de a nu fi înfrînt, acea oroare din totdeauna de dictatură care se asocia cu obida prizonierului, căldura serii, totul îl împingea să accepte. Și, mai mult ca orice, poate acel vînt ce adia din sud și care-i vorbea despre dulceața trandafirilor și a leandrilor albi. Eberling nu exagera. Planul lui trebuia să reziste. François se văzu plecat, cu ceilalți, cu cei care plecau prin tunel. Văzu și pe cei care rămîneau, fiind prea siguri de eșec. Cîntărea mînia nemților și represaliile colective. Îl vedea pe colonelul Marchandier, căruia îi va fi ascuns intenția, pe colonelul care desigur ar fi murmurat : „Soubeyrac n-a avut încredere în mine".

Îl văzu apoi pe Watrin, pe maiorul Watrin, prizonier cu ei, pe maiorul care nu ieșea din *Stube* a lui decît pentru a umbla în jurul lagărului, pe Watrin devenit un lup solitar, nu venea niciodată la teatru, cu tot interesul manifestat față de tot ce făceau ofițerii lui, singurul interes pe care-l mai păstra în această viață închisă. Watrin era mai tăcut, mai întunecat, mai colțuros ca oricînd !

La primele avansuri ale lui Eberling, care datau de două săptămîni, Soubeyrac ceruse sfatul lui Watrin. Se vedea des cu șeful său. Simțea nevoia să se ducă să-l reconforteze în singurătatea lui.

— Deci ? întrebă Eberling.

Watrin nu păruse înflăcărat de ideea evadării. Desigur, îi era favorabil, în principiu. Spusese doar atît :

— Dragul meu, eu nu vă mai comand. Aveţi un colonel şef de lagăr.

Nu, nu era înflăcărat Watrin, acest ofiţer de carieră, bătrînul războinic, neînduplecat. „Ar trebui să studiez planul ăsta al vostru". Cu toate acestea, Watrin nu dovedise nici măcar o aparenţă de compromis sau de atitudine complezentă, nici faţă de nemţi, nici faţă de Cercul Pétain, cu atît mai puţin faţă de partizanii colaborării, pe care-i disprețuia în mod deschis. Bătrînul aplica în acest domeniu exact formula Saint-Exupéry pe care însă n-o cunoştea : „Cînd eşti învins, taci ca grăuntele".

— Deci ? repetă Eberling. Nu mai avem vreme de pierdut. Vine primăvara. Avem douăzeci şi şase dintr-o sută, asta e enorm. Prima oară am plecat cu o şansă dintr-o sută şi era cît pe ce să izbutesc.

Şi asta era adevărat ! Artileristul Eberling fugise cu acte false de surdo-mut, ştampilate de primăria unui sat din Pomerania, care-l recomandau funcţionarilor de la căile ferate germane. Ajunsese astfel la graniţa maghiară şi cînd tocmai credea că a izbutit, a fost prins de o patrulă : printr-o schimbare foarte recentă, posturile nemţilor fuseseră mutate cu cinci kilometri mai departe decît îşi închipuise el.

Nu, spuse Soubeyrac. Dacă aş evada, aş pleca singur.

De data asta îl opri Eberling. Îl apucă de un nasture de la manta şi-l privi în ochi :

— Bine. O să facem în altă parte tunelul. Îţi asumi o mare răspundere, în caz de nereuşită, Soubeyrac.

— În orice caz, îmi asum una. Iar aceasta mi se pare cea mai contestabilă.

— Înainte de toate aş vrea să-ţi spun ce simt. Încep să ştiu ce eşti, Soubeyrac. Eşti un adaptat.

— Cum ?

— Întocmai, un adaptat ! Te simţi bine aici. Eşti în largul tău. Dacă ar fi şi femei, viaţa ar fi desăvîrşită.

Nu degeaba sîntem în țara *Ersatz*[1]-ului. Asta-i molipsitor. Se spune chiar că și fabrici asemenea *Erstatz*-uri !

Muchia palmei lui Soubeyrac lovi pe dedesubt încheietura mîinii lui Eberling care scoase un „oh“ de durere, în timp ce brațul avu o zvîcnitură. Furia li se aprinse în ochi.

— Iar tu, spuse Soubeyrac, o să-ți spun și eu cine ești. Un agitat. Un înnebunit după acțiune. Un evadat... bun de ospiciu. Un fugoman. N-ai astîmpăr. Minți. N-ai nici un ideal. Nu ești decît un aventurier. Un militar, atît ! Te gîndești la Londra pentru că îți faci socoteala că avansarea ar merge mai repede acolo ! Londra, Alger, Moscova, alegi în funcție de carieră ! Și atunci, mă întreb ce-ai face dacă ți s-ar propune eliberarea imediată în schimbul unui angajament cu gradul pe care-l ai, în *Waffen S.S.* !

Dacă pe buzele lui Eberling apăru un zîmbet slab, mîinile însă îi tremurau.

— Cred că ne-am spus tot ce am avut de spus, făcu el. Bună seara. Mă duc să-i văd pe ruși...

Și se duse.

François se înfioră. Era înspăimîntătoare această pasiune. Mai rău : era scîrboasă. Eberling se îndrepta cu pași mari spre acel punct al lagărului de unde se vedeau rușii...

Lui François i se făcu greață și se întoarse la *Stube* pe scurtătură. La blocul III, minotaurii veneau de la conferință.

Mîncă devreme și, în tot timpul cinei, Soubeyrac rămase tăcut. Un vîrtej de imagini, stîrnite de propunerea lui Eberling trecu din nou prin fața tînărului locotenent. Își amintea de momentele în care îi fusese foame. Îi fusese foame atunci cînd vagoane de toate naționalitățile europene îl duceau împreună cu rămășițele bravului batalion în răsăritul Germanici ! Îi fusese foame la Beauraing, la Trêves, îi fusese foame între Trêves și Maiența, de-a lungul Moselei. În ziua aceea se afla cu maiorul

[1] *Surogat (germ.).*

Watrin într-un vagon de călători. Trenul mergea uneori foarte încet. Cu toate că pe acoperişurile vagoanelor erau cocoţaţi soldaţi de pază, Soubeyrac fusese tentat să se arunce din convoi şi să se prăvălească în pădure. O şansă de încercat. N-a încercat-o. De ce ? Şi dacă Eberling avea dreptate ? N-a fugit din pricina foamei, desigur, şi a oboselii, şi a setei, şi a rănii. Din pricina stării sale fizice. Dar trebuia să-şi mărturisească sieşi că, aşa cum nu s-a putut smulge de batalion pe cînd aceasta agoniza, n-a încercat această şansă, în parte, şi din cauza misterioasei prezenţe colective a batalionului care nu voia să se destrame. Pînă atunci, această explicaţie i-a fost de ajuns. Acum, Eberling îl neliniştea într-un chip nelămurit.

Ultima şansă de evadare adevărată Soubeyrac o lăsase în urmă, la Maienţa.

Revăzu Maienţa, cazarma clădită pentru ocupaţia franceză din 1919, drapelele stacojii puse peste tot, cu ocazia ocupării Parisului, mulţimea de civili privind cum defilează o coloană de cinci sute de ofiţeri prizonieri şi regăsind fără emoţie aparentă pe învingătorii de ieri în învinşii de azi. La Maienţa, nemţii aleseseră un colos senegalez pentru a le distribui gustarea sărăcăcioasă şi o brînză de proveniență dubioasă. Îl mai revedea în minte pe uriaşul negru făcînd haz în genul : „Ie bun Banania". iar maiorul Watrin le spusese că nemţii aleseseră pentru această treabă un negru ca să-i umilească pe ofiţerii francezi prizonieri, ca să se răzbune pe o ocupaţie în cursul căreia alţi senegalezi lăsaseră urme de neşters preadrăgălaşelor renane. Avea oare dreptate maiorul Watrin ? Sînt momente în care ura luminează, altele în care ea orbeşte.

Într-adevăr, la Maienţa se prezentase ultima şansă, în vreme ce se îmbarca coloana. Negrul făcea oficiul de supraveghetor şi, soldat în armata franceză, comanda căpitani ! Fusese o harababură de nedescris în numărarea prizonierilor, ceea ce avea să se întîmple şi de aci înainte în fiecare zi, întrucît subofiţerii germani nu ştiuseră niciodată să numere dintr-o privire prizonierii unei coloane. François era supranumerar. Ofiţerii prizonieri treceau dintr-o curte în alta printr-o poartă îngustă. Negrul făcea

cu ochiul ! Era de ajuns să te arunci înapoi. Năucit de febră, François nu sesizase pe moment. Atunci, negrul ridicase din umeri, un neamț se apropiase. Cînd Soubeyrac a înțeles, în sfîrșit, ce anume se petrecuse, era prea tîrziu.

Febra, desigur. Sau teama de acțiune ?, Nu mai știa.

Îi veni o idee cumplită, care pesemne că zăcea în el de multă vreme și pe care Eberling o aducea la lumină. „În fond, am fost în aceeași situație cu omul de la Volmerange, și n-am mișcat". Această idee, deși în mod nedefinit discutabilă, nu era de fel reconfortantă.

Apoi, toată istoria lor n-a mai fost decît afundarea în adîncurile balenei germane de două milioane Ionași. Revăzu Leipzigul, cu ochii arzînd de febră, și nesfîrșita lui suburbie pe care o străbătuse foarte încet, înaintînd printre imobile de beton, silozuri, construcții metalice, Leipzigul pe care-l zărea printre deschizăturile înguste ale vagonului de vite în care erau îngrămădiți, sufocîndu-se de căldură, flămînd și febril, cu conștiința neîmpăcată a înfrîntului, mai ales cu setea aceea care la fiecare oprire îl făcea să se năpustească peste cișmele, pîraie, jgheaburi și țevile de alimentare cu apă ale locomotivelor.

Revedea toată acea Germanie cu satele pavoazate, cu cîmpurile în care alternau cartoful și secara. În timp ce trenul îi ducea spre est, simțea cum îl înăbușe straturi succesive de Germanie : Germania cu rîurile care coboară spre nord, așa cum cele franceze coboară spre apus, cu copii blonzi, cu civili îmbrăcați în verdele național, așteptînd pe peronul unei gări, cu țărani rezemați de o balustradă, cu militari în permisie dezbrăcîndu-se pe malurile Oderului, cu țărănci părînd niște maci în lanurile de grîu încă nesecerate. Flamuri și zvastici care se roteau, moară magică a barbariilor înmormîntate... Revedea verdele-cenușiu, galbenul-pai, albastrul din privirile copiilor mirați, spectacole surprinse cu ochi arzînd de febră. În lagăr a înțeles, în sfîrșit. A înțeles capcana, cînd se afla în ea.

Se întrebă încă o dată dacă febra, setea, foamea, oboseala, absența unor ordine și legătura organică cu batalionul erau sau nu motive *suficiente*. N-a simțit oare o ușurare lașă că, în ce-l privea, sfîrșise cu ororile răz-

boiului ? Nu el singur, pe deplin responsabil, *capitulase* ? Dacă dreptatea se află de partea evadatului perpetuu ? Dacă era un *adaptat* ?

Tot îi spuse încet :

— Și *étouffe-chrétien*-ul meu, François ?

— Nu mi-e foame, spuse François. Toto, tu care ai fost la franctirori, ce crezi despre evadare ? Da, despre evadarea în sine ? Despre datoria de a evada ?

III

Dacă artificiile teatrului dăduseră grupurilor artistice ale *Oflag*-ului o funcție socială apropiată de *viața adevărată*, cum spune atît de minunat Van Gogh în scrisorile lui — unul din *best-seller*-urile bibliotecii lagărului —, îndulcind condiția de prizonier pentru a le da o iluzie de libertate, iluzie pe care alții o căutau în studiu, sport sau rugăciune, ei nu rămîneau mai puțin captivi. Totuși condiția lor nu le mai apărea cu brutalitate decît din cînd în cînd. Un om ca François prins în realizarea devorantă a piesei *Histoire de Rire*, și luînd-o în serios, deoarece tot orașul acela din lemn lua teatrul în serios, era mult mai puțin prizonier decît un fanatic al speologiei sau al alpinismului, de exemplu !

Un Eberling, incapabil să capete interese pentru o activitate intelectuală oarecare, era infinit mai captiv decît el, neastîmpărul lui avea scuze. Acest neastîmpăr trezise în Soubeyrac întrebări amorțite încă de pe vremea ultimelor sale zvîcniri de om liber. Luă un carnet în care nota de-a valma reflecții, printre citate, date, note de regie, și scrise :

Aceasta va rămîne de neînțeles pentru cei care n-au trăit ca noi, și nu este poate decît o impresie trecătoare, însă prima tentativă de evadare ne-a surprins. Ea a avut loc acum optsprezece luni. Trei ofițeri au plecat împreună. Au fost arestați peste cîteva zile, la cîțiva zeci de kilometri, în pantaloni de dril, cu impermeabile, plini de noroi, deoarece străbătuseră ținuturi mlăștinoase.

Ne-am uitat la ei cu uimire, admirație și o nuanță de milă. Fuga lor ne-a mirat tot atît cît și pe nemți. Imposibilitatea evadării nu era pusă pe atunci la îndoială de nimeni, fie păziți, fie paznici. Europa era invadată. Elveția la o mie de kilometri, apropiata Polonie cucerită, Suedia, de care eram așa de despărțiți de mare, izolată apoi cu desăvîrșire de Franța, Rusia apropiată, dar misterioasă. Era evident că trebuia să fii puțin nebun ca să-ți închipui libertatea și Franța regăsite simultan! De asemenea, faptul că fusesem capturați în zilele imediat premergătoare armistițiului, ne lăsa și ne mai lasă încă pe mulți dintre noi în iluzia amorțitoare a unei păci imediate...

Seria subțire într-un carnețel negru, cu creion foarte tare și foarte ascuțit, pentru a ascunde mai ușor însemnările de frecventele percheziții.

„În fond, se gîndi el (dar nu notă aceasta), eram cloroformizați, și mai sîntem încă. Făgăduielile continuă : mîine, *morgen frih* [1]. Dacă Franța se angajează în colaborarea cu Europa... Cloroformizați !" Avea poate dreptate Eberling. Da. *Adaptat.* Cuvîntul, în modestia lui, era mai jignitor decît o injurie.

Camille se întoarse de la plimbare, cu *Pomeranische Zeitung* în mînă. Thomas Cavatini îl luă, îl frunzări și zise :

— Sînt nouă astă-seară băieți !

Toto numărase anunțurile mortuare ale militarilor căzuți pe frontul de Est, nouă cruciulițe încadrate cu negru pe hîrtia albă.

— Toto, zise Camille, mă dezgușți ! Frumos îi șade unui creștin să se bucure de morți, fie ei chiar dușmani ?

— Pé-Pé-Péguy... începu Toto.

Protestară unanim. Nu din silă pentru Péguy, la care „erhen", cum spunea Frédéric, făcea totuși apel în mod abuziv, ci fiindcă era de nesuportat să-l auzi pe Cavatini bîlbîind : „Fe-fericite spicele coapte și grî-grîul secerat !". Terfelirea poetului din Beauce alcătuia, împreună cu die-

[1] *Mîine dimineață (germ.)*

ția admiratorului său, un amestec la fel de indigest ca și *étouffe-chrétien*-ul bucătarului ! Toto se încruntă.

— Eu-eu cred ca Simon de Montfort că Dumnezeu îi va recunoaște pe ai săi, spuse el aproape dintr-o răsuflare. În afară de aceasta, n-n-aveau decît să nu se ducă !

Supărat, începu să cînte fals, în dialectul din nord, una din melodiile lui preferate :

Capu' di vițal
Hierbe, hierbe
Capu' di vițal
Hierbe
Da' nu-i pentru noi...

Toată melancolia unei copilării sărmane petrecută în colibele minerilor din nord răzbătea în aceste cuvinte bizare, în care modestul cap de vițel fierbînd în cratiță devenea o hrană de lux.

François făcu un efort ca să se rupă de ei. Își mai notă :

Ne-am dat seama că, prizonieri și gardieni, nu credeam în evadare, ceea ce ar trebui să fie preocuparea permanentă a unui prizonier, preocuparea permanentă a unui gardian. Evadarea se transforma într-un joc, într-o tentativă inutilă, cu menirea mai curînd de a sparge monotonia soartei, decît de a regăsi libertatea...

Pe atunci credea cu adevărat în ceea ce scria. Revedea ansamblul unei Germanii, mai mult pasivă decît ostilă, mai de temut prin masa ei protoplasmatică decît prin animozitatea ei, iar această idee era întărită de amintirea represaliilor benigne exercitate în urma triplei evadări neizbutite : o scurtă interzicere a fumatului, o înăsprire a controlului plimbărilor și a convoizilor la lemne și o singură percheziție serioasă. Situația n-a întîrziat să se schimbe, mai ales cînd un căpitan, fiul unui general vestit, a șters-o împreună cu doi camarazi, și a izbutit. S-a aflat totul prin următoarea frază sibilică dintr-o scrisoare : „Grădina zoologică din Londra s-a îmbogățit cu trei animale : un leu, un leopard și un tatu". Tatu era porecla fiului de general. Reușiseră, trecînd prin Rusia, unde fuseseră internați cîteva luni. Da, se

schimbase și mai mult în iunie 1941, o dată cu începutul campaniei din Rusia. Dar șocului operator îi urmase cloroformul colaborării.

Deodată, în atelier se făcu zarvă. Căpitanul Gondamini, adjunctul lui Watrin, poreclit în '40 Căpitanul Imaterial, „Capimul" nu venise niciodată în baraca teatrului. Austeritatea lui de diplomat al Școlii de Război îl făcea să dispreţuiască aceste divertismente civile. Locuia cu maiorul Watrin într-una din barăcile rezervate ofiţerilor în vîrstă, în sectorul denumit cu duritate Azilul Căpitanilor Bătrîni, unde locuiau în camere mult mai mici, cîte patru. François se ridică maşinal.

— A murit fiul maiorului, spuse Gondamini. A aflat-o acum, dintr-o scrisoare.

Știau cu toţii că Watrin avea un fiu, sublocotenent într-un divizion de artilerie ușoară, și că nu primise veşti de la el din iunie 1940.

Cei trei ofiţeri, copleşiţi, îşi făcură o toaletă riguroasă și fură atenţi la elementele cele mai regulamentare ale unei ţinute de obicei neglijate. Camille, Paradoux și decoratorul se uitau la ei stingheriţi. Lui François i se puse un nod în git. Era îngrozitor. Se desăvîrșise aşteptarea, lunga agonie a acestui bătrîn ofiţer sălbatic, viaţa sa ascetică. Maiorul respinsese pînă și muzica, declarînd : „Nu mi-a plăcut niciodată decît muzica militară. Sînt ca și caii de regiment !"

— Mi-am dat întîlnire cu ceilalţi ofiţeri din batalion în faţa barăcii maiorului, spuse „Capimul". Mă găsiţi acolo, domnilor.

Doamne, ce tristă farsă militară putuse inventa ofiţerul cu diplomă pentru a consola un om de moartea fiului său !

În lagărul de la Tempelhof se aflau şase ofiţeri din bravul batalion. Trecuse multă apă pe gîrlă de cînd subofiţerii și oamenii de trupă îi părăsiseră fiind duși în *Stalag*-uri. Cînd François ieşi din baraca teatrului, soarele apunea către Stettin și Berlin, iar vîntul de sud continua să răspîndească peste oraşul din lemn un aer dulce care venea de departe, din Bulgaria, din România, din Grecia. Vîntul de sud vătăma aceantele de gheaţă de pe

geamuri, iar blîndețea lui neobișnuită îi atinse cum atinge păsările sălbatice. În fond, Eberling se gîndea la evadare ca o rîndunică la migrație !

Se opriră în fața barăcii maiorului, un grup de conspiratori copleșiți. Mai lipsea unul dintre ei, rătăcit la blocul I.

Fiul lui Watrin murise în Alsacia, pe la 10 iunie, cînd batalionul tatălui fusese făcut prizonier.

Soubeyrac îl revedea pe maiorul Watrin în acele zile toride ale lui iunie 1940, întîmpinîndu-l la sfîrșitul plimbării sale la moara de vînt, apoi atitudinea lui din ce în ce mai închisă, din ce în ce mai pasivă în timpul agoniei batalionului. Simțea că se apropie de acest om.

— Cel mai îngrozitor lucru, spuse Gondamini cu vocea sa inexpresivă, este că prima scrisoare s-a pierdut. Maiorul a primit-o pe a doua, în care i se relatează moartea fiului ca ceva știut.

Era impecabil în ținuta sa „Capimul" ; deși hainele îi erau uzate, era impecabil. Nu-i mai lipsea decît bastonașul acela mlădios al croitorilor militari de la Palais-Royal. Își lovea cu vîrful mănușilor pantalonul de cavalerist Saumur, ponosit dar bine croit.

— Mă tem că nu rezistă, zise el. E încă foarte tare, dar capul poate să cedeze.

Soarele apusese. Indigoul nopții inunda cerul magnific. În ciuda întunericului care se lăsa repede, pămîntul mai era încă luminat, de niște raze roșcate, straniu diluate ; solul era trandafiriu, de o luminozitate neobișnuită. Mai era încă zăpadă multă. Ultimul ofițer sosi în pas alergător. Plecase pesemne de la cursul de engleză pe care-l făcea la blocul I.

Tot nu se încumetau să intre la Watrin. Grandiosul peisaj se patina foarte rapid cu un lustru flamand. Un Breugel geometric. Soubeyrac se întreba cum se face că-i plac atît de mult serile. Era o plăcere comparabilă cu aceea pe care o resimțea pe malul mării. O dată cu războiul se simțea stăpînit de o sensibilitate crescută la spectacolele naturii. Soubeyrac nu se gîndea la cea mai simplă explicație : la copilărie, la raza verde veșnic așteptată.

— Dar, Doamne Dumnezeule ! tună el, indignat brusc, ce se poate spune unui om care și-a pierdut fiul !

Se priviră stînjeniți. „Capimul“ nu mai părea să vrea să asigure conducerea operațiunilor. Se uită îndelung la Vanhoenacker, la Toto și François.

Toto spuse încet :

— E cu-curios, asemenea efecte se întîlnesc în munți, în Elveția, la această oră. Zăpada devine roșie. Pare-ar fi la teatru.

— Totul e teatru, spuse François.

Pe drumul pardosit cu lemn se mai vedea încă un reflux de minotauri cu trei coarne. Ieșeau de la un curs de istorie economică și discutau foarte serios despre cauzele decăderii republicii venețiene ! Grupul staționa de aproape zece minute.

— Domnule sublocotenent Vanhoenacker, spuse în sfîrșit „Capimul“, dumneata ești cea mai veche cunoștință a maiorului. Ai să vorbești pentru noi.

— Nu, domnule căpitan, spuse Van', n-aș ști...

Vanhoenacker folosise în mod firesc formula din departamentul Nord : „A nu ști“ pentru „a nu putea“.

— A, spuse „Capimul“ buimăcit. Bun ! Bine ! Atunci dumneata, Soubeyrac...

— Eu, făcu Soubeyrac, uimit, eu ! Dar maiorul nu...

Se abținu să spună „maiorul nu poate să mă sufere“.

Știu pe dată că asta nu era adevărat, că nu fusese niciodată adevărat.

Soubeyrac acceptă schițînd un semn din cap, copleșit. Erau să intre, cînd, deodată, în mină cu cîteva gamele pe care le spălase la spălătorul colectiv, maiorul Watrin dădu peste ei, din spate, pe cînd îl credeau în *Stube*. Era cu capul gol, iar părul îi era complet alb. Toate cutele obrazului se adînciseră. Mustața era și ea complet albă. Îmbătrînise cu cincisprezece ani în răstimpul acestor douăzeci și două de luni. Era un bătrîn cu ochii roșii. Dar expresia sa fixă, încordată, crîntă, era cumplită — masca celei mai rele mînii, mînia animalică a omului atins în carnea lui. Se traseră înapoi în fața acestui mistreț în tunică. Watrin se opri în mijlocul lor și-i scrută unul după altul.

François simți cum i se strînge gîtlejul. Ei da, regăsea, ca altă dată în avanposturi, impresia de a se afla în greșeală, de a fi făcut ceva rău ; trăia acel complex de culpabilitate pe care militarii l-au simțit cu mult înainte ca Sigmund Freud să-l fi descris, și nu numai Soubeyrac se reîntorcea în trecut, pînă la a redeveni tînărul subloco-tenent din primele luni ale războiului, și chiar se afunda mult mai adînc în timp, pînă în copilărie, în greșelile copilăriei. Luă poziția de drepți. Ceilalți loviră călciiele. În delăsarea voită a disciplinei din lagăr, anumite poziții de drepți căpătau o semnificație apăsătoare.

Soubeyrac îl privi pe Watrin în față. Această mască răvășită a maiorului nu era expresia mîniei, ci a deznădejdii extreme. Nu exista nici o diferență la maiorul Watrin între masca deznădejdii extreme și masca mîniei. Ca multe ființe simple, bătrînul ofițer nu dispunea decît de o gamă restrînsă de fizionomii. Soubeyrac nu mai avea salivă. De la primirea știrii, Watrin nu înceta să plîngă, și acest războinic aprig, acest leat bătrîn care plîngea era înspăimîntător ; avea o notă de grotesc care agrava totul. Maiorului îi zvîcni mărul lui Adam : toată frămîntarea și toată amărăciunea, acumulată de luni de zile, răbufneau acum. Atunci François vorbi și nu-și mai recunoscu glasul :

— Am venit, domnule maior, cu toții, ofițerii bata-lionului dumneavostră și cei de la regiment. Veneam la dumneavoastră...

Nu era bine. Își trase puțin răsuflarea și continuă :

— Am aflat vestea și am vrea să vă spunem... tot de-votamentul nostru... toată afecțiunea noastră respec-tuoasă...

Cuvintele nu se topeau în aer ; rămîneau între ei. Vîntul de sud n-avea nici o putere asupra lor. Chipu-rile lor erau încordate și stăteau cu toții în jurul unui om care suferea și pentru care totul era zadarnic. Cru-pul se strînse mai tare, un mic cerc de umbre între ba-răcile rectilinii, iar noaptea venea în galop.

Noaptea venea din Rusia pe unde fugise Tatu, fiul generalului. Noaptea luneca, luneca, luneca din străfun-durile Asiei. În cinci minute avea să fie la Danzig, în zece, la ei. La cîțiva kilometri mai la nord, invada Bal-

tica înspumată ; avea să atingă micul sat de pescari unde Eberling avea complici, apoi avea să ajungă în insula Rügen și în Suedia. „Pe Dumnezeul meu, te înțeleg, Eberling, te înțeleg, să fugi, ah, să fugi !“

Trupurile celor șapte bărbați stăteau nemișcate. Hainele, bătute de vînt, parcă nu erau ale lor. În sfîrșit bătrînul ofițer se mișcă. Cu chipul răvășit, cu albul ochilor injectat, cu gîtlejul umflat, mîrîi :

— Oh, nu curajul îmi lipsește !

Și-i scrută aprig, ca și cînd i-ar fi bănuit că au venit să-i dea curaj. Respira întretăiat. Nu putea rosti decît puține cuvinte deodată :

— Era militar, ce mai.

Trebuia să scormonești cuvintele unul cîte unul, ca să le cauți sensul dat de *bătrîn*.

— Tot ce vă cer este o mică rugăciune pentru el.

Glasul i se frînse la ultimul cuvînt.

Făcu un pas. Era față în față cu Soubeyrac. Atunci făcu *gestul*.

Mîna noduroasă, deformată de artrită, se ridică spre pieptul lui Soubeyrac și, cu un deget, cu unul singur, cu arătătorul, atinse tunica locotenentului în dreptul inimii. Inima tînărului bătea atît de tare, încît bătaia ei ar fi trebuit să răsune pînă în adîncul celor mai îndepărtate barăci.

— Și ți-a fost dumitale dat să mi-o spui, Soubeyrac.

Mîna rămăsese atîrnată, noduroasă, cu arătătorul îndreptat spre inimă.

Un val răscolitor trecu peste chipul lui Watrin. Se stăpîni :

— Du-te, ai să răcești. Du-te, dragul meu.

Dragul meu ! „De unde vii, dragul meu ?“ Întocmai ca în ziua aceea ! Dumnezeule, eu eram în ziua aceea dragul lui, „dragul lui“. Și n-am înțeles ! De aceea nu voia să ne lase să plecăm, cînd am fost încercuiți și cînd știa că eram pierduți. Noi toți. Dragii lui !

Mîna maiorului Watrin căzu la loc. Scoase un mîrîit de cîine hăituit, se desprinse brutal, îmbrîncind de-o parte, cu toată greutatea lui, pe „Capimul“ năucit și se înfundă în baracă, trîntindu-le ușa în față.

Se despărțiră fără să vorbească, iar Toto, Van' și François se întoarseră la *Stube*, de parcă ar fi făcut o faptă rea.

François se gîndea la un mort german, primul pe care-l văzuse, la P.A.4, în Londra. Neamțul părea ca de ceară în tunica lui verde. Nici frumos, nici urît. Cu fruntea găurită. Întins pe o insuliță de verdeață și mărăcini, pierdută în noroi, ai fi zis că e o uriașă floare de mlaștină, crescută în noaptea fierbinte a veghei. Atunci spuse Poivre, ordonanța lui Soubeyrac, pufăind : „N-au aceiași simț ca noi, dom' locotinent". Poivre murise. Pauphilet murise. „Ai să-ți lași pielea, Philet". Și mortul de la Volmerange. Cum se numea oare băiatul din Billancourt, condamnat la moarte, omul care nu evadase ? Și fiul maiorului !

Cînd intrară în 17-4, alături, Frédéric, Botgrosul Tragic, cînta la pian un vals de Strauss, iar François gîndi cu o uimitoare luciditate :

„Frédéric, aud cum cîntă moartea mea".

Apoi :

E o cofofană-n păr.
Aud moartea mea cum cîntă
E o coțofană-n păr.
Aud moartea mea cîntînd.

Iată ce făcuse războiul din cîntecul de joacă preferat al mamei sale.

Se culcară fără să vorbească. Curînd sună stingerea, pe care în seara aceea o cîntă Lebiond, cu variațiuni care aminteau tuturor militarilor, de carieră sau de nevoie, frumoasele zile petrecute în cazărmile Franței. În timp de pace, bineînțeles. Cum să dobîndești comuniunea ființelor ? Să te rogi ? François voi să se roage, așa cum ceruse maiorul Watrin. Pentru Watrin fiul, pentru mortul de la P.A.4, pentru omul de la Volmerange, flăcăul din Billancourt, pentru Pauphilet, ca și pentru morții din *Pommersche Zeitung*. Nu pentru el,

căci socotea că nu e demn. „*Licht aus!*“,[1] urlară în noapte santinelele germane.

Dar Soubeyrac nu regăsea din *Tatăl nostru* decît fraza : „Tatăl nostru carele eşti în ceruri, iartă-ne nouă greşalele noastre“ şi atît. Era într-adevăr vorba de greşeli !

Sfîrşi simplu prin a spune : „Doamne, fie-ţi milă de ei, şi fie-ţi milă de noi “.

Se auzi un zgomot de mărgele. Era Toto. Thomas Cavatini îşi pusese mătăniile pe taburetul care-i slujea de noptieră. „A-a-amin“, murmură el atît de încet, încît îţi puteai îngădui să crezi că nu era un răspuns.

IV

În afară de Gefreiter-ul înarmat şi de Sonderführer, erau cinci : Soubeyrac, un delegat al Comisiei de aprovizionare, Toto, Vanhoenacker şi Eberling. În afară de delegatul respectiv, pe nume Cillouard, un tip solid şi jovial, căpitan de rezervă care în viaţa civilă conducea o întreprindere din Paris, colonelul Marchandier îl lăsase pe Soubeyrac să stabilească lista „corvezii“.

Numai rareori îi lăsa *Lagerführung*-ul pe ofiţeri să iasă, chiar încadraţi ; plimbările din primele luni în pădure erau acum doar o amintire îndepărtată, şi de aceea candidaţii pentru fiecare ieşire erau numeroşi. Din 1 500 de ofiţeri alegerea nu se putea hotărî decît destul de arbitrar, şi François se resemnase. Trebuia, evident, ca Soubeyrac să fie printre ei, să cumpere material. Rămăseseră trei locuri. Cei din *Stube* au tras la sorţi cine să plece. A ieşit numele lui Faradoux. În ultimul moment lunganul artilerist renunţă, explicînd că, momente, această jumătate de duzină de ore de semi-libertate îi va face mai mult rău decît bine. Atunci aproape că l-au obligat pe Van', pe sedentarul ameninţat

[1] *Stingeţi lumina (germ.).*

de neurastenie, să beneficieze în locul lui de învoire. Au înţeles cu toţii. Asemenea generozităţi erau frecvente. François ceruse în prealabil maiorului Watrin să-i însoţească. *Bătrînul* refuzase.

După vestea despre moartea fiului, maiorul Watrin devenise o grijă permanentă pentru Soubeyrac. Cînd l-a văzut pe *bătrîn* plîngînd, imaginea pe care şi-o făcuse pînă atunci despre el s-a şters cu totul.

Vanhoenacker îl cunoştea mai bine pe Watrin. Maiorul fusese, înainte de 1939, însărcinat cu instruirea S.O.R.-ilor, iar Vanhoenacker venea chiar din cercurile lor de perfecţionare. După Van', Watrin trebuia să aibă cincizeci şi unu de ani. Van' era sigur că *bătrînul* avea douăzeci şi cinci de ani în 1914. Cunoştea şi originea lui Watrin. Fiu al unui maistru dintr-o mină din Denain şi al unei muncitoare care împingea vagonetele, Watrin lucrase în subteran de la paisprezece ani. Soubeyrac nu-şi imaginase astfel copilăria temutului său şef. Şi-l reprezenta acum ca pe un băiat cu părul roşu, harnic, aspru, ducîndu-se la mină cu mult înainte de ivirea zorilor, cu lampa lui de miner, şi această condiţie muncitorească, la început de viaţă, îi schimbase toate părerile despre el.

Tatăl lui Watrin mai trăia încă în 1937, spune Van'. Era un roşcovan uriaş, cu ochi albaştri. Se mai ducea la pescuit, pe canal. Lui îi semăna feciorul. Mama era o flamandă negricioasă şi uscată, de tip spaniol, probabil o ţărancă atrasă de cîştigul din mină... Ea îl făcuse probabil aşa de credincios...

— E adevărat, eşti un mare şef marab, spuse zîmbind François.

„Marab" însemna, în argoul folosit de cei din baracă, marabu, adică preot, sau mai exact, cum spunea Frédéric, „membru al partidului preoţesc".

Catolicismul acţiona deosebit de activ în Tempelhof.

Dar în timpul războiului din Paisprezece ? reluă Soubeyrac.

Subofiţer într-o companie de franctirori. Specialist în lovituri. Fusese şi la Verdun. A fost avansat sublocotenent abia în 1917.

— Nu vorbea niciodată de războiul din Paisprezece ?
— Niciodată.

Nici în timpul campaniei, nici în timpul prizonieratului, maiorul Watrin nu vorbise de originea lui proletară sau de faptele sale de arme. Este adevărat că vorbea atît de puţin !

Îi reveni atunci în minte chipul omului de la Volmerange, iar expresia curioasă pe care o avusese Watrin, cînd Soubeyrac a vorbit de Billancourt, i se clarifică acum pe deplin.

— Van', spuse el, pentru mine rămîn două mistere în viaţa lui Watrin.

— Mistere !

— N-am înţeles niciodată ce a căutat în băcănia din Volmerange, cînd a fost împuşcat condamnatul, şi n-am înţeles de ce, avînd un asemenea trecut de luptător, a lăsat ca batalionul lui să fie făcut prizonier.

Ajungînd la marginea pădurii se întoarseră spre Tempelhof. Lagărul devenise mic de tot, pareă turtit. Ai fi zis o parcelare nedeslușită, presărată cu barăci identice, de un verde lepros, ale căror coşuri întunecate se conturau violent pe acoperişurile date cu var ; mai erau gheretele minuscule vopsite în dungi negre, albe şi roşii, sala de festivităţi care arăta ca un palat printre izbe, centura de sîrmă ghimpată şi prezenţa continuă a acelei pete stacojii care era steagul cu zvastică. În depărtare, în dreapta peisajului, se profila lagărul ruşilor. De la primii paşi făcuţi în afara Tempelhof-ului, se îndepărtaseră de acest lagăr.

Sonderführer-ul, un bărbat la vreo treizeci de ani, îi lăsa să meargă în urma lui. Vorbea cu Gefreiter-ul, adoptînd o atitudine de încredere sfidătoare. Vîntul revenea dinspre sud, călduţ, dar nu destul de călduţ pentru a topi zăpada. Asprimea gerului se mai făcuse resimţită chiar în ziua ce a urmat întîlnirii stînjenitoare din faţa barăcii maiorului. În ciuda calendarului, pămîntul încă tare şi îngheţat mai amintea de iarna cumplită din 1941-1942, care pricinuise Germanici înfrîngerea fără ca ea s-o bănuiască, însă cerul, de un albastru ca în miniaturi, fără urmă de nor, ca o imensă cupolă cristalină,

făgăduia primăvara. Văzînd de atît de departe lagărul „lor", îi gîtuia o emoţie. Libertatea ameţitoare îi îmbia. Lui Eberling îi fremătau nările.

François trăgea pînă în fundul plămînilor aerul rece care scălda spaţiile acestea unde se modulau simplu, printre ondulaţiile terenului şi colnicele împădurite, liniile sobre ale şoselei ce-şi croia cale între două rînduri de tei, şi liniile căii ferate care se pierdea la orizont, unde nu o mai bănuiai decît după şirul descrescînd al stîlpilor de telegraf.

— E drăguţ Chamisso, spuse Toto. S-ar zi-zi-ce că are intenţia să ne la-lase-n pace. Unde ne duci F-François ?

Pentru cumpărăturile îngăduite, singura justificare a acestei călătorii, existau două soluţii : Ostgard, în cîmpie, sau Lauenmünde, pe malul mării. Două localităţi aflate la vreo doisprezece kilometri una de cealaltă.

— De-ar fi Lauenmünde, zise Vanhoenacker.

Flamandul se gîndea cu dor la Dieppe, la Calais, la La Panne, la Blankenberge, cu plajele şi dunele sale reci de pe litoralul Mării Nordului.

Gefreiter-ul lătră, la treizeci de paşi, agitînd braţul cu un gest autoritar.

— Ce să-i faci, el tre-trebuie să ţipe şi cînd se plimbă ! oftă Cavatini.

Se duseră spre cei doi nemţi. Gefreiter-ul era o brută de un metru şi optzeci, cu ochi mici de porcină şi cu mustaţa tăiată a la Führer. Semăna a gardian silvic. Părea să se apropie de cincizeci de ani. Pe lîngă el, Sonderführer-ul von Chamisso uimea prin talia sa fină şi elegantă. Cu toată repulsia pe care o aveau pentru uniforma germană, francezii nu puteau nega că, purtate de Chamisso, cizmele, pantalonul bine croit, tunica ajustată, stiletul, cascheta, aveau o eleganţă reală. Ai fi zis că von Chamisso e un londonez. Avea într-adevăr eleganţa cursanţilor de la Oxford şi chiar germana vorbită de el, cu acel accent berlinez specific cartierelor de lux, căpăta o anume fluiditate englezească care nu era dezminţită nici de ochii cenuşii şi calzi, nici de mustaţa blondă înfoiată.

De trei ori pînă acum François stătuse îndelung de vorbă cu el. Prima oară, cînd colonelul Marchandier hotărîse să atribuie *Stube* 17-4 grupului teatral, pentru a bloca tot materialul sub paza celor ce aveau să-l folosească. A trebuit, firește, autorizația Oberkommando-ului care a cerut avizul Sonderführer-ului. Sonderführer-ii, cel puțin în primii doi ani, exercitau în lagăre o funcție puțin militară. Erau însărcinați să studieze opinia prizonierilor, să o îndrume, să o orienteze spre colaborare, să domolească șocurile inevitabile produse de hotărîrile militare ale Wehrmacht-ului. Erau tocmai „conducători speciali“ [1]. Chamisso era probabil unul dintre cei mai remarcabili.

Era în el acel amestec de melancolie și zîmbet, distincție rafinată ce caracterizează un anumit romantism german, de multă vreme pe cale de dispariție, de care francezii se mirau întotdeauna cînd îl întîlneau sub uniforma învingătorului. În acea primă zi, spre marea surprindere a unui Soubeyrac neîncrezător, Chamisso nu-i vorbise decît despre Paris, despre poeți francezi contemporani și despre Milosz. Soubeyrac mai auzea parcă vocea fără accent identificabil, marcată doar de o ușoară vibrație metalică, citînd în franceză :

Toți morții sînt beți de ploaia bătrînă și murdară
La cimitirul străniu din Lofoten...

Asta a fost pentru el o lovitură, deoarece în alte împrejurări ar fi putut nutri simpatie față de acest om. Mai aflase în ziua aceea, spre sfîrșitul convorbirii, că Sonderführer-ul avea un tată industriaș prusac și o mamă lituaniană, din Curlanda. Iată de ce-i plăcea atît de mult de Milosz ofițerului german. În sfîrșit, prin jocul încrucișărilor, se dovedea a fi rudă îndepărtată a autorului cărții „Omul care și-a pierdut umbra“, ceea ce-l mișca pe François, căci adora această operă, încă prea puțin cunoscută în Franța.

[1] *Traducere literală a cuvîntului Sonderführer*

Chamisso spusese : „Dacă între noi atmosfera se destinde, fapt de care nu sînt eu răspunzător, nădăjduiesc să vă pot arăta Baltica mea".

Au vorbit îndelung despre simbolismul scrierii „Omul care şi-a pierdut umbra" apoi, stînjenit, Chamisso a abandonat acest subiect, socotindu-l prea personal, pentru a trece la evocarea sculptorului Antoine Bourdelle, pe care Chamisso îl admira, şi a lui Maillol, pentru care avea cea mai profundă veneraţie. Singura aluzie politică putea să pară aceea în legătură cu citarea de către Sonderführer a lui Arno Breker, „geniu" al naţional-socialismului, dar o făcuse mai curînd pe tonul unei prietenii individuale. Nu fusese vorba nici de englezi, nici de pictura iudeo-marxistă şi cu atît mai puţin de ponegrirea Franţei !

François fusese uluit, după această anchetă ciudată, auzindu-l pe von Chamisso spunîndu-i că sprijinul lui pentru repartizarea barăcii teatrului a fost obţinut şi că se angajează să-l obţină şi de la amiralul Von Mardrück, comandantul german al Tempelhof-ului.

A doua convorbire avusese loc cu prilejul intrării nemţilor în Rusia, în iunie 1941. Chamisso adunase vreo treizeci de ofiţeri aleşi dintre cei aparţinînd Cercului Pétain şi le expusese cauzele şi scopurile războiului în curs. Omul i-a părut atunci diferit, mai ferm, mai energic. Se ghicea în el o voinţă de neclintit. Era probabil realaltă faţă a ofiţerului. Soubeyrac se gîndise atunci la Giraudoux şi la Siegfried, trăgînd concluzia că războiul nemţilor împotriva englezilor şi francezilor nu dobîndise consimţămîntul adînc al Sonderführer-ului în aceeaşi măsură ca războiul împotriva Răsăritului.

A treia discuţie se desfăşurase cînd François refuzase să colaboreze la ziarul german al lagărelor, *Trăsătura de Unire*. Crezuse atunci că va fi ultima lor întrevedere.

În franceza lui elegantă, Chamisso spuse :

— Domnilor, înţeleg că un prizonier doreşte să evadeze. Dar în împrejurările prezente ar fi prea uşor şi prea neelegant, nu-i aşa ? Nu vă voi cere nici măcar cuvîntul de onoare.

Scoase din buzunar un pachet alb de ţigări *Juno* şi le oferi. Soubeyrac îl supraveghea pe Eberling cu coada ochiul. Evadatul model şovăi o clipă, dar luă ţigara.

— Vă recunosc, domnule Eberling, zise von Chamisso.

Aprinse ţigara artileristului cu bricheta sa. Mîna ofiţerului german nu tremura, buzele lui Eberling se mişcau uşor.

— Domnilor, mai spuse Sonderführer-ul, de aici pînă la Lauenmünde avem şapte kilometri — căci mergem la Lauenmünde ; v-am promis că vă voi arăta Baltica, domnule Soubeyrac. La circa cinci kilometri există acelaşi gen de peisaj ca Lietuva lui Milosz... *„După letargia celor şapte luni de iarnă, cerul se deşteaptă deodată la frumuseţea fără veste a primăverii... Veniţi, vă voi conduce în gînd către un ţinut ciudat, vaporos, înceţoşat, murmurînd...“*

Întrerupse brusc citatul, cu un zîmbet drăguţ :

— Cu puţin noroc, veţi aduce cîţiva ghiocei !

Şi înaintă, fără să se mai ocupe de ei, cu paşi mari, în pădure.

Era o plimbare minunată pentru aceşti oameni claustraţi de luni de zile. Pămîntul negricios din luminişuri, pămînt de bălării, apărea pe alocuri sterp, contrastînd cu nisipul portocaliu neacoperit cu zăpadă, în care bocancii se afundau. Se căţărau spre vîrful colinei care bara privelişteа către mare. Iarna zgîrcise ferigile, le rosese tulpinile. Bălăriile mai dezvăluiau tonuri de violet, semi-doliul văduvelor, iar lichenii tonuri de un cenuşiu viclean. Crenguţele şi acele uscate se frîngeau sub paşi cu un zgomot înăbuşit, care îi făcea parcă să se îndoiască chiar de realitatea prezenţei lor. Înaintau într-un univers ruginiu verde-cenuşiu, cu tulpini de bronz, cu dîre violacee, cu cîmpuri albe ca albuşul de ou smălţînd verdele stins al *Wald*-ului.

Din timp în timp, un animal nedesluşit se strecura pe la picioarele lor.

— Tu înţelegi ? spuse Soubeyrac.

— Ce ? zise Van'. Chamisso ?

— Nu. Maiorul.

— A, da, spuse Van'. În povestea omului de la Volmerange, nu știu. Dar în ce privește capturarea batalionului, n-am înțeles nici eu niciodată. Știi, Watrin a fost căpitan pînă-n 1935. Maior a fost făcut tîrziu. În 1937 cred. N-are nici un fel de ambiție.

— Era dur în timp de pace, zise Soubeyrac, mi-au spus-o soldații.

— Da, Watrin detesta anul 1936, grevele, Frontul popular. Tot ce i se părea moliciune, renunțare, pacifist, antimilitarism.

— Tocmai asta nu pricep! Ca militarist îndîrjit, ar fi trebuit să meargă pînă la capăt, să dea bătălia de onoare sau, dimpotrivă, să ne facă s-o ștergem în grupuri mici, ca să slujim din nou, nu? Vezi, e ceva aici care nu-i prea limpede... Și cred că în privința fiului lui, bineînțeles... Mă întreb uneori dacă nu asta îl roade.

Van' dădu din cap. Un cancer moral îl rodea pe maior, asta era probabil.

— Dar nu-i numai asta, spuse François. Trebuie să-i vorbesc lui Eberling. Mă neliniștește „zebra" asta.

De ce l-ai luat? întrebă Van', plin de logică.

François avu un gest vag, iar „lunganul" o porni înainte, luîndu-l și pe Toto. Gillouard, omul de la Comisia de aprovizionare, își cioplise un baston și mergea cu pași mari, cu capul aplecat pe spate și nările dilatate.

Pădurea emana un miros aspru de conifere, mai amar decît cel din codrii Franței. Masele de copaci răsfrînți în apa unei bălți unde putrezeau frunzele, tufele de pini tineri, luminișurile, mărăcinișurile smălțate de ienuperi, toate exprimau cu tărie melancolia pămînturilor sărace.

Soubeyrac rămăsese singur cu Eberling.

— Ce regizor Chamisso ăsta al tău! spuse evadatul model. Ah, ticălosul!

Se deslușea o nuanță de admirație în glasul artileristului. Cazul Chamisso îl frămînta!

— Îi etichetezi acum cu ușurință pe oameni drept ticăloși, spuse Soubeyrac.

— Militar de patru generații, replică Eberling.

Aerul îi făcea bine evadatului model. Devenea mai puțin sardonic, mai puțin răvășit, mai puțin nervos. Se implinea la trup. Rupse partea de sus a unei tulpini de

ferigă, o sfărîmă în podul palmei și o mirosi cu voluptate.

— Soubeyrac, spuse Eberling, Soubeyrac, pentru Chamisso al tău există două posibilități. Sau e într-adevăr ceea ce vrea să pară, un francofil, și atunci îmi scot pălăria în fața lui, sau nu este ceea ce vrea să pară, romantismul-lui este fabricat, și îl admir și mai mult, fiindcă procedeul mi se pare de o eficacitate uimitoare.

Apoi, gînditor, adăugă :

După cîte știu, n-au existat niciodată asemenea grade în armata franceză. Comisarii politici nu erau același lucru. Va trebui să-l întreb pe Algrain.

Nu se mai vedea nici Chamisso, nici Gefreiter-ul. Era extraordinară această impresie de libertate, aproape neliniștitoare.

Ascultă, Soubeyrac, spuse dintr-o dată Eberling, de ce mi-ai propus să vin ? Ultima dată cînd m-am despărțit de tine, mi se pare că te-am ocărît...

— Cam așa.

— Te-am făcut chiar ticălos.

— Mai rău. Mi-ai spus că sînt un *adaptat*.

Atunci de ce te-ai ocupat de mine din nou azi dimineață ?

Fiindcă presupun că ai nevoia să-ți reiei legătura în sat. Era o ocazie. N-aveam dreptul să te lipsesc de ea. Chiar așa, *adaptat*.

— Și apoi, poate te-ai răzgîndit ?

— Nu, zise Soubeyrac.

Refuzi tunelul, totuși, nerugat îmi dai o șansă ?

Eberling se uita în toate părțile : un iepure. Soubeyrac se gîndi că poate făcuse o prostie luîndu-l cu el. Sub aspectul lui de om calculat, Eberling era un fiu al naturii. Evada ca iepurele care fuge.

François fu pe punctul de a interveni, dar se abținu. Criza părea să fi trecut. Eberling avu un mic zîmbet rușinat.

— În sfîrșit, oricum, îți mulțumesc, spuse el.

Soubeyrac reflectă. Fusese doar un puseu de febră, o pornire, un tropism. Dar, foarte curînd, la Lauenmünde, avea să înceapă adevărata primejdie, cînd artileristul își

va fi regăsit legătura. Cine știe dacă... Și ar fi extrem de urît față de Chamisso. S-ar compromite. Jucase tare Soubeyrac. „Poate pentru ca să-mi dovedesc pur și simplu mie însumi că nu sînt un *adaptat*", gîndi el.

Ieșeau din pădure. Parcurseseră aproximativ patru kilometri ; ajungeau în vîrful dimbului de nisip. Se auzea un zgomot tărăgănat despre care la început crezură că era vaietul vîntului în pădure. O luminozitate lăptoasă scălda galbenul de pucioasă al dunei. Vegetația se schimba. Îi izbi în față un miros puternic de pește, de pește și de iod. François îl lăsă pe Eberling și începu să alerge, să alerge, cînd deodată văzu marea cenușie, cu creste dantelate de spumă, sub cerul de un albastru rece. Era marea furioasă, Ostsee, Baltica cu pescărușii ei, și se trînti pe nisip, pe burtă, cu bărbia în palme, cu ochii larg deschiși, în care începea să se strecoare tristețea.

În fața lor, la aproximativ patru sute de metri, era deci marea vrîstată de crestele valurilor, spumoasă, izbind digurile joase, roase de sare și de crustacee, diguri care se afundau în apă ca niște dinți cariați, diguri de pescari. În depărtare se zărea un vapor, care se clătina strașnic de tare. Valurile se spărgeau de prund cu un zgomot cavernos.

— Putem să ne oprim aici o clipă, domnilor, zise Chamisso. Presupun că plimbarea v-a făcut poftă de mîncare.

Își scoaseră proviziile din sacii cu merinde. Foamea îi chinuia, în special pe Van', care devenise palid.

— Nu vă neliniștiți în ce privește mîncarea, spuse Sonderführer-ul. Puteți să cumpărați tot ce doriți la Lauenmünde. Negustorii vor accepta mărcile dumneavoastră de lagăr.

Acesta era într-adevăr unul din aspectele deosebite ale condiției lor, cel financiar. Primeau o parte din soldă în mărci de lagăr și erau bogați în acești bani-maculatură cu care nu puteau face însă nimic altceva decît să cumpere în lagăr bere de la cantină, uneori vin necontingentat și cartofi. La începutul prizonieratului, negustorii nemți acceptau strîmbînd din nas acest surogat de mo-

nedă. Acum, cu războiul care dăinuia, marca de lagăr era la paritate, iar nemții nu erau frînați în vînzările lor către prizonieri, decît la articolele interzise. Curînd, aveau să caute mărcile „franceze“ !

Chamisso puse între ei, pe o piatră ieșită din nisip, trei cutii de conserve de carne, pentru a da mai multă consistență gustării. El mîncă pe sponci. Apoi, așezîndu-se în poziție ghemuită, cu mîinile înnodate în jurul genunchilor, Sonderführer-ul admiră melancolic marea, care avea culoarea schimbătoare a ochilor lui.

La dreapta, la doi kilometri, răsărea satul Lauenmünde, clopotnița roșie ascuțită a bisericii protestante și vilele ce se înșirau pe coastă, case ale vilegiaturiștilor din Stettin, din Greifenberg sau din Arnswald. Pe șoseaua asfaltată, înghițită de nisip, trecu o femeie însoțită de doi copii îmbrăcați în haine de un verde aprins, și făcu un semn cu mîna, la care Gefreiter-ul răspunse cu o porcărie strigată în gura mare.

Cavatini scoase pe furiș din buzunar o reclamă reprezentînd un copilaș. Dădu din cap și împături hîrtia.

— Seamănă cu D-D-Dunkerque-ul, spuse el. Dar clima e mai rece.

Soubeyrac știa ce înseamnă reclama aceea. Soția lui Toto născuse în primele luni ale prizonieratului. În aceste prime luni, Toto decupase reclama dintr-un săptămînal ilustrat. Desigur, a primit mai tîrziu, prin Kriegsgefangenen Post [1], fotografii de-ale pușt iului, însă fotografiile adevărate nu putuseră lipsi reclama privind produsele lactate, de o electricitate a ei afectivă.

Între timp, frigul dinspre mare și vîntul începeau să-i cuprindă. Porniră din nou la drum spre tîrg, unii pe șosea, alții pe nisipul ud. Pe măsură ce se apropiau, satul marin părea mai viu. Întîlniră pescari, femei, copii, un mic port. Gefreiter-ul dispăruse.

Von Chamisso îi însoți la tinichigiu, la Apotheker [2], la mezelărie, în vitrina căreia nu se vedeau decît flori

[1] *Poșta prizonierilor de război (germ.)*

[2] *Farmacist (germ.)*

de hîrtie. Comandară carton, vopsele. Băiatul de la Comisia de aprovizionare, încîntat, duse tratative pentru cumpărarea unei întregi partide de scrumbii. Se simţeau într-o lume extraordinară, ca turiştii într-un oraş ciudat, unde se puteau obţine alimente, unde-şi puteau îndesa buzunarele cu tutun. Operaţia de găsire a vinului fu cea mai puţin izbutită. Nu reuşiră să descopere fiecare decît cîte două sticle de *Himbeerwein*. Vin de zmeură, le explică Chamisso cu un suris. Şi cum făceau nazuri, neamţul consimţi :

— Prefer vinul de struguri. Dar să nu credeţi că Germania nu are vinuri. Şi încă foarte bune, de Mosella, de Rin. Acum o să sosească şi Tokay-ul !

Acest puseu de patriotism în legătură cu vinul nu-i convinse. Din acest punct de vedere se înşelau. E greu să-l faci pe francez să admită că există vinuri excelente şi în altă parte decît la el.

Burg-ul [1] avea o mică *Rothaus* [2], datînd din secolul al XV-lea, din paiantă şi cu panouri pictate în diferite tonuri provenind din aceeaşi culoare, împodobite cu femei mitologice greoaie. În faţă, se înălţa o fîntînă, ornată de o sirenă şi un delfin sculptate grosolan. Chamisso îşi consultă ceasul.

— Domnilor, vă dau o oră să vă plimbaţi în voie prin *Burg*. Ne întîlnim în port şi ne întoarcem.

Sonderführer-ul se îndepărta deja cu paşi-i lung şi elastic.

— Trebuie să aibă o pipiţă aici, zise Gillouard.

Căpitanul de la Comisia de aprovizionare şi Toto se îndepărtară. Responsabilii cu popota ţineau să aprofundeze „problema“ vinului. Intrară într-o *Gasthaus* [3]. Eberling se uita la Soubeyrac şi la Van'. Soubeyrac n-avea chef să-l părăsească pe artilerist. Cu cît trecea timpul, cu atît se temea de o criză a acestui evadat incorijibil, hărţuit pe de o parte de pasiunea sa logică şi militară

[1] *Tîrgul (germ.)*

[2] *Primărie (germ.)*

[3] *Han, birt (germ.)*

pentru pregătire, pe de alta de demonul acțiunii. Van' simțea ceva. Nu-i plăcea de Eberling. Așadar nu voia să se despartă de Soubeyrac. Eberling stătea nemișcat în fața fîntînii.

— Nu crezi că e o cursă ? îi spuse în sfîrșit lui Soubeyrac.

— Ce cursă ?

— S-a prefăcut că pleacă, anume ca să vadă ce-o să fac.

— Nu, zise Soubeyrac. Eu cred că nici nu-i pasă.

— Cu toate acestea, meseria lui e să împiedice prizonierii să evadeze ! Meseria lui e să întrețină o rețea de denunțători, pentru a preîntîmpina evadările ! Și dacă a rămas în lagăr de douăzeci de luni, e pentru că nu se descurcă prea rău și pentru că procentul de evadări nu este ridicat !

— Da, spuse mașinal Soubeyrac.

— Da, da, sigur că da ! Sînt momente în care ești într-adevăr de o naivitate ! Bun, am de spus cuiva două cuvinte. Veniți cu mine ? Dacă mergem toți trei, o să pară mai puțin suspect.

Se duseră spre biserică, ca niște oameni care se plimbă. Asta îi amintea lui Soubeyrac primele lui permisii, cînd era răcan, în Alsacia. La colțul unei străzi înguste, care dădea spre mare, treceră prin fața unei *Konditorei* [1], apoi se strecurară într-un pasaj. Se prefăcură că admiră o veche casă de pescari cu zidurile acoperite în întregime cu ardezie, care o apăra de burniță. Deodată nu-l mai văzură pe Eberling.

— O s-o șteargă, zise Van'.

— Nu știu încă, spuse Soubeyrac.

Așteptară un sfert de oră. Doar niște puști se uitau la ei.

Un vînt aprig și sărat venea acum dinspre Baltica, iar cerul se acoperea de nori. O ușă cu oblon verde se deschidea. Auziră cîteva cuvinte în franceză, iar Eberling ieși pe furiș. François întrezări o femeie tînără, cu obrazul machiat, cu roșu pe buze, ceea ce era mai rar

[1] *Cofetării (germ.)*

în Germania și prost văzut, un obraz de brună veselă, meridională, chip neobișnuit printre locuitorii de un blond-pal din această regiune aproape poloneză.

Eberling strecură în sacul fiecăruia un pachet gras. Unt, margarină sau vegetalină ? Mergeau cu vîntul în față. Întîlniră la *Gasthaus* pe ceilalți doi, așezați înaintea unor străchini cu orz prăjit și a unor pahare cu rachiu de ienupăr. Toto făcea haz, descoperise cîteva sticle cu un vin absurd, un *Spätburgunder*, cu eticheta din Baden, în niște butelii de vin de Alsacia, care erau împodobite cu o maimuță aurită, prezentată în relief, îmbrățișînd sticla.

– S-sînt s-sticle cu complex du-dublu, spunea Toto. Du-Burgundia și co-co-coloniile !

Era cald în sala pustie, în care duduia o sobă monumentală de faianță emailată.

Peste un sfert de oră făceau cale întoarsă la Tempelhof. Von Chamisso mergea în fața lor, iar Gefreiter-ul se lăsă întrecut pentru a se afla în coada grupului. Aceste precauțiuni tardive atestau că Chamisso își depășise atribuțiile lăsîndu-le atîta libertate. Erau spetiți. Oboseala îi copleși de îndată ce zăriră lagărul.

Trecură pe lîngă ferma pe care o vedeau de la ferestrele barăcii 17-4, o clădire de lemn dată cu carbonyl, conturîndu-și pe fondul neted al cîmpiei dreptunghiurile perfecte. Țiglele care o acopereau erau noi, iar patru nesteceni cu vîrfurile lor lungi de argint părcau să fixeze cîțiva metri pătrați de pămînt arabil pe întinderea aceea de nisip. Un berbec păștea smocuri de iarbă aspră. O femeie trupeșă, cu o figură pronunțat slavă, cu pomeții ieșiți în afară și cu ochii alungiți, pe cap cu o basma multicoloră, lucra. Purta o fustă cu un desen de crengi, o bluză și un fular roșu închis. Țărănca ținea de căpăstru un cal care-și apleca mereu capul ca cei ce trag luntrele la edec. Calul era cal, și țărănca, țărancă. Calul se învîrtea la nesfîrșit, în cerc, înhămat la un soi de pîrghie de manej.

– E ca noi, gloaba, zise Eberling.

În glasul evadatului model se simțea obidă. „E supărat pe mine, gîndi Soubeyrac. E supărat pe mine acum.

E supărat pe mine că l-am împiedicat moralmente să-şi încerce norocul, că l-am pus într-o situaţie care-l obliga la o anume eleganţă morală faţă de duşman".

François n-avusese curiozitatea să-l întrebe pe artilerist cine era femeia fardată din Lauenmünde, nici unde şi cum o cunoscuse. Cu toate acestea, fusese surprins să constate că Eberling nu mintea, nu trişa, nu-şi făcea iluzii.

Doi copii, cel mic părînd copia fidelă a celui mare, căscau gura la prizonieri cu ochii lor albaştri plini de mirare. Femeia, copiii şi calul începură din nou să se învîrtească încet, punînd în mişcare în hora lor ceea ce trebuia să fi fost cîndva o moară primitivă

— Unde sînt adevăraţii prizonieri ? întrebă François neplăcut impresionat de ceea ce acest spectacol comporta ca simbol al lugubrului.

— Sînt frînt de oboseală, gemu Van'. Ah, mă gîndesc iar la ceva în legătură cu Watrin, François. Ţi-aduci aminte de Riquet, locotenentul acela mic, de geniu, care lucra cu batalionul în Alsacia ?

— Da.

— Ei bine, într-o zi, pe cînd tu erai în permisie cred, Riquet a spus în popota batalionului : „Mă întreb ce căutăm aici". Ne-am uitat cu toţii la el. Ştii, maiorul era împotriva defetismului. A răspuns încet de tot : „Şi eu. Dar ceea ce ştiu este că n-aş putea fi în altă parte"

— Da, zise François. Da.

În faţa postului de poliţie, Gefreiter-ul îi numără. O luă de două ori de la început, cu toate că erau numai cinci ! Hotărît lucru, asta era o tradiţie ! Bariera se ridică. Îl salutară pe Chamisso şi se despărţiră la intrarea în blocul III. Soubeyrac căzu pe gînduri. Ultimele cuvinte ale maiorului Watrin relatate de Van' îl puneau pe bătrînul soldat de profesie într-o lumină deloc obişnuită, enigmatică.

Puţin cîte puţin, în ambianţa aceasta de nenorocire, singurătate, captivitate şi meditaţii posomorîte, îi apărea de sub uniformă un om, un om profund, complex, grav, care lua asupră-şi, fără să crîcnească, o dramă exemplară şi care ştia acest lucru.

V

În ciuda solidei prietenii care exista între cei de la baraca 17-4, cînd trecea vagmistrul îi apuca un fel de sălbăticie. François se refugia în vizuina lui, în vîrful patului de lemn.

Răspunsul de la Annie, venit prin *Kriegsgefangenen Post*, era scris pe o hîrtie standard, o hîrtie cretată de proastă calitate și purta ștampilele *Reich*-ului, vulturul ținînd în gheare crucea încîrligată, precum și ștampila rotundă de *Geprüft*-ului, adică a cenzurii pe care o comanda tot von Chamisso. Printr-o ironie involuntară, pecetea P.T.T.-ului așternută pe scrisoare grăia astfel : „Un bon de solidaritate nu se refuză". Adresa era scrisă de mîna lui, redactată de el cu trei săptămîni în urmă pe cuponul-răspuns, care revenea azi de la Paris. Procedura aceasta era reglementară, însă falsifica jocul. Era ca o corespondență pe care și-ar fi scris-o ei înșiși.

Deschise scrisoarea. Annie o numerotase. Era a șaptezeci și cincea scrisoare pe care i-o adresa de la începutul captivității.

Întins pe patul ale cărui paie de hîrtie erau strînse în ghemotoace, simți de la primele rînduri că scrisoarea era deosebit de importantă.

15/IV/42. (Făcuse deci paisprezece zile). *Înțeleg acum aprecierea ta asupra lui M.R.*

Inițialele îl desemnau pe Maurice Raymons. Cu Maurice Raymons fusese coleg la școala normală, înainte de război ; era și el prizonier, și colaborase de la început la ziarul de lagăr al nemților, *Trăsătura de Unire*. Știindu-l pe François prizonier, Raymons aranjase să fie chemat la Berlin, ca să devină și el un colaborator al acestei foi detestate. Cererea venise prin intermediul lui Chamisso. François refuzase atunci categoric. Dar nu s-a putut opri s-o pună pe Annie la curent cu această tristă aventură, în termeni, firește, voalați. Prima frază dovedea că Annie înțelesese.

Chestiunea era cu atît mai penibilă, cu cît, ca preț al serviciilor lui totuși dezinteresate — pentru asta François ar fi jurat — Maurice Raymons fusese recent repatriat

și o văzuse pe Annie, propunîndu-și chiar să facă, de la Paris, demersuri pentru eliberarea lui François. A trebuit să rupă categoric cu această acțiune compromițătoare.

François îl revedea pe Maurice Raymons cu obrazul lui îmbujorat de om de viață, de veșnic farsor. Erau nedespărțiți la școala normală : amîndoi înscriși la T.P.P.S. [1] a lui Marceau Pivert, amîndoi dușmani neîmpăcați ai militarilor, ai imperialismului și colonialismului. Era plin de foc grasul Raymons și vorba lui favorită era asta : „un cîine viu face mai mult decît un erou mort". Din păcate însă a continuat să gîndească în același fel, în ciuda războiului și a înfrîngerii, nevăzînd caracterul cu totul nou al situației și continuînd să lupte împotriva tuturor războaielor, chiar sub cizma războinicului.

Plimbarea la Lauenmünde, care avusese loc cu cîteva zile înainte, căpăta acum sensul ei deplin prin faptul că von Chamisso, la curent cu refuzul lui François de a participa la redactarea ziarului *Trăsătura de Unire*, la curent și cu corespondența, cunoștea cît se poate de bine sentimentele profunde ale lui François Souboyrac în ce privește colaborarea.

Știu că n-ai putea face nimic bun dacă ți-ai pierde stima proprie, continua Annie. *Era atît de grav ? Am deplină încredere în tine, în faptele tale, în hotărîrile tale. Tu faci întotdeauna lucrurile cu „simțul onoarei". Nu pot să fiu decît mîndră de tine, dar mi-e foarte greu, pentru că de data aceasta nădejdea era mare, foarte mare.* Biata fată ! Cum a putut ea să admită acest refuz ? Cum de nu prefera și ea, așa cum era, pacifistă prin sex, un cîine viu unui erou mort, sau unui deținut ? *Pot să mă mai văd cu Maurice ?* Ia te uită, îi spunea pe numele mic, cu toate că nu se văzuseră decît de două ori înainte de război. François simți ca o împunsătură în coaste.

Știam eu de mult cîte parale fac toți acești oameni ! Nu arunc cu piatra în ei, dar n-am nici un fel de respect pentru ei, pentru faptele și discursurile lor...

---

[1] *Formație politică — între cele două războaie mondiale — aflată la stînga partidului socialist, cu deviza : „Toujours prêts pour servir" = „gata oricînd la datorie".*

Oftă. Cum îngăduia oare cenzura lui Chamisso asemenea fraze transparente ? Întoarse scrisoarea. O văzuse cenzorul cu nr. 22. Era „Dihorul" cel mai rău dintre toți.

Vorbe, vorbe. René a fost pe aici sîmbătă. (René era un alt prieten comun, un sculptor.) *I-am dat să citească scrisoarea ta ; ca și mine, era zdrobit. Simone, el și cu mine am fost toată seara pradă gîndurilor negre. Dar eu știu că te vei întoarce repede, că asta nu poate să dureze. N-o să mai apucăm încă o iarnă de despărțire. Ai încredere și curaj, dragul meu ! Sînt alături de tine. Și în acest timp, cerul, acolo, sus, își face treaba. Mereu îmi vine în minte Ramuz. Îmi place tot atît de mult ca și Giono ; am văzut recent piesa lui Giono „Capătul drumului". E o piesă pe care ar fi trebuit s-o montezi. Ți-o trimit în următorul pachet verde. Am plîns, să știi. Sper că tu n-ai să-i faci să plîngă pe ai tăi la „Histoire de Rire". Este o piesă atît de amară ! De ce-ai ales-o ?*

Asta-i adevărat : De ce-am ales-o ? Mai întîi, n-am ales-o. A fost aleasă ! De cinci inși, printre care colonelul Marchandier. Dar avizul meu a fost hotărîtor. E adevărat că nu-i prea tonică !

François alesese piesa *Histoire de Rire*, pentru că dintre piesele foarte bune avea aici un rol pentru Camille, voia să facă o experiență hotărîtoare cu o operă în care o femeie să fie foarte feminină, iar numărul comediilor ce ar fi putut fi montate în lagăr era redus ; în zadar cercetaseră ei colecția *Illustration*, care, mă rog, avea o anume ținută... și apoi femeia apărea ca un element exprimînd trădarea. Da, nici o îndoială ! Desigur, nu se gîndise deschis la asta, însă întrebarea lui Annie îl lumina : erau cu toții fascinați de posibilitatea trădării, și asta era cea mai ascunsă și cea mai adîncă dintre frămîntările lor.

Nu-mi place Adé. Nu mai vreau să plîng, nu mai vreau să trăiesc decît în speranță și încredere. Cerul este albastru... Soarele a intrat parcă cu totul în față, la modistă. Îți amintești că soarele nu vine niciodată la mine. (Scrisese „la mine"). *Dar modista, în afară de pălării, mai crește un iepure de casă pe balcon. Apoi îl înfulecă. Cum poate s-o*

ia de fiecare dată de la început? Iepurele vede castanul care-și desfășoară mlădițele și se crede la țară.

François revăzu în amintire modista. O blondă trupeșă, plăcută, rubensiană, durdulie, care le adresa surîsuri largi, complice, iar Annie spunea, ca să se amuze, că François se ascundea în dosul perdelelor ca s-o vadă cînd se dezbracă, fiindcă avea fese mari. El protesta. Ei, erau prea mari! Ea replica: „Dac-ai găsi-o culcată, n-ai pune-o să se scoale".

Avu un zîmbet palid, care se stinse pe dată. Bineînțeles că se uita, cînd avea ocazia, la coapsele modistei. Ultima întrevedere dintre François și Annie avusese loc în urmă cu doi ani în această mică locuință din Montmartre. Pe atunci Soubeyrac se deosebea încă puțin de Maurice Raymons, pe care-l întîlnise în timpul permisiei, Raymons afirmînd că vor fi învinși, acuzînd clasele conducătoare că trădează Franța și burghezia că îl cheamă pe Hitler și că dorește necondiționat pacea. Era exact modul de a gîndi al lui Marcel Déat în *Să mori pentru Danzig*.

François fusese șocat, cu toate că nu era în stare să-și înfrîngă contradicțiile. Fără să-și renege pacifismul anterior, atacîndu-l atunci în fond pe maiorul Watrin, luîndu-l drept „omul care primește palme", „produs al împerecherii dintre o femeie-jandarm și ultimul supraviețuitor al atacului de la Reichsoffen" etc., François se simțea deja diferit. Raymons văzuse Crucea de război a prietenului său. Nu părea să fi fost surprins. Spusese doar: „Vei fi întotdeauna la fel de dobitoc".

Ceea ce continua probabil să spună!

François își aprinse pipa. Revedea decorul: strada Chevalier de la Barre, Parisul în fundal imens, cu monstrul lui Dufayel, zîmbetul lui Annie, fața bună a lui Raymons și fesele mari cu gropițe ale modistei. Dacă ar fi vrut, toate acestea le-ar fi avut din nou. De ce l-am refuzat pe Chamisso? Era atît de simplu. Lui François nu-i plăceau răspunsurile care veneau în mod firesc în minte: lealitate, să nu trădezi, patriotism, curățenie. I se păreau excesive, orgolioase, melodramatice. Prea fuseseră rău folosite atîta vreme.

O frază a lui Annie îl jena, o găsea nelalocul ei: *Fiindcă tu faci totul cu „simțul onoarei"*. „Onoarea, acest sentiment

burghez, mijloc de exploatare... începea Raymons, ah, te costă scump, această onoare, de care nici măcar nu îndrăznești să te prevalezi și în care nu crezi : Onoare și Patrie. Libertate, egalitate, fraternitate. Familie. Datorie. Patrie !“ François își aduse aminte de cuvintele lui Watrin, reproduse de Vanhoenacker : „Nu știu ce fac aici. Dar știu că n-aș putea fi în altă parte.“ Și François știa că n-ar putea fi în altă parte cu prețul unei trădări, cîtă vreme camarazii lui erau acolo. În sfîrșit, o idee limpede, incontestabilă se năștea în piclă, încarnată în ființe vii, și ea venea de la *bătrîn*.

Intrase Frédéric :

— Bhăieți, bhăieți, urlă el, ah, bhăieți, văd că vă deranjez !

Într-adevăr, Camille, deloc Adé în acel moment, întins pe pat, citea o scrisoare de la soție. Toto tocea la germană, ca să uite că nu primise nimic. Se auzeau rindeaua lui Van' și fluieratul său vesel, dar fals. Primise vești bune Van' ! Paradoux ieșise. Atunci, Frédéric îl salută ceremonios pe Camille :

— Bună ziua, domnule homosexual...

Înfășurat în manta și cu fularu-i jegos, încălțat cu niște cizme uriașe de cauciuc, începu să danseze ca un urs. Jubila cu adevărat Frédéric :

— Bhăieți, bhăieți, Leblond-ul meu a găsit mijlocul de a sfîrși cu stăpînirea mării de către infamul Al-bi-on. Înțelegeți importanța, bhăieți ! Stăpînirea mării de către infamul Albion o dată lichidată, înseamnă triumful *Erhen*-ei. *Erhen !* Am să vînd ideea nemților, în schimbul eliberării mele și a lui Leblond. Muza mea. Dar nu în schimbul eliberării voastre, fiindcă voi sînteți niște curvari afurisiți pederaști, homosexuali și iudeo-marxiști, sadico-masohiști, niște mîncăi și niște secături, ostili marii noastre Erhen care va salva Franța ! Iată : pentru a scutura stăpînirea mărilor ca pe un prun copt, e de ajuns să facem să dispară marea ! Ah ! Și cum ? Vă așteptam cu această întrebare idioată, bhăieți. Aici apare geniul...

— Gura ! zise Camille.

— Ah, în ce mediu trăiesc, bhăieți, în ce mediu trăiesc ! Pentru a face să dispară marea, nu trebuie decît înghețată apa și transportată la pol. E logic, bhăieți...

Un bocanc, lansat cu mînă sigură de Toto, salută acest cîntec vechi preluat magistral de la Alphonse Allais,[1] pe care Frédéric îl admira în taină împreună cu „bunul lui maestru" Erik Satie[2]. Botgrosul Tragic se ascunse rapid după uşă, o deschise cu băgare de seamă şi zbieră :

- Unde trăiesc ! Unde trăiesc eu ! Hotărît, nu sînteţi prietenoşi, băieţi !

Închise uşa la loc. Al doilea bocanc izbi violent lemnul.

Cîteva uşi se trîntiră. Apoi, aproape imediat, se auzi pianul, o improvizaţie aeriană, cu drăcovenii în maniera Gymnopediilor. Botgros fluiera. Adevăratul Frédéric ieşise din pielea clovnului.

Lui François îi veni în minte o vorbă de-a lui Frédéric. Într-o zi, el le vorbea de muzică :

- E ca şi cînd aş fi într-o lume ireală, cu animale fermecate, cu frumoase domniţe, cu inorogi şi fîntîni. Ce-i drept sînt un păcătos.

Magistral !

„Şi sîntem cu toţii la fel, gîndi François. Bine protejaţi de mască. În fond, poate el e cel mai deştept. E atît de confortabil să disociezi complet pe Doctor Jekyll şi Mister Hyde. Eu, dacă aş fi şmecher, aş separa pe pacifist de soldat şi aş fi astfel liniştit".

Sunetele pianului îl legănau. Această suspendare deasupra lumii, la orizontală, în acea *Stube* potolită, avea şi ea, în sine, ceva extraordinar. Tu nu ştii Annie, tu, pentru care uitarea este o armă fiindcă eşti femeie, că eu nu pot să şterg nimic din trecut. De uitat, numai femeile uită. În prizonierat se ascultă, ştii. Eşti numai urechi. Dacă n-ar exista cenzură, ţi-aş scrie o scrisoare, dacă n-aş fi prea ruşinos. Cum vrei să te sfătuiesc ! Eu însumi acţionez de parcă aş fi dus de un curent. Mă clatin. Refuz tunelul. Refuz propunerea de evadare a lui Eberling. Dar îi înţeleg anumite lucruri ! Te simt deznădăjduită, acolo, buimăcită de speranţele pe care tu le-ai nutrit mai mult decît mine. Poate ai să cedezi. O simt. Din disperare. Şi ai să regreţi toată viaţa. Dar nu evadez ! Cu toate acestea, sînt

[1] *Scriitor umorist francez (1855—1905).*

[2] *Compozitor francez (1866—1925).*

curajos. În sfîrşit, curajos. Am înţeles totul despre curaj cînd l-am văzut pe Mathias contrabandistul transformat în cîine, de frica bombardamentelor, redevenind erou cînd a avut o grenadă în mînă. Există din ăştia. E un talent, ce mai. Poţi fi talentat pentru grenadă, revolver, bombardament, suliţă sau baionetă de tranşee ! Şi mai mult sau mai puţin laş pentru restul !

Îmi spui că fac totul cu „simţul onoarei", iar Eberling mi-a spus că sînt un adaptat. Unde e curajul, unde e laşitatea ?

Pipa trosnea. Scuipă un fir de tutun polonez care-i pişca limba. Se uită la fotografia lui Annie, la obrazul ei fin de brunetă, frămîntat, al cărui farmec numai Modigliani l-ar fi ştiut transpune. Lipise fotografia pe un carton cenuşiu care servise la împachetarea mierii artificiale, *Kunsthonig*. Şi dragostea lui era tot o miere artificială. Nu-i plăcea mult imaginea aceasta, dar trebuia să se mulţumească cu ea. După incidentul cu fotografia cu colegii de birou, fie din neglijenţă, fie din lipsă de feminitate, fie din îndoială profundă în ce priveşte frumuseţea ei, Annie nu i-a mai trimis niciodată alta. René, amicul lor, sculptorul, la care făcea aluzie în scrisoare, spunea că are în ea ceva dorie. François o găsea în genul lui Modigliani ! Cum poate fiecare vedea fiinţele în felul lui !

Annie era originară din Auvergne, de la Volvic, unde piatra e tare şi neagră, de la Saint-Mandé Bercy, Daumesnil, din arondismentul XII. Din acele suburbii cu miros de lemn tăiat, şi din pădurea medievală de la Vincennes şi Nation. Era pariziană de pe malurile industriale ale Senei care se strecoară în ceaţă, în scrîşnetele răguşite ale remorcherelor şi duruitul bărcilor cu motor. Dar era şi de la ţară, unde cărări parfumate urcă spre coastele istorice, mica vecină a lui François Soubeyrac, Vellave. Era dublul ei aspect. Annie era deci din Parisul auvergnat, care mişună, şi adună, şi exploatează viciul a la Bastilia, cu aceeaşi conştiinţă profesională ca şi lemnul, şi cărbunii, populaţie cu trăsături mari, cu craniul rotund, cu chipuri aspre, oameni sculaţi devreme, spălaţi prost, care ştiu să numere părăluţele, o populaţie de mame voinice cu buze subţiri... (Iartă-mă Annie, dar tu ai buzele subţiri)... cu

pielea mată, cu mîinile roase de soda de bucătărie. Nimic din *pin-up*. Și plină de dor ca și el, după pămîntul ei din Auvergne, după munții rotunjiți și după văile adînci ale Franței muntoase. Da, ești din rasa mea, Annie. Dar, femeie, patriotismul tău se reduce la Franța muntoasă și la arondismentul al XII-lea !

Mă privești pieziș, cu neliniște. Mă privești după trei ani. Un viitor François era ceea ce căutai tu dincolo de obiectiv, cu acea fixitate intensă care te urîțește pe nedrept. Și pe urmă au venit sfîșierile luptei. Era îmbucătățită fotografia ta ! A trebuit s-o recompun pe acest carton. Anumite umbre sînt refăcute. Am stat ore întregi s-o recompun, Annie. Specialist în repararea faianței și a porțelanului. Da. Te-am reparat și te văd ca într-o oglindă crăpată. Profit de puțină luciditate, Annie. Vezi, permisia, cu risul ei rău care ne-a vrăjit, ne-a venit la patru luni după eșecul de la Collioure și prea scurta întîlnire de la Valenciennes. Chiar aci, fiindcă nu ne-au lăsat să ne revedem, există în tine și în mine urme ale luptei pasionate a femeilor și bărbaților din vremurile acestea aiurisite. Nu ne mai înțelegem, ne depărtăm unul de altul cu viteză constantă. Oh, o simt atît de bine în scrisoarea ta, printre rînduri. Simt că mă iubești și că vei ceda. În acest moment îmi reproșezi, sub cuvinte alese anume puțin prea mari, că ne-am sacrificat unor *idei*. Ai pus ghilimele la „cu simțul onoarei". Împotriva cui, această glumă ? Împotriva faimoasei fraze a lui Pétain ? Sau împotriva mea ?

Era în penultima zi de permisie. Tu nu vroiai să intri în cinematograful acela de cartier. Am și uitat titlul filmului. Istorisea viața unui băiat și a unei fete. Despărțiți, rămăseseră credincioși dragostei lor de la doisprezece ani. Atunci cînd bărbatul a reîntîlnit femeia, în Anglia, ea era măritată prost și ducea o existență melancolică. Îți amintești, s-au recunoscut. Tînărul l-a ucis pe soț. A fost aruncat în închisoare și, pe măsură ce viața îl părăsea, dragostea îi unea în vis.

Muzica lui Frédéric continua să acompanieze visările lui François, care sta tot lungit. Cineva spuse :

— Ia te uită ce se mai străduiește Botgros !

Cînta din Couperin, Botgros : o lecție în beznă.

De cîteva zile cînta mult mai mult. Lucrările la tunel începuseră puțin înainte de plimbarea la Lauenmünde. Ramele puțului erau puse. François reveni la visările sale.

Aproape tot filmul povestea despărțirea tragică și jocul dublu al vieții și al visului. Mi-a plăcut mult, mie, care sînt atît de sever în privința cinematografului, cînd s-a produs incidentul ce avea să facă să izbucnească opoziția noastră ascunsă. Mi-ai spus, în plină desfășurare a filmului, înfigîndu-ți unghiile în brațul meu :

— Hai să plecăm !

Am protestat. Filmul era excelent. Ar fi fost stupid. Am spus „stupid". Atunci, tu ai zis :

— Rămîi dacă vrei. Eu plec. Mă găsești acasă.

Ceea ce aș fi făcut în timp de pace. Și ceea ce ar fi fost mai bine. Dar mai aveam doar cîteva ore de stat împreună. Am plecat. Era frig. Bîjbîiam în bezna camuflajului. Ți-am cerut explicații. Au fost destul de ciudate : „N-am văzut niciodată anunțat filmul ăsta în nici un ziar... nu erau spectatori în sală și filmul n-avea nici măcar un titlu !" Am protestat, dar n-am fost în stare să-ți răspund nimic precis. Cînd te-am întrebat cu afecțiune dacă ești bolnavă, ai luat-o drept o ironie grosolană. M-am indispus. Mă gîndeam : „Iată încă o seară stricată, încă o fericire tulburată, o ceartă, o ceartă în plus..." Mă ancoram cu atît mai mult în nemulțumirea mea, cu cît rațiunea era de partea mea și instinctul de a ta. Am bombănit :

— Stupide porniri de femei care nu ascultă decît de loanele lor.

Tu ai răspuns :

— Stupidă orbire a bărbaților față de tot ce iese din realul lor.

Oricît am încercat cu să te chestionez, pe toate tonurile, n-ai vrut să spui nimic. Așa a fost și asta-i tot. Știam că era în tine un soi de identificare cu noaptea marelui oraș, însă nu înțelegeam aceste reacții proprii mediului, așa cum nu înțelege un om sănătos pe fratele lui care și-a pierdut brusc mințile.

Nu ne-am vorbit și nu ne-am împăcat decît dimineața. „Am fost o proastă", ai spus tu, pe un ton lejer, iar eu am răspuns : „N-ar fi trebuit să dau importanță". Dar noi știam că fisura era gravă. Am ieșit. Trebuia să mă văd cu niște

prieteni. Am băut cu ei. Patru *Pernod*-uri pentru Arthur. M-am întors acasă la noi, ceea ce tu numeşti „la tine". M-ai acuzat că am băut. Miroseam a *Pernod*. M-am zbîrlit imediat. Au ţîşnit între noi cuvinte josnice. Eu îmi strigam obida împotriva acelui oraş care nu trăia în război, împreună cu noi, ci continua să se ocupe de micile lui treburi în cenuşiul cotidian. Somnolenţa aceasta nedemnă mă învăluia. Nimeni nu voia s-o recunoască atunci, dar evidenţa ei mă zdrobea. Parisul bea, Parisul deborda de tineri şi de fete şi-şi savura pacea la adăpostul zonei de gheaţă unde se clătinau băieţii din Nord cu mîinile umflate. Parisul făcea războiul în faţa cinematografelor. Aflasem de la Raymons despre încăierările clandestine dintre miniştri, despre nesiguranţa planurilor şi ciudata alegere a mobilizaţilor speciali. Cel mai deprimant lucru era acest neant cu aparenţă de echilibru.

Eram la rădăcina răului : judecam Parisul in numele războiului. Acei care nu cunoşteau încă decît sirenele de joi, alarme pentru cabarete, nu puteau înţelege baletul ascuns din avanposturi, înaintarea tiptilă a patrulelor purtînd încălţăminte cu gumă, îmbrăcate cu cojoace, obloanele izbite de vînt în străzile ca şi moarte, hipnoza din satele lorene părăsite şi jefuite, sate chinuite, şi tenacitatea exasperantă a bombardamentelor, şi mîinile umflate, parcă mîncate de viermi, mîinile tumefiate şi picioarele de culoarea viermilor albi. Mîinile ! Ţi-am spus-o. Mi-ai răspuns că erau suficiente scrisorile mele ca „mic manual al soldatului desăvîrşit". M-am înverzit. Deci, pentru tine, jucam teatru ! Erai dezlănţuită împotriva războiului. Mă acuzai că-l accept şi că mă complac în el. Că trădez. Deveniserăm rapid nişte caricaturi învrăjbite ale frontului şi ale spatelui frontului. Doliul nu se întinsese destul, pentru ca civilii să creadă în realitatea războiului. Am văzut acelaşi lucru aci, în a lor *Grossdeutschland* ![1] Numai de cînd se înmulţesc crucile pe *Pommersche* se gîndesc civilii nemţi la război, după doi ani ! M-ai acuzat cu linişte că profit de situaţie pentru a face, ieftin, pe eroii lui Plutarc. Iar eu îmi spuneam : „Iată ce am ajuns, nişte pisălogi".

[1] *Germania Mare (germ.)*

Era atît de cald la tine, da, la tine, după obsesia satelor înghețate ale Lorenei, Kirschweiler-ului, atît de cald după gheața adăposturilor din Bois du Corbeau, din Maison Forte și din avanposturi, încît eram roșu. Da, băusem prea mult *Pernod*. Și era și Simone. Și amîndouă mă băteați la cap. Eram o reflectare a războiului perfid al avanpostnrilor, pe strada Chevalier de la Barre. Descopereai că eram ceea ce iubeai mai mult, și totodată ceea ce urai mai mult, și trebuie să fi fost ceva de un comic intens în această situație, fiindcă, adu-ți aminte, la o expresie de-a mea, „a face față", cred, ai început să rîzi nervos. Simone și René au simțit că nu mai merge, că depășeai limitele, și Simone te-a apucat de braț și ți-a spus : „Ești nebună, Annie, stăpînește-te".

Ah, filmul acela blestemat, tot continua cu o altă despărțire. Tu rîdeai nervos, fără îndoială din dorința de a plînge, eu eram însă prea orbit, pentru a înțelege altceva decît insulta acelui rîs. Am avut un reflex de soldat. Masa era deja răsturnată, într-un mare vacarm de veselă spartă, iar tu, pe jos, cu chipul tău frumos care fusese atîtea luni trist din cauza mea, imobilizat între plînsete și acel rîs în sfîrșit întrerupt, împietrit, și Simone, în picioare, cu ochi măriți, care repeta trist : „Dragii mei nefericiți".

François revăzu flacăra de indignare din ochii negri ai lui Annie. Nu mai avea decît să plece din nou, să se afunde iarăși în realitatea micilor posturi, deoarece era singura care rămăsese. Își pusese mantaua și ieșise. Mînia făcuse loc unei mîhniri imense, unui reflux. Coborîse scările, umilit, înjosit, abătut. Deodată, ușa se deschisese și pași alergaseră pe dale. Era Annie. „Nu fi nebun, strigase ea, întoarce-te".

François se agățase în întregime de acest strigăt pe care-l așteptase în chip nelămurit. Urcase Simone și René plecase. A doua zi Annie l-a condus la gara de Est, unde se mai înălța uriașul tablou îngălbenit înfățișînd plecarea voioasă a mobilizaților din Paisprezece, acel tablou care marcase scurta lui viață de instltutor cu avertismentul său neînțeles, dar în sfîrșit limpezit.

François își simțea picioarele înghețate, își potrivi pănturile. Asculta mai distrat pianul din camera de alături

Apoi simți, mai curînd decît auzi, niște lovituri surde. Se ridică pe jumătate, ciuli urechea. Asta era. Lovituri cavernoase care-ți ajungeau parcă direct în burtă. Clovnul de Frédéric continua să cînte.

Încep să văd ceva mai bine, Annie. În fond, tu menții-neai pacea în apartamentul din Montmartre, pacea modistei lipsite de pudoare, pacea mediocră a Parisului. Lucrai ca și în trecut, luai la aceleași ore același metro pentru a te duce la secretariatul tău și erai totdeauna în întîrziere. Iar eu devenisem războiul. Eram masca războiului. Nici nu mă mai simțeam bine. Nu mai eram în apele mele în haine civile, și asta se vedea. Cînd un autobuz scîrțiia prea aproape de mine, aveam un reflex de vită care te înmărmurea. Dacă ți-aș spune că tot timpul permisiei am auzit sunetul obuzelor în trepidația metrourilor, în scîrțîitul camioanelor și în frînele taxiurilor ! Ți-a fost scumpă imaginea întoarcerii mele. Îți închipuiseși un fel de scenariu al sosirii mele. Iar eu n-am putut să ți-o anunț. M-am zvîrlit într-un tren suplimentar la Metz. N-am telefonat la birou, știam că ți-ai schimbat numărul. Am intrat într-o seară, plin de fericire, pe strada Chevalier de la Barre. Să bat la ușa noastră. Iartă-mă, la ușa ta. Erai răcită. Ai fost surprinsă și lipsită de toate bucuriile pregătirii întoarcerii pe care le îndrăgiseși dinainte. Deslușeam o notă de supărare în surprinderea ta. Erai cu șorțul de bucătărie roz. Sînt sigur că m-ai acuzat că am dat ascultare unei gelozii obscure, că am vrut să te surprind, dacă nu făcînd vreun rău, cel puțin în viața ta de pace. Te înșelai. Ascultă, Annie, este ceva ce nu ți-am povestit niciodată. Tatăl meu s-a întors din război, în prima lui permisie, în 1915, plin de noroi, jegos, înarmat, istovit de oboseală, de vin și de somn, cît poate fi un sergent de infanterie. Mama l-a primit cam așa : „Miroși a vin !“ O, fără răutate însă. Reflex de mic-burgheză curată, care nu și-a văzut niciodată bărbatul în starea asta. Multe se stricaseră deja între ei. El s-a mîniat îngrozitor, și s-a sfîrșit. E o poveste tristă, trasă în milioane de exemplare și se transmite probabil din generație în generație, încă din vremea cruciadelor !

Un fel de „șterge-te pe picioare !“

Surîse discret. Termină de citit scrisoarea lui Annie. *Soarele-mi intră în inimă, îmi strigă „Speranță" și-ți trimit cuvîntul acesta întreg într-un sărut : „Pe curînd"*. Ea era cea care făcea literatură, „speranță totuși" și, la rîndul ei, eroism civil.

Stube era mută. Nu se mai auzea decît scîrțîitul zgîriiat ca de șoarece al peniței lui Toto care scria și, din cînd în cînd, fierăstrăul lui Van'. Avu loc o succesiune de lovituri surde și pianul Botgrosului Tragic o porni sprinten într-o arie a lui Offenbach. Bravul Frédéric !

Iată toată scrisoarea pe care ar fi trebuit să i-o scrie lui Annie. Dar hîrtiile de la *Kriegsgefangenen Post* nu cuprindeau decît douăzeci și patru de rînduri standard.

François reluă cea de-a șaptezeci și cincea scrisoare primită de la Annie. „Dihorul" notase lîngă *geprüft* : „Scrisoare prea lungă. Cenzurat". O clasă și le frunzări pe celelalte. Observă că ultimele, în afară tocmai de aceasta, erau scrise mult mai mare. Progresiv. Verifică. Nici o îndoială. Unele dintre cele mai recente cuprindeau de două ori mai puțin text decît primele. Se înspăimîntă de această constatare. Situația era clară ca un grafic de temperatură pentru un operat. Dacă nu mă întorc am pierdut-o pe Annie cu totul.

Se sculă, coborî, se duse să-și ia ghetele. Toto îi zîmbi, cu aerul distrat al cuiva care caută în minte un cuvînt uitat.

— Veşti bune ? întrebă Van'.

— Da, spuse François.

— Vino să vezi. Știi că casa mea a fost distrusă în Patruzeci ?

— Da.

— Ei bine, am primit o fotografie. Priveşte. Evident, nu-i frumos. Uită-te bine.

François se uită la pătrățelul negru și alb. Ruine, ruine, cum semănați unele cu altele ! Dar Vanhoenacker zîmbea.

— Nu vezi ? întrebă el.

— Nu. Ce ?

— Statuia.

— A, da, statuia.

— Ei bine, dragul meu, e intactă. Intactă. E sfîntul preot din Ars...

Van' începu din nou să fluiere. François era gata să strige de invidie, de gelozie pentru această pace a inimii, de disperare și de revoltă împotriva acestei lumi nebune sau atît de minunat de înțelepte, și ieși în grabă.

În mica intrare comună pentru cele două *Stube*, cea a teatrului și cea de repetiții, se întîlni cu doi indivizi care duceau o gamelă mare plină cu pămînt. Afară, pe drumul de lemn, Eberling stătea de pază.

VI

De la plimbarea pe malul Balticii, de fiecare dată cînd se lungea în vizuina lui, François auzea loviturile surde venind de la baraca muzicanților, nu prin urechi, ci prin burtă prin diafragmă, prin șale. O a doua ființă din el asculta fără răgaz, dincolo de conversațiile din jur, zgomotul uneltelor, al repetițiilor. De patruzeci și opt de ore, lucrările încetiniseră. Un banc de gnais tocea uneltele cele mai bine călite, iar Van' și Paradoux își petreceau timpul ascuțind burghie. Ah, loviturile astea, loviturile astea surde !

François se adîncea atunci cu furie în pregătirea spectacolului, ca să nu se mai gîndească la Eberling care, ori de cîte ori îl întîlnea, îi făcea cu ochiul, făcea în așa fel încît să se nimerească lîngă el la spălător, la duș, chiar la *Abort*, acele latrine colective infecte, unde nu exista nici o despărțitură între cabine și unde se ușurau, în rînduri întregi, oameni cu pantalonii lăsați în vine ! Și, în timp ce foarte preocupat se ștergea, artileristul îi spunea :

— Dacă te răzgîndești, mai e timp.

François se întorcea furios de această neîncetată frămîntare în legătură cu tot : cu libertatea, cu tirania, curajul, ocupația, cu mama bolnavă, cu Annie care începea să se plictisească, și, mai simplu, cu viața.

Repetițiile lărgite aveau adesea loc chiar pe scenă, în cantina cea mare, unde Van' și Paradoux începuseră să

așeze decorurile. Piesa nu mergea prea rău, rolurile erau bine învățate, personajele se conturau. Camille făcuse progrese încă de la primele încercări. Era chiar îngrijorător, căci i se întîmpla să fie Adé și în afara repetițiilor, la masă, unde se lăsa servit, acceptînd omagiile burlești, uneori îndoielnice, ale vizitatorilor ! Rolul intrase în el și făcea, cînd și cînd, din acest băiat sănătos, însurat, mai curînd amator de fete, o femeie intermitentă. Lucrul acesta nu numai că-l stinghereа pe François, ci chiar mai mult, începea să-l tulbure.

Spre sfîrșitul după-amiezii lui 4 mai, Camille și François se întorceau de la teatru. Repetaseră în costume. Camille intrase pînă-ntr-atît în rolul lui Adé, încît François se întreba dacă la acest Camille nu era ceva mai mult decît o vocație de actor. François era îngrijorat și Camille îi presa.

N-ar trebui să-ți vorbesc, însă am trac, spuse François. Totuși, tu ești într-adevăr Adé. Ești foarte *bună*.

— Mulțumesc pentru feminin !

— Cred totuși că m-am prăjit. Trebuie să ai un suflet de fecioară virtuoasă, pentru a crede în realitatea unei Ofelii sau a unui Fortunio care cu două ceasuri înainte de ridicarea cortinei spală legumele la chiuvetă sau joacă fotbal în curte.

— Și mai ce ?

— Și subiectul ! Mi-e teamă că jocul dublu de-a pusul cearnelor nu merge pentru toți acești încornorați ipotetici.

— Haide, continuă, nu-ți încrunta sprîncenele, asta te îmbătrînește !

— Mă tem că publicul nu acceptă iluzia travestiului decît dacă asta nu-l deranjează în limita sa morală. Mi-e teamă că nu va accepta decît personajele feminine secundare, ușoare și convenționale.

— Adé e o fată ușurică.

— Da, dar ea ridică toate problemele frivolității. Gravitatea frivolității. Mi-e teamă să nu ne fluiere. Să refuze înduioșarea, bucuriile tulburi ale unor amintiri prea precise. Mi-e teamă de o grămadă de tabu-uri pe care le simt. În fine, mi-e teamă că orice personaj feminin, prezentînd un caracter de adevăr senzual sau sentimental, ne este interzis !

Se întorceau la blocul III pe drumul de scînduri. În ciuda datei din calendar, fulguia uşor. Mai, frumoasa lună mai ! Sinistră Germanie !

Această întoarcere a regizorului şi a vedetei era un spectacol. Camille nu voise să se demachieze şi să se dezbrace la teatru. Un capriciu ! Se întorcea în chip de Adé, cu micul său imprimeu din Faubourg Saint-Honoré mulat pe şolduri, cu picioarele-i mici în pantofi de domnişoară, cu tocuri înalte, acoperit doar de mantaua kaki pusă pe umeri, ca la plecarea de la bal, machiat, şi cu peruca fină, buclată, învîrtind-o pe deget. Firește, băieţandrii ieşeau de prin cocioabe ca să vadă spectacolul. Camille le răspundea cu obrăznicie, făcea gesturi care nu mai aveau, în aer liber, farmecul pe care-l avuseseră la lumina proiectoarelor... Se formă curînd un cortegiu de vreo sută de flăcăi gălăgioşi, o mascaradă, o parodie în care nu se mai ştia cine juca, nici ce, iar François era tare întunecat cînd intră în *Stube*. Era oare nimerit să atragi atenţia asupra barăcii tocmai în momentul acela ?

Camille se fandosi, aşezîndu-se lîngă soba care duduia.

— Iubitul meu regizor e cătrănit rău. Liniştește-te, ursule, *Histoire de Rire* va fi un succes. Dacă Salacrou ar fi aici, l-aş doborî.

Şi sublocotenentul travestit, azvîrlind cu un gest mantaua, răsucindu-se cu o abilitate uimitoare pe tocuri şi redevenind fată, într-o piruetă desăvîrşită care făcu să se înfoaie corola rochiei imprimate, îndrugă :

— Deci, cînd spui unui bărbat că-l iubeşti, îţi aduci aminte că i-ai mai spus-o şi altuia ? Ce talmeş-balmeş ! Ei bine, scumpa mea Hélène, frumoasă treabă...

— E admirabil, zise Algrain, profesorul de istorie. Admirabil ! Am avut întotdeauna o părere proastă despre teatrul elisabetan. Îl consideram o farsă uriaşă, un Volpone în care publicul o juca el însuşi pe publicul. Ei bine, nu. Îmi revizuiesc părerea. Este capitularea unui profesor privind un aspect al istoriei teatrului, datorată descoperirii unui star androgin în Pomerania...

— Androgin ! Androgin ! izbucni Camille, imitînd-o pe Arletty într-o replică celebră. Şi sora ta !

Algrain rîse.

— Camille, zise el, ești nu numai androgin, dar și mitic. Te-ai născut — ești născut, și sînt încîntat că nu trebuie să scriu aceasta, căci n-aș ști la ce gen să acord participiul — din teatru. Ești un personaj din carton presat, cu păr și nuri falși, cu roșu de buze și sprîncene lipite. Ești o arătare și o zdreanță. Ești plăsmuit de închipuirea mea. Ești în parte creația mea, spectatorul. Este atît de adevărat că ești un mit, încît ai o existență socială, croitori, machiori, caricaturiști, critici și un cabinier, în viața civilă fabricant de obiecte bisericești, ceea ce e culmea nelegiuirii ! Mitul dumitale este despărțit de sublocotenentul Camille. Îți spun „dumneavoastră". Taci, ești un personaj imaginar. Și ai geniu.

Se întoarce spre François :

— Care-i părerea ta, Soubeyrac ?

François tresări. Pîndea loviturile de alături.

— Nimic, zise el.

Unde-i era inima care bătea ?

Camille își reluă textul :

— „Sînt întotdeauna adevărată în minutul care trece. Ceilalți n-au dreptul să țină seama de trecutul meu, decarece eu îl uit. Înțelegeți ?"

Camille se întoarse spre Vanhoenaker și zise deodată, bărbătește :

— Van', brută ce ești, mi-ai făcut niște pantaloni care mă string de-mi taie răsuflarea ! Trebuie să-mi redai spațiul vital sau abandonez.

Croitorul de patrafire făcea cu plăcere pe cabiniera profană.

— O să ți-l ajustez, frumoaso, zise el.

Atunci apăru Toto, roșu tot la față.

Alergase.

— Ah, ti-ti-licăloșii, spuse el sobru.

— Ce s-a întîmplat ? Au luat nemții Moscova ? Faci o gură !

— A d-d-douăsprezecea și a șaptesprezecea la de-de-deparazitare, explică Toto.

François pricepu numaidecît : deparazitaţii erau tunşi. Ofiţerul care juca rolul Hélènei şi cei care jucau pe Gérard şi pe Jean-Louis erau de la 12. Pentru cel care o juca pe Hélène, ca şi pentru Camille, nu era atît de grav ; cu perucile avea să meargă treaba. Dar eroii masculini !

– Gérard şi Jean-Louis, juni-primi tunşi zero, spuse Camille, foarte bine !

– L-ai înştiinţat pe colonel, Toto ?

– Numaidecît. S-a dus să vorbească cu amiralul...

Amiralul Von Mardrück, şeful german al lagărului, un bătrîn zîmbitor care se plictisea într-o uniformă albă cu găitane de aur, nu era lipsit de complezenţă faţă de prizonieri, fără îndoială mai mult din spirit de liniştc decît din simpatie adevărată ; era însă timorat de regulament.

– Şi ?

– Şi, e ordin pentru toţi. Nu poate face nimic.

– Mama lui, trînti François. Pe cînd ?

– Plecarea peste o oră.

Soubeyrac o zbughi din baracă şi se îndreptă spre clădirile *Lagerführung*-ului. De-ar fi acolo Chamisso ! Deşi contactele directe ale ofiţerilor francezi cu nemţii erau prost văzute de prizonieri, nu şovăi. Băieţii o dată tunşi, tot spectacolul era compromis. Pe de altă parte, Eberling şi nu puţini dintre complicii lui erau la 12. Şi pentru ei, a fi ras în cap însemna un dezastru.

François intră în *Stube* îngustă din lemn lustruit. Se afla acolo un pat de campanie, o masă, dosare, un patefon, un portret al Führer-ului. Chamisso bătea la maşina de scris. Se opri. François explică. Sonderführer-ul asculta. Se strîmbă cînd află că se făcuse deja un demers pe lîngă Von Mardrück de către colonelul francez.

– Ar fi fost mai bine, domnule Soubeyrac, să vă fi adresat direct mie.

– E greu, spuse deschis Soubeyrac, să nu ţii seama de părerea lagărului.

– Acordaţi o importanţă considerabilă opiniei publice.

– Dar dumneavoastră ! Domnule Chamisso, dacă n-aţi pune atîta preţ pe opinia publică, n-aţi fi aici !

– Foarte adevărat, spuse Sonderführer-ul, netezindu-şi mustaţa cînepie. Gîndeşti bine, gîndeşti foarte bine ! Remarcabilă dialectică. Noi sîntem metafizicieni, dumnea-

voastră logicieni. Ar trebui să ne completăm, iar noi ne batem !

Își încrucișă picioarele, îi făcu lui François semn să se așeze, îi oferi o *Juno*, însă François i-o luase înainte cu un pachet de *Camel*. Îi soseau în lagăr prin colete individuale, și mai ales de la Crucea Roșie americană. Von Chamisso luă o *Camel*, o mirosi și-i întinse lui François pachetul de *Juno*, un pachet subțire, cu cinci țigări, neînceput.

— Păstrează-l, zise el. O țigară *Camel* face cît cinci *Juno* ! Nu sînt patriot în ce privește tutunul. Nici bucătăria. Da, e regretabil că nu v-ați adresat mai întîi mie. Fii bun și scrie-mi numele actorilor.

Și viitorii evadați ? Asta lua aspectul unei măsuri de favoare, care-i displăcea lui François. Nădăjduise că tunderea va fi eliminată ca vexatorie. O spuse. Chamisso făcu un gest cu mîna, de bunăvoință neputincioasă, apoi studie lista.

— Șapte, zise el. Dumneata nu ești ?

— Nu.

— Ai păr frumos. Dumneata prezinți spectacolul. Te înscriu.

— Nu, domnule von Chamisso.

— Nu te văd, domnule Soubeyrac, spunîndu-ți textul cu un craniu chel. Ar avea aerul... să zicem al unei manifestații subtile.

— Nu o vedem astfel. Dar în acest caz, rămîne totuși o soluție. Textul prezentării va fi scris de mine și spus de unul dintre actorii mei.

— Așa, accept, spuse Chamisso.

Sonderführer-ul împături hîrtia și o băgă în buzunarul tunicii.

— Vrei să te servesc cu puțin ceai ? întrebă el. Îl fac foarte bine. Englezește, firește.

Se apucă să prepare ceaiul, continuînd în același timp să vorbească.

— Voi face ceea ce dumneavoastră numiți imposibilul. Mă văd cu domnul amiral peste o jumătate de oră.

Băură. E adevărat că face bine ceaiul, urmașul „omului care și-a pierdut umbra". Chamisso puse un disc. Se auzi o melodie de jazz, foarte veselă, bună pentru dans. Era un ritm nou pentru Soubeyrac care dinainte de război

rămăsese încă la Armstrong și la Duke Ellington. Asculta cu plăcere, dar și oarecum stingherit. O chitară conducea dansul. Puse al doilea disc, era și mai viu.

— Discurile acestea vin de la Paris, spuse Sonderführer-ul. Fac furori acolo. Django Reinhardt este chitaristul. Excelent, nu-i așa ?

— Da, spuse François, care sorbi încă o gură de ceai, deoarece își simți deodată gura uscată.

— Se numește swing. Swing-troubadour !

— Se dansează mult la Paris ?

— O nu, e interzis, spuse Chamisso. Totuși se dansează. Swing. Este și acesta un mod de a ne brava, dar neprimejdios. Într-una din prăvăliile de pe bulevarde, la Fashionable, era chiar un afiș.

— La Fashionable ?

— Da. „O Franță swing, într-o Europă aiurită". Am făcut să dispară. Spiritul francez nu-și pierde drepturile.

Și a pus discul încă o dată. François ridică brațul pickup-ului.

— Iertați-mă, zise el.

— Te înțeleg, spuse Chamisso. Domnule Soubeyrac, am aflat cu regret prin domnul Müller — pe care-l numiți „dihorul", nu-i așa ? — că, mă rog, corespondenta dumitale din Paris îți împărtășește sentimentele privitor la compatriotul dumitale Maurice Raymons. E regretabil. Căci nu mai pot face nimic pentru dumneata. Nu pot decît să încerc să împiedic să fie tunși actorii. Regret.

Chamisso îi întinse mîna. O luă. „Dacă mi s-ar fi spus în iunie 1940 că voi accepta să strîng mîna unui neamț la mai puțin de doi ani...!" Și ceea ce era mai rău era că mîna Sonderführer-ului era cu adevărat o mînă de bărbat, sinceră, loială, ca și privirea lui.

Fața lui Chamisso se lumină.

— Urăsc ura, spuse el.

Capul i se întoarse spre portretul Führer-ului. Simți ca o mică zguduitură electrică. Ridică bărbia. Ieșiră împreună.

Niște ofițeri francezi se uitară după François și șușotiră. Era greu de apreciat ce anume gîndeau despre acest colocviu.

„Ce-mi pasă, urlă în sinea lui François. Utilul înainte de toate".

La 17-4, camarazii erau în mantale. Tocmai li se dăduse ordin să se pună în ţinută de deparazitare, cu săpun şi prosop. Firește, militarii germani procedau ca şi militarii francezi, aşa că fură adunaţi cu o jumătate de oră înaintea plecării. E adevărat că militarii nemţi aveau o scuză, nu ştiau să socotească. Le-au trebuit treizeci de minute ca să numere ocupanţii celor trei barăci, în timp ce santinelele lătrau : „*Zu fünf. Schnell. Schnell*" [1]. E adevărat şi că, dacă militarii germani numărau prost prizonierii, aceasta se datora şi faptului că militarii francezi aveau o plăcere răutăcioasă de a se strecura dintr-un rînd într-altul. Quasimodo, un nemţoi strîmb, care nu făcea cinste teoriei marilor dolicocefali blonzi, dădu în sfîrşit ofiţerului apelul. Ofiţerul era un rezervist lung cu o înfăţişare tristă şi parcă într-una obosit de viaţă. Fusese poreclit pînă atunci „înşeală moartea". Neamţul umbla ca un automat. Trecînd prin faţa lui Frédéric, care detesta orice fel de spălat şi pe care-l smulseseră de la pianul lui, compozitorul murmură : „Tristă duminică". Riseră cu toţii. Dar tristul personaj nici măcar nu se întoarse. Atunci Frédéric îi găsi o poreclă definitivă : „Mohorîtul". Ceea ce făcu pe dată bucuria celor patru sute de umiliţi.

Trebuia acum ca, înainte de a pleca, „Mohorîtul" să predea apelul şefului său de lagăr. Trebuia să salute, să bată călcîiele, să vorbească, să salute din nou şi să dea semnalul de plecare. Cînd „Mohorîtul" ajunse la distanţa regulamentară de şeful lui, salută, bătu călcîiele molatec, iar cei patru sute de ofiţeri francezi, preveniţi din aproape în aproape de Frédéric, făcură la fel, ceea ce produse un zgomot imens. Neamţul cu obraz pămîntiu îşi privi melancolic cizmele, şi ele triste, de rezervist, lăsă capul în jos şi porni coloana. De mult renunţaseră nemţii să reprime acea mistificare unanimă numită „simfonie fantastică în sol pomeranian".

[1] *Cite cinci. Repede ! Repede ! (germ.)*

Trecură în rînduri prin fața postului de poliție, prin fața fermei, prin fața lacului glaciar și o apucară pe șoseaua care ducea la „blocul de piatră", o cazarmă situată la patru kilometri de acolo.

Nu era frig, cu toată zăpada care fulguia, și ar fi fost o plimbare suplimentară binevenită, cu perspectiva unui duș cald, dacă optimismul n-ar fi fost doborît de amenințarea cu tunsul. Eberling era cu prietenii lui de la 12, artileriștii. Ieșind din lagăr, trecînd pe lîngă François, făcu un gest grăitor : două degete tăind părul. Chipul îi era răvășit.

Totuși, la epoca aceea, păduchii încetaseră să-i mai necăjească. Lindinii erau cea mai rea amintire a lui François, mai rea decît foamea. Era cealaltă față a războiului, contrariul eroismului, partea de umbră.

— Î-î-îți amin-amintești de primele luni, spuse Toto. Ah, b-b-bestiile de păduchi !

François îl revedea pe Toto, pe jumătate gol, examinîndu-și cusăturile cămășii, la lumina cenușie a becului electric, cu o față severă, cu ochii ficși. Se ghicea, după contracția trăsăturilor, că în minte nu vedea decît larve, lindini, ouă. Era atît de specific sentimentul acesta al temei de păduche, încît puteai ști cu siguranță că un prizonier se caută de păduchi, văzîndu-i doar obrazul : avea într-adevăr atunci expresia păduchiosului. Crezuseră la început, și unii și alții, în inocența lor de oameni civilizați, că acele mîncărimi ușoare, apoi petele roșii de pe piele, erau doar o iritație, o consecință a bucătăriei execrabile. Și apoi au prins prima insectă. Iar cei mai mulți n-au întrebat ce este ! L-au recunoscut atavic, fără să-l fi văzut vreodată. Păduchele ! I-a cuprins oroare firească pentru un om civilizat. Atunci, la mușcăturile spurcatei gîngănii s-a adăugat o obsesie. Erau posedați de prezențe cenușii și minuscule. Prima deparazitare au acceptat-o cu entuziasm. Firește, operația nu i-a scăpat decît provizoriu de pacoste. Păduchii au revenit.

În camere s-au găsit țapi ispășitori, purtători de păduchi, cei care nu se spălau, cei care fugeau de duș. Ura față de acești ciumați crescuse într-atît, încît deveniră ostentativ de curați. Alții o întoarseră în alt sens. Unul

dintre acești jegoși se prefăcu nebun. A lăsat, fără să se sinchisească de reacțiile celor din *Stube*, să i se îngroașe jegul, scontînd anume pe scandal. Într-o zi, în plină iarnă a anului 1940—1941, flăcăul s-a prezentat la apel gol-pușcă. În zăpadă se mai prefăcea că-și caută păduchii ! A fost dus la infirmerie. Tot lagărul a urmărit cu pasiune lupta simulantului. A fost cotat drept un anumit soi de geniu, cînd medicii germani l-au pus pe lista de repatriere a celor grav bolnavi. Plecă în primăvara lui 1941. Slăbise, avea ochi febrili, însă, înainte de plecare, un gest de neuitat, ordinar și voios, i-a convins pe cei mai seeptici.

Cînd, șase luni după aceea, se află că „evadatul" se afla într-un ospiciu din zona de sud, supravegheat de alienișți francezi, o undă de groază trecu peste lagăr. Nu era un simulant, ci un bolnav adevărat care se prefăcea că simulează.

Păduchii umblau și în cap. Păduchii aduceau tifosul. Pretutindeni se instăpînise groaza de păduche, o adevărată psihoză colectivă care, firește, îi cuprindea și pe gardieni.

Ceremonia despăducherii era la înălțimea acestui rău respingător. Ofițerii, încărcați cu saltelele golite, cu pături, cu mantale, îmbrăcați în uniforme disparate, intrau pe serii în clădirile *Entlausung*-ului.

Clădirea aceasta din scînduri, murdară și neagră în decorul solemn al unei cazărmi datînd de pe vremea lui Frederic al II-lea, oferea un spectacol demn de penelul lui Goya. În față se înălța o mașină stranie, compusă dintr-o locomobilă negricioasă, prevăzută deasupra cu un burlan înalt și tubuluri ciudate care șerpuiau în toate direcțiile.

— La mine, spuse Vanhoenacker, există astfel de alambicuri ambulante.

— Năzdrăvan cazan de rachiu de ienupăr, spuse un hîtru.

Pacienții erau strînși într-o anticameră întunecoasă, în care santinelele le dădeau ordine, urlînd, să se dezbrace. Grupa lui François rămăsese compactă. Tînărul ofițer bombăni :

— Ar fi făcut mai bine să ne fi despăduchiat cînd aveam păduchi !

— Se pare că erau la or-or-ordonanțe, spuse Toto.

Domnea un miros tare, de etuvă. Servanții, soldați francezi, băgau hainele ofițerilor într-un soi de găleată. Deparazitații erau goi în acest acvarium supraîncălzit. Camille nu se putu abține să nu persifleze :

— La Hollywood nu se tratează așa un star !

Între timp, François, îngrijorat, încercase să vadă dacă se continua tunsul în camera alăturată, unde prima serie trecuse deja. Prin aburul din încăpere deslușI o siluetă care putea foarte bine să fie a unui frizer în acțiune, dar asta a fost tot. Mergînd unul în spatele celuilalt, goi cu toții, treceră la dușul fierbinte. Un soldat le turna în podul palmei cîteva picături dintr-un fel de petrol cenușiu și acid cu care trebuiau să se ungă. François se ștergea cum putea, cînd tocmai se deschise o ușă.

Intră un ofițer german. Îl recunoscu pe von Chamisso. Sonderführer-ul se făcu că nu vede această cireadă împuținată din punct de vedere moral, tuși cu distincție și dispăru în încăperea alăturată. François respiră. Din moment ce Sonderführer-ul era acolo, exista o șansă.

Unul cîte unul, oamenii efectuau gesturile rituale. Trebui să-și moaie pantofii într-un hîrdău care mirosea groaznic a fenol, și, cum umbla molatec, un Gefreiter îi vîrî mîna o dată cu pantofii. Și continuau să înainteze în această succesiune halucinantă de camere de lemn cu ușile prost îmbucate, prin care răzbea un curent viclean, într-un miros scarbăd de trupuri, de farmacie, de găzărie și de aburi. Era mașina de păduchi, mașina care scăpa trupurile de păduchi, care scăpa creierul de mitul acesta al păduchelui.

— E la fel de scîrbos ca și c-c-carul lui Neptun !

Această expresie înfloratăă desemna pompa care funcționa zilnic într-un colț sau altul al lagărului și golea cu greu *Abort*-urile, angajînd între capacitatea sa proprie și cea a latrinelor o cursă de fond ce dura de la începutul captivității, echipaj nu mai puțin fantastic cu mîrțoagele lui roaibe, mînate veșnic de un țărănoi pomeranian îmbrăcat civil, cu o figură de „prostul satului", purtînd întotdeauna o șapcă cu clape negre care sta la originea vorbei : „Nu urechile trebuia să ți le astupi, bă, strîmbule !"

Aceste mașinării rudimentare vieţuiau în lagăr, al cărui intestin colectiv îl și constituiau de altfel. În părţile obscure ale imaginaţiei, sughiţul perpetuu al pompei, pasul mîrţoagelor, goana șobolanilor speriaţi se adăugau la tristeţea larvară a *Entlausung*-ului.; lagărul se oblojea într-ascuns el însuși, ca acele mari insecte nedesăvîrșite care-și tîrăsc organele în afara corpului, în praf.

În acest timp frizerul se mulţumea să le stropească părul. Soubeyrac îl întrebă și flăcăul răspunse cu un pronunţat accent meridional :

— Bine că nu m-am grăbit ! N-am operat decît vreo zece !

Chamisso salvase nu numai fuga actorilor, dar și a celorlalţi. Întorcîndu-se, Soubeyrac se întrebă dacă Sonderführer-ul nu acţionase astfel, deoarece el, François, refuzase să facă excepţie de la soarta comună. Nu era imposibil cu un om de clasa lui Chamisso. Atunci, în acest caz, ce rămînea din obiecţia majoră a lui Eberling : dacă Sonderführer-ul nu-și făcea bine treaba, de aproape doi ani, de ce nu era pe frontul de răsărit ?

Coloana cobora din nou spre oraşul de lemn, cei tunși tunînd și fulgerînd, ceilalţi voioși. Eberling radia. Nu mai fulguia. Vanhoenacker ridică deodată degetul și arătă spre cer. Pe cenușiul pal al norilor, trecea în zbor, foarte sus, un cîrd triunghiular de cocori. Timp de cîteva secunde întreaga coloană, cu „Mohorîtul“ în frunte, încadrată de gardieni, cu nasul în vînt, inclusiv Quasimodo care avea în aceasta un mare merit, mărșălui astfel, privind primăvara ce urca spre nord.

VII

În încăperea vecină cu 17-4, echipele se succedau discret. Bancul de gnais odată perforat, doi oameni lucrau cu schimbul, noapte și zi, fără încetare, unul săpînd, celălalt umplînd sacii cu pămînt, în pîlpîitul slab al unui opaiţ, cu o ventilaţie insuficientă. Au trebuit luate măsuri

de reanimare a unui tînăr sublocotenent, leşinat din cauza subalimentării şi a lipsei de aer. Se simţea cum săpătura înainta surd în masa celulară a lagărului şi asta nu constituia doar o speranţă, ci şi o primejdie. Tunelul avea să fie în mod obligatoriu descoperit şi le-ar trebui atunci celor de la teatru o îndrăzneală nemaipomenită ca să afirme că n-au fost întru nimic complici ! În atelier totul era aranjat în vederea unei percheziţii ; la asta veghea Van'. Echipa mai avea însă şi alte griji. Se apropia data primei reprezentaţii, 15 mai. Adică peste opt zile.

Şi apoi, evenimentele. Germania, zîmbitoare şi generoasă, aşa cum cel puţin voise ea să se manifeste la începutul captivităţii, devenise acum un popor încordat, iritabil, întărîtat de jocul de făgăduieli, fără efect sau cu efecte întîrziate, pe care i-l juca Franţa, şi-i răspundea în acelaşi fel. În timp ce se uza de manevre subtile, vechile resentimente răbufneau. În special de cînd Pierre Laval revenise la putere „pe baze noi", care nu plăceau deloc prizonierilor, inclusiv mareşaliştilor.

Evenimentele războiului însuşi, prin imprudenţa prizonierilor francezi care nu asimilaseră cuvintele lui Saint-Exupéry : „să taci ca un grăunte", şi care-şi arătau la tot pasul bucuria cînd nemţii primeu lovituri sau băteau pasul pe loc, nu mai lăsau nici un dubiu în ce priveşte sentimentele captivilor.

În sfîrşit, mai era maiorul. E drept că începuse să iasă din prostraţie, dar tot atît de evident era că nici „Capimul" nu greşise alarmîndu-se. Watrin petrecea ceasuri goale, nu mai citea, îşi fuma doar pipa. Ofiţerii bravului batalion organizaseră în jurul lui un soi de gardă. De-o săptămînă se succedau, cu schimbul, ca să-l conducă în plimbările din jurul lagărului. Cum aerul era tare, datorită prezenţei apropiate a pădurii şi a mării, maiorul îşi recăpăta forţele. Acum, raţia lui de plimbări în jurul lagărului se ridicase la cinci, le făcea seara şi parcurgea mai mult de şase kilometri.

François se duse să-l ia pe Watrin de la baraca lui de la „Opera Bătrînilor Căpitani". Începură să se plimbe pe invariabilul drum : blocul II, poteca prin nisip, pădurea, coborîrea spre blocul I. După două fraze despre teatru, în care maiorul îl întrebă pe François dacă spectacolul

va fi gata la timp, pe tonul, regăsit pentru o clipă, al comandantului de batalion care a hotărît o trecere în revistă a armatei, ceea ce era în semn bun, mergeau tăcînd. Ajunseră la barăcile de sub brazi ale blocului I, le depășiră și se aflară la marginea pădurii, chiar în locul unde, în cursul unei plimbări precedente, Eberling abandonase, părăsindu-l brutal pe Soubeyrac, după ce-l tratase drept *adaptat*.

Acolo se petrecea întotdeauna *asta*, încă din primele săptămîni ale campaniei din Rusia.

În principiu, ofițerii prizonieri n-aveau dreptul să se oprească. Cu toate acestea, erau întotdeauna grupați cîte patru sau cinci, uneori chiar o duzină. Cînd grupurile deveneau prea numeroase, de cealaltă parte a sîrmei ghimpate răcneau santinelele. Ofițerii francezi păreau să se trezească și plecau. Unii stăteau pînă la saturație, pînă amețeau sau pînă la ordinul imperativ al neamțului. Alții defilau fără să vadă, fără să accepte să vadă. François cunoștea spectacolul și prefera să-l evite, însă maiorul ținea să nu piardă nimic.

Maiorul se postă în fața cîmpiei, cu picioarele depărtate, cu brațele încrucișate. La cinci sute de metri se întindea lagărul prizonierilor ruși, ieșit din nisip de la invadarea Uniunii Sovietice, un lagăr asemănător cu al lor, cu perspectivele și mișunările lui, dar și cu deosebirile lui, cu urlete mult mai freevente, cu lătraturile ciinilor polițiști, iar noaptea cu detunăturile de armă izolate sau cu rafalele automatelor. Aproape numaidecît o văzu.

Căruța ieșea prin postul de poliție al lagărului rușilor si se îndrepta spre lagărul francez. Se înfunda într-un drum de nisip, hurducîndu-se. Era o căruță mare, pomeraniană, de transportat fîn, trasă nu de cai, ci de un grup de vreo douăzeci de ruși. Gardienii se agitau în jur, greoaie muște cenușii.

— E tot plină ! spuse un ofițer de vînători.

Încărcătura se revărsa. Puritatea văzduhului din ziua aceea făcea să se audă pînă și scîrțîitul ei caracteristic. O clipă dispărea după o cotitură. I se mai auzea însă scîrțîitul. Apoi se vedea bine. Transporta oameni goi. Căruța se oprea la trei sute de metri de lagărul francez, sub

pini. Acolo ruşii săpau o groapă lungă de vreo douăzeci de metri şi lată de zece. Lîngă ei se afla o grămadă mare şi albă, piramidală.

— Încep o a treia, mai spuse vînătorul.

Maiorul privea în continuare în direcţia aceea, nemişcat ; doar mărul lui Adam îi tremura uşor. Spectacolul era următorul : o cîmpie imensă la marginea pădurii, cu cerul de o vastitate prodigioasă, două lagăre, unul verde ca otrava, celălalt alb ca omida, şi între ele distincte, minuscule, personaje de miniaturi înspăimîntătoare dintr-un ceaslov, prizonierii ruşi înfăşuraţi în şube trăgînd o căruţă plină cu morţi goi, sub lătrăturile gardienilor înarmaţi cu automate.

Căruţa fu răsturnată cu fundul în sus şi încărcătura alunecă pe nisip moale ca varecul. Se distingeau capetele rase, membrele învălmăşite ale cadavrelor şi coşurile piepturilor.

— Foamea, spuse cineva.

Un altul număra, număra într-una. O expresie nesănătoasă îi altera obrazul. Nu reuşea să dea de capăt calculului. O luă de la capăt. O, ar fi fost mai bine să numere în timp ce prizonierii ruşi îşi luau camarazii de picioare, îi legănau şi-i aruncau în groapă : unu, doi, trei, patru, cinci, şase. Nu se auzea cum cad trupurile, dar fiecare îşi închipuia zgomotul.

— Domnule maior, spuse François, ce-ar fi să ne continuăm plimbarea ?

— Poftim ? zise Watrin. A, da, Soubeyrac. Locotenentul François Soubeyrac.

Aerul rătăcit pe care-l avusese o clipă dispăru. *Bătrînul* întoarse spatele dintr-o mişcare. Începură să coboare spre baraca teatrului, *Lagerfiihrung*, blocul III.

— Soubeyrac, zise maiorul, aş vrea să-ţi pun o întrebare.

Era ceva cu totul nou ! Hotărît, de cîteva zile ceva se schimbase în Watrin.

Ajunseră în dreptul barăcii 17. Doi flăcăi ieşeau cu faimoasa gamelă. Se duceau să-i răspîndească conţinutul, pumn cu pumn, în cursul plimbării. Nu prea arătau a conspiratori. Ar fi fost mai bine ca gamela să rămînă

nevăzută. Dar nu era. „E adevărat că eu sînt la curent?", gîndi François. Maiorul se uitase la cei doi ofițeri. Trecînd, zîmbiseră. Lui François ori maiorului ? Era maiorul la curent pe altă cale decît cuvintele anterioare ale lui François ? Totuși, în acest timp Watrin își rumega întrebarea :

— Souboyrac, dacă-mi aduc bine aminte, în timpul campaniei n-aveai revolver ?

— Nu, domnule maior.

— Pînă la 9 iunie.

— Exact, domnule maior.

— Și atunci ai luat un revolver. Apoi, o carabină și n-ai mai renunțat la carabină decît la ordinul meu. Așa a fost ?

— Întocmai, domnule maior.

— Știi de ce ? De cîtăva vreme nu știu ce am, îmi pun întrebări și mie. Foarte simple. Cu privire la unii, la alții.

Se opri să-și aprindă pipa. Era vînt. François își desfăcu mantaua și *bătrînul* își aprinse pipa în dreptul inimii lui Soubeyrac. Ridică capul, pufăi și pe dată se răspîndi un miros puternic de tutun belgian. Ochii lui albaștri deveniseră apoși, iar privirea lor te descumpănea.

— Da, întrebări. Prostești, fără îndoială. Fiindcă sînt lucruri pe care le înțeleg și altele pe care nu le înțeleg. Și începe să fie timpul să înțeleg. Viteazul căpitan Bertuold, știi, ar spune : „Dacă e vorba să mor, vreau să mor cu mintea limpede".

Niciodată nu-l auzise François pe Watrin vorbind atît de mult. Trebuia să fie reacția durerii.

Urcară dîmbul de nisip al blocului III. Respectuos, François asculta.

— Așadar, pun întrebări. Ofițerilor mei. Preotului, de exemplu. Dumitale. Tinerilor, cum s-ar spune. Cînd eram eu tînăr nu existau tineri. Ei bine, povestea cu revolverul mă sîcîie.

François făcu un efort.

— E complicat, domnule maior, pentru că nu înțeleg bine nici eu. Iată : urăsc războiul.

Watrin scoase un mormăit de neînțeles.

- Urăsc războiul. Voiam să fiu ucis dar nu voiam să ucid. Detest pînă şi vînătoarea. N-aveam revolver pentru că nu voiam să ucid.

- - Cu toate acestea, erai un bun ofiţer, comandai bine. Găseai deci normal să omori prin alţii ?

„La dracu, gîndi François. Are dreptate". Era idioată poziţia pe care o avusese atît de multă vreme. Era fanfaronadă sau un alibi. Dar niciodată contradicţia nu i se păruse atît de ireductibilă. „Da, era un alibi, pentru a nu-l dezminţi pe pacifistul ce fusesem". Încercă să explice :

— Ştiu, domnule maior. Era o tîmpenie. Dar există o mulţime de oameni care mănîncă pui şi care n-ar omorî un pui. Cînd eram mai tînăr mă duceam la vînătoare. Adoram vînătoarea. Ca hăitaş. N-am vrut niciodată să trag. Şi o potîrniche pe varză e ceva excelent.

— Asta aşa-i, spuse maiorul.

— Domnule maior, ştiu cît e de ridicol ceea ce vă spun azi, dar atunci nu mi se părea ridicol.

— Era atît de puţin ridicol, Soubeyrac, încît m-am întrebat un moment dacă nu era un truc foarte tare de luptător, regăsit spontan de un tînăr ofiţer. O, există trucuri, ştii, trucuri militare...

Apoi coborînd glasul :

- - ...De la mantaua roşie al lui Bournazel [1]. Fiindcă o mare parte din prestigiul dumitale în faţa soldaţilor de acolo venea. Nu, nu era ridicol. Era chiar să fac remarca asta. De mai multe ori. La avanposturi. În ziua incidentului de la şură, în Lorena. N-am făcut-o. Voiam să aştept. Să fiu sigur. Aveam dreptate. Am spus prestigiu, exact ca Bertuold, vezi, care se plimba sub bombardamente cu ţigaretul în vînt şi care se adresa soldaţilor cu imperfectul subjonctivului.

Intrau în domeniul acelor de pin ale blocului I. O rază de soare redeştepta impresia de vacanţă.

— Domnule maior, cînd am plecat la mobilizare, credeam într-un... război civil european, în ceva la fel de

[1] *Henri de Bournazel (1898—1933), ofiţer de spahii, comandant al trupelor franceze din Maroc.*

stupid ca războiul de secesiune. Într-o sinucidere a Europei. Se și vorbea despre asta...

Cu vocea mai surdă, cu obidă, François continuă apăsînd pe fiecare silabă :

— ...Dar nu ca acum, Europa lui Morand și a lui Giraudoux. Europa Weimarului și a teatrului expresionist. În sfîrșit ! Apoi, de atunci am reflectat mult asupra noțiunii de dușman. Dușmanul ereditar. Von Chamisso nu este dușmanul meu ereditar. Dușmanul...

Erau din nou în fața rușilor. Căruța goală își înălța spre cer labele de călugăriță [1]. Prizonierii ruși vii aruncau var cu grămada peste prizonierii ruși morți.

— Șaptesprezece, spuse ofițerul de vînători care nu se clintise.

— Iată dușmanul, tună Watrin sălbatic. *Boșul*. Asasinul melodic și ticălos. Omoară treizeci pe zi.

— Pentru mine, zise François, dușmanul este tot ce înjosește omul.

— Acel care azvîrle oameni chiar goi ca niște ciini, în nisip și var nestins, nu înjosește omul ?

— Ba da, domnule maior, ba da.

Maiorul scoase un oftat. De data asta el fu acela care porni întîiul.

— Dar, spuse François, poate că e provizoriu ? Mîine, va fi poate un altul dușmanul ? Dușmanul nu poate fi ereditar, sau dacă e așa, purtăm fiecare o parte din vină.

Maiorul primi lovitura fără să răspundă. François abia dacă se gîndise la el cînd vorbise. Îi fu teamă că l-a jignit. Nu, maiorul nu se supărase.

— Revin la revolver, reluă Watrin, încăpățînat. Înainte fuseseră grenadele de la punctul dumitale de sprijin. Ai lansat grenade chiar dumneata.

— Eram atacat.

— Admiți legitima apărare ?

— Desigur, domnule maior.

— Și pentru o țară ?

— Da, domnule maior.

[1] *Insectă carnivoră (Mantis religiosa).*

— Atunci de ce nu purtai revolver, din moment ce erai în legitimă apărare ?

— V-am spus, domnule maior. Eram plin de contradicții. Ceea ce încep să înțeleg este că omul e întotdeauna plin de contradicții. Întotdeauna, întotdeauna. E semnul lui de autenticitate.

— E important ceea ce spui.

— Am alte contradicții azi, domnule maior. Evident, pentru dumneavoastră, ca soldat, viața a fost întotdeauna simplă...

— Nu, zise Watrin. Am și eu contradicțiile mele. Asta îți lua respirația !

Plimbarea continua. Era la *Lagerführung*. Von Chamisso ieșea din biroul lui. Soubeyrac se salută cu el. Watrin se făcu că nu vede nimic. François reluă foarte repede :

— Să fie Von Chamisso dușman ? E primul neamț pe care-l cunosc în viața mea, cu care port război împotriva lor, și ar putea să-mi fie mai curînd prieten. Mult mai mult decît tăbăcarul de acasă de la mine, care-și exploatează odios muncitorii. Am fost făcut prizonier tot așa cum am fost decorat, fără să fi văzut neamțul. La punctul de sprijin cînd cu grenadele n-am văzut decît umbre.

— Trebuie să-ți deschid ochii. N-ai fost decorat, dragul meu, fiindcă ai respins inamicul cu grenada. Ai fost decorat prima oară, fiindcă ți-ai instalat postul de comandă în groapa unde tocmai fuseseră omorîți trei soldați în timpul unui bombardament.

— Știați asta, domnule maior ?

— Am așteptat apoi primul pretext.

Se tot învîrteau. La 17-4, Van' le făcu semn. François strigă :

— Mai fac un tur. E zor ?

— Nu, strigă Van'.

— E ciudat, spuse maiorul, dumneata ești unul dintre cei mai buni comandanți tineri pe care i-am întîlnit în cariera mea Ai stofă, firește. Și n-o știi.

— La ce bun !

— *Boşii* vor pierde războiul. Şi războiul va trebui dus pînă la capăt. Eşti un civil... un institutor... un ateu...

— Nu sînt ateu, domnule maior.

— Da, veneai la slujbă la batalion. Ca să-mi faci plăcere. Fiindcă spuneam că slujba religioasă face parte din serviciul militar. Totuşi dovada : nu te-ai împărtăşit niciodată.

— Poţi să nu fii catolic şi să nu fii ateu.

— A, da, spuse maiorul, da. Majoritatea celor pe care i-am cunoscut şi spuneau asta se minţeau pe ei înşişi. Erau sau catolici sau atei, fără s-o ştie. Să revenim la revolver. De ce l-ai luat ?

— Fiindcă eram atacaţi direct, spuse Soubeyrac.

— Şi carabina ?

— Am schimbat revolverul pe o carabină cînd am înţeles că nu mai putea fi vorba de comandă, că nu mai rămînea decît să faci treaba singur, purtînd arma şi muniţiile. Atunci am preferat carabina.

— De ce ?

— Fiindcă e mai eficace, domnule maior.

— Nu în lupta de surprindere. Uite, la Verdun, în '917... Nu.

Superiorul respira greu urcînd panta de nisip de la blocul II. François reflecta :

— A fost poate un pic de pozã. De demagogie. Poate fiindcă e arma bărbaţilor, domnule maior. Da, despre asta era vorba...

— Dacă toţi antimilitariştii ar fi ca dumneata, spuse Watrin, aş fi...

Se întrerupse iar. Tuşi. François era sigur că tusea era prefăcută. Merseră îndelung în tăcere. Şi se aflară pentru a treia oară în faţa ruşilor. Se zărea, în partea de sus a gropii, stratul lăptos de var. Mai era încă loc în groapa II, iar groapa III avansa. Cîţiva prizonieri ruşi se apropiaseră de lagărul francez. Îşi frecau burţile. Sanitinela, în spate, nu părea să observe. François luă pachetul de ţigări de trupă, îl îngreună cu o piatră şi-l aruncă. Alţi francezi aruncau bucăţi de pîine spre *Ruski*. Cu o viteză de necrezut, ruşii înşfăcară tot ce le fusese expediat. Afară de pachetul de ţigări. Prea îngreunată, învelitoarea s-a spart şi a căzut între sîrmele ghimpate.

înnebunit, *Popov*-ul aflat cel mai în apropiere se trînti la pămînt, încercînd să adune ţigările, dar braţul era prea scurt. Inima-i bătea lui François să plesnească. Zbierînd năprasnic, gardienii se năpustiră asupra ruşilor, care se strecurară spre căruţa goală ; ultimul, cel al lui François, izbuti cu o lovitură de cizmă, se săltă într-o săritură absurdă. Neamţul vocifera. Ameninţa cu puşca pe ruşi şi pe francezi, tuna şi fulgera, caraghios pînă şi în grozăvia acestei scene atroce. Rusul se îndepărtă, îndreptîndu-se către camarazii lui, nu fără a fi aruncat spre François o privire lungă, disperată.

François se simţi deodată descurajat. Mila şi pomana erau inutile. Nu-şi mai aveau locul în lumea asta. Gardianul furios făcu semn francezilor să circule.

— Eu am un duşman, spuse maiorul. *Boşul*. Gardianul Hans. Fiul tatălui său, Hans. Tatăl fiului său, Hans. Îl urăsc. Regiunile din nord au fost ocupate în timpul războiului din Paisprezece. De ei. Au acţionat întotdeauna ca gardianul ăsta. M-ai enervat mult la popotă, la început. Spuneai întotdeauna : „germanii". Eu nu puteam obiecta pentru că aşa era regulamentar. Dar eu spun *boşii*. Tatăl meu spunea „Alboşii". Santinela aceea e un *boş*, von Chamisso e un *boş*.

— Îi urîţi.

— Da.

— Dumneavoastră, creştinul. Iar eu, eu nu pot să urăsc. Domnule maior, ştiţi, înainte de război eram socialist.

— Notările dumitale confidenţiale de ofiţer indicau acest lucru.

Niciodată n-avea să regăsească admirabila sinceritate din ziua aceea. De zece ori a avut François dorinţa să-l întrebe pe maior de ce a ţinut batalionul grupat pînă la sfîrşit şi simţea că Watrin i-ar fi răspuns poate. Dar nu îndrăzni. De fapt maiorul oprise lupta cu mult înainte de a da peste artileriştii germani şi mitralierele care îi protejau. De capul lui, din *voinţa* lui. Aşa că tăcerea maiorului în timpul agoniei viteazului batalion, pe cînd ofiţerii se ţineau scai de el să-i lase să-şi încerce norocul cu mici grupuri de soldaţi, nu fusese o dovadă de incertitudine, de scădere a capacităţii lui, de şovăială privind

datoria sau tactica, așa cum crezuseră cu toții, ci consecința unei hotărîri irevocabile, ale cărei cauze apăreau încă obscure și incompatibile cu caracterul și cariera ofițerului superior.

Ajunseră în fața barăcii maiorului.

— Mulțumesc că l-ai plimbat pe *bătrîn*, zise Watrin.

François tresări.

— Bineînțeles, știu că-mi ziceți *bătrînul*. Sînt bunic, știți. Fiica mea are un băiat. Un băiat.

Visă o clipă :

— Un băiat.

— Domnule maior...

Maiorul se trase de mustăți cu o expresie malițioasă. Își bătea joc de el însuși, mimînd nepricopsita de meserie pe care și-o asumase atiția ani.

— Patru încoace, patru încolo. Motivul : numește pe șeful de batalion *bătrînul !* Ce păcat că nu mai există arest, Soubeyrac.

Apoi, în mod inexplicabil :

— Pentru mine, Soubeyrac, cel de al doilea război, cel adevărat, a început nu la avanposturi, nu o dată cu primii noștri morți, nici cu primul mort inamic. Am să-ți spun ceva care are să te mire. A început la 27 mai, la Volmerange, cînd l-am executat pe omul din...

Șovăi, ca în fața unei grosolănii :

— Omul din Billancourt. Acolo a început. Eu n-am să-l termin. Sînt prea bătrîn. Prea mult am făcut război. Îl vor termina alții. Dumneata Soubeyrac, antimilitaristul cu carabină. Bună seara.

François se întoarse la baracă gînditor. Îi stăruiau în minte chipul lui Popov și disperarea lui. Se simțea rău. Van' îl aștepta : Eberling voia să discute cu el despre costume.

François acceptase să se croiască costumele pentru cinci evadați în același timp cu costumele civile destinate piesei. Dar cele ale evadaților erau din lînă introdusă clandestin în lagăr, pe cînd cele ale actorilor erau din pînza de saltea vopsită. O grijă în plus și, în caz de percheziție, o dovadă palpabilă a complicității lui. François nu era mulțumit, însă amintirea rusului se impuse. Apoi, cea a omului

din Billancourt, foarte ștearsă. Omul nu mai avea trăsături. François nu-și mai amintea numele lui. Nu-l mai vedea, chiar voind, chiar cu un efort foarte mare. Un chip șters. Un oval palid.

— Ei, spuse Van', și maiorul ?

— De mult n-a mai fost maiorul Watrin într-o asemenea formă, zise François.

VIII

Căpitanul Pierret de Haroyer, un bărbat de vreo cincizeci de ani, cu profil cabalin, blondiu, solid, avocat în viața civilă, onora dejunul improvizat de Toto pentru el în duminica aceea. Pierret, vărul lui Vanhoenacker, fusese tocmai transferat în lagăr, împreună cu cîteva sute de nou-veniți, după o evadare nereușită. Ieșise din închisoare cu cîteva zile mai înainte, iar călătoria de la Berlin, de unde venea, îl hămesise. De aceea mestecase mai întîi, pe tăcute, cartofii lui Cavatini prăjiți în grăsime și împănați cu bucățele de slănină. În jurul mesei erau François, Camille care, în sfîrșit, se purta cum trebuie, Van', firește, alături de vărul lui, și Paradoux, celălalt lungan.

Pierret de Haroyer povesti cum a fost prins, pe podul de la Kehl, în trenul care-l ducea la Paris. În lagărul din suburbia berlineză își ticluise singur un *Ausweis*, [1] pe hîrtie sustrasă de la *Lagerführung*. Se îmbrăcase civil și trecuse cu tupeu prin fața santinelei, cu un „*Heil Hitler*“ strigat. Mersese cu trenul, nestingherit pînă la Berlin. Acolo regăsise într-un imobil *modernstyle* de pe Friedrichstrasse, nu departe de Tiergarten [2], niște muncitori francezi, voluntari la lucru în Germania. Cîțiva dintre ei, metalurgiști, bine puși la adăpost în spatele unei reputații de colaboraționiști și a căror prezență făcea

[1] *Permis (germ).*

[2] *Grădina zoologică (germ.)*

o dovadă suficientă în ochii germanilor, organizaseră un sistem de evadare ale cărui posturi de legătură erau la Mulhouse și chiar la Paris, la un brav tinichigiu din Faubourg Saint-Martin. Muncitorii îi indicaseră primele popasuri și-i furnizaseră acte mai serioase. Pierret de Haroyer a luat deci din nou trenul, tot în civil. Și-a fost arestat la podul din Kehl, la prima verificare a identității ! „Hîrtiile sînt adevărate, a spus polițistul îmbrăcat civil, cu un zîmbet subțire, omul e fals".

— M-am lăsat prins ca un ageamiu. Foaia mea de permisie indica profesia de ajustor, dar eu aveam tot mîini de avocat. Fără asta, aș fi trecut. Au încercat să mă facă să vorbesc. M-au bătut măr, dar au încetat cînd le-am spus că sînt ofițer.

Mîncau conștiincios, încet, savurînd bucătăria consistentă a lui Toto, stropită în mod excepțional cu două sticle de vin alb de Mosella, venite prin Comisie. Căpitanul Pierret de Haroyer aducea în grupul lor de sedentari un aer de aventură.

— M-au lăsat un timp să fierb în zeama mea la închisoarea din Kehl. Voiau să verifice dacă, pentru a evada, nu furasem, nu jefuisem sau nu omorîsem. Acolo am întîlnit cel mai formidabil tip pe care l-am văzut vreodată. Un evadat francez. Venea de la un *Kommando* din Karlsruhe. Un țăran de patruzeci de ani, foarte puternic, cu fruntea joasă și umerii căzuți. O brută. Omul plecase de la *Kommando*-ul lui, împingînd o roabă de bălegar cu o furcă înfiptă în el. A făcut două sute de kilometri pe drumuri de țară, ziua împingînd roaba în văzul tuturor și noaptea șterpelind. Un tip de o placiditate stranie, cu un maxilar de măgar. Din Perigord. L-au prins în Alsacia. Cînd și-a abandonat roaba. Ar fi trebuit să continue așa, pînă acasă la el. Am în schimb doi camarazi care au evadat printr-o poartă lăsată deschisă, fără pregătire, fără calcul, care au găsit haine, au luat trenul la Berlin și au ajuns pînă la Paris, fără să întîlnească un controlor.

— Ar trebui să-l punem pe c-c-căpitan în contact cu evadatul model, zise Toto.

Căpitanul zîmbi.

— Vreţi să spuneţi fără îndoială cu locotenentul Eberling. S-a făcut deja !

Rîseră cu poftă.

— Presupun că l-aţi recunoscut după figură, spuse Van'.

Nu conteneau să-l facă pe căpitan să vorbească. Această Germanie care-i înconjura le era cu totul străină. Căpitanul cel puţin o străbătuse. Uzinele ? Muncitorii francezi ? Zvonurile de schimbare ? Moralul german ? Bombardamentele anglo-americane ? Rezistenţii comunişti ?

— Credeţi-mă, spuse călătorul, ei nu sînt la capătul puterilor, nici pe departe. Nu vă aşteptaţi la o răscoală. Totuşi... da. Trebuie să vă povestesc ceva. Eram în trenul de la Berlin spre Paris. *Nach Paris*. Nişte permisionari nemţi au venit în compartimentul meu. Printre ei se afla un soldat tînăr, cu o figură deschisă. Intră în conversaţie cu mine, de la început în franţuzeşte, ceea ce mă jigni. Se întorcea din Rusia. Era medic. Ştiţi, la ei doctorii nu sînt neapărat ofiţeri. După o scurtă convorbire, tînărul doctor începu să vorbească de frontul de Răsărit. O, nu mulţumesc locotenente, cartofii dumitale sînt grozavi, însă stomacul meu s-a făcut mai mic. Trebuie să-şi revie. Şi, după cum spuneam... zise Camille.

— Doctorul neamţ...

— Ei bine, doctorul neamţ cum spuneţi, începu să descrie situaţia, picioarele degerate, morţii în număr mare, epidemiile, rezistenţa rusească, vitejia inamicului, pesimismul ofiţerilor, atrocităţile represaliilor împotriva partizanilor şi cele ale partizanilor. Omul acesta dădea dovadă de o îndrăzneală care mă uimea. Arătam spre tovarăşii lui de drum. „Nici unul nu ştie franţuzeşte", spuse el. Începu să facă elogiul comunismului. Temîndu-mă de provocare — ar fi fost prea timpit, nu-i aşa — m-am prefăcut că sînt extrem de obosit şi am adormit. Cînd m-am trezit, soldaţii plecaseră şi compartimentul era gol. Căutam ceva de fumat şi am găsit în buzunar un pachet de tutun olandez. Pe hîrtie era o adresă, la Paris, şi următoarea însemnare : „Din partea lui Hans. Noroc". Mă întreb ce a devenit Hans !

— Hans... murmură François, gîndindu-se la cuvintele recente ale lui Watrin.

— Cred că nu sînt așa de mulți, nu ? răspunse Van'.

— Nu, Nu sînt mulți, dacă comparați, de exemplu, cu numărul comuniștilor din armata franceză în Patruzeci. Dar comuniștii noștri nu erau virulenți. Se mulțumeau să cînte *Internaționala* cînd erau triști — uneori mergeau pînă la a cînta *Tînăra Gardă* — și să răspîndească zvonul înspăimîntător că Daladier bea prea mult *Pernod !* Comuniștii nemți sînt mai puțin numeroși de o mie, de zece mii de ori poate, dar în altfel hotărîți !

Soubeyrac se gîndea la acele rezistențe surde care începeau să se manifeste, mai întîi în Franța, și despre care ziarele pariziene vorbeau deschis pentru a le demasca, a le înfiera, a le insulta, fără însă să le mai nege, și chiar în Germania.

— Mă iertați, zise François, păreți la curent cu problema comunismului în unitățile de linie în 1939—1940. Eu n-am luat niciodată asta în serios.

O, nici eu, spuse Haroyer, cu toate că am fost un cititor asiduu al revistei *Je Suis Partout.* Ceea ce nu mai sînt. Dar statele majore acordau acestui lucru o importanță excesivă. Am văzut atunci multe lucruri urîte. De exemplu, oameni cumsecade închiși luni de zile pentru că într-o zi de plictiseală prost înecată în rachiu au zbierat *Tînăra Gardă,* sau pentru că au spus că nemții au camioane ! O mulțime de socialiști erau înscriși pe carnetele B, ca revoluționari. Cu cerneală roșie, cum se spune. Era o nerozie, deoarece nici un conducător socialist, nici o directivă socialistă n-au condamnat acest război.

„Dumnezeule mare, gîndi Soubeyrac, asta voia să spună maiorul deunăzi. Eram înscris în carnetul roșu și el știa".

Asociațiile de idei se înnodau mereu în același sens. Comunism, defetism, încarcerare, carnet B, omul de la Volmerange. François se învîrtea în jurul acestei drame întunecate, îndepărtată deja, ca o capră în jurul țărușului.

— Puțini ofițeri sînt la curent cu aceste lucruri, spuse el musafirului. De unde le știți, domnule căpitan ?

Van' i-o reteză :

— Adevărat, am uitat să-ți spun, vărul meu era raportor la Consiliul de Război al unei divizii.

Beau liniștiți o cafea națională cu gust de orz, iar băieții de la teatru îl onorașeră pe căpitan cu fotoliul cel frumos din carton.

— Cum se desfășoară, domnule căpitan, zise François, o ședință la Consiliul de Război ?

Pierret de Haroyer răspunse, subit profesional, foarte diferit, ca ton și ținută, de evadatul de adineauri :

— Ca un proces civil. O sală la întîmplare. Cel mai adesea, o școală. E extraordinar cît pot să fie de folositoare școlile în afara orelor.

— Sînt institutor, zise François.

— Da ? Ei bine, atunci închipuie-ți catedra dumitale, cu un colonel, de exemplu, în locul dumitale, ca președinte. Cîte o masă de ambele părți, și la fiecare dintre ele judecători, de grade diferite. Printre ei un subofițer.

— Ați avut Consilii de Război în divizia dumneavoastră ?

— O, multe. Fără întrerupere.

— Cu pedeapsă cu moartea ?

— Da. Dar nu în războiul acesta. În celălalt. Pe atunci nu eram raportor, ci avocat.

François se uită la Toto și la Van'. Ceilalți doi urmăreau conversația cu aceeași pasiune.

— Iertați-mă că întunec sfîrșitul acestui prînz, reluă, Soubeyrac, dar noi trebuie să cunoaștem toate amănuntele. Am să vă explic după aceea de ce.

— Ei bine, se începe cu interogatoriul de identitate. Se stabilește materialitatea faptelor prin interogatoriu, mărturii și confruntare, dacă e posibil. Apoi comisarul guvernului își face rechizitoriul și apărătorul pledează.

— A, există totuși un apărător, spuse Toto agresiv.

— Bineînțeles. Adesea Consiliul de Război este prezentat ca o parodie de justiție. În cazurile extreme, s-ar putea să fie. Cel mai adesea nu e decît o justiție mai severă, asta-i tot, cu alte... alte tabu-uri. Evident, nu comportă garanția unui juriu adevărat. Dar veți recunoaște că un juriu adevărat este destul de puțin compatibil cu spiritul militar !

— Firește, ironiză Camille, asta ar pricinui dezordine.

— Dar e la fel în toate armatele din lume. La noi, inculpatul e păzit de doisprezece soldați înarmați, de la jandarmeria cartierului general al diviziei.

— E adevărat, zise François cu scîrbă, o divizie de războinici nu se poate lipsi de jandarmerie !

Era plăcut în această încăpere izolată printre decorurile aproape terminate, printre acei palmieri și aloe decupate pentru piesa *Histoire de Rire*.

François întrebă în sfîrșit :

— I se comunică inculpatului verdictul ?

Căpitanul se ridică și mimă :

— În numele poporului francez... Prezentați armele ! Toc, toc, toc ! Azi, Consiliul de Război deliberînd în ședință închisă, președintele a pus următoarea întrebare : „Caporalul X... l-a amenințat pe locotenentul Y... făcîndu-l porc de cîine și cap pătrat ?“ S-a votat cu vot secret. Președintele a deschis urna în condițiile cerute de lege. La întrebarea : „X... este vinovat de rebeliune ?“, juriul a răspuns în unanimitate : da.

Pe căpitan îl cuprinsese un soi de febră, la fel cu cea pe care o avusese cînd povestea aventurile lui de evadat fără noroc, dar de astădată era parcă atinsă de un anume pesimism.

— Atunci, firește, spuse el așezîndu-se mai adînc în fotoliu, în școala dumneavoastră, de exemplu, domnule Soubeyrac, se continuă : „Există circumstanțe atenuante ?“ Aici depinde de indivizii care judecă, nu ?, de părerea colonelului care prezidează Consiliul de Război : nu pot să spun c-o impune, nu, dar, în sfîrșit, nu se jenează s-o facă cunoscută... și apoi, depinde de comunicat. Sectorul e calm, știrile sînt bune, se apropie Crăciunul ? Sînt îngăduitori. Tipul era beat ! E un idiot congenital ! Are patru copii. Atunci, da, cu majoritate. Scapă cu șase luni de pîrnaie ! Dar dacă e pericol, nemții au spart frontul, e agitație în spatele frontului ? Nu. În unanimitate.

— Și atunci ?

— Atunci tribunalul se retrage pentru a delibera asupra aplicării pedepsei. Președintele adună voturile, înce-

pînd cu gradul inferior. Da, e prevăzut tot. În consecință, dat fiind că e neîndoios că sergentul Vacher a dezertat în fața inamicului, tribunalul îl condamnă la pedeapsa cu moartea, cu degradare militară, îl condamnă și la daune către Stat...

— N-n-nu ? zise Toto.

— Ba da ! Ordon să se dea citire sentinței în fața gărzii adunată sub arme.

François Soubeyrac asista mintal cu o întîrziere stranie la procesul omului de la Volmerange. Tot ceea ce-și închipuise ca parodie de justiție rămînea mai prejos de relatarea documentată a căpitanului Pierret de Haroyer. Asta se petrecea în clasa lui. Președintele moțăia. Elegantul colonel de regiment, Rozet, colonelul pudrat, arăta omul cu degetul și buza inferioară îi tremura de indignare. Subofițerul regulamentar își curăța unghiile, foarte plictisit. Iar omul de la Volmerange era în fața catedrei lui. Își ridică fața.

François se dezmetici. Voia să meargă pînă la capăt.

— Se face întotdeauna citirea ?

— Eu am văzut că se făcea întotdeauna.

— Și apoi ?

— Urmează recursul de grațiere.

— Așa este în războiul acesta ?

— Desigur. Știți, nimic nu se schimbă mai puțin ca formele justiției, în afară de cele ale religiei. Ce predați copiilor la istorie ?

Răspunsul veni ca o lovitură :

— Afacerea Dreyfus, domnule căpitan.

Căpitanul Pierret de Haroyer ridică din umeri. La urma urmei, era bine. Ca fost cititor conștiincios al lui *Je Suis Partout*, n-a putut să se abțină să nu-l zgîndăre pe institutor.

— Știți, se întîmplă ca, uneori, Curțile Marțiale să simplifice procedura Consiliului de Război. Presupun că dacă au fost asemenea cazuri în mai și iunie, s-a scurtat ceremonialul. Războiul e război.

— Da, zise François Soubeyrac. E una dintre primele mele imagini din captivitate. Eram într-o pajiște lîngă

Vouziers. L-am văzut trecînd pe *Hauptmann*-ul [1] neamț cu soldații lui. Era călare. S-a uitat la noi. Și, cu morgă, ne-a spus : „Das ist Krieg“. [2]

— Asta spun și Popov-ii, probabil, făcu căpitanul. Doar nu ne jucăm aici.

Conversația a durat pînă la sfîrșitul după-amiezii. Se auzi obișnuita lovitură de pumn a lui Watrin în ușă. *Bătrînul* venea să-l ia pe Soubeyrac la plimbare. Nu vru să intre.

— Vă mulțumesc pentru masa aceasta bună, spuse căpitanul Pierret ridicîndu-se. Contăm mult pe *Histoire de Rire*, domnule Soubeyrac. Nu prea avem prilej să rîdem !

— Domnule căpitan, vă rog să mă iertați că v-am pus atîtea întrebări. Și totuși...

Căpitanul își îmbrăcă mantaua.

— Și totuși mai am una. De ce ați vorbit adineaori de sergentul Vacher ?

— Sergentul Vacher ? spuse musafirul, înclinînd ușor capul, sergentul Vacher ?

— Da. Ați spus : „Sergentul Vacher a dezertat în fața inamicului...“

— Stai puțin. A, da, am spus „sergentul Vacher“. Ciudat. Sergentul Vacher, dragul meu, e un tînăr care a fost condamnat la moarte la Verdun, în 1917. La Verdun, înainte de venirea lui Pétain. Asta-i formidabil : E pentru prima oară că-mi aduc aminte de sergentul Vacher, după douăzeci și cinci de ani...

— Succes la bridge, domnule căpitan.

Din nou umblau în jurul lagărului, urmîndu-și rondul, mergînd fără răgaz pe drumul de lemn și prin nisip, mergînd pe urmele din ajun. În ciuda calendarului, ploaia amenința, iar cerul, în această după-amiază de duminică, tîra burdufuri mari palide, stomacuri de rumegătoare, elefanți diformi peste orașul de lemn și turnurile lui ponosite.

[1] *Căpitan (germ.)*
[2] *Asta-i războiul (germ.)*

Erau patru : Soubeyrac, Van', Watrin și Sylvain, un căpitan de artilerie, călugăr dominican în viața civilă, profesor de teologie la universitatea din Tempelhof, căci se preda acolo și teologia ; Van' îi dădu lui François veşti despre tunel. Lucrarea avansa mereu, scurmau pămîntul mai repede de cînd Paradoux și Van' puseseră la punct conductele de aspirare și respingere a aerului, niște cutii de conserve de un kilogram cărora li se scosese fundul și care fuseseră îmbucate unele în altele prin batere pe mandrină.

François zîmbi. Fusese pus în funcțiune un întreg sistem de semnalizare, greu de reperat pentru un neinițiat. Cel mai adesea, era o minimă modificare în ținuta unui ofițer de strajă care dădea semnalul în caz de primejdie : o capelă pusă strîmb, o țigară ținută într-un anumit fel.

— Și ventilatorul ? întrebă el.

— Va fi gata peste trei zile.

Umblau mașinal, iar lui François i se părea că acest marș neîntrerupt, în loc să-l ducă undeva, îl afunda mai rău, în unde concentrice, în nenorocirea condiției lui. El nu credea în tunel. Acest mijloc subteran îi displăcea fiziceşte. Și cu toate acestea, așa era și cu viața lui. Începuse cu libertatea luptei în avanposturi, cercul se reduse la sfîrșitul lunii mai în jurul omului de la Volmerange, se reduseseră și mai mult cu prilejul salturilor bruște ale viteazului batalion în pădurile Rethel-ului și cercul se strîngea în acest lagăr de nisip. Mîine, poate, cercul va deveni celular. Din ce în ce mai des era cuprins de spaimă. Ea se centra limpede în jurul omului de la Volmerange și al maiorului Watrin, ca și cînd din limpezirea dramelor lor contrare trebuia să se nască, în sfîrșit, un adevăr simplu și indiscutabil.

În unele momente François se întreba dacă această neliniște nu provenea pur și simplu dintr-o nevroză de captiv și dacă nu-și pierdea puțin cîte puțin controlul asupra lui însuși.

— Domnule maior, spuse el, sînt frămîntat de ceea ce s-a petrecut la Volmerange. Sînt stăpînit de luni de zile de o tulburare care crește, care devine obsedantă. Dacă Consiliul de Război s-a ținut cu forme în regulă, așa

cum le cunosc acum, revoltatul, atunci cînd l-am văzut, se ştia condamnat la moarte. I se citise verdictul.

Se opri pentru a explica dominicanului, care se arăta foarte interesat, ansamblul situaţiei.

Trecînd pe la blocul I, nu văzură nimic în partea ruşilor. François reluă :

— Aţi văzut, domnule maior, că prizonierul din Volmerange avea posibilitatea să evadeze. Mi s-a părut un om hotărît şi curajos. Şi n-a evadat !

— Atenţie, atenţie, spuse Watrin. Nu putea să evadeze decît înaintea vizitei dumitale la băcănie. Sau în timpul ei. După aceea, eram şi cu acolo.

Cîtva timp se auzi scîrţîitul paşilor lor pe nisip, apoi :

— Soubeyrac, l-am păzit pe omul acela pînă în zori. François îşi înghiţi saliva.

— Domnule maior, a avut totuşi cel puţin o oră sau două în faţa lui. Şi n-a făcut-o. Mai avea deci o speranţă ? Dacă mai spera încă, înseamnă că nu i s-a citit sentinţa. Domnule maior, e îngrozitor, dar sînt sigur, fără să pot dovedi, că în febra înfrîngerii care se apropia, sînt sigur că Curtea Marţială a fost înşelată. Şi asta e o crimă.

— O crimă ? repetă maiorul.

— Într-adevăr, în acest caz, spuse dominicanul, ar fi un fel de crimă.

— Dar de ce ? spuse Watrin. Explică-te mai bine, dragul meu.

— Îl cunoaşteţi pe colonelul Rozet, spuse François. Un fanatic al armatei ca profesie, îi dispreţuia pe rezervişti, prea greoi după părerea lui. Autoritatea lui era prea apăsătoare pentru ei. Avea ceva de femeie. Trebuia să fie un excelent colonel de asalt. Numai nervi, şi foarte iute. De frică, sub presiunea evenimentului, a frontului care pîrîie, de teamă să nu-şi piardă prestigiul, pentru a relua o trupă în mînă, o trupă care, după părerea lui, nu s-a supus niciodată cum ar fi dorit, fiindcă şi el e hipnotizat de pericolul comunist, fiindcă crede în el, fiindcă cei recrutaţi din Nord sînt muncitori şi ţărani care-l sperie, fiindcă nu ştie nimic despre comunism, fiindcă poartă pică acestor oameni pentru o indisciplină latentă care durează din septembrie 1939 şi care e mai

curînd o proastă dispoziţie, un soi de caracter regional, căci se bat bine, dar fiindcă acest lucru nu corespunde imaginii pe. care colonelul şi-o face despre regimentul model — înţelegeţi, eu nu afirm, ci încerc să înţeleg — da, fiindcă nu i-a iubit niciodată pe aceşti oameni, prea aspri, fiindcă se prezintă ocazia să dea exemplul pe care-l socoteşte necesar de multă vreme, cu un străin de regiment, într-un cuvînt, dintr-un sentiment complex de apărare de ofiţer activ împotriva unui război care îmbracă prea multe forme civile, Rozet se agaţă de un incident real pe care alţi şefi l-ar fi minimalizat. El „face o dramă", se înfurie, se orbeşte, numeşte „amenin-ţare cu moartea" un gest de mînie instinctivă, răstoarnă hotărîrea Curţii Marţiale, pentru a nu se dezavua şi obţine moartea ţapului ispăşitor.

Van' îl părăsise din discreţie sau poate pentru că dezaproba insistenţa prietenului său Soubeyrac. Cei doi mai în vîrstă îl încadrau pe François. Mergeau. Mantalele fîlfîiau. Din cînd în cînd picături fine de ploaie le umezeau obrajii.

— Ce rechizitoriu ! spuse Sylvain, dominicanul.

Watrin, cu capul lăsat, conducea grupul. În spatele lui dominicanul şi François schimbară o privire. În sfîrşit, Sylvain zise cu o voce voit atonă :

— Înţeleg frămîntările ofiţerului dumneavoastră, domnule maior. Vă asigur că sînt legitime.

Watrin se întoarse. François îi desluşi din nou pe chip expresia de mistreţ gonit din bîrlog pe care începea s-o cunoască.

— Nu mi-a plăcut niciodată colonelul, spuse Watrin cu brutalitate. Dar colonelul Rozet a fost ucis pe Sena cu resturile regimentului, iar eu, pe moment, l-am calomniat, acuzîndu-l că a şters-o fără să ne prevină. Cu toată sinceritatea, Soubeyrac, nu cred să fie adevărat. Nu. Mai întîi, nu colonelul Rozet conducea Curtea Marţială, ci generalul care comanda infanteria diviziei...

Ia te uită, maiorul Watrin s-a interesat şi el între timp îndeaproape de chestiune :

— Da. Deci, reluă Soubeyrac, colonelul' este aprobat tacit de un preşedinte al Consiliului de Război, furios de

proasta calitate a întăririlor ce i se dau, a afectaţilor speciali trimişi din uzine, nu-i aşa domnule maior ?

— Asta-i adevărat.

— ...Şi, convins de necesitatea exemplului : Exemplul ! Generalul despre care e vorba sacrificase cu trei luni în urmă, odihna soldaţilor lui pentru a dobîndi o stea în plus. Era din acelaşi aluat cu colonelul ! Asta nu face decît să lărgească problema !

— Atenţie, spuse dominicanul, n-o lărgiţi prea tare, căci altfel o extindeţi asupra întregii armate.

— Şi dacă era fondul problemei ? spuse Watrin cu violenţă. Da, a circulat zvonul că generalul ţinea să rămînă pe poziţie. Dar cred că nici asta nu-i adevărat. Cred să s-a scos maximum din biata noastră divizie, fiindcă, fără să fie strălucită şi cu toate că era indisciplinată, era una din puţinele în stare să ţină o poziţie. Şi-apoi ipoteza dumitale, Soubeyrac, nu ţine seama de ceilalţi judecători.

— Atunci dacă procedura a fost reglementară, adică dacă i s-a citit condamnatului verdictul, dacă i s-a spus că va fi executat, cum puteţi să explicaţi că n-a căutat să fugă ?

— Există recursul de graţiere, spuse maiorul.

Asta era posibil. Omul nu evadase fiindcă aştepta rezultatul recursului. François nu crezu. Tonul maiorului era puţin afirmativ.

— În sfîrşit, e acolo, în băcănie, reluă François obsedat, ştie sau nu ştie ! Dacă nu ştie, e vorba de un asasinat. Dacă ştie nu înţeleg ! Căci e viteaz ! A murit curajos. A refuzat să i se lege ochii.

— Poate, zise Sylvain, se simţea copleşit de propria-i fatalitate ?

— Mie, în locul lui, mi-ar fi fost frică, spuse Soubeyrac. Şi fiindcă mi-ar fi fost frică, aş fi găsit curajul să evadez. Întotdeauna mi-a venit curajul aşa. Din teamă !

— Just, zise Watrin. Într-adevăr ăsta-i curajul : să te porţi ca şi cum nu ţi-ar fi frică.

— Uneori îmi trece prin minte lucrul cel mai oribil, spuse Soubeyrac. Omul ştia. Dar nu credea. Nu credea, pentru că avea conştiinţa curată. Nu credea că se va

face așa ceva unui nevinovat. Eram la băcănie în noaptea aceea. L-am văzut...

— Chiar vroiam să-ți pun, la rîndul meu, o întrebare pe care ar fi trebuit să ți-o pun atunci, zise Watrin. Ce căutai la băcănie, Soubeyrac ?

— Nu... nu știu. Eram deja pătruns de ideea că omul era asasinat. Venisem să-l văd. Simplu. Să-mi fac o ideie. Și apoi...

Încetini pasul și spuse cu înflăcărare :

— Cred că cineva trebuia să-i spuie acestui om că era condamnat la moarte... ca să-i lase o șansă, ultima lui șansă.

— E mult dramatism în dumneata, Soubeyrac, zise Sylvain.

— Asta gîndeam și eu, zise Watrin. Te-am băgat la arest în noaptea aceea, ca să te pun la adăpost de dumneata însuți. Ascultă, dragul meu, ascultă-mă bine. M-am gîndit la fiul meu atunci. Fiul meu ar fi avut aceeași reacție ca și dumneata...

Deodată explodă :

— Crezi că în '917 inima mea era alături de ucigașii răzvrătiților ?

Mînia i se potoli numaidecît, și François l-ar fi sărutat pe *bătrîn* pentru strigătul acesta extraordinar...

— Domnule maior, îmi... îmi îngăduiți o întrebare personală ?

— Dă-i drumul. Sîntem jumătate civili, jumătate lefegii...

— Dar dumneavoastră, domnule maior ? Dumneavoastră ?

— Eu ?

— Dumneavoastră ! La băcănie, atunci cînd erați la fel de plictisit ca și noi ?

— Simțeam prostia plutind în aer. Mă gîndeam că dumneata vei fi cel care o va face, fiindcă dumneata erai singurul din batalion înscris în carnetul B, împreună cu doctorul, și apoi pentru că erai exaltat. Și la urma urmei, la dracu cu omul de la Volmerange și cu noaptea aceea ! Azi n-a apărut căruța cu morți, totuși vreo treizeci tot

se duc pe zi ! Şi cîţi în Rusia, în Africa de Nord, pretutindeni ! Era război, ce conta un om !

— O credeţi cu adevărat, domnule maior Watrin ? spuse dominicanul.

Watrin se împotrivi :

— Nu, părinte, nu, n-o cred cu adevărat. Şi apoi... ba da, o cred cu adevărat... Nu mai ştiu. O parte din mine crede că asta e fără importanţă. O altă parte din mine crede că e foarte grav.

Mergeau.

— Înainte nu gîndeam deloc, era mai bine.

— Domnule maior, să punem altfel problema, spuse dominicanul. De pildă : nu putea fi evitată moartea acestui om ? Era ea oare indispensabilă ?

Maiorul răspunse pe dată, sincer :

— Nu cred că moartea lui a fost indispensabilă. După cîte ştiu, ca judecător la tribunalul miljtar, l-aş fi condamnat la şase luni închisoare.

— Atunci, a fost o crimă, sări Soubeyrac !

— Era război, zise Sylvain.

— *Das ist Krieg*, ironiză Soubeyrac.

Dar ironia nu mai avea priză la aceşti trei hîrşiţi. Umblau. Ploua şi ei nu simţeau.

— A fost o crimă, spuse, în sfîrşit, Watrin, tare, şi eu sînt vinovatul. Eu am împiedicat omul să fugă, rămînînd cu el pînă în zori. Fiindcă-ţi spun, Soubeyrac, flăcăul a înţeles pînă la urmă. Cred că a înţeles cu adevărat cînd ai intrat dumneata. Cred că înainte nu ştia nimic. Cred că nu i s-a citit verdictul. Şi eu sînt cel care l-a omorît.

În vocea bătrînului se strecură un suspin. Paşii i se poticniră într-o gaură din scîndurile roase de nisip, de ploi şi îngheţ, şi-şi recăpătă cu greu echilibrul, cu mîinile înainte. Îşi luă seama :

— Crimă e războiul, zise el. Am făcut război toată viaţa. Împotriva *boşilor*, dar asta nu-i acelaşi lucru. Cu toate astea sînt un...

Se opri, îşi privi mîinile, ridică obrazu-i ursuz spre cer şi vinele gîtului i se umflară. Era tulburător. Un obraz uriaş, de copil bătrîn, împopoţonat cu mustăţi albe, se îndrepta spre cerul pomeranian, ca o mască încărcată cu toată durerea omenească. Inima *bătrînului* stătea să

pleznească. Icnea. Îl împinseră, porni din nou ca o maşinărie veche.

Ploua pe nisip.

Ceilalţi doi tăceau, copleşiţi.

— Înţelegi, aşadar, dragul meu, reluă Watrin, că... lasă-mă să vorbesc... că atunci, după Volmerange, cînd te-am văzut continuînd războiul fără revolver, am simţit ceva anume. Cînd am văzut pe unul dintre bunii mei şefi de secţie făcînd războiul fără revolver...

— Pentru a lua apoi o carabină, fiindcă cu ea se omoară mai bine, zise Soubeyrac.

Mergeau. Ploua.

Maiorul spuse :

— Cum e la Billancourt ?

A trebuit să treacă timp pînă ce François să poată răspunde.

— Billancourt, spuse el, este sudura cu nisip. Oamenii au căşti. Plămînii li se ard. Primesc doi litri de lapte pe zi ca antidot. Nu se gîndesc decît cum să scape din acest iad. În general nu locuiesc la Billancourt. Vin de departe, din suburbii. Se scoală înainte de revărsatul zorilor, fac două ore cu trenul şi cu metroul, ca să bea lapte. Ca să bea doi litri de lapte. Sînt în iad şi nu sînt vinovaţi. Billancourt este infernul. Erau, firește, comuniști, unul din trei, unul din patru, nu ştiu. Şi nu credeau în acest război. Au crezut anul trecut. Aceasta e cauza defetismului muncitoresc. Interzic oricui pe lume să vorbească despre asta, dacă nu s-a spetit la Billancourt. Nu credeau în război. Credeau într-o lume eliberată. Şi credeau că militarii fac război în sensul de *a-l face*, nu a-l suferi ; de a-l crea. Omul din Billancourt ne ura, fiindcă noi îl împiedicam să iasă din infern.

— Crezi, zise Watrin, că sînt la fel de sincer comuniştii, pe cît sînt de sinceri mulţi dintre catolicii noştri din Nord ? Cu aceeaşi credinţă ?

— Da, zise Soubeyrac. Aşa cred.

— Sînteţi comunist, domnule ? întrebă dominicanul.

— Nu, zise François. Nu ştiu ce sînt. Dar încep să ştiu ce vreau. Nu vreau exploatarea omului de către om. Vreau libertate pentru om şi un minimum de bani fără de care libertatea nu este nimic.

— Ascultă-mă, spuse maiorul, omul din Billancourt era comunist. Scria pe carnetul lui, pe care l-am avut în mînă, bineînţeles, deoarece mi l-a dat colonelul Rozet. Fusese mobilizat în 1939, mobilizat special, apoi trimis pe front din cauza activităţii lui antinaţionale. Şi apoi, ceea ce e mai sigur decît genul ăsta de informaţii, este că... am discutat amîndoi cînd a văzut că n-am să plec. Mi-a spus că era comunist. Am să-i văd întotdeauna privirea. Nu mai cerceta, dragul meu. Nu-ţi mai fă inimă rea degeaba. Am avut informaţii despre această istorie, între execuţie şi Rethel. Prin maiorul Le Dantec care făcea parte din Curtea Marţială. Soldatul sosise chiar în ziua aceea, cu un detaşament de o sută cincizeci de oameni. Era într-adevăr un mobilizat special trimis disciplinar pe front. După Le Dantec, detaşamentul era mai curînd o turmă decît o trupă. La postul de comandă al regimentului, colonelul s-a apropiat de ei. Purta mănuşi albe, iar întăririle nu mîncaseră de la plecare, de treizeci şi şase de ore. Colonelul Rozet a vrut să facă o expunere a situaţiei. Omul a ieşit din rînduri, punînd mîna pe baionetă. Gestul cu care l-a ameninţat pe colonel e real. Era un gest de furie. Colonelul l-a interpretat drept o tentativă de asasinat, şi avea dreptul. Dar, Soubeyrac, nu colonelul a hotărît convocarea Curţii Marţiale, ci generalul. Dezbaterile au avut loc imediat. La căderea nopţii. Cu o oră şi jumătate înainte să mă fi înştiinţat. Iată adevărul. Nu mai căuta, nu mai căuta, te distrugi!

Mergeau. Burniţa. „Am să evadez, ca să mă duc să pun trandafiri roşii pe mormîntul omului de la Volmerange", îşi spuse nebuneşte François şi zîmbi chinuit. Dominicanul avea dreptate. Mereu, mereu romantismul... Ce-i păsa de trandafirii roşii omului de la Billancourt şi de la Volmerange, acestui om care n-avusese poate niciodată o viaţă atît de plină, atît de densă, atît de eficientă ca din clipa în care murise!

Mergeau.

— Ascultă, părinte, zise Watrin după un răstimp, fiindcă tot sîntem la cazuri de conştiinţă, vreau să-ţi spun un altul. Iau de pildă un om care bagă de seamă că viaţa i s-a prăpădit, că nu mai are motive să existe

pe pămînt. E creştin. N-are dreptul să se sinucidă. Atunci, se lasă omorît într-o acţiune disperată.

— Ce înţelegi prin asta ?

— Încercînd să fugă în timpul unei corvezi, de exemplu.

— Sînteţi pe cale să-l luaţi pe Dumnezeu drept un idiot, domnule maior, spuse cu multă drăgălăşenie călugărul în uniformă.

Mergeau. François era mult mai zdruncinat de revelaţiile maiorului decît de ultimele cuvinte pe care le auzise. Încăpăţînat, Watrin reluă :

— Dacă proiectul e valabil ? Dacă proiectul stă în picioare ?

Reflectă şi preciză :

— Din punct de vedere militar.

— Puneţi deci problema actului voluntar. Numai Domnul ştie dacă se sinucide sau acţionează.

Mai merseră o bucată de vreme prin ploaie. În piclă, în lagărul rusesc, căruţa morţilor se punea din nou în mişcare.

La blocul III, Toto venea spre ei alergînd. Bîlbîitul îşi pierduse răsuflarea, ceea ce nu contribuia deloc la claritatea explicaţiilor sale.

— E-e-e-e o-o-o-o perchezi ţie, spuse el în sfîrşit.

Baraca 17—4 era înconjurată de gardieni înarmaţi. François ajunse acolo cu sufletul la gură. Cele cinci costume civile adevărate erau agăţate în atelier. Intră. „Mohorîtul“ conducea operaţia, ajutat de vreo zece nemţi. Dacă era la un metru de costume ! François se prezentă. Din costume picura vopseaua.

— Atenţie, domnilor, spuse el cu nepăsare. Acesta nu e uscat. O să vă pătaţi uniformele.

Translatorul traduse. „Mohoritul“ salută şi se îndepărtă de hainele ude, zicînd :

— *Ach so !*

Percheziţionară totul, de la un cap la altul, meticulos, toate pîinile fură străpunse, toate cutiile de conserve — ascunse la cenzurarea pachetelor — deschise, toate pachetele de ţigări, sondate. Căutau cu precizie. Mirosea a catastrofă. Iar François tremura uitîndu-se la costumele ude care săreau în ochi. Nemţii întrebară de

unde veneau saltelele din care erau croite costumele civile, celelalte, cele ale teatrului. Asta li se părea grav, deturnarea de pînze militare.

Însuşi „Mohoritul“ scotocea. Puse să fie sondată podeaua. Se îndepărtă în sfirşit. Echipa trecu apoi în baraca de repetiţii, unde Frédéric se opri din cîntatul la pian, ca aiurit de această vizită. Cu bocancii lui uriaşi, cu piciorul sting întins la un metru de pian, Botgrosul Tragic acoperea o porţiune de nisip într-adevăr considerabilă. Parcă era clovnul Groucho Marx. Nemţii petrecură o oră şi jumătate în barăcile alăturate, ale ordonanţelor.

În sfirşit plecară, plouaţi.

François năvăli la Eberling. Evadatul model rîdea nervos.

— Dar nu înţelegi, ţipă François, că a fost un denunţ ? Că sînt foarte aproape de a afla adevărul ?

— Ascultă, spuse Eberling, îţi mulţumesc. Mai ales pentru costume. Ai fost tare. Dar ocupă-te tu, dragul meu, de circul tău, că mă ocup eu de al meu.

IX

Premiera piesei *Histoire de Rire* avea să aibă loc la Tempelhof într-o enervare colectivă intensă, în acea simbătă a ultimelor zile de mai 1942, cînd primăvara se declanşase brusc. Era şase şi treizeci. Sala mare de festivităţi de la Blocul II era plină. Cum ofiţerii erau atît de numeroşi încît nu puteau să asiste toţi deodată la spectacol, s-au organizat patru serii, una de fiecare bloc. Încă un sfert de oră şi cortina avea să se ridice.

În culise domnea febra premierelor. Actorii erau pe sfîrşite cu îmbrăcatul. Camille protesta, fiindcă Van' şi Paradoux se căzneau să-i strîngă lenjeria şi-i tăia respiraţia !

— Păcătosule, ai labele reci, îi spuse el lui Van'.

François ceru un retuş uşor la decorul Coastei de Azur. Electricianul îşi orienta proiectoarele. Decorul

hambarului se afla la locul lui, un decor mic, montat oblic în partea din faţă a scenei, decor care avea să descopere după aceea apartamentul de pe malul mării din actul doi. Maşiniştii — toţi ofiţeri — verificară mecanismul decorului pentru actul întîi. Tînărul ofiţer care-l juca pe Coco din Antibes era gata de douăzeci de minute. Îi era o frică nebună. Cu obrazul dat cu fard Leichner, cu talia-i subţirică strînsă în rochie, de la zece paşi l-ai fi luat drept o cocotă. Ce efecte putea să dea acest *ersatz* de fleoarţă sub focurile rampei !

— Ai să-l înnebuneşti pe colonel, zise Camille, amabil, rivalei sale.

— Îmi vine amar în gură, declară Coco din Antibes. Parc-aş avea capul gol. Şi ce gol ! Şi am înfulecat nuci. Mătuşa mea îmi trimite mereu nuci. Crezi că se întîmplă realmente ceva dacă mănînci nuci ?

— Eu nu sînt superstiţios, spuse Camille, privindu-se în oglinda din cabină şi îndreptînd cu un deget cuta fustei.

— La dracu ! spuse Coco din Antibes. Nu-i vorba de superstiţie. Se pare că nucile fac să ţi se împleticească limba !

— Atenţiune, atenţiune, atenţiune ! urlară din ce în ce mai tare Van' şi Paradoux.

Pe platou se iscase un tărăboi nemaipomenit. Cele două pliante se deplasau periculos, cu o deschizătură lungă de cinci metri, desenată pe carton, reprezentînd marea albastră. Totul arăta ca un şantier înaintea inaugurării oficiale şi ca un furnicar răscolit.

— Merge, merge ? întrebă căpitanul Chapon.

Chapon era administratorul care se ocupa cu vînzarea locurilor, cu încasările, cu contabilitatea.

— Aşa se pare, spuse François. Pentru moment. Ne vom da seama mai bine peste două ore.

— Cum a mers repetiţia generală ?

— Foarte bine.

— Camille ?

— Cred că va face senzaţie.

— Bine, vă las, sosesc nemţii.

— O ! Eu vreau să-i văd pe amicii mei inamicii, spuse Camille cu o voce ascuţită.

Coco din Antibes, conştiincios, relua neobosit prima frază :

— „Deci, aseară, v-aţi întors pe jos acasă de la hotelul meu, aşa cum proiectaserăţi. Deci, aseară, v-aţi întors pe jos...“ Ah, n-am să ştiu niciodată, e prea greu... Soubé...

— Idiotule. Tu intri ! Te aplaudă pentru că eşti o damă frumoasă.

— Vax, zise Coco din Antibes. De obicei, pe femeile frumoase le bag undeva...

— Da, dar asta îţi dă curaj. Îţi revii. Respiri. Nu uita, te duci spre fotoliul unde sînt Gérard şi Hélène şi spui, liniştit : „Deci, aseară v-aţi întors...“

Celălalt repetă, mediocru, simţindu-şi neputinţa.

— Dacă mi-aş lua o voce de cap ?

— A, nu ! Tu ai o voce clară, fermă, nu prea gravă. Se potriveşte cu machiajul tău de brună...

— Bine, bine, nu te supăra ! „Deci, aseară v-aţi întors pe jos acasă... de la hotelul meu, aşa cum proiectaserăţi“.

Îşi puncta penibil textul. Gérard, partenerul lui, oftă, se apropie netezindu-şi părul. Era cu totul insolit, în acest costum civil, băiatul dintre cele două războaie, care vorbea despre plaje şi tenis. Dădu replica :

— Da, am mers încet...

— Merge bine, zise François. Acum duceţi-vă şi repetaţi mai încolo ! N-o să începem cu actul doi, nu !

Nervos, iritabil, se uită la ceas. Era tot ceasul regulamentar al viteazului batalion. Scăpase la percheziţie. Nădăjduia să-l păstreze de-aci înainte toată viaţa. Se duse spre cortină şi se uită în sală prin gaura tradiţională. Chapon avea dreptate, sala mişuna de o mulţime kaki care se mişca, cu mantale pe braţ şi, în faţă, în tot rîndul întîi, cuminţi, atît de cuminţi, în vizită, nemţii, Friţii, Fasolele Verzi, ofiţeri şi cenzori, strînşi în jurul amiralului Von Mardrück, îmbrăcat în alb şi aur.

— Băieţi, zise François întorcîndu-se, amiralul ăsta parc-ar fi un crin pe spanac !

Ceilalţi pufniră în rîs, înveseliţi. François zări, la dreapta, obrazul fin al lui von Chamisso. Omul care-şi

pierduse umbra spunea ceva la urechea unui *Hauptmann* care rîdea în hohote.

— La locuri pentru actul întîi, porunci François.

Actorii se strecurară ca niște umbre multiplicate de lumini. Adé-Camille verifică dacă trapa prin care ea-el trebuia să intre funcționează bine și spuse :

— Se lipește ca o văduvă !

— Vulgar mai ești ! spuse Paradoux.

— Sper că n-ai lăsat cuie peste tot ! N-am chef să-mi rup cîte o pereche de ciorapi la fiecare reprezentație !

— Totul e dat la rindea, frumoaso, zise Vanhoenacker.

Ah, erau departe lumînărarii, epitropii și paracliserii din Nord.

— Gata, spuse Camille.

— Bateți gongul, ordonă François.

Van' se execută.

— Să nu spargi baraca ! zise Camille.

Deși n-avea să intre în scenă decît peste o oră, Coco din Antibes repeta într-una în învălmășeala aceea. Răsună un rîs nebun, nervos, inexplicabil. O voce groasă îl întrerupse brusc. Atunci, în spatele cortinei, se auzi izbucnind orchestra. Dirija Frédéric. Botgrosul Tragic compusese o uvertură pentru *Histoire de Rire*, în care maliționzitatea dialoga cu o înțelepciune amară. François privea prin gaura cortinei. Sala se liniștea. Parcă era o tigaie cu cartofi prăjiți în care grăsimea se răcește. Scoase din buzunar hîrtiile pe care scrisese prezentarea piesei și verifică foile cu înfrigurare.

Cineva îl trase pe regizor de mînecă.

— Te cheamă, zise un mașinist.

— Cine ?

— Un maior, la intrare.

François calculă. Cinci minute de muzică înainte de ridicarea cortinei ! Coborî din patru în patru trepte scara de lemn care ducea la intrarea în culise. Afară începea să se înnopteze. Căută cu privirea.

Îl văzu pe Watrin.

— Domnule maior, dumneavoastră... doriți un loc ? Eu...

— Nu, nu mă duc la teatru, Soubeyrac. Vreau să te rog să-mi faci un serviciu.

— Acum, domnule maior ?

— Da. Ascultă-mă bine. Dacă nu mă întorc în Franța... Nu, nu mă întrerupe. Îmi pun treburile în ordine. Mi-a venit o idee, așa. Îmi fac bagajele. Aș vrea să te duci la soția mea.

François se uită fix la maior. Ce-l apucase ? O criză de neurastenie ? Sau mai rău ? Nu, *bătrînul* părea grozav de stăpîn pe el. Cu toate acestea, ochii îi străluceau prea tare. Maiorul își recăpătase înfățișarea din primele zile de luptă, în Lorena, era mai cărunt, atîta tot. Dar în spate, Soubeyrac simțea cum îl aștepta teatrul. Nu trebuia să rateze intrarea.

— Te vei duce așadar la Denain, pe strada Landit numărul 14. Vei spune soției mele... Îi vei spune tot ce vei voi despre mine. Să-i răspunzi la toate întrebările. Dar mai ales să-i spui că... că atunci cînd batalionul meu a fost luat prizonier... mi-am făcut datoria pînă la capăt. Stai, stai, să-i spui că... că ne-am bătut pînă la ultima limită rezonabilă, dar că am evitat orice pierdere inutilă. N-am vărsat sînge fără rost. Nu mai am pe conștiință nici un alt mort de la...

Avu o mișcare curioasă a buzelor care înfoie o clipă mustața albă. François auzea, în spate, muzica lui Frédéric, ireală. Dominau viorile...

— ...de la Volmerange încoace, încheie Watrin. Dar despre asta e inutil să mai vorbim.

— De ce tocmai astă-seară, domnule maior ?

— Fiindcă e momentul. Aud uneori pe cercetașii taberei cîntînd : „E lungă calea, umblă fără să te oprești vreodată". Calea va mai fi încă lungă pentru voi. Serviciul acesta ai să mi-l faci poate peste un an, doi ani, trei ani. Soția mea locuiește la Denain, la mama ei, într-un cătun de mineri. *Nici un mort fără rost.* Repetă.

O clipă, reînviase vechiul adjutant. François repetă... „nici un mort fără rost".

— Iar celălalt, cel de la Volmerange, nu... nu știu dacă a fost fără rost. Sînt nopți în care mă întreb dacă n-a murit *totuși* pentru Franța...

— Domnule maior... încercă François să răspundă.

— Dragul meu, de cînd ne cunoaştem, am parcurs un drum aspru ! Şi cred chiar că acum fiecare din noi se află la jumătatea acestui drum !

Viorile se opriseră. Cu toate acestea, François nu se mai gîndea la teatrul pentru care făcuse atîtea sacrificii. Îl gîtuia emoţia în faţa acestui om a cărui raţiune se clătina poate, dar cu asemenea străfulgerări, încît totul, raţiunea sau nebunia, îşi depăşiseră limitele.

— Au nevoie de dumneata, locotenent Soubeyrac. Dă-mi mîna, dragul meu.

Vocea îi era gravă.

Mîinile lor se strînseră. Erau lucruri foarte gingaşe pe care asprul Watrin nu voia să le spună şi pe care mîna lui le transmitea. Inima lui François bătea prea tare. Omul acesta, pe care-l detestase, devenise prietenul său şi toată forţa de care dispusese maiorul Watrin în viaţa sa de războinic i-o transmisese lui.

Brusc, Watrin se aplecă spre tînărul ofiţer, obrajii li se atinseră, mustaţa stufoasă a maiorului înţepă obrazul lui François şi bătrînul îl strînse la piept cu putere. Se dădu înapoi, smulgîndu-se.

— Adio, mai spuse el.

Şi plecă cu pasul său de om al armelor, fără să se uite în urmă.

François rămase cîteva clipe nemişcat, răscolit. Un val de aplauze zgudui cantina şi-l readuse la realitate. Ar fi vrut să alerge după Watrin, dar trebuia să prezinte spectacolul.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă Van'

— Lucruri grave, însă nu prea limpezi, zise François. Cum stăm ?

— Au bisat uvertura lui Botgros. E rîndul tău.

François se simţea ca pierdut, plin de presimţiri, inutil. „Dacă Watrin ar fi în locul meu, se gîndi el, ce-ar face ?“ François se redresă. Watrin s-ar duce la cortină. Watrin ar privi o ultimă oară sala. Şi Watrin ar intra în scenă.

François se duse la cortină, verifică dacă Adé-Camille era la locul lui. Adé-Camille scoase limba la el.

François se strecură printre cutele grele ale cortinei și primi în față dușul violent al luminilor rampei.

Din culise tînărul ofițer urmărea desfășurarea jocului, dăruit cu totul muncii, cum ar fi vrut *bătrînul*. Minunea se produsese. Actori și spectatori se dăruiau unii altora. După zece minute de șovăială între încordare și entuziasm, datorate caracteristicilor înseși ale jocului lui Camille, inteligenței, vioiciunii lui, datorate faptului că vorbea cu vocea lui naturală, destul de joasă, sala înclinase dintr-o dată spre entuziasm. Pentru cîteva ore intrase în lagăr o adevărată femeie : Adé, Adé nebuna, besmetica, iresponsabila, frivola, nestatornica, cu sinceități succesive, Adé-Eva, Adé înșelătoarea, Adé care conducea jocul, mai femeie decît o femeie adevărată, purtînd piesa în vîrtejul ei de ironie și amărăciune. François urmărea mental textul, însă în același timp, simțea înstăpînindu-i-se în piept neliniștea. Căzuse din nou în inerție. Ce însemna vizita aceea grăbită ? Îi veni în minte fraza despre Dumnezeu și sinucidere din cursul ultimei lor plimbări. Îl fulgeră un gînd și François îi explică lui Van' ce se petrecuse. Van' fu de părere că *bătrînul* nu trebuie lăsat singur. Dar nici Van' nu putea pleca, din pricina schimbărilor de decor. Fu trimis Toto. Se întoarse peste douăzeci de minute. Actul întîi tot nu se terminase. Sala respira, hohotea de rîs, tușea, aplauda. Pentru echipa tehnică și pentru Camille, partida era cîștigată magistral. Cu toate acestea piesa rămînea echivocă pentru un asemenea public. Amărăciunea lui Salacrou va ușura, va elibera amărăciunea latentă a prizonierilor sau, dimpotrivă, o va bloca ? Nu se putea ști încă.

François se întoarse. Toto nu-l găsi pe maior nicăieri. Watrin își petrecuse după-amiaza punîndu-și lucrurile în ordine. Toto avu impresia că cei trei colegi de baracă ai comandantului de batalion primiseră un consemn de tăcere și că-l respectau.

Și spectacolul continua, într-un timp dilatat, de neînțeles. Avură loc vizitele de rigoare ale ofițerilor superiori în culise, în timpul antractului ; în sală, felicitările ami-

ralului și cuvintele amabile ale lui von Chamisso.

La actul al doilea, Coco din Antibes rată intrarea; se pierdu, gata să plîngă, orbit de rampă, dar atît de drăguț în ansamblul lui înflorat, atît de emoționat, atît de muierușcă ingenuă, încît publicul, aplaudînd într-una, actorul își recăpătă sîngele rece.

În actul trei se desprinse un decor; Vanhoenacker și Paradoux îl reparară în timpul jocului, fără ca cineva să observe. Dar toate acestea François le vedea ca printr-un geam. Acest teatru, pentru care lucrase atîta, era golit de realitate. Neliniștea nu-l părăsea. Se apropia sfîrșitul.

Jean-Louis, foarte stăpîn pe el, lansă replica știută de François pe dinafară, deoarece îi plăcea înălțimea, pesimismul și amărăciunea cuprinsă în ea:

— „Fericirea noastră îți face rău, a ta îmi face milă! Bărbații vremurilor noastre au femeile pe care le-au vrut și pe care le merită. Foarte bine pentru ele! Foarte bine pentru noi! Dar, îți spun, asta nu poate să dureze. Așa că mă duc într-un pustiu, dragul meu, ca să aștept noua generație. Adio!"

Aplauze sincere salutară ieșirea lui Jean-Louis. Publicul acceptase. Era un triumf. Nu mai rămîneau decît cinci-șase replici, cînd, deodată, ușile teatrului se deschiseră. Sala aplauda încă din plin, cînd trei nemți, precedați de „Mohorîtul", se îndreptară grăbit spre amiral.

Aceasta se ridică și se întoarse spre subordonații lui, care săriră în picioare ca niște marionete. Sala urla de plăcere. Von Chamisso își puse chipiul și plecă grăbit. Doi nemți încercară să strige, însă glasurile li se pierdură într-un delir care nu mai era natural, într-o larmă care se întețea cu ficcare clipă. Von Mardrük își spărgea plămînii. În sfîrșit răsună un șuier de țignal. Totul înlemni astfel, întreaga asistență, în picioare, privind rîndul nemților verzi-cenușii, actorii rămași, pe loc, cortina ridicată, capetele mașiniștilor, al sufleruului, al lui Soubeyrac apărînd în decor. O tăcere fierbinte, atîtată se lăsă din tavan peste această mulțime.

Amiralul, după ce dădu cîteva ordine scurte, vorbi aspru.

Interpretul francez traduse :

— Șeful german al lagărului face cunoscut că producindu-se evenimente de cea mai mare gravitate, ofițerii sînt rugați să intre imediat în barăcile lor.

Stupoare generală, întrebări inutile, o îngrijorare uriașă, o excitație puternică. Se lansau tot felul de gogoși. Rușii... Parașutiști aliați ! Se îndreptară în masă spre uși, însă se dădură înapoi cu un „ah“ de spaimă. Cu pușca-mitralieră în mînă, nemții păzeau ieșirile.

Curtoazia teatrului trecuse. În grupuri de cîte douăzeci, ofițerii începură să se îndrepte spre barăci. Dar adevărul ieșea la lumină. Tunel. Tunel. Mulți știau de existența tunelului. Nemții repetau cuvintul. Prietenii celor ce trebuiau să evadeze nu mai ascundeau că operația trebuia să aibă loc tocmai în timpul reprezentației. Atunci, cei șase sute de spectatori rămași în sală se îngreuiară și mai mult, deveniră o pastă groasă, o turmă de nestăpînit, în urletele gardienilor furibunzi. Lovituri cu patul puștii stîrniră dezlănțuiri de indignare. Era jocul cel mare. Știind destule, lagărul reacționa prin dezordine, ca să cîștige timp. Apoi circulă un alt zvon. Era într-adevăr tunelul. Murise un om.

— Vezi, pezevenghiul ăla de Eberling, spuse Van' lui François, s-a ferit să te înștiințeze că vor profita de spectacol ca s-o șteargă !

— Ne-au băgat pînă-n gît, zise Camille.

Camille era îmbrăcat în femeie, iar această față nu era lucrul cel mai puțin extraordinar în mulțimea aspră de uniforme uzate.

François revăzu figura tristă și păguboasă a lui Eberling, ofițerul activ care evada pentru a evada. Poate că el era mortul.

— A avut dreptate să nu ne înștiințeze, i-o tăie François. Făcea parte din jocul lui.

Abia ajungînd în dreptul barăcii 17, după un sfert de oră, putură în sfîrșit să aprecieze dezastrul. Baraca ordonanțelor teatrului și cea a muzicii erau încercuite în întregime de grăniceri care scormoneau în noapte cu felinare și lanterne. Percheziționau amănunțit cele patru barăci. Puteau fi văzuți prin ferestre. Locuitorii

barăcii teatrului ca și ordonanțele nu puteau, firește, să tragă. Formau, natural, un grup insolit în jurul lui Camille care tremura în rochia lui din Faubourg Saint-Honoré, sub peruca blondă, înfășurat în manta, dar care mai glumea :

— N-am baftă. Vezi, scumpul meu regizor, s-a dus pe copcă cariera mea.

De cealaltă parte a sîrmelor ghimpate, sub proiectoarele orientabile ale observatorilor, se văzu apărînd o ambulanță și se deslușì un corp dus pe o targă. Ceilalți ofițeri intraseră în barăcile lor, avînd ordin să nu iasă de acolo, sub amenințarea de a fi împușcați. Doar ordonanțele și cei șase ofițeri de la teatru băteau din picioare și zăpada cădea, zăpada aceea nebună de mai. În sfîrșit, după o oră, percheziția era terminată și li se permise să intre.

Spre marea mîhnire a lui Van' și a lui Paradoux nemții luaseră toate sculele mai înainte tolerate și costumele civile din pînză de saltea. Baraca de alături, cea pentru repetiții, cu parchetul spart, lăsa căscată gura tunelului sub lumina fugitivă a unei lanterne. Soubeyrac aruncă o privire, dar fu respins cu brutalitate de un gardian. Intră cel dintîi în baracă. Totul era devastat. Pereții care despărțeau atelierul de cameră, permițîndu-le să se încălzească mai bine, fuseseră făcuți țăndări.

Von Chamisso îl aștepta, cu doi soldați.

François intră, se uită în ochii neamțului și nu salută.

— Îmi cer scuze pentru acest prăpăd, spuse von Chamisso, nevrînd să observe insolența ofițerului francez. S-a comis pe cînd eu nu venisem încă. Subofițerii au scotocit toată baraca. Domnule Soubeyrac, nu pot să-i acuz.

— Cine-i mortul ? întrebă François.

— Un maior, spuse von Chamisso. Nu-i cunoaștem încă identitatea.

— Un maior bătrîn, cu mustăți albe, spuse François, cu voce stinsă.

— Da, zise von Chamisso. Îl cunoașteți ?

— Da, zise François. Era comandantul meu de batalion.

Şi adăugă :

— Se poate şti, domnule, cum a murit maiorul Watrin ?

— Comandantul dumitale a ieşit primul din tunel, explică von Chamisso palid, cu obrazul înăsprit. Un Feldwebel montase o ambuscadă. A somat. A tras. Maiorul a fost omorît dintr-un singur glonte.

— Frumoasă treabă, spuse François. Încep să înţeleg, Herr von Chamisso, de ce nu sînteţi pe frontul rusesc.

Sonderführer-ul primi lovitura drept în faţă. Se îngălbeni şi mai tare, se uită fix la François, care-i înfruntă privirea şi care, brusc, îi întoarse spatele. Gardienii făcură o mişcare spre ofiţerul francez, dar von Chamisso îi reţinu cu un gest.

Salută. Nimeni nu răspunse.

Sonderführer-ul von Chamisso ieşi din baracă şi plecă prin zăpada topită, precedat de umbra lui.

Pentru prima oară după aproape doi ani de internare, ofiţerii prizonieri se prezentară a doua zi la apel într-o ţinută impecabilă. Ah, apelul acesta ! Se făcea în curtea centrală, în fiecare dimineaţă, baracă cu baracă. Ofiţerii aşteptau în rînd să fie număraţi, dar cu cea mai făţişă rea-voinţă. Întotdeauna era cîte un întîrziat pe care îi căutau în zadar, la spălătoare sau în sala de repetiţii. Frédéric jucase de mai multe ori rolul acesta al zăpăcitului. Asta dura uneori o oră. În dimineaţa aceea, nici vorbă de zăbavnici, nici de conversaţie, nici de ţinută neglijentă. Făcuseră cu toţii efortul de a se îmbrăca regulamentar şi stăteau nemişcaţi, într-o poziţie de drepţi impasibilă, în vîntul rece care venea dinspre nord cu miros de mare.

Ofiţerii nemţi simţiră această luare de poziţie, acest bloc de ură reconstituit. Apelul nu dură nici zece minute în ziua aceea.

Amiralul von Mardrück vorbi, din mijlocul statului său major. Deplîngea evenimentele care tocmai avuseseră loc. Dar nu-şi făcuse decît datoria. Enumeră pedepsele colective pe care trebuia să le aplice şi sfîrşi prin a aprecia că mareşalul Pétain nu va fi probabil

mulțumit de atitudinea ofițerilor lui. Nici o reacție cînd interpretul traduse dojana aceasta deplasată.

Vorbi la rîndul său colonelul francez Marchandier. Spuse că mareșalul Pétain n-avea nici un amestec, că raporturile dintre germani și francezi erau atît de alterate, încît nu puteau să subziste de aici înainte decît pe planul strict al Convenției de la Geneva. Făcu elogiul maiorului Watrian. Apoi ordonă un moment de reculegere. Tăcerea căzu greu, se auziră zgomotele satului și un gîgîit îndepărtat de gîște. Dezorientați, nemții plecau. Apelul era întotdeauna o ceremonie de dezordine, de gălăgie, de mistificare mai mult sau mai puțin mocnită. Această tăcere era cumplită. În locul turmei se alcătuise o armată mută.

Era în ultimele zile ale lunii mai 1942, sfîrșitul unei epoci.

În ziua care urmă, se aflară unele amănunte. Foarte recent, maiorul Watrin își manifestase dorința de a face parte din expediție. Ținuse să ocupe primul loc, cel mai primejdios, ca ofițerul cel mai mare în grad, ca cel mai vechi. Nu participase la săparea lentă a tunelului, era firesc să plătească într-alt fel. Eberling difuzase aceste precizări printr-un comunicat care fu citit la jurnalul vorbit clandestin, camuflat sub forma unui curs de drept civil.

Totul era foarte simplu. La început, Eberling crezuse că a fost o trădare sau o imprudență, o indiscreție. Nu era asta. Puțin cîte puțin, adevărul ieși la suprafață, în parte din cauza furiei ofițerilor nemți înșiși care socoteau, pe bună dreptate, că această moarte era inutilă și că ar fi fost mai înțelept să prindă toată banda decît să-l omoare pe primul ! Căci toți ceilalți candidați la evadare, fără excepție, grupați în baraca muzicii, avuseseră timp s-o șteargă și să intre în barăcile lor. Tunelul era gata din ajun. Un prim grup de ofițeri trebuia să-l utilizeze. Calculele nu erau tocmai exacte. Prizonierii credeau că mai au un metru și jumătate de scos. În realitate nu mai rămăsese decît o crustă subțire. Observaseră și înlocuiseră pămîntul cu scînduri, pentru a astupa partea de deasupra a puțului de ieșire, îl acoperiseră cu brazde potrivite de iarbă pieptănată. În cursul unei runde, înainte

de ora fixată pentru pornire, un Feldwebel pomeranian, tare viclean, observase că zăpada nu prindea pe o anumită suprafață și descoperise camuflajul. În loc să raporteze imediat, Feldwebel-ul păstrase secretul pentru el. Cum era șef de post toată noaptea, a organizat o ambuscadă cu oamenii de gardă. El a fost acela care a tras. Douăzeci și nouă de ofițeri erau gata de plecare, trei angajați în tunel și douăzeci și șase care cîntau în baraca de repetiții coruri gregoriene. Ofițerii nemți erau furioși, însă Feldwebel-ul avea să fie avansat. Calculase bine, avea să fie făcut ofițer. Era o fatalitate a războiului.

— Îți amintești, îi spuse François lui Toto, la Kirschweiler, de primul dintre nemți omorît de regiment ?

— O, da, zise Toto.

Neamțul la care făcea aluzie François fusese omorît în cursul unei patrulări a companiei de franctirori. Fusese surprins într-o pivniță. Strigase că se predă, dar un prostănac din secția lui Toto, pe care-l porecliseră „Razmot", îi descărcase în corp încărcătorul automatului. Prostul fusese decorat. François își mai amintea cum îi spusese El Medico : „Idiotule, cum vrei tu să stea în picioare o armată, dacă nu e decorat primul individ care ucide un inamic. Chiar dacă o face de frică". Atunci a lansat El Medico faimoasa lui lozincă : „Pacea nu atîrnă decît de un fir de păr".

Maiorul a fost înmormîntat în micul cimitir de exil, în afara lagărului. Singurii cărora li s-a îngăduit să asiste la ceremonie au fost ofițerii din batalionul lui. În minusculul cimitir, pe jumătate polonez, pe jumătate francez, cinci francezi dormeau deja, unul lîngă altul. Erau puțin cunoscuți în lagăr morții din nisip, puțin de tot : acela care era deja acolo cînd au venit ei, deoarece fusese făcut prizonier în Alsacia încă în 1939, un căpitan a cărui moarte fusese anunțată în iulie 1940, decedat în urma unei boli despre care nemții spuneau că era tifos, provocînd confuzii cumplite în mintea prizonierilor, cuvîntul neavînd același sens medical în germană și în franceză, o ordonanță strivită de un camion, un polonez și un aspirant despre care nu știau nimic, fiindcă venea din alt lagăr, din Prusia Orientală.

Dormeau acum șase în cîmpie, înfășurați în mantaua lor militară, ca niște larve de insecte în crisalidă, sub tristețea frunzelor de mesteacăn tremurînd pe pămînt străin.

François își mai simțea obrazul înțepat de mustața albă a maiorului și pieptul strivit de torsul *bătrînului.*

Dar spusese ceva despre „jumătatea drumului" maiorul Watrin, și totul era în sfîrșit limpede pentru Soubeyrac.

„Domnule maior, erați un om de război. Nu vă puneați nici o dată întrebări. Nu v-ați pus decît în 1917 și ați răspuns întotdeauna prin supunere. Încet-încet v-a pătruns în suflet oroarea față de război. Ați înțeles că era crima cea mare. Domnule maior, oroarea față de război nu era totuși atît de puternică încît să vă împingă la nesupunere. V-ați asumat astfel răspunderea materială a morții omului de la Volmerange, dar o porniseți pe drumul acesta. Din pricina urii dumneavoastră față de acest al doilea război dinainte pierdut, ați acționat cu prilejul agoniei viteazului batalion, fără ca cineva să priceapă că în tăcerea dumneavoastră vă asumați cele mai mari îndatoriri militare — rezistența pînă la capătul *posibilului*, și cele mai mari îndatoriri civile — evitarea oricărei morți inutile. V-ați făcut însă după aceea scrupule. Vă întrebați în fiecare zi dacă ați procedat bine întrerupînd lupta la momentul pe care l-ați ales. Și vă întrebați dacă nu cumva erați vinovat de asasinatul de la Volmerange. Probabil că ați observat atunci că se produsese o evoluție lentă, în mod iremediabil, și că *bătrînul* nu mai avea nimic comun cu sprintenul curățitor de tranșee care fuseseți ! Viața dumneavoastră v-a apărut, în perspectivă, sîngeroasă și inutilă. Ați crezut, domnule maior, că moartea fiului dumneavoastră era o pedeapsă. V-ați gîndit la sinucidere. Un om ca dumneavoastră nu se sinucide. Atunci ați ales evadarea și riscurile ei. Ați chemat moartea și ea a venit. Domnule maior, e adevărat, eu am făcut cealaltă bucată de drum. Rîdeam de dumneavoastră, de asprimea, de ticurile, de tunicile dumneavoastră vechi, prost croite. Dar dumneavoastră ați fost acela care m-ați înțeles, iar eu, intelectualul, psihologul, cel care nu vă înțelegea. Am pornit de la refuzarea oricărui război, de

la pacifismul integral, şi pe cînd dumneavoastră simţeaţi cum creşte în dumneavoastră omul care urăşte sîngele, eu simţeam crescînd în mine războinicul involuntar care trebuie să-şi apere ţara atacată. Încet, încet s-a făcut lumină în noi. Cînd mi-aţi dat mîna pentru ultima oară, am ştiut că se predă ştafeta, domnule maior. Războiul acesta nu mai era al dumneavoastră, era al meu".

Ceremonia terminată, Soubeyrac făcu un duş, se bărbieri, se îmbrăcă şi se duse la baraca lui Eberling.

— Eşti gata să reîncepi ? întrebă el.

— Bineînţeles, zise artileristul.

— Tot prin Suedia ?

— Da.

François se gîndi la satul de pescari şi la von Chamisso. Avea o remuşcare crudă în ce-l priveşte pe Chamisso. Sonderführer-ul nu suportase eşecul a doi ani de muncă de apropiere franco-germană, care apărea acum, în cazul lui, pe cît de sinceră pe atît de zadarnică, şi plecase la O.K. W., la Berlin. Se află curînd că ceruse o altă muncă. François nu avu veşti despre el decît prin cenzor, Dihorul, care, pe o scrisoare de la Annie, însemnase cu sîrg : „Domnul Sonderführer von Chamisso vă aduce la cunoştinţă că a plecat să-şi caute umbra în Rusia şi că ar dori să vă rămînă-n amintire".

Soubeyrac mai auzea încă discul lui Django Rheinhardt cîntînd „Swing Trubadur", care devenise un dans macabru.

— Bun, zise el, revenindu-şi. Aşadar, evadarea prin tunel şi în turmă e o prostie. Eberling, evenimentul a dovedit-o încă o dată. Evadarea nu-i un act colectiv. Tu ar trebui s-o ştii mai bine ca oricine ! E un act individual.

— Recunosc, zise Eberling.

— Dar doi oameni care se stimează pot evada împreună. Totul este să se stimeze.

— Multă vreme te-am socotit un ticălos, zise Eberling. Apoi un molîu. Acum ştiu. Te iubea mult Watrin. A vorbit de tine înainte să intre în tunel.

François îşi muşcă buzele şi rămase mult timp în pragul lacrimilor. Tunelul. Watrin cu părul alb, îmbrăcat cu un costum ca vai de lume, demilitarizat, de nerecunoscut, cu uriaşele-i mustăţi în furculiţă sacrificate,

clopîrțite, mutilate, vîrîndu-se în galeria îngustă, prost căptușită, apreciind-o ca vechi miner; înaintînd pe genunchi în pămînt, ca o cîrtiță, pe măsură ce aerul se rarefia, apoi săpînd tot ca vechi miner, un copil săpînd, săpînd, găurind, ieșind la suprafață, respirînd o gură de aer, neauzind somările care n-au fost făcute poate niciodată și prăbușindu-se, cu pieptul găurit de gloanțe, eliberat.

Ochii i se tulburară.

Respiră foarte adînc.

— Iată ce trebuie făcut, reluă el cu o voce metalică. Dispărem pe loc. Dispărem printre fermele teatrului. Cunosc locurile, e ușor. Este acolo un acoperiș fals. Se ajunge la el printre culise. Dispărem cu provizii. Băieții ne semnalează imediat. Sîntem dați evadați. Se caută mai întîi în lagăr. Dacă sîntem găsiți, nu e grav. Așteptăm zece zile. După zece zile, toate cercetările în exterior sînt abandonate. Au alte treburi ! Atunci ieșim cu o corvoadă, ca Tatu și băieții lui. Mergem în sat. Acolo, îți predau conducerea operației...

— E formidabil, zise Eberling, năucit. Nu m-aș fi așteptat la asta ! Ideea falsei evadări e senzațională ! Cu atît mai mult că putem face și mai bine decît Tatu. Am trei *Ausweis*-uri autentice. Nu lipsesc decît fotografiile. Vom trece prin post, Soubé. Și or să ne salute curcanii ! La Lauenmünde am cu legătura mea. Va fi o barcă cu motor pregătită. Cu benzină. Franklin și cu mine știm să navigăm. În trei e mai bine. Evident, nici el, nici cu nu cunoaștem Baltica, dar el are o hartă marină.

François reflectă. Da, așa se putea.

— Și pe urmă, spuse Eberling, tu ?

— Mă duc în Franța, în zona liberă.

— Să-ți cauți femeia ?

— Da. Să-mi caut prietena. Poate. În orice caz, ca să continui războiul. Un război care să aducă libertatea. Și tu... tot la Londra ?

— Tot.

— Așadar, zise Eberling, nu mai ești același om ca atunci cînd ți-am vorbit de tunelul pe care trebuia să-l pornim din baraca teatrului. Te-ai schimbat.

— Nu m-am schimbat, zise François. Cel puțin, nu cred. Am făcut o mișcare de rotație asupra mea însumi. Călătorii spun că în anumite împrejurări exterioare, brusc, aisbergurile se clatină. Aspectul lor nu mai e de loc același. Și totuși e același aisberg. Atîta doar că dragostea mea de libertate e mai grea acum decît ura împotriva războiului. Și apoi, l-am înțeles pe Watrin...

— A fost un erou, maiorul tău, spuse Eberling.

— Eu, spuse François, cred mai curînd că a fost un sfînt.

Cinci săptămîni mai tîrziu, o barcă mare pomeraniană apăru în văzul Ystad-ului pe pe coasta de sud a Suediei, pe o mare vijelioasă. Ambarcațiunea ușoară suferise mult, iar cei trei pasageri erau epuizați de lipsuri. Motorul îi lăsase în pană cu trei zile în urmă și crăpau de foame, valurile mării le prăpădiseră proviziile încă din a doua zi a călătoriei care durase șase zile.

Grănicerii suedezi, care le veniră în ajutor, fură nevoiți să-i poarte aproape pe brațe, pînă la casele cele mai apropiate. Totuși unul dintre pasageri făcu semn că vrea, un moment să-și tragă răsuflarea. Grănicerii se opriră. Soubeyrac se sprijinea pe ei cu amîndouă brațele. Francezul nu fața năpădită de barbă privea în direcția sudului, cu ochii dilatați, marea cenușie. Era tîrziu și soarele asfințea către vest în pînze de sînge. Cerul era de o minunată puritate nordică. O clipă, se ivi o împestrițare de aur verde pe cerul baltic. Francezul surîse trist. Își părăsi dublul sprijin, îngenunche, culese o piatră de granit, a cărei mică strălucea în nisip, și o băgă în buzunar.

Noaptea cădea peste întreaga Europă.

Westfalenhof, iulie 1940 — mai 1942.

Chelles, vara anului 1956.